KENNETH G. HENSHALL

Profesor de studii japoneze

Universitatea din Waikato Noua Zeelandă

O ISTORIE A JAPONIEI

DE LA EPOCA DE PIATRA LA SUPERPUTERE

Traducere de Alina Cârâc

Copertă: DANIEL NICOLESCU

„Editura ARTEMIS

Kenneth. G. Henshall

A History of Japan

MACMILLAN PRESS LTD, 1999

ISBN 973 – 566 – 074 – 1

Cuprins

antică în miturile japoneze

1.2 Cei mai vechi locuitori (circa Hr.)

1.3 Vânători şi culegători din epoca de piatră:

Perioada Jomon (cca. 13.000 î.Hr. – cca. 300 î.Hr.)

1.4 Noi începuturi: perioada Yayoi (cca. 300 î.Hr. – 300 d.Hr.)

1.5 Apariţia statului timpuriu:

Perioada Kofun-Yamato (cca. 300 – 710)

REZUMATUL PĂRŢII ÎNTÂI

PARTEA A DOUA

Despre curteni şi războinici: Istorie timpurie şi medievală (710 – 1600)

2.1 învăţând de la chinezi – între anumite limite:

Perioada Nara (710 – 794)...

2.2 Mărirea şi decăderea curţii

Prefaţă

ŢELURI ŞI SURSE

Principalul scop al acestei cărţi este de a spune povestea Japoniei. Iar această poveste trebuie spusă începând cu începutul, de o manieră echilibrată şi cuprinzătoare, fără a deveni învălmăşită, astfel încât istoria Japoniei să apară accesibilă şi uşor de înţeles, iar nu simplistă sau superficială. Multe cărţi despre istoria Japoniei sunt enciclopedice în esenţă şi conţin atât de multe detalii încât suni dificil de observat orientările de ansamblu. Unele încearcă să se concentreze asupra unui domeniu îngust, omiţând informaţii de fond, atât de importante pentru o perspectivă echilibrată. Iar altele au tendinţa de a

începe istoria Japoniei în vremurile modeme, lăsând pe dinafară date anterioare relevante de context.

Asemenea cărţi au fiecare propriile merite* însă îl pot îndepărta pe cititorul nespecialist. Ceea ce, în vremurile noastre, este regretabil pentru că foarte mulţi oameni sunt interesaţi de Japonia şi în special de ridicarea acesteia la statutul de superputere. Cititorii în general, studenţii şi alte categorii de specialişti ar trebui să ajungă mai uşor la istoria instructivă şi fascinantă a Japoniei.

Accesibilitatea a fost, deci, o cerinţă majoră în conceperea acestei cărţi. O altă preocupare înrudită mi s-a părut aceea de a încuraja cititorii să-şi urmărească propriul interes. Iată motivul pentru care m-am

limitat deliberat la surse în limba engleză şi am făcut dese trimiteri la ele, lăsând libertatea lectorilor de a le consulta sau nu, Pentru asta nu este necesară înţelegerea japonezei.

Propriile mele cunoştinţe de istorie japoneză s-au acumulai de-a lungul a mulţi ani, atât din surse bibliografice japoneze cât şi englezeşti, dar nu toată lumea îşi poate permite să „piardă*” zece ani şi mai bine pentru a învăţa această limbă. Acum trei decenii, când ani început să studiez japoneza, incapacitatea de a citi reprezenta o barieră majoră în calea tentativei de-a înmagazina orice fel de cunoştinţe substanţiale despre această ţară. Ceea ce azi nu mai este valabil. În prezent, există o vastă cantitate de materiale disponibile în

limba engleză, nu doar cele scrise la origine în engleză, ci şi traduceri ale, practic, tuturor lucrărilor japoneze importante. Ca urmare, cititorului de limba engleză îi este la îndemână să ajungă la o înţelegere deplină chiar şi a problemelor de detaliu privind Japonia. Scopul meu este, parţial, şi acela de a atrage atenţia unui public mai larg asupra respectivei bogaţii de informaţie disponibilă. De fapt, există atât de multă încât nici nu o pot pomeni toată.

Povestea Japoniei este fascinantă. Conţine elemente de aventură, de mister, intrigă şi controversă, iar eu le includ pe toate în istorisirea ce urmează. Este important pentru cititori, chiar cei din mediile neacademice, să ştie ce părţi şi evenimentele din istoria Japoniei sunt încă

neclare şi nesigure.

Mulţi vor fi interesaţi, în mod special, de modul în care Japonia a devenit o superputere. Succesele Japoniei se datorează atât circumstanţelor cât şi răspunsului oferit de ea acestora, deseori bazat pe valori şi practici adânc înrădăcinate. Nu am lăsat ca acestea să-mi domine expunerea, dar le-am accentuat şi enumerat în rezumatul de in sfârşitul fiecărui capitol, în care îmi formulez şi concluziile.

Recapitulările periodice sunt menite să îmbunătăţească accesibilitatea. Istoria Japoniei este atât de lungă şi bogată în evenimente încât devine important ca, din când în când, să priveşti înapoi încercând să alegi tendinţele şi evenimentele majore. Cu

cât vom asimila mai mult din istoria acestei ţări cu atât ne vom simţi mai răsplătiţi în demersul nostru, căci este o istorie ce merită din felin să fie cunoscută.

Ortografie

Vocalele „o” şi „u” lungi sunt indicate printr-o liniuţă deasupra, exceptând cazurile când acestea sunt litere iniţiale.

„N”-ul independent se redă, de obicei, ca „m” atunci când este urmat direct de „b”, „m” sau „p”, dar fiecare caz tinde să fie tratat în mod particular. A se reţine acesta când se urmăresc referinţele bibliografice. Astfel, de exemplu „Temmu” ar putea fi „Tenmu”, în unele texte.

Mulţumiri

Sunt îndatorat în mod special lui Ken Coales, profesor de istorie la Universitatea New Brunswick, pentru comentariile sale pertinente şi sugestiile valoroase privind această carte ca ansamblu. Alţi câţiva specialişti şi persoane din întreaga lume m-au ajutat exprimând consideraţii asupra secţiunilor lucrării, în faza de schiţă, sau privind anumite subiecte, iar eu le sunt recunoscător tuturor. Aceştia sunt Laurie Barber, Gina Barnes, Steven Lini, Derek Massarella, Tsutomu Nishigaki, Yoshio Okamoto, Ian Pool, Ray Richards, Eric Thompson, Tadashi Uda şi Brian Whitley. Neajunsurile produsului final nu pot fi puse pe seama sfaturilor lor, De asemenea,

concluziile trase sau punctele de vedere afirmate nu le reflectă, în mod necesar, poziţiile.

Sunt, de asemenea, recunoscător colectivului editurii Macmillan, în mod special lui Tim Farmiloe şi Vicki Johnson, pentru îndrumări şi încurajare; Universităţii Waikato pentru finanţarea a numeroase călătorii de studiu şi pentru a-mi fi permis deplasarea, precum şi cumpărarea multor cărţi; de asemenea, familiei şi colegilor pentru înţelegerea arătată.

Introducere: Japonia şi istoria

Impactul pe care Japonia l-a avut asupra lumii modeme este enorm. Deşi această ţară ocupă mai puţin de a trei suta parte din suprafaţa uscatului, totuşi deţine a şesime din puterea economică mondială. Există puţine cămine sau birouri care să nu depindă măcar parţial de tehnologia japoneză. Maşinile japoneze stăpânesc drumurile. În ciuda recentelor probleme cu aşa-numitul „managerial în stil nipon”, mulţi conducători de firme, occidentali şi asiatici, încearcă încă să rezolve lucrurile „în stilul Ţării Soarelui-Răsare”. Ajutorul japonez susţine economia multor state în curs de dezvoltare. Toţi managerii proiectelor de dezvoltare de oriunde în lume caută să

atragă investiţii japoneze. Agenţiile de turism ţintesc marele număr de niponi bogaţi ce călătoresc peste mări şi ţări, în prezent. Japonia însăşi figurează ca unul din locurile cele mai căutate de vizitatori, în sondajele occidentale de opinie. Şi lista ar putea continua.

Ca actor de prima mărime pe scena mondială, absenţa acestei ţări de la orice forum internaţional ar fi de neconceput. Nicio istorie a lumii modeme n-ar putea să nu-i acorde un spaţiu foarte important.

Şi totuşi, dintre toate ţările de pe planetă, Japonia a fost cea mai aproape de anihilare. Este singura naţiune care a suportat vreodată un atac nuclear. Mulţi dintre inamicii ei din timpul celui de-al doilea război mondial credeau sincer că

exterminarea completă a rasei japoneze era necesară pentru siguranţa omenirii. Chiar umanişti ca Franklin Roosevelt păreau să aprobe „purificarea etnică” ca benefică pentru toţi.

În final, japonezii au supravieţuit. Departe de-a fi ştearsă de pe faţa pământului, Japonia este una din cele mai puternice ţari. Neforţat la reproducere interetnică, poporul japonez rămâne una din populaţiile cele mai omogene, din punct de vedere etnic.

Sosirea Japoniei în arena mondială a fost spectaculoasă. Dintr-un tărâm exotic şi obscur cu câmpuri de orez şi despoţi feudali, acum doar 150 de ani, ea a devenit rapid un rival de primă mână pentru puterile imperialiste, o ameninţare militară

pentru ordinea mondială, şi apoi, după depăşirea crizei, o supraputere economică.

Pentru mulţi occidentali imaginile exotice, privite cu condescendentă, ale unor muncitori pe plantaţiile de orez, cu pălării de pai specifice, ale gheişelor cu feţe de păpuşele şi omuleţilor caraghioşi încercând să pară civilizaţi au fost înlocuite de lorzi războinici şi fanaticii lor soldaţi-samurai, pe deplin loiali unui împărat hain. După război imaginile s-au schimbat iar, reprezentând muncitori cu aspect de sclavi, controlaţi de capitalişti nemiloşi aspirând să domine lumea – ceea ce au şi reuşii. Pentru mulţi asiatici, mai ales chinezi şi coreeni, ţinutul odinioară numit „al piticilor”, a încetat să mai fie „elevul retardat”. Şcolarul a devenit un profesor aspru, răutăcios şi exploatator.

Deşi îi respectă realizările economice mobilizatoare, majoritatea asiaticilor nu i-au iertat încă Japoniei comportamentul din teritoriile lor dinaintea şi din timpul războiului.

Nu toate imaginile au fost, însă, negative. Printre occidentali, la începutul secolului douăzeci, Japonia era respectată pentru victoriile militare asupra Chinei şi Rusiei şi era considerată un aliat de către unele puteri. După înfrângerea suferită în al doilea război mondial a fost admirată pentru felul în care şi-a asumat şi a îndeplinit sarcina de reconstrucţie a naţiunii. „Miracolul economic” care a urmat curând a devenit obiect de analiză şi imitatori au căutat cheia succesului în sistemul educaţional, în organizarea politică, dar mai

ales în practicile manageriale. Printre asiatici, împreună cu imaginile de război cu viol, împilare şi crimă, persistă şi recunoaşterea ranchiunoasă a faptului că Japonia măcar a dat Asiei o poziţie de respect în lume şi a răsturnat condescendenţa occidentului. Multe naţiuni asiatice încercă pe faţa să-şi modeleze economiile naţionale după cea japoneză, în ciuda unor neajunsuri. Câteva, mai ales Malaysia, îi cântă adevărate osanale.

Deşi în anii 1990 Japonia a pierdut ceva din prestanţă, ca rezultat al recesiunii economice pe care a traversat-o şi a unor insuficienţe în practica managerială, este clar că actuala imagine predominantă a ţării şi impactul său asupra lumii sunt în principal de natură economică. De fapt,

concentrarea Japoniei asupra creşterii economice pe socoteala ignorării calităţii vieţii şi altor aspecte, a fost una dintre criticile majore care i-au fost aduse. Cel puţin o impresie de obsesie economică este superioară uneia de militarism fanatic.

Pentru a înţelege cum, ajungi să fii o superputere economicii nu este de ajuns să examinăm numai dezvoltarea economică. Este un aspect important, fără doar şi poate, iar paginile următoare se referă pe larg şi la acest aspect. Totuşi, efortul postbelic al Japoniei de-a obţine supremaţia economică nu poate fi separat de cel antebelic dea căpăta supremaţia militară – şi nici de demersul din secolul al XIX-lea de modernizare şi maturizare imperialistă a ţării sau chiar de marile ambiţii din secolul

al VII-lea de a fi considerată în mod hotărât o naţiune civilizată. Este vital să luăm în consideraţie progresul istoric al poporului sub cele mai largi aspectele.

Trecerea prin istorie a unei naţiuni datorează mult şansei şi circumstanţelor. În cazul Japoniei a fost în bună măsură o chestiune de noroc, atât chinezii cât şi coreenii vechi neluând-o suficient în serios pentru a se strădui să o ocupe, iar mongolii nu se pot nici ei lăuda cu o treabă mai bună prin invaziile încropite în secolul al XIII-lea. Japonezii au fost din nou norocoşi că în secolul al XVI-lea datorită întâmplătoarei descoperiri făcută de Columb puterile europene ale zilei s-au arătat mai degrabă interesate de explorarea Lumii Noi decât de ţara lor. În mod similar, forţele occidentale a

e secolului al XIX-lea erau mai preocupate de-a împărţi China decât de a se „ocupa” de Japonia. Iar dacă America ar fi fost mai decisă să pedepsească şi mai puţin dispusă să sprijine reconstrucţia postbelică, Japonia n-ar fi avut ce face. În oricare din aceste momente de cotitură, şansa i s-ar fi putut întoarce împotrivă în loc să-i fie de parte, producând un mers diferit al lucrurilor.

Dar dezvoltarea istorică a unei naţiuni datorează mult şi felului în care îşi foloseşte circumstanţele – în care îşi exploatează la maximum ocaziile, determinându-şi astfel propriul noroc. Aceste modele de răspuns, cel puţin în cazul Japoniei, se bazează pe valori şi practici care adesea au rădăcini adânci în istorie. Fără o înţelegere a acestora este imposibil să percepi integral

ridicarea Japoniei la statutul de superputere modernă. Trebuie, însă, început cu începutul, urmărind evoluţia Japoniei şi notând aceste caracteristici continue pe măsură ce apar şi reapar.

De-a lungul drumului va surveni, probabil, un număr de surprize. De exemplu, Japonia se mândreşte cu cele mai vechi vase de porţelan descoperite pe Pământ. Pe de altă parte, deşi, în general asociată cu orezul, este cea mai recentă cultivatoare dintre naţiunile asiatice. Samuraiul evului mediu se deosebea mult de imaginea sa modernă, idealizată, de războinic loial, luptând până la moarte pentru domnul său. În veacul al XVIII-lea, Japonia se putea lăuda cu oraşul cel mai mare din lume şi populaţia cea mai

alfabetizată. În secolul al XIX-lea, ea nu urma doar modelul occidental, cum se crede în general, ci resuscita şi practici din trecutul său străvechi. În secolul XX, Pearl Harbor n-a reprezentat prima lovitură japoneză în războiul din Pacific şi nici America n-a fost prima sa victima. Şi, cu toată influenţa masivă pe timpul ocupaţiei, nu Mac Arthur a proiectat Japonia postbelica, ci nişte planificatori puţini cunoscuţi din Departamentul de Stat de la Washington. Mai exact Hugh Bonton. Cum aţi spus?

Mai sunt apoi mistere şi controverse. Cine au fost invadatorii Yayoi de acum mai mult de 2000 de ani? De unde veneau ei? câţi nu venit? Şi de unde? Cine a fost misterioasa regina Himiko din secolul al III-

lea şi unde era situat regatul său Yamatai? Era acelaşi cu Yamato de mai târziu, din care derivă Japonia de astăzi? De ce au adoptat cu frenezie japonezii armele de foc după ce acestea au fost introduse de portughezi în secolul al XVI-lea, dar n-au arătat niciun interes atunci când mongolii au venit cu arme bazate pe praful de puşcă, cu trei secole mai înainte? Iar în vremuri recente, cât de surprinzător a fost atacul Japoniei de la Pearl Harbor? Cât de aproape a fost Japonia de a-şi dezvolta propria bombă atomică? Cât de vinovat a fost Hirohito?

Istoria Japoniei înseamnă „mai multe lucruri” în acelaşi timp. Este o poveste de aventuri, fascinant de citit fie şi doar ca simplă cronică a unor evenimente. O

poveste misterioasă ce ridică întrebări cărora nu li s-a răspuns încă pe deplin. Şi este un manual, cu multe lecţii-învăţăminte – atât pro cât şi contra – pentru japonezi şi pentru restul lumii.

PRIMA PARTE

De la epoca de piatră la statalitate: Mituri, preistorie şi istorie antică (până în anul 710)

1.1 FĂCÂND ZEI DIN ÎMPĂRAŢI: ISTORIA ANTICĂ ÎN MITURILE JAPONEZE

În Takamagahara (Câmpia Cerului înalt) s-au născut câteva zeităţi. Dedesubt zace o întindere de lichid învolburată. Două dintre zeităţi, Izanagi („Cel care invită”) şi Izanami („Cea care invită”), suni trimise să transforme acest lichid în pământ. Izanagi îşi scufundă lancea în adânc, apoi o ridică, iar stropii astfel desprinşi coagulează sub forma insulei Onogoro (Insula care s-a

închegat singură). Cele două zeităţi pogoară spre a o popula.

Sunt produse numeroase odrasle divine, nu numai prin naştere naturală, ci şi din alte părţi ale trupului, ba chiar şi din deşeuri corporale. Zeul focului, vai, este o zeitate născută vaginal şi Izanami moare arsă în timpul facerii.

Izanagi, soţul ei neîmpăcat, călătoreşte în Yomi, tărâmul celor morţi, pentru a încerca s-o aducă înapoi la cei vii. Ruşinată şi furioasă că el îi vede corpul căzut pradă viermilor, ea îl goneşte afară din Yomi. Pe când Izanagi se spală într-un râu ca să-şi îndepărteze pecinginea morţii din haine, din ochi şi din nas îi răsar noi zeităţi. Acestea includ zeiţa soarelui, Amaterasu ("Lumina cerului") şi pe zeul mării/furtunii Susano-o

(„Bărbatul sălbatic”).

Izanagi o trimite pe Amaterasu la Takamagahara pentru a domni peste ceruri, în timp ce Susano-o primeşte spre guvernare marea. Capriciosul Susano-o, însă, nu-şi ascultă tatăl, care î.1 surghiuneşte.

Înainte de-a pleca în exil Susano-o îşi vizitează sora, Amaterasu, în Takamagahara. La sugestia sa produc împreună un număr de copii „dat apoi, din cauza lui, se ceartă. Mai mult, Susano-o îi face numai necazuri. Îi distruge stavilele dintre câmpurile de orez, îi pătează cu excremente pereţii casei şi-i zvârle un ponei jupuit prin acoperişul şopronului-ţesătorie, Amaterasu se retrage într-o peşteră, aruncând universul în întuneric.

Celelalte zeităţi încearcă s-o momească afară. În acest scop agaţă o oglindă şi un colier de pietre preţioase într-un copac. Una dintre zeităţi execută apoi un dans lasciv, dezvelindu-se şi stârnind râsul zgomotos al celorlalte. Intrigată de hohotele lor, Amaterasu furişează o privire în afara peşterii, vede pietrele preţioase şi oglinda şi iese pentru a le cerceta. Zeităţile o prind şi astupă intrarea în peşteră cu un bolovan. Acum, Susano-o este obligat să plece în surghiun.

Se duce la Izumo (prefectura Shimane), unde trece prin diverse aventuri. Odată ucide un monstru care devorează copii. Într-una din cele opt cozi ale sale găseşte o sabie, pe care mai apoi i-o va da surorii sale, Amaterasu, plin de remuşcări.

Sabia, oglinda şi pietrele preţioase constituie încă însemnele imperiale în Japonia.

Fiul lui Susano-o, Okuninushi, este creditat cu pacificarea ţinutului sălbatic. Erou, el cade victima numeroaselor acte de trădare ale fraţilor săi geloşi şi chiar ale tatălui său, Susano-o. Aceştia îl omoară de câteva ori, dar de fiecare dată el revine la viaţă.

Fiii lui Okuninushi sunt de acord cu cererea formulată de Amaterasu ca descendenţii să-i fie lăsaţi să domnească asupra teritoriului. Stră-stră-nepotul ei, Jimmu, devine astfel primul conducător al Japoniei.

Miturile antice japoneze au apărut în scris prima data spre sfârşitul secolului al

VII-lea, sub numele de *Kojiki* („însemnare despre lucruri vechi”), în 712 şi *Nihongi* sau *Nihon Shoki* („Cronica/cele Japoniei”), în 720. Acestea au fost iniţiate de împăratul Temmu (domneşte 673 – 86), în dorinţa de a legitima supremaţia familiei imperiale, procurându-i origini divine.

Având în vedere acest scop este curios că nu s-a făcut nicio distincţie reală între divinitate şi muritori, fie comportamentală, morala, sau în ce priveşte creaţia. În afară de câteva referinţe neexplicate la nişte aborigeni misterioşi1, personajele miturilor par să fie descendenţii născuţi pe pământ ai unor zei sau semizei, asta însemnând că aproape oricine dintre japonezi poate pretinde a avea origine divină. Cel puţin familia imperială ar putea susţine că se

trage din zeitatea *supremă*, Amaterasu, şi nu din cea decăzută, Susano-o.

Cronicile nu sunt, bineînţeles, demne de încredere, în ce priveşte relatarea faptelor istorice.2 Totuşi, pentru un observator precaut, ele furnizează valoroase ajutoare spre înţelegerea trecutului străvechi al Japoniei.

În mare, ele descriu ciocnirea dintre clanul imperial (reprezentând descendenţii lui Amaterasu) şi o familie rivală din Izumo (reprezentând descendenţii lui Susano-o), care s-a terminat, cu „acceptarea” supremaţiei familiei imperiale. Aceasta reflectă, în mod sigur, evenimente reale. Oricum, înclinaţia politică a relatărilor subliniază importanţa Izumo-ului. O indicaţie puternică a ameninţării pe care o

reprezenta această localitate ca bază a unei puteri rivale a fost dată în 1984, odată cu descoperirea a 35 de săbii din bronz, cu o vechime de circa 2000 de ani. Mai multe decât numărul total al săbiilor antice găsite oriunde altundeva în Japonia.

Aspectul neobişnuit şi specific al multora dintre evenimentele relatate de mituri, cum ar fi întâmplarea cu poneiul jupuit, sugerează cu tărie persoane şi întâmplări reale. Asemenea incidente furnizează o viziune interesantă asupra vieţii în Japonia antică – o lume a violenţei şi morţii instantanee, o lume în care brutalitatea şi emoţiile crude predominau asupra sentimentelor mai delicate şi în care părinţii îşi omoară sau abandonează copiii, iar fratele îşi ucide fratele.

Cruzimea pare să fi fost obişnuită. Cândva, fraţii lui Okuninushi au spintecat un copac şi l-au ţinut crăpat cu o pană, obligându-l pe acesta să intre în despicătură, după care au scos pana, strivindu-l. Din pură răutate aceiaşi fraţi au momit un iepure, jupuit de viu, să se îmbăieze în apă sărata şi apoi să stea în vânt, pentru a suferi tortura umflăturilor corporale. Alt episod descrie un prinţ ucigându-şi fratele mai mare – în cel mai mârşav fel, în timp ce victima era la toaletă – şi apoi smulgându-i membrele şi aruncându-le.3

Asemenea fapte crude sunt comune miturilor şi istorisirilor vechi din orice aiul parte a lumii. Dar ce distinge miturile japoneze este evitarea oricărei aprecieri

morale privind binele şi răul. Anumite acte atrag blamul şi pedeapsa, dar nu predici morale. De exemplu, Susano-o este îndepărtat ca deranjant, pur şi simplu, mai degrabă decât condamnat ca malefic. Divinităţile şi descendenţii lor tereştri sunt la fel de buni sau de rai ca oricine altcineva. O anume purtare este acceptată sau respinsă în funcţie de situaţie şi nu conform unui set de principii universal recunoscute. Exact asta remarcă mulţi comentatori referitor la comportamentul japonezilor de astăzi. Rădăcinile unei asemenea purtări sunt, în mod clar, adânci.

1.2 CEI MAI VECHI LOCUITORI (circa 13.000 î.Hr.)

Nimeni nu ştie cu siguranţă când au apărut în Japonia primele fiinţe umane. Se vorbeşte de până la 500.000 de ani în urmă, iar unii aşteaptă, la un moment dat, dovezi despre o istorie de un milion de ani. Accepţiunea generală este în prezent de circa 200.000 de ani, deşi cele mai vechi rămăşiţe fosile umane au abia 30.000 de ani.4

Până la sfârşitul ultimei glaciaţiuni, aproximativ acum 15.000 de ani, Japonia era unită cu Asia continentală prin câteva istmuri. Acestea erau situate în insulele Sahalin la nord, Tsushima la vest şi Ryūkyū la sud. Emigranţii au sosit în valuri, în special din Asia de est şi de sud-est, acum 30.000 de ani, urmaţi de oameni provenind din Asia de nord-est, acum aproximativ

14.000 de ani.5

E greu de imaginat, cu oarecare certitudine, viaţa în Paleolitic (epoca pietrei vechi). O dificultate majoră ar fi aceea că o bună parte din litoralul de atunci este” acum scufundat la mare adâncime. Probabil ca activitatea umană era mult mai intensă decât sugerează siturile dinspre interior.

Imaginea care se conturează deocamdată este cea a unor grupuri mici, mobile sezonier, de vânători-culegători. Vânătorii ţinteau nu doar mistreţi sau cerbi, dar şi vânat important, cum ar fi elefantul sau bizonul, deşi acesta se găsea tot mai rar în ultima parte a Paleoliticului, datorită încălzirii climatice şi intensificării vânătorii prin creşterea populaţiei. Culegătorii căutau diverse fructe de pădure, precum şi arbuşti

cum ar fi alunii.

Grupurile paleolitice erau constituite dintr-un mic nu mii r de familii mari şi totalizau între 20 şi 150 de indivizi. Familiile mari prezentau importanţă în creşterea copiilor, deoarece mulţi părinţi mureau înainte de atinge *vârsta* de treizeci de ani, lăsând copii orfani care aveau nevoie de protecţia unor adulţi mai longevivi.6 Deşi populaţia era în creştere, probabil că n-a depăşit 20.000 de indivizi.

Fiind vânători-culegători, nomazi, cele mai multe grupuri nu aveau decât baze temporare, sezoniere. Spre sfârşitul perioadei existau, totuşi, câteva – puţine ta număr – aşezări stabile. De asemenea, apăruse o oarecare specializare, care a condus la instaurarea trocului. Cam acum

20.000 de ani, obsidianul (sticla vulcanică preţuită ca materie primă pentru unelte) era oferit la schimb, la distanţe de peste 150 km. Aproape sigur transportul se făcea pe apă, indicând utilizarea ambarcaţiunilor din vremuri foarte

Oamenii epocii de piatră sunt cel mai adesea descrişi ca locatari ai peşterilor. Oricum, măcar în cazul Japoniei, se pare că acestea au fost doar arareori utilizate ca locuri semnificative de aşezare permanentă – deşi un mare număr de peşteri a fost folosii ca locuinţe temporare. Preferinţa pentru spaţiile deschise sugerează larga răspândire a folosirii adăposturilor artificiale, deşi natura acestora este neclară.

Importante situri paleolitice se găsesc la

Babadan şi Takamori în prefectura Miyagi, Hoshâno în prefectura Tochigi, peştera Fukui în prefectura Nagasaki, Nogawa lângă Chofū în prefectura Tōkyō.

Iwajuku în prefectura Gunma şi Minatogawa în Okinawa. Judecând după un schelet bărbătesc de 155 cm descoperit la Minatogawa, estimat a avea cam 17.000 de ani vechime, oamenii paleolitic! din Japonia par să fi fost scunzi în accepţiunea modernă, dar similari cu alte populaţii paleolitice din Asia.

Cunoştinţele despre trecutul preistoric al Japoniei au fost stânjenite, până după al doilea război mondial, de tendinţa arheologilor japonezi de a-şi interpreta descoperirile în spiritul poveştilor pseudo-istorice din cronicile timpurii, cum ar fi şi

Nihon Shoki7. Acum se ştie mult mai mult despre acea perioadă, dar mai rămâne încă de descoperii. Nu este ciur nici dacă primii locuitori erau *homo sapiens* sau mai primitivii *homo erectus*.

1.3 VÂNĂTORI ŞI CULEGĂTORI DIN EPOCA DE PIATRĂ: PERIOADA JOMON (cca. 13.000 î.Hr. – cca. 300 î.Hr.)

În jurul anului 13.000 î.Hr., în Japonia au apărut vase de ceramică. Sunt cele mai vechi din lume. Ele marchează şi începutul perioadei Jomon, numită astfel după *jomon* (model de frânghie) găsit imprimat pe marea parte din respectiva ceramică.

Vasele de ceramică pot sugera un mod de viaţă stabil. Numărul de aşezări a

crescut în toată perioada, mai ales după data de aproximativ 5.000 î.Hr. De asemenea, grupurile s-au dezvoltat în comunităţi tribale mai cuprinzătoare. Cel mai mare sat Jomon descoperit până acum, la Sannai-Maruyama în prefectura Aomori, a înflorit cam 1.500 de ani, între 3.500 î.Hr. Şi 2000 î.Hr. Acoperea aproape 100 acri şi ar fi putut avea cel mult 500 de locuitori. Unii îl consideră o sugestie că Japonia ar putea fi un leagăn al civilizaţiei timpurii.9

Stabilizarea este asociată de obicei cu lucratul pământului. Agricultura primitivă de tip „taie şi dă foc" pare să fi fost practicată în vestul ţării încă din anul 5.700 î.Hr., dar asta rămâne să fie confirmat.10 Tot în aşteptarea confirmării sunt şi rămăşiţele unei comunităţi preistorie de

fermieri, dezgropată foarte recent la Bibi în Hokkaidō”. Datând cam din anul 4.000 î.Hr., dacă se va atesta, aceasta ar putea fi cea mai veche urmă de fermierii în Japonia. Venind de pe continent, orezul a fost introdus în sud-vestul ţării, spre sfârşitul perioadei, în jurul anului 1.000 î.Hr., 12 împreună cu meiul şi orzul, dar nu era o cultură răspândită. Se cultiva mai degrabă în câmpuri uscate sau mlaştini decât în orezarii. Înaintea acestora, plantele cele mai des întâlnite erau probabil şi *Echinochloa crus-galli*.

Oricum, în ciuda olăritului şi dovezilor rare de fermierii, viaţa oamenilor Jomon era în cea mai mare parte una de vânător şi de culegător, mai ales pe litoral. Aşezările tipice semipermanente se prezentau sub

forma unei tabere principale într-o anumită zonă, înconjurată de o duzină de locuinţe. Aceste construcţii erau de obicei bordeie, cu acoperiş de paie, ajungând până la pământ.

Populaţia Jomon din interior, folosind arcul şi săgeata, apărute cam în acelaşi timp cu olăritul, vânau în special mistreţul şi cerbul, Din când în când ei mai mâncau şi alte animale, de la broaşte până la bursuci, la lupi, la leul siberian – se pare că, de fapt, întreaga gamă a bogatei faune japoneze. Câinele era singurul animal domestic în acea vreme.

Mulţi, dacă nu cea mai mare parte a populaţiei Jomon, sălăşluiau pe coastă şi au devenit deosebit de pricepuţi în utilizarea resurselor marine, începând cu scoicile şi

terminând cu peştele oceanic. S-au adaptat atât de bine la aceasta viaţă încât schelete Jomon, datând în special din a doua jumătate a perioadei, prezintă dezvoltarea unei protecţii osoase a mecanismelor urechii, sugerând scufundări regulate şi dese.13 Motivul preferinţei pentru coastă a fost acela că încălzirea climaterică survenită acum aproximativ 15.000 de ani, care a tăiat legăturile pe uscat cu continentul, a însemnat în acelaşi timp o creştere a temperaturii mărilor şi o sporire a resurselor de natură marină. Scoicile, în special, au devenit o sursă majoră de hrană pentru mii de ani, lucru demonstrat de uriaşele movilele de cochilii de la Natsushima, de lângă golful Tōkyō.

Clima a început din nou să se răcească

acum vreo 5.000 de ani şi nivelurile mării au scăzut. Atunci au început să fie folosite mai mult resursele uscatului. Oricum, mulţi oameni Jomon s-au întors pe litoral până într-o mic de ani, în ciuda climatului încă în curs de răcire. Ceea ce sugerează o preferinţei prelungită pentru viaţa de căutători costali şi pescari.

Introducerea orezului, în urmă cu aproximativ 3.000 ani, s-a făcut, probabil, din China via Coreea, unde cultivarea acestuia începuse mai de mult, deşi părerile asupra rutei sunt divizate.14 Mulţi dintre japonezii de astăzi exploatează asocierea naţională cu orezul şi îşi închipuie ca acesta se cultiva din vremuri imemoriale, când, de fapt, Japonia a fost ultima dintre naţiunile asiatice care a început să se ocupe de

această cultură.

E înşelător să consideri perioada Jomon ca fiind o entitate singulară fixă, conţinând, în fapt, o varietate semnificativă, atât zonală cât şi în timp.18 Diversitatea regională a reflectat în mod dur condiţiile locale, dând naştere, de exemplu, la subculturi precum cea bazată pe pescuitul la mare adâncime, de pe coasta de nord-est. Variaţia în timp a reflectat nu doar încălzirile şi răcirile climatice, dar şi dezvoltarea de noi tehnologii. De exemplu, ţesătura de cânepă a survenit în jurul anului 5.000 î.Hr., iar obiectele lăcuite a apărut în preajma anului 4.000 î.Hr.

De asemenea şi populaţia pare să fi fluctuat în timp, adesea din motive încă neclare. Deşi estimările variază şi sunt, de

fapt, doar „supoziţii probabile”, ea se situa în jurul a 20.000 de oameni, la începutul perioadei, până la 100.000 în jurul anului 5.000 î.Hr., sărind de dublu aproape de anul 3.000 î.Hr. Şi scăzând până la 100.000 spre sfârşitul epocii. Mai mult, din motive din nou neclare, în această perioadă populaţia era masată mai ales în nord şi nord-est. 16

Alte mari schimbări în timp includ o conştientizare din ce în ce mai mare a supranaturalului. Asta a însemnat o înflorire a şamanismului şi ritualismului, noi practici de înmormântare, misterioase cercuri de piatră în Japonia nordică şi figurine care aveau, probabil, o semnificaţie magică. În unele locuri, reprezentări de şerpi par să sugereze cultul acestuia. 17

Importanţa sporită a ritualului religios a

generat nevoia unei cunoaşteri a procedurilor. Aceasta va ajuta la diferenţierea pe niveluri de poziţie în societate. Şefii tribali, împreună cu cei mai capabili vânători şi producători se bucurau în mod clar de un statut social mai ridicat decât al majorităţii. Oricum, rămâne o chestiune contestată dacă societatea Jomon era mai mult ierarhică sau egalitaristă. 18

Foarte probabil că de-a lungul unei atât de lungi perioade de timp precum cea Jomon, diverse grupuri să fi migrat în Japonia, din diverse direcţii, adăugând o oarecare diversitate etnică.19 Dispariţia istmurilor n-ar fi trebuit să însemne o completă tăiere a legăturilor cu continentul. Căci, de exemplu, cineva a introdus orezul. Numărul acestor emigranţi este sub semnul

întrebării, dar nu par să fi fost prea numeroşi, nici prea diferiţi fizic, deoarece e posibil să fi existat un tip recognoscibil Jomon.

Populaţia Jomon cu entitate a fost descrisă constant ca fiind de statură scundă. Există diferenţe generatoare de confuzie între înălţimile furnizate de experţi, dar, în general, bărbaţii Jomon aveau, spre sfârşitul perioadei, o înălţime medie de 157 cm, iar femeile 148 cm.20 Aceste dimensiuni contrastează cu cele ale imigranţilor Yayoi ce au venit mai apoi, în jurul anului 300 î.Hr., iniţiind o nouă eră. Yayoii erau cu vreo 3 sau 4 cm mai înalţi şi prea puţin diferiţi de japonezii moderni, descendenţii lor de la începutul secolului XX.21

Populaţia Jomon tipică era nu numai scundă de statură, ci şi cu o aparenţă musculară îndesată. Aveau schelete greoaie, cu oasele picioarelor aplatizate şi feţe pătrate lătăreţe.

De fapt, oamenii Jomon prezentau similitudini constructive cu modernii Ainu din Hokkaidō. Ceea ce nu este surprinzător, căci studii ale unor antropologi confirmă că aceştia sunt fără îndoială urmaşi ai populaţiei Jomon.22 Iată ce îi desparte de ceilalţi japonezi moderni, din celelalte insule principale, care arată o mai puternică descendenţă din Yayoi. Nu este clar când anume au sosit în ţară, sau exact de unde, 23 dar Ainu, în mod sigur, locuiesc în Japonia de foarte mult timp.

Ainu sunt, într-adevăr, japonezii

originali. Timp de multe secole japonezii moderni derivaţi din Yayoi (cunoscuţi în acest context ca japonezi Yamato) se vor fi opus acestui adevăr şi vor fi încercai să-i marginalizeze sau chiar să-i ignore pe Ainu. Abia în 1997 japonezii indigeni24 au recunoscut oficial statutul real al Ainu.

În Ainu vedem originile Jomon ale Japoniei, care, însă, era încă departe de-a deveni o *naţiune*. Perioada Yayoi următoare avea să contribuie mult mai mult la cristalizarea Japoniei pe care o cunoaştem astăzi.

1.4 NOI ÎNCEPUTURI: PERIOADA YAYOI (cea.300 î.Hr. – cca. 300 d.Hr.)

În preajma anului 300 î.Hr., Japonia a fost cu adevărat invadată. Emigranţii au sosit în mare număr de pe continent, diferiţi ca aspect şi din punct de vedere cultural de populaţia Jomon. Erau mai uşori şi mai înalţi, cu feţe mai înguste. Cultura lor includea tehnologii ca prelucrarea bronzului şi fierului şi se baza mult mai mult pe cultivarea orezului decât cea japoneză.

Există o mare diversitate de opinii asupra naturii şi scării acestei migraţii şi chiar asupra motivelor şi originilor emigranţilor.25 Imaginea este confuză, dar este clar totuşi că aceştia au venit şi erau pe cale de-a schimba Japonia Jomon pentru totdeauna.

Numele perioadei în care au început aceste modificări se trage de la districtul

Yayoi din Tōkyō, unde în 1884 s-a descoperit un alt fel de ceramică, simplă şi roşcata, evident diferită de cea Jomon. Numele nu transmite dinamismul perioadei deoarece pe atunci acesta nu fusese încă înţeles.

Epoca a fost întotdeauna puternic asociată cu orezul. La început s-a crezut ca acesta a fost adus de emigranţi, ceea ce, se ştie acum, este o simplificare excesivă a problemei. *Orezul* fusese importat cu mai mult de o mie de ani mai devreme. Oricum, cultivarea lui a devenit pentru prima oară stabilă la scară semnificativă în timpul perioadei Yayoi, 26 în special în orezarii şi mai ales în sudul şi vestul ţării, oglindind clar preferinţele noilor veniţi. Avea să devină o bază de cultivare pentru urmaşii japonezi, până în prezent.

Răspândirea orezului, ca şi cea a bronzului şi a fierului, a reflectat mişcarea probabilă a emigranţilor. Din sud-vest, ei au avansat destul de repede spre mijlocul insulei Honshū în preajma secolului I d.Hr., mai departe, spre nord, extinzându-se mult mai încet. Deşi orezul, bronzul şi fierul erau prezente aici devreme, ele n-au fost adoptate pe scară semnificativă, iar partea nordică a Japoniei a continuat să rămână în faza Jomon până în jurul secolului al VIII-lea sau chiar mai târziu. Cu alte cuvinte, din punct de vedere al culturilor a existat un decalaj substanţial între nord şi sud – evidenţiat şi astăzi de prezenţa populaţiei Ainu în Hokkaidō.27

Japonia are resurse *mici* de zăcăminte metalice, aşa că uneltele metalice tindeau

să fie asociate cu un statut social înalt. Posesia bunurilor metalice ce confereau „stare socială” nu reprezenta, însă, singurul factor în crescânda stratificare socială, caracteristica majoră a perioadei. Ca în toate structurile agricole, cultivarea orezului a favorizat o îngustare a resurselor de bază din comunitate, făcând-o mai uşor de controlat de către elitele sociale. În plus, s-au dovedit trebuincioase mult mai multe aşezări permanente, dând orezului putere de simbol teritorial şi – mai ales după ce populaţia a ajuns la aproximativ 2 milioane – impunând nevoia de apărare şi extindere a frontierelor. Asta a condus mai departe la o înmulţire a luptelor, în care cei ce posedau arme de metal – împreună cu abilitatea de-a aduna forţe războinice – şi-au întărit şi mai

mult poziţia. Apoi, bineînţeles, înmulţirea războaielor între triburi a condus la o ierarhizare interiribală, a învingătorilor şi învinşilor, în această lume din ce în ce mai stratificată, sclavia nu era neobişnuită. Atunci când întâlneau un superior, pe drum, persoanele cu apartenenţă socială mai modestă se dădeau la o parte şi se înclinau – practică ce a continuat până în secolul al XIX-lea. Rangul se diferenţia printr-o serie de titluri, iar bărbaţii cu statut înalt deţineau patru sau cinci neveste, spre deosebire de cei cu rang mai mic ce aveau doar două sau trei.28

Un alt factor ce a contribuit la „etajare” a fost bogăţia, rezultată în special în urma comerţului. Unele triburi au avut norocul de a se bucura de o parte din resursele limitate

de metal ale Japoniei, pe teritoriul lor. Altele au beneficiat de pe urma noilor cuceriri tehnologice, cum ar fi cea a mătăsii, care se producea în Kyūshū, cam din primul secol al erei noastre. S-au făcut, de asemenea, progrese în tehnologia sticlei şi în metalurgie. Toate acestea au mărit diversitatea produselor şi au condus la înflorirea comerţului, atât cu continentul cât şi în interiorul Japoniei, fiecare district având o piaţă proprie. Un asemenea centru de schimburi, Asahi din prefectura Aichi, reprezintă cea mai mare aşezare Yayoi descoperită până în prezent, acoperind aproape 200 acri, faţă de cei 5 – 70 acri ai unei aşezări tipice.

Combinaţia de războaie intertribale, apariţia elitelor şi competiţia pentru

controlul resurselor au condus la o accentuată politizare. Multe căpetenii au intrat în vasalităţi tribale strategice cu vecinii, ceea ce a rezultat în formarea unor numeroase regate mici.29

O bună parte din cunoştinţele despre aceste regate, ca şi cele despre viaţa în Japonia Yayoi sunt culese din documente chineze. Prima menţiune scrisă despre ţară se găseşte în *Shu* (Povestea lui Han), o istorie chineză întocmită în jurul anului 82 d.Hr. Aceasta făcea referire la ţara lui Wa – însemnând pe: atunci „ţinutul piticilor”, 30 – cum că ar cuprinde 100 de regate ai căror trimişi aduceau în mod regulat tribut la baza chineză Lo-lang din Coreea.31 O descriere mult mai detaliată este furnizată de *Wei Chih* (Istoria Wei-ului, unul dintre

cele trei regate ale vremii din China) din anul 297 d.Hr., într-o secţiune privind „barbarii estici" care mai include şi diverse popoare din Coreea şi Manciuria.32

Wei Chih povesteşte despre o vizită a chinezilor We în Wa, în anul 240. În special se ocupă de cel mai puternic dintre cele 100 de regate, Hsieh-ma-t'ai, cunoscut de obicei în japoneză ca „Yamatai". Acesta era condus de către o regină-şaman nemăritată, numită Himiko. Era o figură mai degrabă misterioasă, care a ajuns la putere după mulţi ani de războaie şi care „se ocupa cu magia şi vrăjitoria, fermecând poporul".33 Trăind permanent într-o fortăreaţă, ea era păzită de 100 de bărbaţi şi avea în serviciul său 1.000 de femei şi un singur însoţitor bărbat. Prin acesta ea comunica cu restul

lumii. Fiind preocupată de probleme spirituale, lăsa aspectele administrative ale guvernării în seama fratelui mai mic.

În anul 238, Himiko a trimis o delegaţie împăratului chinez să plătească tribut, urmând o practică menţinută încă din anul 57 la unele căpetenii ale altor regate din Wa.34 Ca urmare, la fel cu ceilalţi conducători, ea a primit confirmarea oficială a statutului regal din partea Chinei. Totuşi, spre deosebire de alţii, se pare că a fost recunoscută ca suverană a întregului Wa, nu doar a unui regat constituent. A primit şi daruri de la împărat, constând în diverse haine, bijuterii şi oglinzi. Cadourile ei către împărat au inclus sclavi, haine şi cinabru.

Conform istoricilor chinezi ea a murit în anul 248, în vârsta de 65 de ani, împreună

cu 100 de sclavi sacrificaţi. După moartea sa a urmat haosul, până ce o fetiţă de 13 ani, Iyo, rudă cu Himiko, a ajuns pe tron, după eşuarea succesiunii unui conducător bărbat, căruia poporul a refuzat să i se supună.

Yamatai era centrul de putere al Japoniei, multe, dacă nu majoritatea celorlalte regate, acordându-i supunere. A mai fost subiectul unei lungi controverse şi cu privire la poziţia sa deoarece, în mod surprinzător, aceasta nu este clară. Descrierea călătoriei din *Wei Chih* poate fi foarte diferit interpretată. Majoritatea experţilor identifică Yamatai cu Yamato, în zona bazinului Nara, care avea să devină sediul primului stat japonez, câteva sute de ani mai târziu, dar alţii îl văd localizat în

nordul insulei Kytishu.35

Descrierile ţării Wa/Japonia găsită în *Wei* şi alte documente chinezeşti diferă semnificativ în perioada Yayoi faţă de cele anterioare, marcând o trecere de la preistorie la istoria scrisă.

Perioada în sine a fost una intensă, chiar revoluţionară, de mari schimbări petrecute într-o bucală scurtă de timp. Atunci s-a trecut de la vânătoare şi cules la cultivare şi de la unelte de piatră la unelte de metal. Aşezările au devenit fixe, iar societatea s-a stratificat în mod clar. Aceste transformări au creat baza economică şi tehnologică pentru unificarea socială şi politică într-un stat. 36

1.5 APARIŢIA STATULUI TIMPURIU:

PERIOADA KOFUNYAMATO (cca. 300 – 710)

Când să fie înmormântată regina Himiko împreună cu 100 de sclavi a devenit evident că era nevoie de un mormânt, mare – 100 de paşi în diametru, conform cu *Wei Chih*. Ceea ce avea să constituie moda timp de mai multe secole. Pe măsură ce societatea continua să se stratifice, cei din vârf doreau să-şi etaleze poziţia şi dincolo de orizontul vieţii lor muritoare. Aşa precum piramidele din anticul Egipt, au fost construite morminte uriaşe. În cazul Japoniei era vorba despre movile foarte ridicate O înconjurate de figurine de lut cunoscute sub numele de *ha* („cercuri de lut").

Haniwa sunt destul de misterioase,

părând a fi o combinaţie între marcaje de morminte şi obiecte ce indică rangul unei persoane. Şi în interiorul mormântului se găseau diverse lucruri, probabil pentru a fi utilizate pe lumea cealaltă. Multe dintre acestea erau tot conforme cu rangul, dar nu toate aveau acest rol ostentativ. Mormintele mai conţineau şi importante cantităţi de arme, nelăsând niciun fel de dubiu cu privire la capacitatea elitei conducătoare de a-şi menţine poziţia prin forţă, în caz de nevoie. 37

Tumulii adăpostind morminte sunt simboluri fizice adecvate acestei perioade. Totuşi, cea mai importantă trăsătură a epocii este apariţia statului Yamato, numit după centrul de la Yamato, în bazinul Nara.

Preponderenţa lui Yamato formează

miezul relatărilor *Kojiki* şi *Nihon Shoki*. Am arătat mai devreme că acestea nu dau la iveală prea mult despre procesul efectiv, ci numai victoria asupra unei baze inamice de la Izumo prin ceea ce pare a fi fost negocieri. Nici datele nu sunt prea sigure. Majoritatea experţilor crede că primul împărat ce poate fi autentificat este Suijin. În *Nihon Shoki* el apare ca cel deal zecelea domnitor, iar moartea îi este împinsă spre echivalentului anului 30 d.Hr., în timp ce Kojiki furnizează data de 258 d.Hr. De fapt, mai plauzibil apare anul 318.38

Unii cred că Sujin ar fi fost conducătorul unui grup de invadatori din secolul al IV-lea, din Coreea, cunoscuţi drept „călăreţii" şi că aceşti „călăreţi" au pus bazele statului Yamato. 39 Nu este imposibil, dar pare mai

probabil ca Suijin să fi aparţinut clanului Yamato şi că acesta şi-a sporit puterea şi autoritatea treptat. Yamato se baza mult pe negocieri şi convingere – şi pe ameninţare şi coerciţie, fără îndoială – mai degrabă decât pe confruntarea militară simplă. Metoda preferată pare să fi fost încorporarea de căpetenii locale, deja împământenită în perioada Yayoi, cărora li se ofereau locuri în ierarhia Yamato. Rangurile şi titlurile erau folosite de către curtea din Yamato pentru a da membrilor potenţial creatori de necazuri ai unor regimuri locale independente un interes personal în sistemul imperial în formare.40

Tactica de a încorpora, atunci când este posibil, o ameninţare puternică mai degrabă decât a o confrunta direct şi de a se folosi

de puterea unui adversar potenţial mai degrabă decât a-l distruge pur şi simplu este şi astăzi o preferinţă puternică în Japonia.41 Identificarea sa într-o fază atât de timpurie a istorici Japoniei stă mărturie asupra adâncimii acestei tradiţii.

Rangurile şi titlurile acordate regilor şi căpeteniilor locale încorporate în tabăra Yamato apăreau extrem de importante într-o epocă în care statutul social avea atâta greutate. Sistemul administrativ Yamato era extrem de ierarhizat42 şi asta reprezintă o caracteristică ce se păstrează încă în preferinţele japonezilor.

Datele nu sunt prea clare. Este probabil ca în secolele IV şi V autoritatea Yamato să nu fi fost absolută, ci mai degrabă „prima între egali” în cadrul coaliţiei de clanuri. La

începutul secolului al VI-lea totuşi familia imperială Yamato pare să se fi erijat în singura importantă. Atunci conducătorii regiunii Izumo au început să trimită tribut şefului Yamato.43

Un sentiment de statalitate este sugerat şi de un poem atribuit împăratului Yūryaku (d. 456 – 79) de la sfârşitul secolului al V-lea.

Coşul tău şi iarăşi cu coşul tău frumuşel.
Săpăliga şi iarăşi cu săpăliga ta frumuşică.
Fătuco ce culegi ierburi de pe deal.
Te-aş întreba: Unde-i casa ta?
Nu vrei să-mi spui cum te cheamă?
Peste întinsul ţinut Yamato
Eu domnesc în lung şi-n lat.

Eu domnesc în lung şi-n lat.
Eu însumi, ca stăpân al tău îţi voi vorbi
Despre casa mea, despre numele meu.

Curând, statul Yamato şi-a întărit poziţia prin adoptarea şi cultivarea budismului. Acesta era deosebit de agreat de Soga, un clan foarte puternic din structura Yamato. Soga era de origine coreeană, ca multe dintre familiile aristocratice ale timpului şi probabil avea mai multe afinităţi cu budismul decât nativii japonezi. Căci din Coreea a fost introdus budismul la jumătatea secolului al VI-lea de către preoţii învăţaţi din regatul coreean Paekche. La adoptarea sa a contribuit foarte mult practica scrisului, şi eu introdusă de către învăţaţi din Paekche, un secol mai devreme.

45 Familia Soga a perceput budismul ca o metodă de a dezvolta o religie de stat care să le sporească autoritatea politică pe care, prin intermediul căsătoriilor între clanuri, începuseră să şi-o afirme asupra familiei imperiale. Ei reprezentau, fără îndoială, un element persuasiv în acceptarea religiei de către familia imperială de la împăratul Yōmei (d. 585 – 7) încoace.

De partea sa, dinastia imperială privea budismul ca fiind foarte util politic căci oferea noii naţiuni o ideologie unificatoare. Identificarea sa cu familia imperială însemna şi că difuzarea acestuia ajuta la răspândirea autorităţii imperiale. Mai mult şi extrem de important, conferea un grad de demnitate şi civilizaţie de stil chinez statului ce tocmai îşi făcea apariţia. 46

Japonia voia foarte mult să fie luată în serios. Şi asta nu numai pentru a descuraja orice posibilă invazie. Era o dorinţă onestă de a realiza ce este mai bun, de a deveni o naţiune puternică. Pentru aceasta în curând avea să adopte o serie de practici chinezeşti până când, în cele din urmă, va simţi că este superioară Chinei şi nu mai are nimic de învăţat. Aici vedem din nou un exemplu de încorporare a punctelor tari ale altora, combinate cu dorinţa de a învăţa şi a fi într-o continuă emulaţie.

De-a lungul unei bune părţi din perioada Kofun, China nu se găsea în cea mai avantajoasă dintre stări. De fapt, era cuprinsă de răzmeriţe, centrele de forţă schimbându-se ca şi dinastiile, între sfârşitul perioadei Han târzii, 220, şi

începutul perioadei T'ang, 618. Un timp, ţara a fost împărţită în trei regate, Wei, Wu şi Shu Han.

Peninsula coreeană, în general cel mai apropiat punct de „contact extern” al Japoniei, era de asemenea caracterizată de existenţa a trei regate importante între 300 şi 668. Acestea erau Paekche şi Silla în sud şi Koguryo (de unde derivă numele modern al Coreei) Ia nord. Între Silla şi Paekche se găsea o zonă îngustă numită Kaya (Mimana în japoneză), care era o confederaţie de şase stătuleţe sau regate mici.

În *Nihon Shoki*, Kaya este privită ca o colonie japoneză, ceea ce este, însă, puţin probabil.47 La fel ca şi presupusa invazie a Sillei de către legendara „împărăteasă” Jingu, conducător-şaman din secolul al IV-

lea. Multe aspecte ale relaţiilor Japoniei cu aceste regate coreene sunt neclare, dar legăturile sale atât cu Kaya cât şi cu Paekche sunt, în general, puternice şi benefice. Japonia a profitat nu numai de pe urma introducerii scrisului şi budismului, dar şi de accesul la diverse surse de zăcăminte de fier.

Relaţiile sale cu regatul Silla nu au fost foarte bune, dar când acesta a devenit dominant în peninsula coreeană, cu începere de la jumătatea secolului al VI-a, implicarea Japoniei a luat sfârşit. Definitiv a încetat un secol mai târziu, în 663, când flota japoneză a fost distrusă de către cea din Silla într-o bătălie navală dincolo de coasta coreeană. Atunci Silla s-a înstăpânit pe peninsula coreeană, punând capăt

perioadei Celor trei regate câţiva ani mai târziu. Din fericire pentru noii conducători Yamato, regatul Silla nu părea interesat să continue cu invadarea Japoniei – deşi niponii s-au vădit precauţi şi au construit o bază fortificată defensivă în Kyūshū de nord, cunoscute ca Dazaifu, care a devenit un important centru în secolele următoare.

Spiritul de competiţie al Japoniei vizavi de China a fost vizibil cu pregnanţă în activităţile celui de-al doilea fiu Yōmei, prinţul Shōtoku (Shōtoku Taishi, 574 – 622), care era, prin sânge, pe jumătate Soga. Probabil cea mai cunoscută figură a timpurilor, din 594 până la moartea sa în 622, Shōtoku a fost regent sub împărăteasa Suiko (d. 593 – 628). A contribuit mult nu numai la răspândirea budismului prin

construcţia de numeroase temple, dar şi la promovarea a tot ce era chinezesc. Printre altele, a fost responsabil de restabilirea unor misiuni în China, acum reunificată, şi pentru introducerea sistemului chinezesc de „rang conform cu acoperământul de cap” în care, aşa cum sugerează şi numele, rangul este indicat de forma pălăriei.

Lui Shōtoku i se mai atribuie şi alcătuirea aşa-numitei Constituţii cu şaptesprezece articole din 604, menită să întărească guvernământul central. Avea un puternic iz chinezesc, mai ales confucianist. 48 Deşi considerată o constituţie, era mai degrabă un set de directive pentru oficialităţi, cu accentul pe armonie (*wa*) şi loialitate faţă de autoritatea divină şi, în consecinţă, legitimă a dinastiei imperiale.

Ceva din natura sa apare clar din primele cuvinte ale Articolului unu, care îl citează pe Confucius şi afirmă că „armonia trebuie preţuită”, precum şi din deschiderea Articolului opt, mai puţin măreaţă şi cu un caracter mai specific: 49 „Miniştrii şi funcţionarii vor veni la curte dimineaţa devreme şi se vor retrage târziu”.

De timpuriu, clanul Soga deţinea cea mai mare influenţă la curtea Yamato, adesea controlând însăşi dinastia imperială. Totuşi, în 645 a fost răsturnat printr-o lovitură de stat condusă de Fujiwara no Kamatari (614 – 99). Cei din familia Fujiwara vor domina viaţa la curte timp de mai multe secole. Totuşi, nu au schimbat propensiunea clanului Soga pentru tot ce era chinezesc. Împreună cu viitorul împărat Tenji (d. 661 –

71), Kamatari a instituit o sumedenie (le reforme bazate pe modelul chinezesc de guvernare centrală. Acestea sunt cunoscute ca Reform(a)ele Taika (Marea prefacere) din 645.

O schimbare considerabilă a, adus-o naţionalizarea pământului. Răzoarele de orez urmau să fie alocate de către guvern. La fiecare şase ani toţi bărbaţii adulţi liberi primeau aproximativ 0,3 acri, iar femeile 0,2 acri. Alte reforme includeau impozitarea sub formă de produse şi nu numai muncă, o restructurare a rangurilor şi, contrastând cu practica anterioară a capitalei mobile, stabilirea unei capitale permanente (la Naniwa, Ōsaka de azi, deşi, practic, aceasta nu a rămas capitala decât puţini ani). Mai mult, s-au dat ordine pentru studierea şi

înregistrarea pământului şi populaţiei. Practicile de impozitare şi pretenţiile de ranguri ale diverşilor oficiali locali au fost cercetate cu scopul de a elimina corupţia. Armele neautorizate au fost confiscate.

S-au întocmit coduri de legi în stil chinezesc în legătură cu aceste reforme. Ele puneau accentul pe autoritatea împăratului şi centralizarea puterii şi se ocupau şi de raţionalizarea birocraţiei. Aceste legi diverse sunt, în general, cunoscute ca fiind, în general, directive penale, iar instrucţiuni pentru oficialităţi50. Deşi nu au fost întotdeauna aplicate aşa cum se intenţiona, dispoziţiile *ritsuryō* permiteau, în secolul al VIII-lea, unui mic grup de aproximativ 400 de oficialităţi să ţină sub control o ţară de aproape 5 milioane de oameni.51

Populaţia crescuse considerabil în perioada Yamato, de la 2 – 3 milioane la sfârşitul perioadei Yayoi. Deşi puţini în comparaţie cu locuitorii Chinei, mai bine de 60 de milioane, cei 5 milioane sau aşa ceva din Japonia la sfârşitul secolului al VII-lea reprezentau o cifră imensă comparativ cu populaţiile europene ale timpului. 52

Sporirea demografică pare să se fi produs în valuri. Rata natalităţii era mare, dar la fel şi cea a mortalităţii, mai ales în rândurile copiilor. Un factor important aici îl constituiau valurile de boli epidemice, cum ar fi variola transmisă prin contact extensiv cu continentul, faţa de care japonezii dezvoltaseră o prea mică sau chiar inexistentă imunitate.53

În poezia lui Yamanoue Okura (aprox.

660 – 733) ne sunt prezentate idei despre cât de neajutoraţi sunt oamenii în faţa pericolelor cauzate de aceste boli. Okura, un funcţionar ridicat la rangul de mic aristocrat, de origine modestă însă, a fost unul dintre puţinii poeţi înainte de epoca modernă, care a scris despre viaţa de zi cu zi, inclusiv subiecte ocolite de alţi poeţi, cum ar fi boala şi sărăcia. Mai mult, era un adevărat familist, unul dintre puţinii „oficialităţi-administratori” din istoria Japoniei care să fi lăsat un post de timpuriu şi în mod deschis pentru a petrece ceva vreme cu familia.54 El reprezintă o preţioasă sursă de informaţii despre „viaţa adevărată” în respectiva perioadă istorică. Iată ce scrie despre moartea puţin vârstnicului său fiu Furuhi55.

Cele şapte comori

Pe care omul le preţuieşte în această viaţa – Ce înseamnă ele pentru mine?

Furuhi, scumpa perlă albă

Ce ni s-a născut

Nu mai voia să plece din patul nostru în zori.

Ci, fie în picioruşe, fie stând.

Se juca şi tropăia cu noi.

Odată cu luceafărul de seară.

Prinzându-ne de mâini Ne spunea:

„Haideţi în pat, tată şi mamă.

Lăsaţi-mă să dorm între voi.

Precum dulcele mirt cu trei tulpini”.

Aşa glăsuia el fermecat.

Şi prin bine şi prin rău îl vom vedea crescând.

Aşa nădăjduiam

Precum îţi anini speranţa într-o măreaţă corabie.

Atunci, dincolo de orice închipuire.

Lovind cumplit, o pală neaşteptată

De boală

L-a cuprins.

Fără să mă pricep şi necunoscând niciun leac.

Mi-am prins mânecile cu albă cânepă.

Am luat oglinda în mâini şi, ridicând ochii în sus.

M-am rugat zeilor din ceruri;

Cu fruntea plecată

Am adus osanale zeilor pământului.

„Ca el să fie sănătos sau bolnav

Stă în puterile voastre, o, zei”.

Aşa mă văicăream în rugăciunile mele.

Nimic bun nu s-a ales, însă.

Băiatul a continuat să se topească văzând cu ochii,

Cu fiecare zori de zi, vorbind mai puţin

Până când viaţa i-a ajuns la soroc.

M-am ridicat, am sărit în sus, am bătut din picioare,

Am urlat, m-am tăvălit pe jos.

M-am bătut cu pumnii în piept şi am jelit.

Dar copilul pe care îl ţineam strâns

Zburase dincolo de atingerea mea.

Aşa decurg lucrurile pe lumea asta?

Ăsta să fie mersul lumii?

Deşi viaţa oamenilor obişnuiţi se vădea departe de a fi uşoară, statul Yamato se formase, iar naţiunea japoneză la fel.

Societăţile statale sunt, în general, caracterizate de unificare efectivă, Stratificare socială şi diferenţierea categoriilor de populaţie, precum şi legitimizarea puterii prin codul penal, miliţie şi constituţia în vigoare, domnitorul guvernând cu ajutorul legii scrise.56 La sfârşitul perioadei Kofun toate aceste cerinţe erau îndeplinite. Numele modern de Nippon sau Nihon (Izvorul soarelui) începuse deja să fie utilizat la sfârşitul epocii. 57

Aceasta nu înseamnă, desigur, că toată lumea recunoştea naţiunea ca atare, căci unii dintre cei îndepărtaţi din punct de vedere geografic de baza de putere Yamato au continuat să se considere independenţi mai multe secole.38 Totuşi, structura era,

cel puţin, operaţională.

Familia imperială se găsea şi ea bine stabilită pentru că spre sfârşitul epocii, împăratul Temmu a ordonat scrierea cronicilor ce aveau să legitimeze dinastia imperială, oferindu-i origine divina. De fapt, cea mai lungă linie dinastică imperială din lume a devenit atât de bine împământenită că a supravieţuit până astăzi.

Poate apărea ciudat ca o familie imperială care a adoptat oficial budismul să se legitimeze prin zeii Shintō, dar aceasta este pur şi simplu un alt exemplu de pragmatism japonez. Până astăzi japonezii continuii să particularizeze religiile, folosind una într-un context şi alta într-altul. Această „religiozitate pragmatică”, la fel ca şi evitarea distincţiei morale dintre bine şi

rău, care în alte culturi se bazează, de obicei, pe valori religioase are, evident, rădăcini adânci.

REZUMATUL PĂRŢII ÎNTÂI

În partea întâi am văzut cum s-a dezvoltat civilizaţia în Japonia de la primitivismul vânătorilor-culegători din Paleolitic la complicatul stat-curte. Cei 1.000 de ani de la 300 î.Hr. până la aproape 700 d.Hr. sunt consideraţi deosebit de importanţi, incluzând elemente cheie de progres precum cele oferite în Tabelul 1.1 de mai jos.

Tabel 1.1. Elemente cheie din perioada 300 î.Hr. – aprox. 700 d.Hr.

Element	*Perioada aproximativă*
Trecerea de la vânătoare	300 î.Hr. –

şi cules la agricultura relativ stabilă bazată pe orez	1 d.Hr.
Sosirea emigranţilor de pe continent	300 î.Hr.
Introducerea metalului	300 î.Hr.
Apariţia regatelor	1 d. Hr?
Stabilirea stratificării sociale	de la 1 d. Hr. încoace
Contact permanent cu culturile continentale	50 d. Hr încoace
Apariţia statului Yamato	300 – 500 d.Hr.
Introducerea scrisului	450 d.Hr.
Introducerea budismului	550 d.Hr.
Adoptarea sistemelor administrative-legale-politice chinezeşti	600 – 700 d.Hr.
Crearea unei mitologii	700 d.Hr.

pentru a legitima domnia Yamato prin atribuirea de autoritate divină

Multe probleme sunt încă neclare, cum ar fi natura şi scara emigrării Yayoi. Totuşi, cunoştinţele despre Japonia antică sunt în creştere. Se ştie acum că multe presupuneri făcute mai devreme sunt incorecte.

Diversitatea şi schimbările din trecutul Japoniei au fost pe deplin recunoscute. Există, totuşi, şi elemente de continuitate. Întronarea dinastiei Yamato, cea mai lungă descendenţă imperială din lume, oferă un element de constanţă, în toate perioadele succesive până în prezent. Anumite politici şi preferinţe, cum ar fi dorinţa de a învăţa

de la alţii pentru a se întări şi evitarea unei judecăţi în ceea ce priveşte binele şi răul, au şi ele un impact considerabil asupra comportamentului japonez contemporan. Aceste politici şi tipare comportamentale se bazează pe valorile şi practicile rezumate în Tabelul 1.2.

Tabel 1.2 Valori şi practici cheie ale perioadei antice

- evitarea judecăţii morale în ceea ce priveşte binele şi răul

- comportament pragmatic adaptat mai degrabă la situaţie decât bazat pe principii universale

- încorporarea unei ameninţări potenţiale

- adoptarea punctelor tari ale altora

- dorinţa de a face din Japonia o naţiune

puternică şi respectată

- deschiderea spre a învăţa
- preferinţa pentru rang şi ierarhie
- abordarea practică a religiei

Pe scurt, am văzut cum a luat naştere o naţiune cu caracteristici distincte.

PARTEA A DOUA

Despre curteni şi războinici:

Istorie timpurie şi medievală (710 – 1600)

2.1 ÎNVĂŢÂND DE LA CHINEZI – ÎNTRE ANUMITE LIMITE: PERIOADA NARA (710 – 794)

Statului Yamato îi trebuia o capitală. Fără aceasta sistemul centralizat de control nu ar fi avut substanţă. În fazele finale ale perioadei Yamato existaseră ceva încercări de a stabili o capitală permanentă, dar toate au eşuat dintr-un motiv sau altul.1

Apoi, în 710 capitala a fost mutată la Heijō, mai cunoscut ca Nara, Aceasta a fost

modelată după Ch’ang-an, capitala chinezească T’ang. Avea o alcătuire similară de reţea dreptunghiulară, doar că cei 20 de kilometri pătraţi ai săi reprezentau numai un sfert din suprafaţa Ch’ang-an.

În mai puţin de o sută de ani capitala s-a mutat din nou. Nara nu s-a dovedit a fi locul permanent căutat. Totuşi, reprezintă un punct, maxim al efortului japonez de a învăţa de la China. Fizic, influenţa Chinei era vizibilă nu numai în aranjamentul oraşului, dar şi din clădirile mari cum ar fi Templul Tōdaiji – cea mai mare clădire de lemn din lume – şi uriaşa statuie de bronz a lui Buddha pe care o conţinea. Una peste alta, existenţa capitalei Nara poate că a fost efemeră, dar ea indică în mod clar că *ritsuryō* şi alte reforme politice şi juridice

inspirate din China funcţionau.

Tot în epoca Nara scrierea chineză a dus la apariţia primelor cărţi în Japonia, cronicile *Kojiki* şi *Nihon Shoki* din 712 şi 720. Acestea au fost urmate la scurt timp de primele antologii de poezie *Kaifūsō* (Suave amintiri de poezie) din 751 şi *Manyōshū* (Culegere de zece mii de frunze) din 759. Unele documente au fost chiar tipărite – o altă influenţă chinezească. 2

Totuşi, respectul pentru lucrurile chinezeşti nu a dus la imitaţii necugetate. În marea parte a cazurilor se operau modificări japoneze considerabile asupra „importurilor” chinezeşti.

De exemplu, sistemul de ierarhie bazat pe acoperământul de cap introdus mai devreme de Prinţul Shōtoku se baza, în

teorie, pe merit şi nu pe origine, ca şi în China. Totuşi, în practică şi mai ales în timpul perioadei Nara, atât rangul cât şi poziţia în birocraţia japoneză au devenit rapid determinate de către situaţia familială moştenită mai degrabă decât de meritul personal.[3] Adică, meritocraţia fondată pe examinări, caracteristică lumii birocratice a Chinei, nu prea era pe placul japonezilor. Ceea ce este o ironie, dat fiind locul de frunte ocupat de examene în Japonia modernă, dar de înţeles din perspectiva unor elite stabile ce doreau să-şi menţină controlul şi siguranţa.[4]

Kojiki şi mai ales *Manyōshū* deja poartă embrionii dezvoltării unui sistem distinct de scriere japonez, deşi inspirat din caractere chineze. Şi codurile de legi indică modificări

semnificative, cum ar fi uşurătatea pedepselor în Japonia, relativ tolerantă moral, faţă de cele din China.5 Sistemul de alocam a pământului diferea însă, mai ales prin faptul că în Japonia femeilor li se acorda, iar în China regatului T'ang, deloc.

O altă modificare foarte importantă a practicii chineze era aceea a „mandatului cerului". În China, un împărat domnea prin mandat ceresc numai atâta timp cât se comporta meritoriu. Putea fi înlăturat dacă se observa că s-a abătut din calea virtuţii. Ceea ce era ignorat în Japonia, unde domnitorii Yamato preferau să fie legitimaţi de descendenţa divină decât de judecata poporului.

Utilizarea genului masculin mai sus este deliberată, căci în China se preferau

împăraţi de sex masculin. La fel şi în Japonia. Deşi acolo, foarte timpuriu au existat vreo jumătate de duzină de împărătese care au domnit, de la 770 până în prezent, numai două femei au ajuns pe tronul japonez, ambele pentru foarte scurt timp şi numai cu numele.6

Desigur, viaţa nu se limita numai la curţi. Cu toate progresele timpului, oamenii de rând aveau parte de multă suferinţă şi foamete. De exemplu, un document din 730 dă o listă a nu mai puţin de 412 din 414 gospodării din Awa (în Prefectura Chiba de azi) care trăiau la ceea ce se crede a fi pragul subzistenţei. Cifre similare, 996 din 1.019 sunt menţionate în legătură cu Prefectura Fukui.7

Numai aproximativ 1,8 milioane de acri

fuseseră defrişaţi pentru cultură de orez, deci practic nu exista suficient pământ pentru ca sistemul de alocare să funcţioneze cum trebuie pe o durată mai lungă. Tehnologia agricolă era ineficientă, ceea ce însemna că defrişarea terenului şi utilizarea sa lăsau mult de dorit. Chiar şi o bună parte din pământul redat agriculturii a devenit curând sterp.8

Ţăranii sufereau şi ei din cauza impozitării straşnice, nu în mică parte datorată zelului budist neobişnuit al împăratului Shōmu (d. 724 – 49). Shōmu a comandat construcţia lui Tōdaiji şi, de asemenea, a unui templu în fiecare provincie, cu imense cheltuieli. Entuziasmul său se datora în parte extremei suferinţe a poporului în timpului uneia dintre cele mai

teribile calamităţi din Japonia, Marea Epidemie de variolă din 735 – 7. Aceasta practic a exterminat populaţiile din unele *zone şi* a redus numărul total de locuitori al Japoniei cu aproape o treime.9 Shōmu s-a simţit cumva responsabil pentru asta precum şi pentru numeroasele perioade de foamete şi alte dezastre din tipul domniei sale şi s-a îndreptat, cu ceea ce pare a fi fost pietate adevărată, spre budism.10

Câteodată veneau ajutoare împotriva foametei, iar în timpul unor dezastre extrem de serioase cum ar fi Marea Epidemie de variolă ţăranii au fost chiar scutiţi de impozite. Printr-o încercare de a mări stimulentele de utilizare a terenului, o modificare a legii din 743 a permis ţăranilor care defrişau pământ să-l ţină în posesiunea

familiei lor pe veci. Acest amendament făcea parte dintr-un curent care accentua reluarea pământului în proprietatea privată”.

Totuşi, în general, povara fiscală a sporit pentru ţărani care formau 95 la sută din populaţie în acea vreme. Nu îi ajuta faptul că trebuia să compenseze scutirea de impozit prin plăţi crescânde către instituţii religioase şi familii nobile ce deţineau pământ. Chinuiţi de recolte slabe şi cereri fiscale ridicate, mulţi ţărani pur şi simplu îşi părăseau bucăţile de teren alocate, preferând în schimb securitatea şi pretenţiile mai mici ale unei munci agricole pe moşiile scutite de impozite ale templelor sau nobililor. De fapt, viaţa pe domeniile care, nu plăteau impozite nu era în mod

necesar mai bună pentru ei. Proprietarii particulari de teren puteau să pretindă propriile dări de la cei ce le lucrau pământul şi unii se dovedeau chiar mai cruzi decât guvernul.

Yamanoue Okura, poetul Manyōshū cu preocupări sociale, care şi-a scris marea parte a poeziei în perioada Nara timpurie, ne oferă o alta privelişte asupra vieţii oamenilor de rând. Unul din poemele sale, „Dialog despre sărăcie”, ia forma unei discuţii între un suflet sărman şi un altul şi mai şi. Iată ce spune cel sărac.12

Oricât de cuprinzătoare s-ar zice că sunt cerul şi pământul

Mie mi se pare că au intrat la apă şi-s tare micuţe.

Cât de arzătoare s-ar zice că sunt soarele şi luna.

Pentru mine nu strălucesc niciodată.

O fi la fel pentru toţi oamenii

Sau numai pentru mine?

Cu mult noroc, m-am născut bărbat

Şi nu mai prejos decât tovarăşii mei

Dar purtând haine fără mâneci, necăptuşite

Numai petice, precum algele fâţâindu-se sub undele mării.

Ce-mi atârnă scurgându-se de pe umeri

Sub un acoperiş desfundat.

Cu pereţi aplecaţi, iată-mă cum zac pe paie întins pe pământul gol.

Cu părinţii drept pernă.

Nevasta şi copiii la picioare.

Toţi ghemuiţi în amărăciune şi lacrimi.

Din vatră
Nu iese niciun fel de fum iar în ceaun
Un păianjen îşi ţese pânza.
Fără niciun bob de fiertură.
Ne jeluim ca sturzul.
Apoi, ca să pună capac, cum zice proverbul.
Vine mai marele satului
Cu o jordie în mână, la culcuşul nostru
Şi zbiară că-şi vrea dările.
Să nu mai fie oare nicio speranţă
Pe lumea asta?

Poemul lui Okura ne oferă o imagine preţioasă despre traiul din acele timpuri, caracterizat de boală sau de o puţin surâzătoare viziune budistă asupra lipsei de durată a vieţii omului şi lucrurilor

materiale. O observaţie surprinzătoare este răspândită lipsa de respect faţă de bătrâni. Ca un confucianist în vârstă ce era, – Okura se arată deosebit de sensibil la această deviere de la principiile confucianiste – ceea ce ne arată că existau limite în adoptarea manierelor chinezeşti. În „Elegie asupra scurtimii vieţii omului” el deplânge trecerea tinereţii, sosirea bătrâneţii şi traiul celor vârstnici: 13

…cu toiage la brâu.
Bâjbâie de-a lungul drumului.
Batjocoriţi aici, urâţi mai încolo.
Ăsta-i mersul lumii…

Cea mai groaznică victimă a epocii pare, totuşi, să fi fost guvernul central. Veniturile

sale totale din impozite continuau să scadă. Sporita independenţă a moşiilor particulare coroda respectul pentru autoritatea centrală. Fără îndoială agravată de intrigile dintre facţiunile de la curte, spre sfârşitul perioadei se simţea deja cum autoritatea guvernării centrale decăzuse.14 Ceea ce pare o ironie, căci perioada a reprezentat apogeul sistemului ritsuryō, menit să răspândească autoritatea imperială centrală în tot ţinutul.

2.2 MĂRIREA ŞI DECĂDEREA CURŢII IMPERIALE: PERIOADA HEIAN (794 – 1185)

Împăratul Kammu (d. 781 – 806) s-a simţit deosebit de nefericit la Nara aşa că în

784 a decis că este momentul să mute din nou capitala. Nimeni nu ştie exact de ce. Poate că s-a simţit oprimat de numărul crescând de temple budiste, foarte puternice, din oraş. Şi, pentru că în vremurile apropiate avuseră loc atât de multe dezastre poate că a simţit, pur şi simplu, că purta ghinion. Oricum, a părăsit-o pe fugă.

După mai mulţi ani de nehotărâre s-a construit, finalmente, o capitală în 794, înspre nord, la Heian, Kyōto de azi. Ca şi Nara, a fost ridicată în linii gen reţea. Spre deosebire de Nara, aceasta avea să rămână capitala oficială timp de mai bine de o mie de ani.

La Heiam curtea imperială a atins apogeul din mai multe puncte de vedere. În

ceea ce priveşte rafinamentul, căutările artistice, eticheta rivaliza cu orice curte de oricând şi de oriunde. Totuşi, cu cât devenea mai distinsă, cu atât pierdea contactul cu realitatea şi asta avea să o coste foarte scump.

Curtea de la Heian a dat omenirii o literatură timpurie dintre cele mai apreciate. De exemplu, pe la 1004 doamna Murasaki Shikibu a scris primul roman din lume *Genji* (Povestea Prinţului Genji). Din mia de pagini ce compune romanul, foarte multe descriu o viaţă de un rafinament desăvârşit: 15

„Era târziu, în luna a treia. Grădina de primăvară a lui Murasaki prindea din ce în ce mai multă viaţă, umplându-se de muguri

şi de păsări cântătoare. Aiurea, primăvara se depărtase, spuneau celelalte doamne, aşa că de ce oare rămăsese aici? Lui Genji îi părea rău că tinerele femei nu puteau avea decât o privire îndepărtată asupra muşchiului din insulă, în fiecare zi mai verde. Puse tâmplării să lucreze ambarcaţiuni chineze de plăcere şi în ziua lansării la apă a adunat instrumentiştii palatului pentru a oferi muzica apelor. Prinţi şi curteni se înghesuiau să o asculte”.

Căci prinţii şi curtenii nu prea aveau altceva mare lucra de făcut. Deja curtea îşi pierduse adevăratele funcţii de guvernare şi se ocupa mai degrabă de amuzamente de diletanţi.16 Nobilii zilei discutau despre calităţile florilor şi ale scoicilor sau făceau

cupe de vin să plutească pe cursuri de apă în miniatură ori compuneau versuri delicate. Valorile lor nu priveau în primul rând probleme de stat, ci un protocol corect, costumaţie adecvată, exprimare perfectă.

Între timp, în lumea adevărată, războinicii provinciali – primii samurai – deveneau din ce în ce mai puternici. Forţa le sporea proporţional cu pierderea puterii de către guvernului central.

O cauză principală în spatele acestei schimbări a structurii puterii era creşterea accentuată a proprietăţii private asupra pământului. În secolul al X-lea a fost stopată alocarea de terenuri şi spre sfârşitul perioadei aproape jumătate din tot pământul se găsea în proprietate privată.17

O bună parte din acest teren era scutită de taxe, ceea ce însemna o scădere importantă a veniturilor din impozite pentru guvern.

Pământul putea fi luat în proprietate în mai multe feluri, inclusiv prin cumpărare, dar mai ales prin deschiderea de terenuri virgine. Practic, aceasta a rezultat în întărirea accentuată a familiilor puternice, pentru că, de obicei, ele erau singurele care posedau mijloacele pentru a achiziţiona unelte şi a închiria forţa de muncă. Chiar şi micii proprietari care reuşeau să achiziţioneze teren prin asanare adesea îl încredinţau unor persoane mai puternice care puteau să-i asigure protecţia.18

Trebuie să folosim cu precauţie termenul de „puternic” pentru că în Japonia există de mult o distincţie între puterea

nominală (autoritate) şi adevărata putere. Foarte posibil ca o familie nobilă importantă, rezidând în capitală, să aibă suficientă bogăţie şi autoritate să mobilizeze resurse pentru a asana un teren, dar asta nu înseamnă că are efectiv forţa de a-l menţine sub control. De acea putere mai probabil dispunea un nobil local de mică anvergură, precum cei tocmiţi ca administratori de domeniu.

Stăpânii marilor terenuri la ţară stăteau mult sau chiar mereu la curte. Proprietatea în absenţă, controlul efectiv fiind în mâinile unor administratori de moşii sau custozi, a devenit astfel practica standard, mai ales pe măsură ce se progresa în timp.19 Această separare între posesiune şi proprietate a fost o altă cauză ce explică ridicarea

războinicului local în detrimentul nobilului centralizat.

Chiar şi guvernatorii de provincii numiţi de la curte au avut tendinţa, în timp, de a trimite înlocuitori în provinciile aflate în sarcina lor. Astfel, curtea devenea din ce în ce mai străină de afacerile provinciilor, iar controlul central asupra oamenilor şi pământului din ce în ce mai slab în termeni reali.

Nu era pur şi simplu o chestiune legată de faptul că şi-ar fi pierdut curtea autoritatea faţă de provincii. În cadrul curţii în sine, împăratului i-a scăzut mult din puterea personală. Existau două motive pentru asta.

Primul a fost utilizarea regenţilor, dusă la extrem de foarte influenta familie

Fujiwara, care a dominat curtea o bună parte din perioada în discuţie. Din această familie s-au recrutat multe consoarte imperiale şi împărătese. Apoi, în 858, Yoshifusa (804 – 72), capul familiei a aranjat aducerea pe tron a nepotului său de şapte ani, declarându-se imediat regent. Practica regenţei Fujiwara a continuat şi după acesta, devenind regulă până la sfârşitul secolului al XI-lea, în ciuda unor rezistenţe ocazionale venite din partea familiei imperiale. În mod tipic, împăraţii erau născuţi de mame Fujiwara. Un membru faimos al familiei Fujiwara, Michinaga (9661028) s-a distins prin faptul că a avut nu mai puţin de patru fiice care s-au căsătorit cu împăraţi.

Al doilea motiv a fost abdicarea

timpurie. Ca şi în cazul tacticii regenţilor Fujiwara era înscăunat un împărat tânăr, numai că de data aceasta se găsea mai degrabă sub controlul unui împărat ce abdicase decât a unui regent. Această practică (*insei* sau „guvern mănăstiresc”) a putut fi observată ocazional în vremurile timpurii, devenind foarte obişnuită de la sfârşitul secolului al XI-lea. A fost folosită de împăraţi care s-au retras de la domnie, cum ar fi Shirakawa (1053 – 1129, d. 1073 – 87) pentru a combate dominarea curţii de către familia Fujiwara. 20

Aceste tehnici de regenţe şi guvernare mănăstirească, precum şi numeroasele jocuri ale puterii şi intrigi de curte au dăunat inevitabil coeziunii şi eficienţei guvernării centrale şi au contribuit mai

departe la declinul controlului central real al naţiunii.

Decăderea curţii şi a guvernării centrale a mers mână în mână cu tot ce era chinezesc. Până la jumătatea celei de-a doua părţi a perioadei şi mai bine era considerat un semn de distincţie pentru un bărbat din aristocraţie să fi cunoscător al limbii şi literaturii chineze, ceva în sensul unei „educaţii clasice”. Când un japonez se gândea la China, avea în minte China din vechime, nu cea contemporană. Atunci şi China se găsea într-o epocă de declin dinastic, perioada T'ang terminându-se în 906. În secolul al IX-lea ambasadele ol ic inie în China luaseră sfârşit şi alte misiuni nu vor mai fi purtate timp de câteva secole. Se părea că Japonia nu prea mai avea ce

învăţa de la China în această perioadă.21

Pe măsură ce influenţa chineză se subţia, se ivea tot mai clar o identitate japoneză distinctă. Scrierea chineză a fost modificată în alfabetul japonez *funia,* mai ales datorită aristocratelor care nu erau încurajate să utilizeze chineza. 22 S-au născut forme distincte de pictograme. La fel şi forme de poezie, mai ales cele bazate pe grupări de silabe în modele de şapte sau cinci şi caracterizate de sugestie şi exprimare laconică mai degrabă decât de bogăţia şi arhidecoraţia poeziei chineze.

Şi-au făcut apariţia valori estetice distincte cum ar fi şi mai ales (*mono no*) *aware,* estetici care mai există încă în Japonia modernă. Okashi se referă la ceva neobişnuit şi este amuzant, în general,

adesea cu un sens relativ trivial, cum ar fi o încălcare a etichetei. *Mono no aware* se exprimă prin simbolismul naturii şi reprezintă o concepţie asupra vieţii ca fiind frumoasă, dar efemeră. O traducere „cuvânt cu cuvânt” ar fi „tristeţea lucrurilor”. Această estetică poate fi găsită şi în altă parte – ca de exemplu în expresia latinească *lacrimae rerum* (lacrimile lucrurilor) – dar ea este predominantă în Japonia. Termenul *aware* poate fi întâlnit de mai mult de o mie de ori în *Genji Monogatari,* dar parfumul său este probabil cel mai bine ilustrat de un poem timpuriu al poetei din secolul al IX-lea, Ono no Komachi. 23

Mugurii au pălit
În timp ce eu am îmbătrânit leneş.

Privind ploaia.

Atitudinile faţă de viaţă la baza *okashi* şi *mono no aware* par a reflecta o influenţă budistă, mai ales („ultima lege”).

Aceasta prevesteşte declinul final al omenirii, suprema dovadă că existenţa omului este, în sine, fără de substanţă. Ultima fază se preconiza a începe în Japonia în cea de-a doua jumătate a perioadei Heian, iar presimţirea nu se mărginea numai la curte. Un sentiment al iminenţei lui *mappō* pătrunsese în bună parte din societate.24

Poate că mulţi aristocraţi importanţi de la curte au trăit vieţi de nimic, dar nu acelaşi lucru e valabil în legătură cu acei nobili mărunţi care fuseseră trimişi să

gospodărească provinciile sau despre alţi şeii locali puternici. Dând dovadă de o abordare mai realistă a vieţii, ei erau preocupaţi de a pune mâna pe puterea adevărată, De fapt, aceşti aristocraţi minori, adesea capetele unor rapturi colaterale ale familiilor Fujiwara sau imperială, includeau familiile pe linie imperială secundară Minamoto (cunoscută şi ca Genji) şi Taira (cunoscută şi ca Heike). 25 Excluşi de la dreptul de a ajunge la tron, ei purtau adesea pică nobililor importanţi.

Li s-a permis să păstreze gărzi înarmate, de multe ori de origine aristocratică. Acestea, cunoscute ca *bushi* (războinici) sau *samurai* (curteni) au devenit din ce în ce mai tari prin alianţe. În cele din urmă s-au vădit suficient de puternice pentru a

interveni în afacerile curţii centrale.

Implicarea lor în treburile curţii a dus finalmente la prăbuşirea guvernării centrale. În 1156, pretendenţi rivali dornici să capete conducerea familiei Fujiwara – încă influentă, deşi trecută de culmea gloriei – se luptau pentru a obţine controlul curţii. Şi-au asigurat ajutorul grupurilor militare provinciale rivale, Taira şi Minamoto. Cei din Taira erau conduşi de Taira no Kiyomori (1118 – 81) cu sediul în regiunea mării interiore de la vest. Căpetenia lui Minamoto era Minamoto no Tameyoshi (1096 – 1156) cu sediul în regiunea Kantō, spre est.

Din încleştarea militară ce a urmat, grupul Taira a ieşit victorios în bună parte din cauza disensiunilor interne din tabăra

Minamoto. Tameyoshi a fost executat. Kiyomori s-a stabilit în capitală, nu chiar ca şef suprem, dar pe o poziţie foarte puternică.

Totuşi, tabăra Taira era şi ea divizată. În rândurile sale se numărau, de fapt, un Minamoto, fiul cel mai mare al lui Tameyoshi, Yoshitomo (1123 – 60). Yoshitomo a fost perceput de mulţi ca principalul contribuitor la victoria asupra tatălui său, dar el s-a simţi prea puţin recompensat. Ca rezultat, în 1159 a atacat forţele Taira din capitală, însă a fost înfrânt şi ucis de Kiyomori.

Ceea ce a urmat la scurt timp după – oricare ar fi detaliile precise – avea să schimbe istoria Japoniei.

După multe surse, Kiyomori pare să fi

nutrit o pasiune grozavă pentru femei, mai ales concubina lui Yoshitomo, Tokiwa.26 Se spune că ar fi ameninţat să-i ucidă cei trei copii avuţi cu Yoshitomo dacă nu i se oferea. Astfel, ea a cedat „avansurilor” lui. Mama vitregă a lui Kiyomori, Ike no Zenni, se zice că ar fi pledat, totuşi, cauza copiilor lui Yoshitomo (şase în total).

Nu se ştie dacă această parte a lucrurilor este adevărată sau nu, cert este că respectivul Kiyomori i-a cruţat pe toţi cei şase.27 Gestul de omenie apare necaracteristic pentru cruzimea lui obişnuită. Ba a fost excepţional şi comparativ cu actele standard ale timpului, căci atunci apărea ceva normal – chiar agreat de lege – să se elimine familia rivalilor înfrânţi.28

Mai important, avea să ducă finalmente la prăbuşirea taberei Taira. Doi dintre fiii salvaţi, Minamoto no Yoritomo (1147 – 99, fiul fiicei unui preot) şi Minamoto no Yoshitsune (1159 – 89, unul dintre cei trei fii ai lui Tokiwa) aveau să-i învingă pe Taira, făcând loc unei noi ere în istoria japoneză.

După victoria asupra lui Yoshitomo, Kiyomori s-a stabilit în capitală şi în următorii douăzeci de ani sau aşa ceva s-a cufundat în viaţa de curte, dominând-o. În 1180, la punctul maxim al puterii Taira, Kiyomori şi-a adus pe tron propriul nepot de doi ani, Antoku (1178 – 85, d. 1180 – 3).

Un pretendent rival îndârjit, Prinţul Mochihito (1151 – 80) a chemat pe Minamoto să-l sprijine. Yoritomo, care fusese exilat în peninsula Izu, a răspuns de

grabă. Poate ajutat de simţământul general că Kiyomori a pierdut legătura cu provinciile, Yoritomo a atras de partea sa un mare număr de războinici, incluzându-l pe fratele său vitreg Yoshitsune.

Mochihito a fost ucis în acelaşi an, iar Kiyomori a decedat de febră anul următor, în timp ce Yoritomo a continuat campania împotriva Taira. Lupta s-a purtat ceva mai târziu din cauza foametei răspândite şi a ciumei, dar în 1183 forţe Minamoto au pus mâna pe capitală. Taira, acum în frunte cu fiul lui Kiyomori, Tomomori (1151 – 85) au mers spre vest, luându-l pe tânărul Antoku cu ei. Minamoto i-a urmărit, iar Yoshitsune le-a administrat înfrângerea finală în 1185, într-o bătălie navală la Dannoura, dincolo de capul vestic al insulei Honshū. Tomomori s-a

azvârlit în mare pentru a nu fi luat prizonier. O soartă asemănătoare îl aştepta şi pe Antoku. Era în braţele bunicii sale, văduva lui Kiyomori, care s-a aruncat şi ea în mare.

O relatare aproape contemporană a decesului lui Antoku ne oferă un puternic element de fatalism budist, mai ales când bunica îi explică de ce trebuie să moară: 29

„Maiestatea Ta nu ştie că a fost renăscut pentru tronul imperial pe lumea asta ca rezultat al meritoriilor Zece Virtuţi practicate în vierile anterioare. Acum, totuşi, o karma rea te cere... Japonia e mică precum un bob de mei, iar acum pare o vale a plângerii. Dedesubtul valurilor se găseşte tărâmul pur al fericirii, o altă capitală unde nu există tristeţe. Acolo îl duc pe suveranul meu”.

Nu era în mod necesar un fatalism pasiv sau negativ. Cum arată luptele pentru putere, unii dintre oamenii zilei nu se demonstrau numai activi, ci de-a dreptul agresivi. Dar rezultatul lucrurilor se atribuia sorţii. Deşi budismul nu consideră oamenii răspunzători pentru acţiunile lor şi pentru crearea propriei sorţi, introducerea karmei şi norocului în cauza şi efectul evenimentelor servea la estomparea problemei responsabilităţii morale imediate.30 Problemele de conştiinţă puteau fi evitate mai uşor când rezultatul evenimentelor era pus pe seama unei vieţi anterioare. Asta se potriveşte bine cu preferinţele japoneze pentru evitarea judecăţii morale.

Foametea şi ciuma care au oprit

temporar luptele făceau parte dintr-o serie de dezastre naturale din ultimii ani ai perioadei Heian, adăugându-se dezastrelor cauzale de război. În 1180 s-au mai abătut asupra ţinutului şi un groaznic taifun, apoi în 1184 un cutremur şi o sumedenie de incendii serioase şi inundaţii cam tot pe atunci. Aceste evenimente au fost foarte plastic descrise într-o lucrare scrisă cu treizeci de ani mai târziu de un preot în retragere, Kamo no Chemei (aprox. 1155 – 1216). Hōjōki a sa (Coliba de zece picioare pătrate) de la 1212 descrie foametea şi ciuma din 1181 – 2: 31;

„... cerşetorii umpleau străzile, iar zarva lor era asurzitoare... Cetăţeni onorabili, care altă dată purtau pălării şi pantofi, acum mergeau în picioarele goale, cerşind

din casă în casă... şi pe lângă pereţi şi pe drumuri vedeai peste tot trupurile celor ce muriseră de foame. Şi cum nu le aduna nimeni, un miros pestilenţial plutea peste străzi”.

Dată fiind combinaţia de dezastre naturale şi Războiul Genpei (Minamoto-Taira) trebuie că mulţi aveau impresia că lumea se întorsese pe dos şi că ultima etapă a omenirii prezisă în *mappō* se apropia cu certitudine.

Amărăciunea generală şi întunecimea acelor timpuri tulburi este reflectată de poezia deznădăjduită a lui Saigyō (1118-90). Aristocrat şi fost membru al gărzii imperiale, care îi cunoscuse atât pe Taira no Kiyomori cât şi pe Minamoto no Yoritomo, Saigyō s-a retras din activitate pentru a

duce viaţa de recluziune a unui călugăr. Unul dintre cele mai cunoscute poeme ale sale este mult mai revelator decât puţinele rânduri ar da de înţeles32:

Într-un copac înălţându-se lângă un câmp pustiu
Gânguritul unui porumbel
Care-şi cheamă semenii –
Seara teribilă, singuratică.

Într-un altul este şi mai direct33:

Vremuri când jalea necontenită s-a abătut asupra întregii noastre lumi.
Peste care încă mai domneşte
Luna atotstrălucitoare;
Priveliştea ei mă tulbură şi mai mult.

Aceste vremuri sumbre au fost dominate de Minamoto no Yoritomo. Schimbările generate de el aveau să marcheze o nouă epocă în istoria Japoniei.

2.3 STATUL RĂZBOINIC: PERIOADA KAMAKURA (1185-1333)

În 1185 Minamoto no Yoritomo era figura cea mai puternică din teritoriu. Totuşi, el nu a căutat să obţină tronul pentru sine sau descendenţi, nici să-l distrugă. În schimb, dorea legitimarea puterii de către curte, prin intermediul titlului s*eii tai-shogūn* (mare general cuceritor de barbari), prescurtat de obicei la „shogūn”.34 Acesta i-a fost acordat în

1192. Natura specială a relaţiei dintre legitimitate (autoritatea oficială) şi puterea adevărată este, în Japonia, o trăsătură caracteristică a istoriei naţionale şi a societăţii35 în mod normal, o autoritate înaltă nu comportă un cuantum similar de putere reală, dar, în schimb conferă legitimitate – deseori sub forma unui titlu şi tot deseori sub presiune – celor care deţin puterea reală şi pretind că o utilizează în numele acelei înalte autorităţi. Faptul că autori lalea superioară este garanta legitimităţii celui ce deţine puterea reală îi dă, de asemenea, o *anumită* garanţie de protecţie. Cel ce primea legitimitatea putea, la rândul său, s-o confere celor de sub el, şi aşa mai departe. Este, într-un anumit sens, o dispersare a responsabilităţii, iar în altul,

o ordonare ierarhică a autorităţii. Yoritomo furnizează un exemplu deosebit de clar al procesului.

În special din cauza acestei nevoi de legitimitate – dar parţial şi datorită vechii practici din Japonia de a menţine, în mijlocul schimbării, un anumit grad de continuitate faţă de trecut – guvernarea sa a fost un amestec de vechi şi nou. A devenit cunoscută drept *bakufu* (cartierul general de campanie), termen folosit pentru Cartierele Generale ale comandanţilor pe teren, teoretic: reprezentând numai braţul militar al autorităţii centrale imperiale. Vechile instituţii centrale rămăseseră, în mare parte, intacte, deşi mult slăbite. Se păstrau fostele titluri, uneori cu alt înţeles. Kyōto era în continuare capitala oficială,

acolo aflându-se şi curtea.

Oricum, în practică, adevărata putere guvernantă ţinea de acum de *bakufu* (shogūnat), cu sediul nu în Kyōto, ci în Kamakura, în regiunea Kantō. Aceasta era baza tradiţională de sprijin a lui Yoritomo, care, pe deasupra, bănuia mereu Kyōto de intrigi şi influenţe nedorite. Prefera, de aceea, să se ţină la o distanţă confortabilă de curie. 36

Altă noutate consta în faptul că miezul guvernării era format acum de un singur grup domn-vasali, împrăştiaţi de la un cap la altul al naţiunii.37 Yoritomo îşi recompensa supuşii, loiali cu proprietăţi şi slujbe oficiale cum ar fi *jitō* (administrator) şi *shugo* (protector sau epistat). Aceştia administrau provinciile din jurisdicţia lor pe

baza obiceiurilor şi a legilor militare locale, mai degrabă decât pe baza unor coduri legale impuse în mod centralizat, precum cele ale sistemului anterior, *ritsuryō*. De asemenea, ei colectau dări pentru *bakufu* şi aveau dreptul să păstreze pentru sine o parte din producţia pământului. În felul acesta, Yoritomo exercita un control, relativ direct, asupra unei bune părţi din Japonia, erodând şi mai mult veniturile familiilor de la curte şi guvernării centrale.

Sistemul era feudal şi, din acest punct de vedere, Japonia se prezenta similar cu lumea vestică medievală.38 Oricum, feudalismul nipon se deosebea prin faptul că opera prin intermediul administraţiei civile centrale tradiţionale. Legătura domn – vasal apărea, de asemenea, mult mai

personală decât în Occident, unde era mai răspândit tipul de relaţie contractuală. În Japonia, aceasta avea un caracter paternalist aproape familial, iar unii dintre termenii pentru lord sau vasal includeau cuvintele părinte („*oya*”) şi respectiv copil („*ko*”). În acelaşi timp, şi mai degrabă paradoxal, legăturile de familie nu par să fi contat prea mult în lumea războinicilor şi astfel este probabil mai corect să considerăm această personalizare doar ca pe o expresie a aversiunii faţă de abstracţiune. Puterea familiei va fi mult exagerată de propaganda ulterioară.

Loialitatea individului reprezenta un factor major în controlul exercitat de Yoritomo asupra propriilor oameni. Posibil să nu fi avut o personalitate prea plăcută,

dar pare, totuşi, să se fi bucurat de o carismă puternică, care atrăgea oamenii. Oricum, a te baza pe loialitatea individuală ca mijloc de control nu prea duce la succes. Căci aceasta este inconsecventă, greu de instituţionalizat şi dispare în timp.

Parţial fiindcă a înţeles asta şi parţial fiindcă avea o fire foarte suspicioasă de la natură, Yoritomo era în permanenţă atent la cel mai mic semn că puterea i-ar putea fi contestată. Asta l-a împins să se aştepte la tot ce e mai rău, chiar şi din partea prietenilor apropiaţi şi familiei, şi să ia măsuri radicale împotriva lor.

Tratamentul aplicat fratelui vitreg, mai tânăr, Yoshitsune, este un exemplu relevant. Aţâţat de gelozia stârnită de popularitatea lui Yoshitsune şi de larg recunoscuta sa

bravura militară39 şi suspectându-l de complot, Yoritomo a dat ordin ca Yoshitsune să fie asasinat. În final, după patru ani petrecuţi pe fugă, în 1189, Yoshitsune a fost înconjurat de trupele lui Yoritomo şi ucis, împreună cu soţia şi copii. Literatura japoneză avea să-l imortalizeze ca arhetip al eroului tragic.

Pentru a li se răspunde cu aceeaşi monedă, cei care l-au vânat pe Yoshitsune au fost şi ei atacaţi şi omorâţi de Yoritomo, curând după aceea. Mai mulţi dintre propriile rude şi asociaţi ai lui Yoritomo au sfârşit prin a fi îndepărtaţi definitiv ca posibile ameninţări.

Categoric, eliminarea rudelor de către Yoritomo nu a fost în interesul familiei. Atunci când a murit, în *1199*, în urma unei

căzături de pe cal – nu în bătălie, ci în condiţii destul de neclare40 – nu s-a găsit niciun urmaş Minamoto corespunzător. În urma sa rămăseseră doi fii, Yoriie (1182 – 1204) şi Sanetomo (1192 – 1219) şi amândoi au devenit shogūni. Însă niciunul dintre ei nu era suficient de puternic sau matur pentru a obţine controlul real, în haotica atmosferă de crimă şi intrigă ce a urmat morţii lui Yoritomo.

Nu era timpul celor slabi de inimă sau stăpâniţi de preocupări sentimentale, cum ar fi legăturile de sânge. Atât Yoriie cât şi Sanetomo au fost ţinuţi sub control şi, în final, omorâţi de propria familie. În spatele multor intrigi s-a aflat mama lor, văduva lui Yoritomo, Hōjō Masako (1157 – 1225). De fapt, ea ţinea guvernul în mână şi a devenit

cunoscută sub numele de călugăriţa-shogūn (*shogūn*, referire la faptul că la moartea lui Yoritomo a depus jurământul de călugărire.)

Unul din tertipurile folosite de Masako a fost instituirea funcţiei de locţiitor (regent) al shogūnului. Asta a redus poziţia de shogūn la una nominală, de obicei nobili ai curţii manipulabili fiind numiţi Shogūn, dar controlul real fiind exercitat de Hōjō.

Regenţii shogūnali Hōjō au devenit dominanţi mai ales după 1221, supravieţuind unui atentat din partea împăratului retras Go-Toba (1180 – 1239, d. 1183 – 1198). Go-Toba îşi amintea de războiul Genpei când *el fusese* instalat ca împărat, copil fiind, după moartea lui Antoku şi se opusese mult timp familiilor Minamoto şi Hōjō. După încercarea sa

lipsită de succes, shogūnatul a trimis un locţiitor în capitală pentru a ţine curtea sub supraveghere. Go-Toba însuşi a fost exilai în îndepărtata insulă Oki, dincolo de Prefectura Shimane de astăzi, unde până la urmă a şi murit. El constituie o altă binecunoscută figura tragică a istoriei japoneze.

Deşi, în mod cert, în interior se întâmplau multe, două dintre cele mai importante evenimente ale perioadei de supremaţie Hōjō au avut origine externă. Este vorba despre încercările de invazie mongolă din 1274 şi 1281. Aceste ameninţări din afară au ajutat probabil familia Hōjō să păstreze puterea la scară naţională, fiindcă, împreună cu perioadele de pericol naţional dinainte şi de după, au

creat o stare de urgenţă naţională care a prevalat asupra oricărei deosebiri de păreri interne timp de aproape treizeci de ani.

Atunci când nepotul lui Genghis-han, Kublai (1215 – 1294) a ajuns la putere ca împărat al Mongoliei Mari, în 1260, imperiul mongol încorpora deja Coreea, China de nord şi mare parte din Eurasia. Următoarea ţintă principală a lui Kublai era partea sudică a Chinei, baza forţelor Sung (Song). Oricum, el şi-a întors atenţia şi asupra Japoniei. În 1268 i-a trimis o epistolă „Regelui Japoniei", ameninţând cu invazia dacă japonezii nu recunoşteau suzeranitatea mongolă şi nu acceptau să-i plătească tribut.41 Autorităţile japoneze – atât curtea cât şi shogūnatul – au ignorat scrisoarea precum şi pe cele ce au urmat, însă

shogūnatul a alertat militar coasta nordică a insulei Kyūshū, unde era de aşteptat să se producă atacul.

Prima invazie a survenit în noiembrie 1274. Conform aşteptărilor a avut loc în nord-vestul insulei Kyūshū. Cu această ocazie, Kublai a trimis cam 900 de vase din Coreea purtând aproximativ 40.000 de oameni. Au debarcat la Hakata şi invadatorii au împins imediat defensiva japoneză spre interior. Însă, în loc să-şi continue înaintarea în acea noapte, trupele mongole s-au întors la nave. La scurtă vreme, au suferit însemnate stricăciuni, precum şi importante pierderi de vieţi omeneşti din cauza unei furtuni violente. Invadatorii s-au retras în Coreea, cu efectivele reduse la o treime.

Japonezii, alarmaţi de inferioritatea lor în ce priveşte armamentul şi tacticile de cavalerie42, şi-au intensificat pregătirile în vederea unui aşteptat al doilea atac.

Forţa de invazie mongolă din iunie 1281, care din nou a debarcat la Hakata, era considerabil mai mare. Cuprindea nu mai puţin de 4.400 de vase de război şi cam 140.000 de oameni. La această dată, Kublai îşi asigurase victoria asupra casei Sung, în 1279, devenind întemeietorul unei noi dinastii de conducători ai Chinei. De asemenea, suportase insulta ca trimişii săi în Japonia să fi fost decapitaţi în 1275 şi din nou în 1279. De data asta era pus pe treabă.

Dar, oricât de puternice ar fi fost forţele mongole, s-au ciocnit de o rezistenţă considerabilă şi au fost incapabile să

asigure un cap de pod. Câteva săptămâni mai târziu au sosit întăriri din sudul Chinei, însă exact când invadatorii plănuiau un masiv atac combinat s-a pornit o altă furtună, ce s-a transformat rapid într-un taifun, distrugând majoritatea flotei. Din nou au fost obligaţi să se retragă, acum pierzând mai bine de jumătate din oameni.

Cele două înfrângeri ale forţelor mongole s-au datorat pe de parte curajoasei rezistenţe japoneze şi pe de alta, faptului că s-au încrezut în recent subjugatele trupe coreene şi chineze, care au vădit o slabă adeziune la cauza mongolă. Oricum, cele două furtuni au influenţat major şi de netăgăduit rezultatul. Intemperiile cu vânt au început să fie cunoscute drept *shinpū* sau *kamikaze* – vânt divin, reflectând o

credinţă japoneză, cum că Japonia ar fi „pământul zeilor”, protejat de ei. Acelaşi termen va fi folosit mai târziu, în timpul celui de-al doilea război mondial, de piloţii sinucigaşi care şi-au dat viaţa pentru acelaşi scop al ocrotirii naţiunii.

Kublai nu a renunţat însă la intenţia de a invada Japonia şi a plănuit un număr de atacuri ulterioare. De fiecare dată a fost deturnat de instabilitatea din diverse părţi ale imperiului său. Japonezii îi cunoşteau intenţiile şi au menţinut starea de alertă cel puţin până la moartea lui, în 1294, după care interesul mongol în această ţară pare să fi dispărut.

Victoriile Japoniei şi supravieţuirea au fost rezultatul unui amestec de luptă curajoasă din partea lor, slabă organizare şi

moral scăzut din partea inamicului, precum şi noroc curat. Fără discuţie că acelaşi lucru este valabil pentru majoritatea victoriilor militare indiferent de timp şi de loc, dar în cazul Japoniei au fost favorizate în mod special de şansă şi circumstanţe.

Ameninţările externe vor fi ajutat la prevenirea luptelor interne, dar au contribuit, fără doar şi poate, la creşterea nemulţumirilor faţă de shogūnatul Hōjō. Costul financiar al apărării şi alertei militare de lungă durată a fost foarte mare şi a epuizat serios finanţele shogūnatului, care n-a mai putut să ofere răsplata promisă familiilor războinicilor sau măcar compensaţiile pentru contribuţia lor la apărarea naţională. Faptul s-a dovedit extrem de supărător pentru aceste familii,

care simţeau că ele însele, mai degrabă decât Hōjō, câştigaseră victoria. Un plus de nemulţumire a cauzat şi decizia Hōjō de a instala locţiitori shogūnali în Kyūshū şi de-a concentra şi mai multe posturi în propriile mâini. În ciuda problemelor financiare ale shogūnatului şi ale multor familii războinice, situaţia economică a naţiunii, ca un tot, s-a îmbunătăţit în această perioadă, parţial ca rezultat al păcii relative şi stabilităţii ce au dominat în sistemul *jitō-shugo.*43 Moşiile (*shoen*) au devenit mai productive, deşi erau încă departe de o eficienţă deosebită. Creşterea productivităţii a impulsionat prosperitatea comercianţilor maritimi, care distribuiau naţiunii orezul şi alte bunuri. Breslele au devenit mai puternice şi ele.

Viaţa oamenilor simpli în perioada Kamakura a fost marcată de apariţia noilor forme de budism japonez. Caracteristica aparte a acestora era că se adresau maselor largi, prin opoziţie cu budismul perioadei Heian, care fusese în general esoteric şi îndreptat în special spre clasa conducătoare. Secta Jōdo (Pământ pur), fondată de preotul Honen (1.133 – 1212), credea că salvarea poate fi obţinută prin scandarea numelui lui Amida Buddha. Secta Jōdo Shin (Adevăratul pământ pur), fondată de discipolul lui Honen, Shinran (1173 – 1263), a simplificat mai mult procedura la o singură invocare sinceră a numelui lui Amida. Tipul de budism promovat de Nichiren (1222 – 1282) era cam la fel de simplu, dar se concentra pe Lotus Sutra în

loc de Amida.

Nu toate formele de budism întemeiate în perioada Kamâkura au prins la mase. Budismul Zen, cu accentul pe austeritate şi autodisciplină, se adresa mai degrabă războinicilor decât oamenilor simpli. Elemente de Zen fuseseră prezente în Japonia de câteva secole, dar această religie s-a înrădăcinat în special după două călătorii în China întreprinse de preotul Eisai (1141 – 1215), după care s-a dezvoltat într-un număr de secte.

Nemulţumirea faţa de regenţii shogūnali Hōjō s-a exacerbat sub neobişnuit de agresivul împărat Go-Daigo (1288 – 1339). Ajuns pe tron în 1318, el era hotărât să restabilească conducerea directă imperială.44 Şi-a tras inspiraţia de la fostul

împărat Go-Toba, care arătase o pornire similară – deşi fără succes – cu 100 de ani mai devreme.

Go-Daigo a încercat de două ori să conteste shogūnatul, în 1324 şi 1331, dar a eşuat în ambele ocazii. Ca şi Go-Toba mai înainte a fost exilat pe insulele Oki. Totuşi, spre deosebire de Go-Toba, GoDaigo a reuşit să scape şi să adune destui susţinători, în vestul insulei Honshū.

În 1333, shogūnatul Kamakura a trimis pe unul dintre cei mai capabili generali ai săi, Ashikaga Takauji (1305 – 1358) să rezolve situaţia, Takauji, tânărul şef al unei ramuri a familiei Minamoto, era un oportunist. Dându-şi seama că, împreună cu Go-Daigo, dispunea de o forţă militarii considerabilă, el a trădat shogūnatul şi,

declarându-şi sprijinul pentru Go-Daigo, a atacat reprezentanţa shogūnatului în Kyōto. În decurs de câteva săptămâni un alt general tânăr şi puternic cu descendenţă Minamoto, Nitta Yoshisada (13011338) s-a răzvrătit, de asemenea, împotriva shogūnatului şi i-a distrus baza din Kamakura.

Se apropia o nouă eră.

2.4 O NAŢIUNE ÎN RĂZBOI CU EA ÎNSĂŞI: PERIOADA MUROMACHI (1333 – 1568)

În 1333 Go-Daigo s-a întors la Kyōto, cu sprijinul lui Ashikaga Takauji şi al lui Nitta Yoshisada. El spera să restabilească guvernarea directă imperială. Încercarea

avea să se dovedească de scurtă durată deoarece în curând el a pierdut sprijinul lui Takauji. Acesta dorea să i se acorde titlul de shogūn. Go-Daigo i-a refuzat cererea, fiindcă se străduia să evite orice slăbire a cârmuirii imperiale directe, prin intermediul shogūnilor, regenţilor sau retragerii împăratului.45 Astfel respins, Takauji a întors spatele guvernării centrale a lui Go-Daigo, preferând, în mod demonstrativ, să rămână în est, după ce se întorsese la Kamakura pentru a înăbuşi în faşă o scurtă recrudescenţă a susţinerii familiei Hōjō.

Go-Daigo a considerat că Takauji îl sfidează şi l-a trimis imediat pe Nitta Yoshisada – uneori aliatul, alteori rivalul lui Takauji – să-l aducă la supunere. Takauji a câştigat, învingându-l pe Yoshisada şi

obligându-l să fugă. Yoshisada a fost în cele din urmă omorât, în 1338, de către unul dintre aliaţii lui Takauji. Acesta a cucerit apoi Kyōto, forţându-l pe Go-Daigo să se retragă la Yoshino în munţii dens împăduriţi, situaţi la aproximativ 100 km sud de Kyōto. Aici, Takauji a instalat cu promptitudine ca împărat un membru al unei ramuri rivale a familiei imperiale, Kōmyō (1322 – 80, domnind între 1336 – 48), care în 1338 i-a acordat, în sfârşit mult, râvnitul titlu de shogūn.

Este incontestabil că Takauji a fost un oportunist –, gata să-şi schimbe alianţele după circumstanţele favorabile propriei persoane. Dar el nu era nici pe departe o excepţie – poate doar în ce priveşte succesul obţinui. În zilele noastre opinia

generală este că samuraii erau oameni absolut loiali. Fără tăgadă, mulţi dintre ei chiar erau, şi îşi sacrificau vieţile în slujba domnilor lor. Totuşi, era practică obişnuită printre samuraii evului mediu să-şi schimbe tabăra. Cifrele furnizate în povestirea militară de mijloc de secol XIV, Taiheiki arată că într-o luptă împotriva lui Takauji (la Hakone), din cei 70.000 de oameni ai lui Nitta Yoshisada au rămas abia 100, în ciuda superiorităţii deţinute asupra celor 60.000 ai lui Takauji. Chiar acceptând faptul că cifrele ar putea fi „înflorite”, rezultatul nu se poate explica decât prin dezertări masive.46

Ceea ce demonstrează clar limitele loialităţii individului – şi, o dată în plus, prevalenţa pragmatismului asupra

principiului. Avem de-a face cu o deosebire flagrantă între realitate şi imaginea populară a unui samurai. Apare aici un contrast amar între samuraiul medieval tipic şi luptătorul japonez din al doilea război mondial, care pare să fi fost mult mai pregătit să moară decât samuraiul a cărui tradiţie credea, în mod eronat, că o respectă. Ca şi puterea familiei, loialitatea fanatică a multor soldaţi din secolul XX reflectă faptul că liderii de mai târziu ai Japoniei aveau să reînveţe valoarea îndoctrinării – fenomen nu atât de clar în evul mediu, unde frica şi interesul personal par să fi constituit determinări comportamentale mai puternice.

Taiheiki nu numai că ne spune câte ceva despre valorile samurailor, dar ne

furnizează o privire asupra vieţii ţăranilor medievali în timpul războiului.47 Îi prezintă ca lucrători agricoli înrolaţi de către armatele în marş sau deposedaţi de bunuri, rechiziţionate în folosul armatei. Apoi îi arată omorâţi fără motiv de către militari nedisciplinaţi. Şi-i mai descrie căutând în gunoaie după pradă sau furând de la fugarii învinşi. Pentru că şi ei, în felul lor, erau oportunişti.

Pe un astfel de fundal, Go-Daigo a părăsit Kyōto pentru Yoshino. Aici el a instalat o curte în exil, cu rezultatul că acum existau doi împăraţi în acelaşi timp. Această dualitate urma să continue până în 1392, când curţile rivale, cunoscute ca „de nord” (Kyōto) şi „de sud” (Yoshino), s-au „împăcat”. Mai exact, pretendenţilor din

ramura sudică li s-a promis succesiune alternativă cu pretendenţii din ramura nordică, de către, pe atunci al treilea shogūn Ashikaga, nepotul lui Takauji, Yoshimitsu (1358 – 1408, domnind între 13691395). Yoshimitsu nu şi-a onorat promisiunea şi curând ramura sudică s-a stins.

Spre deosebire de Minamoto şi Hōjō dinaintea lui, Takauji a preferat să-şi întemeieze shogūnatul la Kyōto, localizat în cele din urmă în zona Muromachi a oraşului. Din punct de vedere administrativ el a folosit multe dintre structurile şi birourile existente, cum ar fi *jitō* şi *shugo*.

Totuşi, relaţia sa cu *shugo* a fost problematică, deoarece el nu avea nici pământ de oferit ca recompensă şi nici nu

poseda carisma lui Yoritomo. Adică nu le putea nici cumpăra, nici comanda loialitatea. Unii dintre *shugo* erau, discutabil, la fel de puternici ca şi el însuşi. Takauji şi majoritatea succesorilor săi s-au dovedit a fi slabi conducători şi au exercitat foarte puţin control real. Disputele, chiar în interiorul shogūnatului, erau numeroase. După o astfel de ceartă Takauji a aranjat asasinarea propriului frate Tadayoshi (1306-1352), continuând tradiţia de „familia are prioritate”, când venea vorba de eliminarea duşmanilor.

Cu câteva excepţii, puterea reală a shogūnilor a scăzut constant cu trecerea timpului. Importantele familii cum ar fi Hosokawa, care au ocupat adesea poziţia de locţiitor shogūnat, au exercitat influenţe

mari asupra shogūnatului. Una dintre acestea, Yamana, controla nu mai puţin de unsprezece provincii din cele şaizeci şi şase existente la acea dată.

Yoshimitsu a făcut excepţie de la ideea de shogūnat în declin. Acesta nu numai pentru că a reunit cele două curţi, dar a încercat să şi limiteze puterea familiilor *shugo* prin străvechea metodă a statului Yamato de a „acorda" multora dintre aceştia funcţii la curte, obligându-i astfel să locuiască în Kyōto, unde îi putea ţine sub observaţie. Pentru a-şi întări puterea personală a înfiinţat postul de „shogūn în retragere", pe care l-a ocupat el însuşi în 1395, după abdicarea în favoarea fiului său de 9 ani. Apoi a construit în Kyōto, Kinkakuji sau „pavilionul de aur", faimos în întreaga

lume, în stilul somptuos al palatelor împăraţilor în retragere din vechime.

O altă mişcare interesantă a lui Yoshimitsu a fost de-a profesa supunere împăratului Chinei. Într-o scrisoare din 14.03 adresată curţii Ming s-a autointitulat „Rege al Japoniei, supus al dumneavoastră”.4 Poate că această autodescriere a compromis suveranitatea japoneză, dar a format şi o bază pentru shogūnat în relaţiile cu puteri străine de a acţiona independent de curtea imperială.49

Dar, după moartea lui Yoshimiisu, în 1408, puterea shogūnală a decăzut în mod vizibil. Ordinele emise de shogūn erau adesea ignorate, şi, în unele cazuri, au fost chiar efectiv anulate de curte, care era ea însăşi slabă. De exemplu, în 1443

shogūnatul a interzis spectacolele unei trupe de actori în timpul sărbătorii de anul nou, dar curtea şi-a dat permisiunea, iar spectacolele au continuat.50

Familiile provinciale au devenit tot mai puternice, fiind un fel de precursori ai domnilor feudali („daimyō") de mai târziu. Ţinuturile, teoretic proprietatea în absenţă a familiilor nobilei curţi, erau, de fapt dezmembrate, pe măsură ce puterea domnilor locali creştea. Venitul produs nu mai era oferit proprietarilor neprezenţi. Ţăranii însă continuau să-şi plătească laxele. De fapt, lucrurile s-au înrăutăţit, conducând la numeroase răscoale. Asta în ciuda creşterii productivităţii agricole – sau poate din cauza acesteia – datorată îmbunătăţirii uneltelor agricole,

îngrăşămintelor şi unor noi soiuri de orez.

Necontrolate de vreo autoritate shogūnală, familiile provinciale luptau din ce în ce mai mult una împotriva celeilalte, în timp ce alianţe fragile se încheiau şi se destrămau. Indecisul război civil Onin, dintre 1467 – 1477, a ruinat bună parte din Kyōto şi a dezvăluit incapacitatea shogūnatului de a potoli neliniştea civilă. În următoarea sută de ani – cunoscută ca era *Sengoku* (a Statelor războinice) - aveau să aibă loc o serie aproape continuă de grave tulburări publice.

În această epocă dominată de războinici, budismul Zen se adresa tot războinicului. Ideile Zen, precum simplitatea, stăpânirea de sine, disciplina şi meditaţia contrastau cu dezordinea şi confuzia reală din ţară. Era

epoca idealurilor estetice *wabi* (gust potolit), *kare* (însemnând literal ofilit sau uscat, dar având conotaţiile de aspru, neîmpodobit şi natural), s*abi* (simplitate elegantă) şi *yūgen* (transcendenţă elegantă şi liniştită), idealuri ce caracterizează încă bună parte din cultura japoneză de astăzi. Multe dintre acestea, mai ales cele de stăpânire de sine şi *yūgen*, sunt de asemenea bine cunoscute caracteristici ale dramei *nō*, care s-a dezvoltat în această perioadă. Piesele *nō* se bazau, de multe ori, pe întâmplări militare tragice şi deseori abordau tema răsplăţii dincolo de viaţă.

Transcendenţa dramei no a fost copiată de un număr de călugări şi poeţi printr-o evadare din lumea reală. Aceştia expuneau o şi mai profundă plictiseală de viaţă decât

Saigyō într-o perioadă anterioară. De exemplu, călugărul budist Zekkai (1336 – 1405) scria51:

Am zăvorât poarta peste o sută de vârfuri
Să locuiesc aici, cu nori şi păsări.
Toată ziua privesc colinele
În timp ce adieri pure străbat uşa de bambus.
O cină din flori de pin.
Rase călugăreşti în nuanţa castanei
Ce vis conţine lumea
Să mă atragă din aste pante-ntunecate?

Un poem anonim descoperit într-un registru funerar, scris în preajma anului 1500, în timpul erei Sengoku, oferă o

alegorie a disputei civile ce caracteriza naţiunea:

O pasăre cu un
Singur trup dar
Două ciocuri
Ciugulindu-se
De moarte.

Vesticii au apărut pentru prima dată în Japonia în timpul tulburărilor specifice erei Sengoku. În septembrie 1543 o jonca chinezească, deviată din cursul său spre portul chinezesc Ningpo (Ningbo), a eşuat pe insula Tanegashima în largul insulei sudice, Kyūshū. La bord se găseau echipajul chinezesc şi trei negustori portughezi.52 Aduceau cu ei arme de foc, mai sofisticate

decât cele ale mongolilor, cu câteva sute de ani mai înainte, iar acestea au fost în curând adoptate şi chiar fabricate de câţiva dintre domnii războinici japonezi. Tot ei au fost cei care au introdus creştinismul ce urma să fie mai sistematic răspândit din 1549 de iezuitul Francis Xavier (1506 – 1552, sfântul de mai târziu).

Aceşti primi europeni au dat peste un ţinut sfâşiat de război civil, o ţară a domnilor războinici care nu recunoşteau guvernarea centrală, ci pur şi simplu acaparau cât mai multe moşii învecinate, fie prin forţa armelor, fie prin trădare.53 Iar ţara aceasta avea mare nevoie de reunificare.

2.5 REUNIFICAREA NAŢIUNII:

PERIOADA AZUCHI-MOMOYAMA (1568 – 1600)

O ţară divizată este una uşor de cucerit, dar spre norocul Japoniei, puterile europene ale zilei nu păreau interesate să încerce s-o cucerească. Într-adevăr, Columb deschisese drumul spre exploatarea bogăţiilor fabuloase ale Cathay-ului (China) şi Cipangului (Japonia) lui Marco Polo, dar fusese abătut din drum de descoperirea Lumii Noi. Acest nou tărâm avea bogăţii proprii. Mai mult, promitea să fie mai uşor de cucerit şi exploatat decât Japonia, micuţă şi populată de războinici feroce.

Oricum, nu după mult timp ţara urma să fie reunificată. Faptul s-a datorat acumulărilor succesive a trei conducători

militari: Oda Nobunaga (1534 – 82), Toyotomi Hideyoshi (1536 – 98) şi Tokugawa Ieyasu (1542 – 1616), fiecare cu propria metodă, reflectându-i personalitatea. În Japonia există o zicătoare bine cunoscută că dacă o pasăre cântătoare nu vrea să cânte Nobunaga ar ucide-o, Hideyoshi ar convinge-o să cânte, iar Ieyasu ar aştepta, pur şi simplu, ca ea să înceapă să cânte. 54

Nobunaga era *daimyō* în provincia Owari (parte a Prefecturii Aichi de astăzi). Tactician viclean, se ridicase de la un statut relativ minor până la a deţine o putere considerabilă, printr-un număr de victorii asupra unor *daimyō* rivali. Una dintre victoriile sale cele mai importante a fost asupra forţelor lui Imagawa Yoshimoto (151960), în bătălia de la Okehazama (lângă

Nagoya) în 1560, în care trupele sale, mult depăşite numeric, au reuşit să le încercuiască pe cele ale lui Imagawa. În 1568, Nobunaga a asediat cu succes Kyōto, în sprijinul lui Ashikaga Yoshiaki (1537 – 97), unul dintre cei ce revendicau titlul de shogūn – poziţie încă deţinută, deşi nominal, de membri ai diverselor ramuri ale familiei Ashikaga, Yoshiaki a fost pe merit instalat shogūn. Oricum, de la început apăruse evident faptul că Nobunaga deţinea puterea reală. Acesta chiar a emis directive şi l-a admonestat public pe Yoshiaki. Apoi, după numai 5 ani, în 1573, Nobunaga l-a îndepărtat din capitală, pentru a se alia cu familia Takeda, inamici tradiţionali ai clanului Oda.

Yoshiaki a continuat să se bucure de

titlul de shogūn până în 1588, dar în termeni reali expulzarea sa a însemnat sfârşitul shogūnatului Ashikaga, devenit deja lipsit de sens.

Nobunaga era un om extraordinar, tipul războinicului absolut, fără seamăn când venea vorba despre brutalitate şi interes personal. Omorâse membri ai propriei familii (cum ar fi fratele mai mic Nobuyuki, în 1557), însă asta nu era ceva neobişnuit. Ieşit din comun apare obiceiul său de-a arde de vii aproape 20.000 dintre duşmanii învinşi, inclusiv civilii care fuseseră din întâmplare prinşi în vâltoare.55 Avea o înclinaţie deosebită pentru masacrarea preoţilor budişti, deoarece îi considera stânjenitori şi potenţial periculoşi din cauza unei istorii de revolte populare de inspiraţie

budistă, în ultima aproximativ o sută de ani.56 Budiştii constituiau o ameninţare posibilă, dar nu destul de puternică pentru a merita o încercare de reconciliere din partea sa. De aceea, prefera să încerce să-i distrugă.

Vizitatorii europeni ai vremii erau uimiţi nu doar de cruditatea şi lipsa de milă a lui Nobunaga, dar şi de egoul său umflat. A ridicat chiar şi un templu în care putea fi proslăvit şi a declarat propria zi de naştere sărbătoare naţională.57 S-ar putea ca încrederea în propria valoare absolută să fi fost motivul pentru care nu a căutat legitimarea prin intermediul titlului de shogūn sau ceva similar, căci aceasta l-ar fi plasat într-o poziţie inferioară faţă de cel oricine ar fi fost el, care acorda titlul.5**

Desigur, aceasta dispreţuire a legitimilăţii nu e comună în istoria japoneză.

Totuşi, în mijlocul distrugerilor ceva se construia. Astfel, el a dat pământurile capturate vasalilor săi şi a început o politică de redistribuire a teritoriului, ce urma să fie continuată de succesorii săi. În iunie 1575, a mobilizat 3.000 de muşchetari pentru a ajuta la înfrângerea lui Takeda Katsuyori (1546 – 82), în bătălia de la Nagashino. A fost prima utilizare semnificativă a armelor de loc în războaiele japoneze, arătând perspicacitatea lui Nobunaga în a recunoaşte potenţialul acestor „ustensile”, aduse ele europeni.59 Se stabilea astfel o modă. Încă din 1571, într-o manieră aducând aminte de reformele Taika petrecute cu o mie de ani mai devreme, el a

pornit o inventariere a fondului agricol în posesia sa, în 1576, din nou amintind de reformele Taika, a început să confişte armele deţinute de ţărani şi în acelaşi an a standardizat unităţile de măsură pentru dimensiuni şi greutăţi. Tot în 1576 a început construcţia unui mare castel, cartier general, la Azuchi, pe malul lacului Biwa, la est de Kyōto.

Scopul său final era înscris pe sigiliul personal – adică „O ţară unificată sub conducere militară”. Şi-a realizat cam jumătate din obiective înainte ca viaţa să-i fie scurtată, normal, în mod violent, în 1582, în timpul unei campanii împotriva familiei Mori, în vestul Japoniei. Ironic pentru un om care incinera temple, a fost prins în capcană într-un templu arzând, Honnoji, după ce

unul dintre ofiţerii săi, Akechi Mitsuhide (1526 – 82), se revoltase împotriva lui. Este posibil să fi ars de tot, dar mai probabil să fi ales să se sinucidă înainte. 60

Planul lui Nobunaga de-a unifica ţara a fost continuat de un personaj din suita sa, Toyotomi Hideyoshi.

Hideyoshi a fost altă figură remarcabilă. El s-a ridicat de la umila poziţie de soldat pedestru, ajungând cel mai puternic din regat. Un om extrem de viclean şi de capabil, capacităţile sale au fost recunoscute de către Nobunaga, în ale cărui forţe a servit din 1558. Se pare ca Nobunaga îi purta o simpatie personală şi l-a poreclit „Maimuţa” (Saru) din cauza trăsăturilor. A fost promovat succesiv, admirai ca strateg strălucit şi a devenit unul

dintre cei mai buni generali ai lui Nobunaga.

La moartea acestuia, Hideyoshi l-a urmării şi ucis pe Akechi Mir suhide, atacatorul domului său. Apoi a făcut pace cu familia Mori.

Nobunaga a avut trei fii. Unu dintre ei, Nobutada (1557*82), a murit deodată cu el la Honnoji. Altul, Nobutaka (1558 – 83), a fost eliminat în anul următor de Hideyoshi împreună cu al treilea fiu al lui Nobunaga, Nobukatsu (1558 – 1630). Nobukatsu dorea să devină cap al familiei Oda, dar a întâmpinat opoziţie. Hideyoshi a manevrat astfel încât nepotul lui Nobunaga, încă prunc, Hidenobu (15801605, fiul lui Nobutada) a fost recunoscut ca moştenitor, dar, de fapt, el însuşi deţinea puterea. Ca şi

Nobunaga, Hideyoshi nu a devenit niciodată shogūn, dar spre deosebire de acesta a obţinut alte câteva titluri înalte care să-i ofere legitimitate, cum ar fi cel de regent.

Puterea lui Hideyoshi a continuat să se extindă printr-un amestec de alianţe, cum a fost cea cu familia Mori, şi de bătălii victorioase. Una dintre cele mai reuşite campanii ale sale a avut loc în 1587 împotriva ambiţioasei şi puternicei familii Shimazu, din Provincia Satsuma, în sudul insulei Kyūshū, care încerca să-şi extindă puterea spre nord. În urma victoriei ei a redistribuit strategic fiefurile din Kyūshū, ca să se asigure că supuşii săi loiali erau capabili să ţină în şah un potenţial inamic.

Această politică de redistribuire a feudelor, folosită mai înainte de Nobunaga,

urma să devină un semn distinctiv al politicii lui Tokugawa, de asemenea. Era de două ori benefică. Nu numai că plasa strategic vasali loiali printre cei mai puţin fideli; în cazul reamplasării supuşilor mai puţin credincioşi, îi separa de grosul celor ce formau baza tradiţională a puterii lor.

Obiceiul lui Hideyoshi de a ţine ostatice familiile domnilor *daimyō*, la cartierul său general de la Momoyama (lângă Kyōto) a ajutat în oarecare măsură la înăbuşirea oricărei opoziţii – deşi legăturile de familie nu erau întotdeauna o chestiune importantă pentru unii domni războinici.

Altă strategie a lui Hideyoshi pentru reducerea pericolului – din nou venind din partea Lui Nobunaga – a fost cea de confiscare a armelor ţăranilor de peste tot,

în cadrul aşa-numitei „vânători a săbiilor” (*Katanagari*) din 1588.61 Mişcare urmărea să reducă pericolul răscoalelor ţărăneşti şi să împiedice folosirea, de către domnii rivali, a miliţiilor ţărăneşti. Evident, era conştient de propria sa ascensiune spre puterea militară, pornind de la origini ţărăneşti.

„Vânătoarea de săbii” a avut şi efectul de a separa ţăranii de militari, în termeni de scară socială. Această segregare a fost întărită de reglementările privind „îngheţarea claselor” emise de Hideyoshi în 1591.62 Printre altele acestea interziceau ţăranilor să-şi părăsească câmpurile pentru a se apuca de orice altă meserie şi obligau pe samurai să trăiască în oraşele-castele, care au devenit o caracteristică a vremii. De

asemenea, Hideyoshi a reinstall ral şi extins practicii responsabilităţii colective prin ameninţarea cu pedepsirea întregului sat sau oraş în cazul greşelilor individuale. Aceste măsuri aspre de separare a claselor şi de responsabilitate colectivă aveau în mod clar scopul de a preveni instabilitatea şi ameninţarea.

Hideyoshi a continuat inspectarea terenurilor începută de Nobu* naga, ca şi standardizarea unităţilor de măsură şi a realizat un recensământ al populaţiei în 1590. În anul următor, 1591, şi provinciile din nordul îndepărtat au ajuns sub controlul său.

Mulţumită diverselor victorii şi politici ale lui Hideyoshi şi moştenirii lui Nobunaga, la începutul anilor 1590, reunificarea ţării

se dovedea mai mult sau mai puţin completă. Desigur era încă nevoie de consolidare, preferabil sub conducerea lui Hideyoshi însuşi. Oricare ameninţare în această privinţă trebuia contrată prin vigilenţă.

Una dintre neliniştile lui Hideyoshi se referea la activitateu creştinilor. Nobunaga fusese îngăduitor cu aceştia din cauză că îi găsea folositori în campania sa împotriva budiştilor. La început şi Hideyoshi s-a arătat tolerant. Însă imediat după campania din Kyūshū, când a ajuns în contact apropiat cu creştinii, a condamnai creştinismul în edictul de expulzare din 1587. De fapt, timp de câţiva ani n-a pus în aplicare acest edict, care a fost privit mai mul! ca un avertisment. Oricum, atitudinea sa

anticreştină s-a înăsprit odată cu sosirea franciscanilor în 1593, care a încheiat monopolul iezuit şi a condus la ciorovăieli sectare şi campanii politicizante. Apoi, în 1597, văzând probabil în misionariat avangarda unei invazii, Hideyoshi a crucificai douăzeci şi şase de creştini, inclusiv nouă europeni.63 „Incidentul celor 26 de martiri” a marcat prima dată când europeni au fost omorâţi în Japonia datorită profesării creştinismului.

În anii săi de mai târziu, în special după 1590, Hideyoshi pare să se fi schimbat. Suspiciunile cu privire la orice posibilă ameninţare s-au transformat într-o adevărată paranoia. Era convins că propriul nepot, Hidelsugu, (1568 – 95) conspira împotriva lui şi l-a obligat să se sinucidă. Ca

să fie sigur, a executat-o pe soţia lui Hidelsugu şi trei copii mici, ca şi pe toţi supuşii acestuia. Pentru a-i avertiza pe posibilii viitori conspiratori, capul lui Hidetsugu a fost expus în public.

Hideyoshi începuse să semene în anumite privinţe cu fostul său domn, Nobunaga. Etala aproape aceeaşi cruzime ca Nobunaga şi o manie a grandorii similară. Nimic nu trebuia să-i strice dispoziţia, iar mesagerii care-i aduceau veşti proaste riscau să fie tăiaţi în două.64 Marele său maestru de ceremonie a ceaiului, Sen no Rikyu (1522 – 91), care îl servise şi pe Nobunaga şi era departe de-a fi tânăr şi periculos, i-a părut neloial, obligându-l, în consecinţă, să se sinucidă.

Lumea nu era suficient de mare pentru

Hideyoshi şi astfel contempla cucerirea Chinei pentru a întemeia un imperiu panaşialic. Ca primă fază a acestui plan grandios, forţele sale au invadat Coreea în 1592, dar au fost respinse de trupe combinate, coreene şi chineze. Faptul că el n-a pus piciorul pe câmpul de luptă nu a favorizat în vreun fel campania. În 1597 a mai încercat o dată, dar şi această campanie a fost abandonată, căci boala l-a răpus pe Hideyoshi în septembrie 1598.

Trei ani înainte de moartea sa, cu scopul de a asigura continuitatea hegemoniei familiei Toyotomi, Hideyoshi a format un Consiliu din cinci dintre cei mai mari din Japonia, cei „Cinci

Mari Bătrâni”. Unul dintre aceştia era Tokugawa Ieyasu, mare supravieţuitor al

istoriei japoneze.

Cariera lui Ieyasu este evidenţiată în Partea a treia. Se poate nota aici că în 1584 el l-a atacat fără succes pe Hideyoshi, iar în anul următor l-a recunoscut ca lord suzeran. Deşi aliaţi într-o serie de campanii, Hideyoshi nu a fost niciodată complet sigur de loialitatea lui Ieyasu. În 1590 el l-a strămutat strategic din ţinutul central tradiţional, lângă Shizuoka într-un domeniu mai îndepărtat din regiunea Kantō. Prin mutarea aceasta Hideyoshi a făcut, probabil o greşeală de judecată, nu în ultimul rând fiindcă noul teritoriu, cu o întindere de 2,5 milioane *koku,* 65 era mai vast decât al oricărui alt *daimyō,* şi chiar mai mare decât posesiunile personale ale lui Hideyoshi. Până în 1598, Ieyasu îşi întărise poziţia

până acolo încât era considerat de mulţi *daimyō* drept domnul lor suzeran. De fapt, el avea nu mai puţin de treizeci şi opt de *daimyō* printre vasalii săi.

De) e patul de moarte Hideyoshi i-a implorat pe cei Cinci Mari Bătrâni să-i protejeze moştenitorul copil, Hideyofi (1593 – 1615), iar aceştia au promis s-o facă. Totuşi, după moartea sa Ieyasu nu a ţinui promisiunea şi a început o dispută asupra cui să-i revină succesiunea lui Hideyoshi. Ieyasu a ieşit victorios. În bătălia de la Sekigahara (lângă Nagoya), în octombrie 1600, el a triumfat în faţa celor care susţineau cauza lui Hideyori.

Oare acesta avea să fie ultimul război civil? Unitatea naţională, atât de greu cucerită de Nobunaga şi Hideyoshi, fi-va

oare pierdută, sau Ieyasu va fi în stare să menţină controlul şi stabilitatea? Timpii! avea să decidă.

REZUMATUL PĂRŢII A DOUA

Partea a doua a urmărit, pe o durată de aproape 1.000 de ani, succesele curţii pe de o parte şi pe ale războinicilor, pe de alta. Statul centralizat, de stil chinezesc, *ritsu*, a atins apogeul în prima jumătate a perioadei Nara, dar semne de declin apăruseră încă dintr-un stadiu anterior. În etapa următoare, Heian, în ciuda culturii de curte şi împlinirii artistice remarcabile, puterea centrală a continuat să decadă, aşa precum importanţa lucrurilor chinezeşti, pe măsură ce se japonizau. Factorii contribuind la degradarea puterii centrale au inclus intrigile constante (mai ales cele implicând

familia Fujiwara), veniturile din ce în ce mai scăzute din cauza împuţinării impozitelor provenite de pe terenuri, tot mai mult în proprietare privată, şi pierderea puterii personale a împăratului din cauza regenţelor şi „guvernării mănăstireşti”. a împăraţilor retraşi.

Prin contrast, puterea războinicilor provinciali a crescut în mod constant. După ciocniri între cele mai puternice familii războinice din teritoriu, Taira şi Minamoto, la sfârşitul secolului al XH-lea, Minarnoto (no) Yoritomo s-a desprins ca putere supremă efectivă din ţară – deşi el încă simţea nevoia unei legitimări formale din partea curţii. A întemeiat shogūnatul sau guvernarea militară şi a inaugurat perioada feudală. Însă shogūnatul, ca şi curtea

înaintea sa, a început rapid să fie slăbit de intrigi şi regenţe. După ce a supravieţuit ameninţărilor de invazie şi încercărilor de restaurare a puterii imperiale, acesta a decăzut în cele din urmă, la fel ca şi instituţia imperială, într-o poziţie de pură semnificaţie nominală. Domnii războinici puternici se întreceau între ei pentru a-şi stabili dominaţia, iar ţara se găsea într-o aproape permanentă stare de război civil.

Oarecum ironic, în această perioadă a războinicilor s-au format câteva dintre cele mai notabile elemente şi practici culturale ale Japoniei, cum ar fi drama no, estetica austeră şi budismul Zen. Productivitatea agricolă a crescut, desigur faţă de ineficienta perioadă Heian, deşi viaţa ţăranilor pare să fi făcut slabe progrese.

În cele din urmă, parţial datorită armelor de foc introduse de europeni la mijlocul secolului al XVI-lea, un lord suzeran foarte hotărât, Oda Nobunaga, a reuşit să-şi impună dominaţia. El a început un proces de unificare naţională ce urma să fie continuat de succesorii săi imediaţi, Toyotomi Hideyoshi şi Tokugawa Ieyasu.

În tabelul 2.1. sunt rezumate principalele evoluţii, mult simplificate.

Tabel 2.1 Elemente cheie în Japonia de început de ev mediu

Dezvoltare	*Secol*
Statul stil chinezesc rio la apogeu	Al ViI-lea
Statul centralizat îşi pierde progresiv	Din al IX-lea

beneficiile, teritoriile şi puterea, pe când războinicii provinciali şi le sporesc	
„Înalta cultură” de curte la apogeu	al X-lea – al XMea
Războinicii provinciali preiau guvernarea, Minamoto no Yoritomo devine shogūn	Sfârşitul sec. XII
Shogūnatul pierde susţinerea, urmând dezordine civilă	De la mijlocul sec. XIII
Război civil continuu	Mijloc sec, al XV-lea
Ţara reunificată în final sub domnii Oda	Sec, al XVI-lea târziu

Nobunaga şi Toyotomi Hideyoshi	Sec, al XVI-lea târziu
Tokugawa Ieyasu devine puterea hotărâtoare în teritoriu	Sfârşitul sec. al XVI-lea

Tabel 2.2 Valori şi practici cheie în Japonia de început de ev mediu diferenţă între autoritatea formală şi puterea reală (ultima ades separată, dar legitimizată)

preferinţa pentru indirect dominaţia pragmatismului asupra principiului dispersia responsabilităţii (atât în termeni de conştiinţă înlocuită cu fatalism, cât şi ca pedeapsă colectivă pentru faptele unui individ)

„Japonizarea” ideilor şi practicilor

importate întrepătrunderea vechiului cu noul personalizarea relaţiilor, deşi mai mult ca expresie a antipatiei faţă de contractul abstract decât ca respect real pentru familie (cel puţin printre războinici)

idealuri de austeritate şi disciplină, la războinici (deşi nu întotdeauna şi în practică)

propriu interes mai degrabă decât loialitate

Purtarea samuraiului medieval tipic, gradul de egoism şi slăbiciunea legăturilor de familie, toate merg împotriva accepţiunilor modeme.

Acestea urmau să rezulte în bună parte din idealizări ulterioare şi din propagandă.

PARTEA A TREIA

Ţara închisă:

Perioada Tokugawa

(1600 – 1868)

3.1 STABILITATE ÎNSEAMNĂ SUPRAVIEŢUIRE: ÎNTEMEIEREA SHOGŪNATULU1 TOKUGAWA

Icyasu s-a dovedit hotărât să obţină cât mai mult de pe urma victoriei de la Sekigahara şi, în general, de pe urma realizărilor lui Nolmnaga şi Hideyoshi. Scopul său principal era să se asigure ca familia Tokugawa va rămâne la cârma naţiunii. În această privinţă îl va ajuta priceperea de-a supravieţui.

Într-un anumit fel Ieyasu, ca şi întreaga naţiune, datora mult unui amestec de hotărâre, pragmatism, isteţime şi noroc. Remarcabil supravieţuitor, trăind în vremuri periculoase, viaţa lui oferă materia primă

pentru povestiri şi filme de aventuri.

S-a născut ca Matsudaira Takechiyo în 1542, în provincia Mikawa (parte din actuala Prefectură Aichi). Mama sa avea doar 15 fini, iar tatăl, o modestă căpetenie militară, Matsudaira Hirotada (1526 – 49), avea 16. Familia Matsudaira nu se afla în relaţii bune cu vecinii, Oda spre vest şi Imagawa spre est. Au intrat într-o alianţă incomodă cu familia Imagawa, iar în 1547, pentru a o întări, Hirolada a fost de acord să-şi trimită tânărul fiu, Takechiyo, ostatic, însă pe drumul spre baza Imagawa de la Sunpu (Shizuoka), Takechiyo a fost capturat de forţele Oda şi dus la baza Oda de la Nagoya. La moartea tatălui său, în 1549, s-a declarat armistiţiu între familiile Oda şi Matsudaira, iar Takechiyo şi-a reluat roiul

de ostatic al familiei imagawa.

Takechiyo a stat cu Imagawa până în 1560, părând destul de liniştit. Pe când se afla acolo s-a căsătorit şi a devenit tată înainte de 20 de ani, ca şi părintele său. S-a alăturat chiar luptelor duse de familia Imagawa. Apoi, în 1560, Imagawa Yoshimoto, căpetenia familiei, a fost învins şi ucis de Oda Nobunaga în bătălia de la

Okehazama. Takcchiyo – cunoscut acum ca Motoyasu – a fost eliberai din vasalitate şi a devenit, de fapt, aliatul lui Nobunaga.

Având frontiera vestică a teritoriului (Matsudaira) acum sigură datorită acestei alianţe, Motoyasu şi-a întors atenţia spre ţinutul Imagawa din est, şi, până în 1568 a obţinut controlul asupra acestuia. Deja îşi schimbase din nou numele în Tokugawa

Ieyasu. În 1570 şi-a mutat baza în fosta fortăreaţă Imagawa de la Shizuoka şi în cursul următoarei decade, folosindu-şi alianţa cu Nobunaga, a reuşit să-şi extindă teritoriul. Din când în când Nobunaga se îndoia de loialitatea sa, dar Ieyasu a depăşit acele momente. În 1579, ca dovadă a fidelităţii sale şi-a omorât soţia şi primul fiu – bănuiţi de Nobunaga de a fi complotat cu vechiul său duşman, familia Takeda.

La moartea lui Nobunaga în 1582, Ieyasu s-a folosit de tulburările rezultate pentru a ocupa teritoriul Takeda din provinciile Kai şi Shinano (Prefecturile Yamanashi şi Nagano din zilele noastre). Acum el reprezenta o forţă importantă de care succesorul lui Nobunaga, Hideyoshi, va trebui să ţină seama.

În 1584 Ieyasu a încercat să conteste autoritatea lui Hideyoshi, dar n-a reuşit, iar în anul următor l-a recunoscut pe acesta ca lord suzeran. Apoi, au format o alianţă incomodă, care în 1590 a ajutat la înfrângerea familiei Hōjō din regiunea Kantō (neînrudiţi cu Hōjō anteriori). Hideyoshi l-a răsplătit pe Ieyasu cu teritoriul cucerit de la familia Hōjō, dar, încă preocupat de loialitatea acestuia, l-a obligat să preia noul ţinut cu preţul renunţării la cel existent. Ieyasu nu avea de ales decât să se supună. Însă în loc să se mute în fosta capitală a clanului Hōjō, la Odawara, a preferat în locul ei micul sat pescăresc Edo, situat mult mai central, în teritoriu. Acest obscur sătuc avea mai târziu să devină unul dintre cele mai mari oraşe şi

capitale economice ale lumii, Tōkyō.

În următorii câţiva ani Ieyasu şi-a consolidat uriaşele posesiuni, care includeau toată câmpia Kantō. Printre altele, el a construit castelul Edo, care mai apoi va forma baza palatului imperial. A fost recunoscut ca suzeran de către mulţi şi s-a simţit suficient de puternic pentru a nu respecta promisiunea făcută lui Hideyoshi muribund, de a-i proteja moştenitorul copil, Hideyori. Victorios la Sekigahtira în 1600, el a devenit efectiv cel mai mare puternic din ţară.

Pentru a-şi legitima poziţia, în 1603 Ieyasu a primit titlul de shogūn – nefolosit din 1588 – de la împăratul Go-Yozei (d. 158616.11). La această dată avea 61 de ani. În maniera împăraţilor şi shogūnilor

anteriori, după doar doi ani s-a retras în favoarea fiului său, Hidetada (1579 – 1632). Deşi acesta nu mai era copil, Ieyasu a continuat să deţină puterea reală. Prin această abdicare timpurie Ieyasu şi-a asigurat continuitatea spiţei – o continuitate sprijinită mai apoi de abdicarea lui Hidetada în condiţii similare, în 1623.

Hideyori reprezenta încă o potenţială ameninţare. Lui Ieyasu i-au trebuit ceva ani, dar în 1615 a reuşit, în sfârşit, să-i distrugă lui Hideyori baza, castelul Ōsaka. În vârstă de abia 22 de ani, Hideyori s-a sinucis atunci când înfrângerea a apărut iminentă. Fiul său, Kunimatsu, capturat la vârsta de 7 ani, a fost executat prin decapitare.

În acelaşi an 1615, Ieyasu a emis un set de legi pentru a asigura controlul atât

asupra curţii cât şi asupra caselor militare. Deşi curtea îi legitimase poziţia, iar el o trata cu oarecare respect, a arătat cu claritate că autoritatea acesteia era doar formală şi ceremonială. Era supravegheată de shogūnat, care îşi rezerva dreptul să aprobe toate numirile. Casele militare erau controlate prin impunerea unui „statu-quo”, până în ce! mai mic detaliu.1 Acestora li se cerea asigurarea că:

nicio persoană nu se va stabili pe un domeniu nou; toţi criminalii vor fi expulzaţi; toate căsătoriile privind *daimyō* vor trebui să aibă aprobare shogūnală; nu se va construi niciun nou castel şi chiar reparaţiile la cele existente vor trebui să aibă aprobare shogūnală; reorganizările plănuite sau conspiraţiile dezbinatorii iscate

pe domenii vecine vor fi raportate imediat; procesiunile unui *daimyō* trebuiau să includă un anumit număr de supuşi după rangul respectivului; un *daimyō* trebuie să se îmbrace conform anumitor coduri; persoanele fără rang nu au voie să călătorească în paianchine.

Ieyasu credea în mod cert că stabilitatea impusă şi convenţionalitiilea suni importante pentru permanentizarea controlului.

Schimbarea nu era de dorit fiindcă nu putea fi prevăzută. Mobilitatea însemna un pericol. Cu cât oamenii acţionau într-o manieră potolită şi previzibilă cu atât mai puţin reprezentau o ameninţare. A nu te comporta cum era de aşteptat se pedepsea chiar cu moartea. Astfel, Ieyasu ar fi definit

„comportamentul grosolan” – pentru care un samurai putea ciopârţi capul celui ce a greşit – ca „a reacţiona într-un mod diferit de cel aşteptat”. 2

Ieyasu a murit de boală în anul următor, 1616, şi a fost zeificai ca reprezentare a lui Buddha Tămăduitorul. Cât de mult vindecase el naţiunea rămânea de dezbătut, dar, în mod sigur, a păstrat-o unificată.

Politica lui de conformitate şi stabilitate a fost dusă mâi departe de fiul său Hidetada şi de majoritatea succesorilor lui, toţi fiind Tokugawa. În multe cazuri s-au continuat politicile trasate de Hideyoshi.

Regulamentele pentru familiile militare au fost curând urmate de cele destinate altor clase. Acestea prevedeau nu numai genul şi locul de muncă, locul de reşedinţă

şi tipul de îmbrăcăminte, ci şi detalii de amănunt cum ar fi ce fel de cadou să ofere o persoană dintr-o anumită clasă unui urmaş de o oarecare vârstă şi sex, ce fel de mâncare pot mânca şi chiar unde îşi pot construi toaleta. 3

Îngheţarea claselor a fost, pentru Hideyoshi, un mijloc important de impunere a stabilităţii şi conformităţii cu dogma. Se ajungea acum la un sistem formal ierarhic, de inspiraţie chineză, cunoscut ca *shi*-nd-*koshd*, adică războinic-ţăran-artizan-negustor, în ordine descrescătoare a statutului.4 Ţăranii erau mai presus de meşteşugari şi de negustori deoarece în termeni confucianişti erau priviţi ca producători de bază. În fiecare clasă, în special în cea a samurailor, existau

numeroase subdiviziuni.

Nobilii curţii, preoţii şi călugăriţele se găseau în afara claselor, în timp ce sub ele existau două subdiviziuni proscrise, *era* („cumplita mizerie”, azi *burakimin*, sau „oamenii cătunelor”), şi (nonpersoane). Aceştia aveau ca ocupaţii dispreţuitele activităţi „impure” 5 precum cea de măcelar, tăbăcar şi gropar, sau îndeletniciri suspecte, cum ar fi micul comerţ ambulant sau actoria. *Burakimin* continuă şi astăzi să fie segregaţi de restul societăţii.

În teorie, clasa se determina prin naştere, iar transferul între clase era dificil – deşi în practică nu imposibil, aşa cum se crede în general.6 O diferenţiere importantă se făcea între samurai şi nonsamurai, Samuraii constituiau doar

aproximativ 6 la sută din populaţie şi includeau mai ales birocraţi, deoarece, de fapt, asta deveneau. Ne-samuraii se împărţeau, în principal, în cei ce locuiau la ţara şi cei ce locuiau la oraş.

Familia Tokugawa aprecia şi politica lui… Hideyoshi de redistribuire. Shogūnul însuşi deţinea cam un sfert din teritoriul cullivabil, împreună cu principalele oraşe, porturi şi mine. Restul ţinutului era împărţit în mod strategic între cam 275 de ţinând seama dacă erau *shinpan* (rude), (suită tradiţională), sau *tozama* {*daimyō* străini de loialitate îndoielnică). Deşi cifrele fluctuau, de obicei existau în jur de 25 *shinpan*, 150 şi 100 *tozama*.

Un *daimyō* nu putea să stea liniştit după primirea unui domeniu (*han*). Deşi în teorie

aveau o largă autonomie în probleme cum ai fi drepturile de impozitare şi administrarea internă, inclusiv impunerea legii, în practică se aştepta să urineze exemplul şi tendinţele stabilite de shogūnat. În consecinţă, guvernarea locală a devenit responsabilitatea lor, trebuind s-o împlinească pe gustul shogūnatului. Acesta le urmărea constant purtarea. La cea mai mică sugestie de insubordonare erau pedepsiţi. Astfel, în primii 50 de ani de guvernare Tokugawa, nu mai puţin de 213 *daimyō*, marea lor majoritate, şi-au pierdut domeniul integral sau parţial din cauza unor ofense reale sau pretinse. În aceeaşi perioadă, 172 de noi *daimyō* au primit domenii ca răsplată pentru serviciu loial, au existat 206 cazuri de mărire a domeniilor

tot ca răsplată, iar în 281 de ocazii *daimyō* au fost reaşezaţi. 7

Practica lui Hideyoshi de a ţine ostatice familiile acelor *daimyō* potenţial problematici a fost extinsă de Tokugawa într-un sistem cunoscut ca *sankin kotai* (suită alternativă). Cu doar puţine excepţii, acesta obliga pe fiecare daimyō să stea un an în Edo şi unul pe domeniul său, alternativ, în timp ce familia îi rămânea permanent la Edo. Sumele mari necesare pentru a menţine o reşedinţă la Edo şi o alta pe propriul domeniu, pentru a călători spre şi dinspre Edo regulat, împreună cu numărul cerut de însoţitori, reprezentau Idt atâtea modalităţi (le-a împiedica pe *daimyō* să acumuleze prea multă putere financiară. De fapt, un *daimyō* îşi consuma astfel cam

jumătate din venit sau mai mult. 8 Era obligai nu numai să călătorească la anumite date, dar şi pe anumite rute, întotdeauna păzite de trupe ale shogūnatului.

Alte măsuri luate de shogūnatul Tokugawa pentru a restrânge mobilitatea şi a limita instabilitatea potenţială includeau:

verificări ale deplasărilor pe teren, cu documente de călătorie oficial aprobate, ce trebuiau obţinute şi arătate la barierele dintre domenii; un sistem de semnale de alarmă care împiedicau oamenii să se deplaseze noaptea fără aprobarea necesară, mai ales în afara protecţiei propriului lor oraş; distrugerea majorităţii podurilor, canalizând deci deplasările şi făcându-le mai uşor de urmărit; interzicerea electivă a transportului pe roţi; folosirea poliţiei

secrete pentru a raporta orice mişcări sau întâmplări suspecte.

Pedeapsa pentru infractori era, de obicei, severă, mai ales pentru cei din marile oraşe din teritoriul controlat direct de Tokugawa. Hoţia măruntă sau chiar neglijenţa conducând la incendierea propriei case – incendiile fiind un pericol deosebit pentru comunităţile cu case constituite mai ales din lemn, – se pedepseau cu execuţia. Întregi familii sau chiar cartiere puteau fi uneori exterminate împreună cu vinovatul, din cauză că principiul lui Hidcyoshi de răspundere colectivă se aplică sârguincios. Mai ales capii de familii şi de asociaţii din vecinătate erau făcuţi răspunzători pentru greşelile membrilor lor.

Pedepsele din Europa la acea vreme erau severe şi ele după standarde modeme, dar asprimea celor din Japonia a şocat mulţi vizitatori europeni ai vremii. Francezul François Caron, care a petrecut mulţi ani în Japonia în prima jumătate a secolului al XVII-lea, a scris următoarele: 9

„Pedepsele lor sunt arderea, crucificarea în ambele feluri, tragerea eu patru tauri şi fierberea în ulei şi apă”.

Un vizitator italian, Francesco Carletti, remarca: 10

mulţi au fost supuşi crucificării la cel mai slab pretext, cum ar fi furtul unei ridichi... Uneori ei crucifică şi femei, cu copii la sân şi-i lasă pe amândoi să moară împreună în agonie. Pedepsele lor sunt, în adevăr, extrem de crude, barbare şi

inumane...”

Amândoi omit decapitarea, care nu era rară, dar în niciun caz nu reprezenta o utilizare finală a sabiei asupra infractorilor de drept comun. Într-un exerciţiu cunoscut ca (tăierea de încercare), samuraii îşi probau eficacitatea săbiilor asupra cadavrelor criminalilor executaţi, până ce, cum observa Carletti, „nenorocitul trup este ciopârţit în bucăţele, fiind lăsat acolo ca mâncare pentru câini şi păsări”. 11 O sabie bună putea să pătrundă prin trei corpuri la o singură lovitură, recordul fiind şapte – iar testarea nu se rezuma doar la cadavre. 12

Samuraii condamnaţi şi nobilii aveau uneori o soartă similară, dar li se permitea, de cele mai multe ori, să se sinucidă prin ritualul spintecării, cunoscut ca *seppuku*

sau (despicarea stomacului). Aceasta era o practică ce se impusese în perioada Heian şi avea scopul de a demonstra puritatea sufletului victimei, care se bănuia că sălăşluieşte în stomac. La această fază, deseori ritualizată sau chiar cu putere de simbol, capul victimei era despărţit de trup de către un prieten onorat, imediat după incizie.

Severitatea pedepselor face un interesant contrast cu blândeţea sistemului *ritsuryō* de aproape 1.000 de ani mai devreme şi sugerează o diferenţă între cârmuirea de curte şi cea marţială. În acelaşi timp, totuşi, pedeapsa a continuat să se bazeze pe dezobedienţa şi dezordine, mai degrabă decât pe o judecată morală.

Principiul sancţiunii colective i-a făcut

pe oameni foarte prevăzători în a primi vreun străin în mijlocul lor. Oricum străinii erau destul de bătători la ochi într-o epocă a deplasărilor controlate, dar când comunitatea putea fi condamnată sau chiar omorâtă pentru greşelile unuia atunci pare normal să nu-i accepte de loc.13 Iată ceva ce are legătură cu continua repulsie a japonezilor de a avea de-a face cu străinii. 14

Pedepsele colective şi severe se aplicau şi în teorie, iar uneori şi în practică în partea de la ţară a domeniilor diverşilor dar acolo viaţa era de obicei mai uşoară. Asta deoarece multor le părea bine să nu intervină în problemele vreunuia din satele de pe teritoriul lor, cu condiţia ca taxele comunităţii să fie plătite şi să nu se producă

vreo încălcare flagrantă a legii sau provocare. Disciplina în sat rămânea, cu excepţia cazurilor serioase, în grija căpeteniei sau a consiliului sătesc, iar măsurile punitive luau de obicei forma unei amenzi sau corvezi, ostracizarea fiind printre cele mai rele pedepse. 15

Din această cauză sătenii aveau grijă să aibă un aspect cât mai inofensiv şi vizibil paşnic în faţa oficialilor reprezentându-l pe *daimyō*, oricare ar fi fost adevărata stare de tulburare în satul lor. Ideea aceasta de aparentă deferenţă urma să devină o nouă şi importantă moştenire pentru Japonia modernă. Reprezintă un alt component al relaţiei dintre autoritatea formală şi puterea reală, 16 precum şi al distincţiei continue, observate de obicei la japonezi, între

aspectul exterior (*omote* sau) şi realitatea interioară

{*ura* sau *home*). Dacă cineva dădea impresia „de a se alinia” şi de a respecta autoritatea, neproducând niciun fel de dezordine, atunci existau şanse ca acel cineva să fie lăsat în pace – şi chiar să se bucure de un oarecare grad de libertate între anumite limite. Acelaşi lucru este valabil pentru Japonia zilelor noastre.

Vesticii au reprezentat întotdeauna o problemă. Ei nu erau familiarizaţi cu „felul japonez”, se comportau impredictibil şi de multe ori sfidător, vorbeau limbi ciudate, greu de urmărit şi aveau idei stranii despre o anume putere divină care depăşea atât împăraţi cât şi shogūni. Comerţul lor era, desigur, util şi mai aveau şi nişte tehnologii

folositoare, dar pur şi simplu apăreau ca o ameninţare prea mare pentru liniştea shogūnatului. Mai ales zeul lor care nu accepta compromisuri reprezenta o problemă majoră pentru autoritatea shogūnatului, nu atât în termeni religioşi cât politici.

Dacă vesticii şi-ar fi păstrat credinţa creştină pentru ei şi n-ar fi încercat să revendice supremaţia Dumnezeului lor – şi doar a Lui – prin predici şi judecăţi morale s-ar fi putut să fi primit un tratament mai bun. Japonia era (şi încă este) o ţară a toleranţei religioase. Campaniile lui Nobunaga împotriva instituţiilor budiste s-au întemeiat mai degrabă pe raţiuni politice decât religioase, acelaşi lucru rămânând valabil şi pentru acţiunile ulterioare ale lui

Mideyoshi şi apoi Tokugawa împotriva creştinilor.

Deşi pe japonezi nu-i preocupau excesiv deosebirile religioase, catolicismul era privit ca o ameninţare mai mare decât nou apărutul protestantism.17 Asta poate din cauză că marea majoritate a creştinilor din Japonia – şi practic toţi convertiţii japonezi – erau catolici sau fiindcă aceştia erau mai deschişi şi mai hotărâţi în exprimarea credinţei lor decât protestanţii. Cel mai probabil, shogūnatul se vădea conştient de politica viguroasă de construcţie imperială urmată de naţiunile catolice în Lumea Nouă. Columb însuşi provenea dintr-o naţiune catolică. Mai mult chiar, Biserica Catolică îşi avea propriul stat, Vaticanul, cu Papi care adesea se implicau în politică.

Toate acestea sugerau că Biserica Catolică nu era doar o structură spirituală.

În orice caz, creştinătatea a început să simbolizeze prezenţa şi ameninţarea apuseană la adresa puterii şi autorităţii shogūnate. Lupta contra lor a devenit o preocupare shogūnală importantă, aplicându-se nu numai apusenilor, ci şi acelor japonezi ce se convertiseră la creştinism. Asemănătoare pedepselor timpului, ofensiva aceasta a fost aspră, mai ales împotriva creştinilor japonezi.

Persecuţia s-a intensificat la începutul anilor 1600. Multora suspectaţi de creştinism li s-a cerut să-şi demonstreze renunţarea călcând pe o tăbliţă de aramă purtând imaginea unui crucifix sau alt simbol creştin similar. Unii au rămas

neclintiţi în credinţa lor, chiar dacă torturile folosite pentru a-i convinge să se dezică au fost oribile, incluzând, spre exemplu, scoaterea ochilor şi torturarea copiilor mici în faţa propriilor părinţi.18 Execuţiile erau la fel de cumplite, folosindu-se metode cum ar fi crucificarea, decapitarea cu fierăstrăul sau aruncarea în bazine cu apă termală fierbând.

Prigoana a culminat cu masacrul de la Shimabara, din 1638, lângă Nagasaki, în care aproape 35.000 de oameni – bărbaţi, femei şi copii, majoritatea creştini – au fost omorâţi de forţele shogūnate. Asta nu mai era doar o pură persecuţie a creştinilor, ci în acelaşi timp înăbuşirea unei revolte cauzate parţial de nemulţumiri privind taxele şi un daimyōnepopular.1 y Oricum,

cauzele au fost convenabil1

de neclare şi asta a însemnat sfârşitul electiv al prezenţei vizibile a creştinismului în Japonia (deşi creştinism „în ilegalitate” va continua să existe, mai ales în regiunea Nagasaki). Din 1640 toţi japonezii au fost obligaţi să se înregistreze la templele budiste pentru a-şi dovedi neapartenenţa la creştinism, o practică ce permitea şi păstrarea unui control asupra populaţiei în general.

Misionarii creştini fuseseră expulzaţi în 1614, dar negustorilor apuseni li s-a permis să continue să viziteze şi chiar să locuiască în ţară. În mod gradat, însă, shogūnatul a simţit că dezavantajele comerţului exterior depăşeau avantajele. Nu era vorba doar de o constantă grijă privind securitatea

naţională, dar şi de o perceptibilă ameninţare indirectă pentru familia Tokugawa prin îmbogăţirea anumitor daimyōparticipanţi la comerţul exterior. Chiar şi în acea epocă de început, shogūnatul nutrea preocuparea economică de a proteja proprii comercianţi de o concurenţă excesivă.20

Până în 1639 toţi apusenii au fost expulzaţi sau au plecat de bunăvoie, cu excepţia olandezilor, cărora li s-a permis accesul numai pe mica insulă Deshima din portul Nagasaki.21 Alături de chinezi şi de coreeni, ei erau singurii străini cărora li s-a dat voie sit facă comerţ cu Japonia, pentru următoarele două secole, în care aceasta s-a retras efectiv din lume. Epoca a primit mai târziu numele de *sakoku* jidaisau perioada

„ţării închise”.

N-a fost numai o simplă interdicţie pentru străini de a intra în Japonia, shogūnatul părând a respinge aproape orice element străin» începând din 1635 japonezilor nu li s-a mai îngăduit să călătorească în exteriorul ţării, cu foarte puţine excepţii, iar celor care la acea dată se găseau în străinătate – numărând câteva zeci de mii, mai ales în Asia de sud-est – li s-a interzis să se reîntoarcă acasă sub ameninţarea pedepsei cu moartea.22 Construirea de vase suficient de mari încât să poată străbate oceanul a fost şi ea oprită la acea vreme. Navele autorizate pentru comerţ costal trebuiau să expună un sigiliu oficial shogūnat.23

Sosirea vesticilor a ajutat la formarea

unei conştiinţe naţionale în Japonia, 24 sprijinită şi de procesul de reunificare care a urmat curând după aceea. Cam pe la anii 1600 insulele Ryūkyū spre sud şi Hokkaidō spre nord au început să fie încorporate în naţiune, dând acesteia o identitate geo-politică foarte apropiată de Japonia zilelor noastre. Hărţile japoneze ale lumii la acea dată, un alt exemplu de adaptare după chinezi, arată Japonia – nu China – găsindu-se în centrul lumii.25 în mod clar, deocamdată cel puţin, patria familiei Tokugawa nu se arăta interesată de interferenţa cu naţiunile mai neînsemnate ale lumii. O ţară închisă era, de altfel, mult mai sigură pentru conducătorii ei Tokugawa.

3.2 SAMURAII ŞI ETICA

Când Japonia a intrat într-o îndelungată perioadă de stabilitate şi pace, nemaiexistând nici o singură ameninţare reala din străinătate, războinicii au devenit inutili. Mai erau câteva răscoale de înăbuşit, onoarea lorzilor suzerani de apărat şi puţină poliţie de făcui, dar asta nu însemna prea mare lucru pentru nişte adevăraţi luptători. În consecinţă, ei s-au transformat birocraţi şi administratori, ducându-şi bătăliile cu maldăre de hârtie.

Oamenii aceştia plasaţi la vârful societăţii se simţeau, de fapt, stânjeniţi de viaţa de paraziţi pe care o duceau. Profitau de cea mai mică ocazie pentru a-şi pune în evidenţă curajul, mergând absurd de departe pentru a-şi justifica existenţa. În mod ironic, exact în timpul acestei perioade

când samuraii apăreau „în plus” s-au născut unele dintre cele mai semnificative expresii ale idealului samurailor, *hushââo* (calea războinicului).

Orice japonez cunoaşte povestea celor patruzeci şi şapte de *Yon* în Un *ronin* (hoinar) era un samurai rămas fără stăpân fie deoarece s-a trezit alungat, fie prin execuţia sau degradarea stăpânului său. Existau destui în Japonia perioadei Tokugawa, care mişunau în zona rurală, cauzând neplăceri sătenilor şi nelinişte autorităţilor. Cei patruzeci şi şapte în speţă sunt însă consideraţi întruparea virtuţilor de samurai.

În 1701, domnul lor, Asano Naganori (1665 – 1701) din Ako, Harima (Prefectura Hyōgo), a fost insultat de Kira Yoshinaka

(16411703), şeful de protocol al shogūnului. Asano şi-a scos sabia din teacă în castelul shogūnului – ofensă capitală. I s-a impus să comită *seppuku*, iar familiei i-a fost confiscat domeniul. Patruzeci şi şapte dintre samuraii săi, acum fără stăpân, au jurat să-i răzbune dispariţia, omorââdu-l pe Kira. Şi-au ascuns intenţia timp de doi ani, pretinzând că duc o viaţă nesocotită, apoi au atacat şi l-au ucis pe Kira într-un moment când nu era păzit, aşezându-i capul retezat pe mormântul domnului lor.

Deşi purtarea le-a fost considerată ca un exemplu de li s-a ordonat totuşi să se sinucidă pentru că au luat legea în propriile mâini. În timpul discuţiilor savante şi controversei publice, ci s-au sinucis într-un *seppuku* de masă. Mormintele lor de la

templul Sengakuji din Tââkyo reprezintă acum o atracţie turistică majoră.

Descrieri ale codului *bushido* din această perioadă, încă populare azi, includ *Hagakure* (în umbra frunzelor) din 1716 şi *Gorin no Sho* (Cele cinci inele) din jurul anului 1643. Una dintre cele mai interesante a fost scrisă de Yamaga Soko (1622 – 1685), el însuşi.

Fusese şi profesorul unuia dintre cei patruzeci şi şapte de

Yamaga a fost poate primul care a înţeles *bushido* ca o filosofie cuprinzătoare.26 în scrierile sale a accentuat diverse aspecte ca loialitatea, autodisciplina, precum şi însemnătatea studierii şi cultivării artelor şi a dezvoltării complete a omului. Ca extrem de

importante sunt prezentate cunoaşterea propriului rol în viaţa şi a felului în care să-ţi conduci corect relaţiile cu alţii. Yamaga a mai adăugat şi o tentă de justificare defensivă a aparentei lipse de utilitate funcţională a samurailor pentru societatea zilei. A argumentat că aceasta i-a permis samuraiului să se concentreze asupra perfecţionării virtuţilor morale şi astfel să devină un model pentru întreaga societate, disciplinând imperfecţiunile dacă era necesar: 27

„Samuraiul este scutit de treburile fermierului, meşteşugarului sau comerciantului şi se dedică practicării acestei Căi; dacă cineva din cele trei clase de oameni simpli contravine acestor valori, samuraiul îl pedepseşte prompt, susţinând

astfel principiile morale cuvenite în teritoriu”.

Apare aici o referinţă la moralitate, dar este vorba de o moralitate diferită de conceptul apusean. Încă nu este o chestiune de bine sau de rău, ci de a face lucrul aşteptat în contextul relaţiilor sociale şi ordinii. Cum ieşi din rând, cum vei fi prompt pedepsii.

Povestea lui Yamaga are un puternic ton confucianist. Pe confuciiiriişli îi preocupa foarte mult cunoaşterea locului cuvenit, relaţiile onorabile, respectarea ordinelor şi executarea îndatoririlor. Graţie acestor valori, confucianismul *a* fost readus la viaţă şi promovat de către shogūnatul Tokugawa. În anumite aspecte, a suportat modificări totuşi pentru a se potrivi Japoniei. De

exemplu, confucianismul chinez permite şi fidelitatea faţă de propria conştiinţă, dar în Japonia asta s-a restrâns doar la loialitatea faţă de superior. A fost numit un sfătuitor confucianist pe lângă shogūn şi s-a înfiinţat un colegiu confucianist, în Edo, cu ajutor shogūnat. Perioada a produs un număr mare de învăţaţi confucianişti, ca Hayashi Razan (1583 – 1657), Yamazaki Ansai (1618 – 82), Arai Hakuseki (1657 – 1725) şi Ogyu Sorai (1666 – 1728).

Confucianismului a exersat o influenţă majoră în ceea ce priveşte percepţia asupra sexelor şi prin extensie asupra relaţiilor de acest gen. Texte ca *Onna Daigaku* (Marea învăţătură pentru femei) din 1716 predica despre cele „cinci infirmităţi” ale femeilor – nesupunerea, nemulţumirea, bârfa, gelozia

şi prostia – plasându-le într-o poziţie mult inferioară bărbaţilor. Iată ce se scria în *Onna Daigaku*: *2**

„Fără îndoială, aceste cinci infirmităţi se găsesc *la* şapte sau opt femei din zece şi din acestea decurge inferioritatea lor faţă de bărbaţi”.

Această proastă opinie despre femei era unul dintre motivele pentru care atât de mulţi samurai – dacă nu majoritatea – preferau relaţiile homosexuale.29 Mai mult, conform uneori urmatei filosofii chinezeşti a lui yinşi *yang*, asocierea prea îndelungată cu femininul *vin* ar slăbi în mod serios masculinul *yang*.

Confucius şi shogūnatul nu aprobau, de fapt, homosexualitatea, dar se făceau că n-o văd. Shogūnatul era în mqd special pregătit

să fie tolerant, fiindcă în cazul Japoniei homosexualitatea fizică masculină reflecta invariabil o poziţie înaltă în societate, partenerul activ fiind întotdeauna mai mare în vârstă.30

Confucianismul n-a fost mereu un element favorabil pentru shogūnat. O ironie era că încuraja ideile de merit şi de studiu* permise în conceptele de ierarhie şi rang din China care permiteau o oarecare mobilitate, pe bază de studiu şi realizări meritorii. În secolele următoare ele au fost de asemenea acceptate în Japonia, într-o Oarecare măsură. Oricum, încurajarea meritului şi învăţării n-a lucrat în mod necesar în interesul shogūn aiului Tokugawa şi ţi politicii sale de „ortodoxie nediscutabilă” şi stabilitate. În timp, ici şi

colo au apărut atitudini tot mai critice şi mai dubitative decât ar fi dorit shogūnatul – deşi fenomenul nu trebuie supraevaluai, obedienţa continuând să reprezinte norma.

Copiii samurailor şi nobililor erau educaţi acasă sau în şcoli speciale ale domeniilor, negustorii bogaţi întemeind şi ei asemenea instituţii private. Din ce în ce mai mult, copiii celorlalte clase aveau ocazia să studieze la şcoli mici cunoscute ca *terakoya* („clădire îemplu-copil”). Acestea au fost puse iniţial sub patronajul templelor săteşti, dar în curând s-au răspândit şi în oraşe. Învăţământul era, de obicei foarte ieftin sau gratuit, profesorul fiind, în mod obişnuit, un preot care preda benevol sau un samurai în căutarea unui sentiment de mulţumire de sine. Ca rezultat al acestei largi răspândiri

ti educaţiei şi procentajul de alfabetizare spre sfârşitul perioadei se estimează a fi ajuns la 45% pentru bărbaţi şi 15% pentru femei, ceea ce dă un procent de 30% pe toată populaţia. Mai mult ca sigur, Cel mai înalt în lume la acea dată. Ceea ce a instaurat o tendinţă persistentă, căci Japonia continuă să conducă în lume cu un procent de alfabetizare de 99%.

Alt punct de ironie confucianistă era că încurajând obedienţa faţă de conducător se ridica inevitabil întrebarea: cine anume e acesta? N-a scăpat observaţiei unei populaţii mereu mai educate că în China conducătorul era împăratul. Asta însemna, de fapt, că shogūnul putea fi văzut ca uzurpator.

Îndoielile asupra shogūnatului s-au

intensificat după 1700, odată cu reînvigorarea shintoismului şi a textelor vechi asociate cu acesta, cum ar fi *Kojiki*. Shintō şi erau privite ca ceva pur japonez, devenind parte din *kokugaku* („învăţământul naţional”), într-un fel, avea loc o continuare a procesului de formare a conştiinţei naţionale, stimulat de ocazionale ipostaze ale lumii exterioare, sub formă de naufragiaţi sau vase străine, cerând drepturi de reaprovizionare ori aşa ceva. Precum şi o expresie a sentimentului că Japonia devenise prea chinezească. Învăţaţii *kokugaku* includeau nume ca Motoori Norinaga (1730 – 1801) şi Mirata Atsutanti (1776 – 1843). Motoori a realizai o versiune explicată a

Kojiki şi critica pe faţă chinezismele de

orice fel. Hirata a argumentat superioritatea shintoismului şi a Japoniei, devenind, în parte, inspiratorul naţionalismului şi imperialismului japonez de mai târziu.

Idealizarea „căii samurailor”, revitalizarea confucianismului, răspândirea educaţiei şi apariţia naţionalismului au jucat toate un rol în formarea Japoniei modeme. De asemenea şi conformismul şi „ortodoxia” care reprezentau fundamentul.

3.3 OAMENII OBIŞNUIŢI, CULTURA ŞI ECONOMIA

Curând, Edo a devenit un centru efervescent. Stabilirea acolo a shogūnatului şi rezidenţa alternativă a tuturor împreună cu supuşii lor a făcut asta să fie inevitabil. Spre sfârşitul secolului al XVIII-lea număra

o populaţie de aproximativ un milion de oameni, ceea ce făcea din el cel mai mare oraş din lume la vremea respectivă. Constituia o parte atât de importantă din viaţa epocii încât perioada este adesea, în mod popular, numita „perioada Edo”.

Nu era, însă, singurul centru activ. Atât Ōsaka cât şi Kyōto aveau în jur de o jumătate de milion de locuitori. Oraşele au înflorit de-a lungul rutelor pe care călătoreau *daimyō* cu suitele lor, pentru a le răspunde multiplelor nevoi. S-au dezvoltat centre de schimb unde reprezentanţii unui *daimyō* puteau să transforme recolta de orez a domeniului, în bani. Şi în ciuda restricţionării călătoriilor şi a pedepselor aspre instituite pentru locuitorii oraşelor, mulţi ţărani se grăbeau să-şi caute norocul

în oraşe, în miezul tuturor acestor noi activităţi economice.

Diverşii orăşeni {*chonin*) au ajutat la formarea unei culturi vibrante. Dinamismul lor a scos din uz tihnita „ortodoxie” preferată de shogūnat.

Negustorii bogaţi au jucat, mai ales, un rol în această nouă cultură burgheză. Nu era pentru ei rafinata şi sobra dramă a aristocraţilor. Ei preferau culoarea şi ostentaţia *kabuki*, cu mişcări caricaturale, subiecte melodramatice simple şi efecte scenice, cum ar fi trapele şi scenele pivotante. Sau se îngrămădeau la teatrul de păpuşi, *bunraku*. Nu era pentru ei nici sensibilitatea rafinată a poeziei aristocratice. Ei agreau versuri mai, scurte şi adesea umoristice ca *haiku* şi *senryu*? 1

Le plăceau cărţile sarcastice (*sharebori*), poveştile de dragoste populare istorioare despre negustorii de succes (choninmotwşi cărţile excitante sexual (*koshokubon sau ukiyo-zoshi*).32 Se mai dădeau în vânt şi după gravuri colorate pe suport de lemn, adesea explicite din pune de vedere sexual. Acestea erau cunoscute ca *shunga* (imagini de primăvară) sau mai general ca *u* (imagini din lumea plutitoare). „Lumea plutitoare" a fost un termen folosit iniţial de preoţi pentru a desemna efemeritatea vieţii, dar în perioada Edo a căpătat înţelesul de lume a relaţiilor umane, mai ales a relaţiilor sexuale.

Sexualitatea vremii a fost adesea minimalizată în faţa vizitatorilor apuseni, dar ea constituia o parte importantă a

culturii burgheze în special.33 La început, cu greu deosebeai actriţele de kabukide prostituate, iar „spectacolele" degenerau adesea în orgii. Shogūnatul, alarmat de această destrăbălare, a interzis apariţia femeilor pe scenă.34 însă bărbaţii actori care le-au înlocuit au avut exact acelaşi efect. Shogūnatul le-a ordonat să-şi mai domolească „jocul" şi a ţinut sub observaţie spectacolele, dar de data asta n-a putut face mare lucru.

Tot atunci a fost şi perioada *geishelor* (persoane artistice), adesea bărbaţi. În cele mai multe cazuri – atât bărbaţii cât şi femeile – nu erau altceva decât prostituate cu talente artistice pentru că, deşi ştiau să cânte la *shamisen* şi puteau recita versuri, îşi vindeau trupurile, Shogūnatul a reuşit să

exercite un oarecare control adunând prostituatele şi geishele în anumite „cartiere ale plăcerii” în fiecare localitate, ca de exemplu Yoshiwara în Edo.35

În timp ce populaţia oraşelor prospera în general, nu acelaşi lucru se întâmpla întotdeauna cu ţărănimea, care cuprindea majoritatea populaţiei. Instabilitatea climatică genera pierderi de recolte şi foamete. Birurile erau împovărătoare pe multe feude, transformându-se în sursă de revolte. Slaba administrare a unelor domenii le-a amplificat nenorocirile. Mulţi n-au putut ţine pasul cu schimbările economice aduse de specializarea tot mai mare a recoltelor şi de comerţul agricol, cu recolte de mătase, bumbac, tutun, zahăr şi ceai.36 în practică, fermierii nepricepuţi

adesea îşi încredinţau propriul pământ altora, devenind arendaşi, în ciuda legilor ce interziceau asta. Ca urmare, prăpastia între bogaţi şi săraci s-a adâncit.

Oricum, una peste alta, s-a exagerat gradul de suferinţă al ţărănimii. Stoparea creşterii populaţiei, începând de pe la mijlocul perioadei, la cam 30 milioane de oameni, s-a atribuit adesea infanticidului practicat de familiile sărace de fermieri. Ceea ce cu siguranţă s-a întâmplat, dar nu întotdeauna din cauza sărăciei disperate. Adesea se recurgea la asta pentru îmbunătăţirea standardului de viaţă, aşa după cum multe dintre familiile vremurilor modeme limitează numărul copiilor. Altfel spus, era o formă de contracepţie post-natală.37

Alteori în mod similar, dimensiunile familiei erau ajustate în sens opus, prin adopţie, cu scopul de a îmbunătăţi eficienţa economică, deoarece fiecare familie reprezenta o unitate de producţie.38 Exact aşa cum satele constituiau unităţile responsabile în faţa stăpânului domeniului pentru producţia recoltei şi plata taxelor, în interiorul satelor unităţile erau „familiile lărgite" şi nu indivizii. Legăturile de sânge nu aveau prea mare importanţă în aceste familii extinse.

Una peste alta, în ciuda eşecurilor şi restriştilor, condiţiile de viaţă ale ţărănimii s-au ameliorat în cursul perioadei, ca şi ale întregii societăţi.39 De fapt, diversele legi care reglementau consumul de-a lungul epocii sunt prin ele însele o indicaţie a

creşterii bunăstării. Un decret emis de shogūnat în 1788 spunea 40:

„Mult timp a fost obiceiul printre ţărani să poarte haine simple şi să-şi lege parul cu paie. Însă, recent, ei au început să se obişnuiască cu luxul şi să-şi uite statutul. Poartă îmbrăcăminte cuvenită celor cu rang mai înalt şi folosesc ulei şi *mo toy ui* (funie) pentru a-şi lega părul. Acum utilizează umbrele şi *kappa* (mantale de ploaie), în loc de pălării de pai şi *mino* (acoperitori de pai). Din această cauză cheltuielile cresc, satele decad, iar oamenii le părăsesc... ţăranii n-ar trebui să-şi uite niciodată locul social. Este lipsă de respect ca ţăranii să se apuce de comerţ sau să aibă frizer. De acum înainte e necesar ca ei să evite orice fel de lux Trebuie să trăiască simplu şi să se dedice

cultivării pământului”.

Un standard de viaţă îmbunătăţit indica o economie sănătoasă. Cauzele acestei stări de sănătate reflectau un amestec de agerime şi noroc generat de împrejurări:

rata de creştere a producţiei era mai mare decât rata de creştere a populaţiei – ca rezultat al conştientizării legăturii dintre eficienţa economică şi mărimea familiei (unitatea producătoare / consumatoare), dar şi al unei tehnologii agricole superioare”; rata înaltă de alfabetizare a uşurat împrăştierea noilor tehnologii şi eficientizarea activităţii economice, în general; sistemul prezenţei alternative a crescut nevoia tuturor de a obţine bani lichizi pentru a veni în întâmpinarea uriaşelor şi variatelor cheltuieli, conducând

la apariţia de mecanisme complicate de samsarlâc şi schimb precum şi la o avansată economie monetară42; ca rezultat al activităţii economice înfloritoare a crescut diver sitatea şi specializarea (atât regională cât şi la nivel de lucrător), care a ridicat şi mai mult eficienţa, comerţul şi monetarismul; stabilitatea naţională în ce priveşte pacea şi structurile politice a furnizat un mediu propice; datorită sistemului de clase, negustorii n-au prea fost luaţi în serios de către shogūnat, căpătând suficientă autonomie şi fiind relativ puţin impozitaţi 43

Ridicarea comercianţilor a fost deosebit de importantă pentru viitorul Japoniei. În această perioadă s-au dezvoltat câteva uriaşe case comerciale cum ar fi Mitsui şi

Sumitomo.44 întreaga idee de profit, care fusese cândva dispreţuită de clasa conducătoare ca nedemnă, a devenit, în mod gradat, mai acceptabilă. Ishida Baigan (1685 – 1744) a dezvoltat chiar o filosofie ce oferea apologia făcutului de profit şi rolului comerciantului.45

Până la urmă însă, progresul comercianţilor a reprezentat un alt factor de subminare a politicii Tokugawa. În mod clar, un sistem de clase care plasa comercianţii la bază, pierdea legătura cu realitatea, în care realitate nu era ieşit din comun ca un să fie foarte îndatorat îşi în unele cazuri chiar sub controlul – negustorilor.

Câtorva dintre aceştia îi s-au acordat privilegii de samurai, în timp ce unii

samurai s-au lansat în comerţ. Sistemul îngheţat al claselor, stâlp al pe/ieicii Tokugawa, începuse inevitabil să se „topească”.

3.4 ÎNTOARCEREA DRACILOR STRĂINI ŞI CĂDEREA SHOGŪN ATULUI

Prezenţa olandeză în Nagasaki a menţinut un oarecare *contact cu* vestul. Exista încă interes în învăţătura apuseană {*Yogaku* sau *Rangaku*) mai ales pentru ştiinţe, ba chiar o notabilă admiraţie.46 Doctori erudiţi cum ar fi Engelbert Kaempfer (1651 – 1716) şi mai târziu Philipp Franz von Siebold (1796 – 1866) – amândoi, de fapt, germani şi amândoi angajaţi ca medici în colonia olandeză din Nagasaki – au lăsat o impresie foarte puternică.

Din când în când vestici neautorizaţi puneau pictorul în ţara închisă, uneori intenţional, alteori nu. Cu foarte puţine excepţii ei erau exilaţi sau executaţi. Cam de pe la sfârşitul secolului al XVIII-lea, pe măsură ce puterile occidentale au devenit mai active în Pacific şi Asia de est, câteva naţiuni au făcut demersuri oficiale de a redeschide relaţiile – măcar pentru a obţine drepturi de reaprovizionare pentru vasele lor. Şi acestea au fost condamnate, însă, la nereuşită. Rusia a încercat şi a eşuat în 1792 şi din nou în 1804, iar Marea Britanie în 1797,1808 şi 1818. America, ale cărei baleniere activau în apele din jurul Japoniei, a întreprins câte ceva în 1791,1797 şi 1837, şi cu mai mare seriozitate în 1846 şi 1849.47

Pe la mijlocul secolului al XIX-lea shogūnatul a înţeles că vesticii nu aveau să lase Japonia în pace. Totuşi, observând ce se petrecea în China cu războaiele opiului pricinuite de occidentali, se hotărâse şi mai abitir să-i ţină în şah. Sprijinit de naţionaliştii moderaţi, a încercat chiar să împiedice dezbaterea problemei relaţiilor cu apusenii. Takano Choei (1804 – 50) a fost întemniţat şi mai târziu forţai să se sinucidă pentru îndrăzneala de a cere deschiderea ţării către străinii. Simpla poziţie de compromis a lui Sakuma Shozan (1811 – 64), care pledase pentru un amestec al punctelor forte japoneze şi apuseane şi inventase lozinca *Toyo no ddtoku, Seiyo no gakutşei* (moralii estică, ştiinţă vestică) a fost suficientă pentru a-i provoca

asasinarea.

Naţionaliştii cei mai extremişti au popularizat sloganul (Adoraţi-l pe împărat, expulzaţi-i pe barbari!). Poate că sentimentul împotriva străinilor să fi prins la shogūnat, dar cea de-a doua parte a sloganului nu era binevenită pentru, că exprima o lipsă de respect faţă de însăşi acesta ce nu prevestea nimic bun.

De pe la 1830 senzaţia că shogūnatul pierdea controlul a prins să se amplifice şi odată cu ea şi lipsa de respect. Marii foamete de la 1833 – 7 Shogūnatul nu reuşise să-i răspundă constructiv.48 în 1837 a avut loc chiar un îndemn la insurecţie instigat de Oshio Heihachirii (1793 – 1837), o oficialitate de orientare confucâanistă din Ōsaka, care era de mult nemulţumit de

ineficienta şi corupţia autorităţilor. Revolta lui Oshio nu a fost de mare anvergură, dar a dus la o şi mai mare lipsă de respect faţă de shogūnat din cauza incompetenţei manifestate în încercarea de a suprima rebeliunea.49 Oshio, deşi obligat să se sinucidă, a devenit un simbol al luptei oamenilor simpli împotriva oficialităţilor corupte şi ineficiente, precum şi a comercianţilor venali toleraţi de către regim. Shogūnatul a aprobat, în cele din urmă, un număr de reforme, dar acestea s-au dovedit fără efect.

Prin extensie, samuraii, care în majoritatea cazurilor reprezentau chiar oficialităţile, au pierdut şi ei respectul. Aceasta adăugat dezamăgirii lor de a li se fi subţiat rolul de luptători. Până şi

competenţa militară le era acum pusă sub semnul întrebării.50

Problemele au culminat cu vizita din iulie 1853 a comandantului american de escadră Matthew Perry (1794 – 1858), care a navigat cu patru vapoare cu aburi, ca să fim exacţi, drept în golful Edo. Perry avea ordin oficial să ceară trei lucruri: un tratament mai omenos pentru naufragiaţi, deschiderea porturilor pentru aprovizionarea cu mâncare şi combustibil precum şi pentru comerţ. Era un om sigur de sine, gata să utilizeze forţa la nevoie şi s-a asigurată de faptul că japonezii băgaseră de seamă cât de hotărât este şi ce potenţial armat posedă.51 După ce le-a prezentat japonezilor = o scrisoare de la preşedintele american pentru împăratul Japoniei, Perry a

părăsit ţara, promiţând să se întoarcă anul viitor după un răspuns.

După plecarea acestuia s-a iscat o mare dispută şi zarvă. Shogūnatul a luat chiar umilitoarea măsură fără precedent de a cere sfatul *daimyō*. Oricum, s-a dovedit efectiv incapabil de a face faţă, La întoarcerea lui Perry, în februarie 1854, cu o mare flotă de nouă vapoare, shogūnatul a acceptat o înţelegere. Astfel, prin Tratatul de la Kanagawă din martie 1854 shogūnatul a căzut de acord cu cererile americane, inclusiv dreptul de a posta un consul oficial în Japonia. Primul, Townsend Harris (1804 – 78) şi-a luat postul din primire în portul Shimoda în anul 1856. Porţile ţării închise fuseseră astfel forţate să se deschidă.

Au urmat tratate similare cu alte puteri,

cum ar fi cel cu Anglia din octombrie 1854 şi Rusia din februarie 1855, apoi, la scurt timp, cu Franţa şi Olanda. Concesii noi făcute uneia din puteri însemnau concesii similare şi pentru celelalte, căci tuturor a li se acordase clauza naţiunii celei mai favorizate. Japonia a pierdut controlul asupra propriilor tarife. Aceste „tratate inegale" obţinute prin „diploiliaţia canonierelor" erau umilitoare pentru japonezi. Una dintre cele mai supărătoare concesii a fost dreptul de extrateritorialitate prin care străinii ce încălcau legea erau judecaţi de consulul lor mai degrabă decât de autorităţile legale ale ţării gazdă. În acest mod Japonia se vedea clar degradată la statutul de „necivilizaţie", ceea ce a rănit cumplit mândria şi sensibilităţile niponilor,

căci se presupunea că diavolii străini şi nu ei sunt barbari.

Comercianţi străini şi aventurieri au început să-şi facă apariţia în mare număr.52 Nu erau întotdeauna cei mai potoliţi şi cei mai potriviţi diplomaţi, însă, oricum, unora dintre naţionalişti – mai ales dintre samurai – abia de le trebuia o provocare cât de mică, ba chiar de loc, pentru a-i ataca.53

Incapacitatea shogūnului de a face faţă eficient problemei ameninţării „străine”, în ciuda presupusului său rol de protector militar al Japoniei a semnat certificatul de deces al shogūnatului. Astfel opoziţia a crescut, duşmanii săi etalând un amestec de oportunism politic şi adevărată grijă pentru bunăstarea naţiunii.

Prea puţin surprinzător, cea mai mare

rezistenţă a venit din partea domeniilor *tozama*, mai ales Satsuma în Kyūshū: de sud şi Clioshu, din capătul vestic al lui Honshū. Satsuma şi Choshu reprezentau ţinuturi mari şi puternice, ambele antipatizând shogūnatul, deşi în mod tradiţional nu se apreciau nici reciproc.

Naţionaliştii Choshu erau deosebit de încinşi. Unul dintre ei, Yoshida Shoin (1830 – 59) încercase fără succes să se ascundă pe una din corăbiile lui Perry pentru a încerca să înveţe „secretele” vestului şi astfel a face Japonia mai puternică. Curând după aceasta a fost executat pentru a fi conspirat la asasinarea reprezentantului shogūnat, devenind un martir al cauzei *sonno* în iulie 1863 şi apoi în septembrie 1864, înfuriat de lipsa de răspuns a shogūnatului, Choshu a

început din nou să tragă în vasele străine din Strâmtoarea Shimonoseki (aproape de domeniul său). Din această cauză a avut de suferit represaliile forţelor britanice şi americane, pierzându-şi din corăbii şi văzându-şi distruse multe din bazele militare terestre. Shogūnatul a decis să-l pedepsească şi el pe Choshu, trimiţând forţe punitive în 1865 şi 1866. Totuşi, trupele lui Choshu, repliate, folosindu-se acum de miliţia ţărănească şi de samurai, au făcut faţă cu succes armatei shogūnatului.

Epocala luare de poziţie a lui Choshu împotriva shogūnatului Tokugawa – prima dată că un domeniu i se opunea cu succes – a fost facilitată de decizia lui Satsuma de a nu se alătura shogūnatului. Ambele domenii

rivalizau pentru favorurile curţii imperiale, iar acum sesizaseră o bună ocazie de a se impune după ani de concesii minime ce le fuseseră acordate. Se luptaseră unul contra celuilalt nu mai de departe decât în 1863, iar Satsuma învinsese. Cu toate acestea, cele două domenii formară curând o alianţă ce avea să rămână de pomină.

În ianuarie 1867 noul shogūn se numea Yoshinobu (1837 – 1913) cunoscut şi drept Keiki. Părea neobişnuit de capabil, apucându-se de o sumedenie de reforme administrative constructive. Părea, de asemenea, să dorească şi o apropiere între shogūnat şi curte. Iată, deci, momentul ca opozanţii shogūnatului să ia măsuri rapide. Orie ce întârziere putea să le fie fatală, permiţând instituţiei reformat să-şi continue

existenţa.

Cu sprijinul lui Iwakura Tomomi (1825 – 83), un nobil de la curte cu relaţii Choshu, o alianţă dintre domeniile *tozama* conduse de Satsuma şi Choshu a reuşit să obţină un ordin scris oficial de abolire a shogūnatului. În baza acestuia la 3 ianuarie 1868 au ocupat palatul şi au declarat „restaurarea împărăţiei”. Deşi opoziţia suporterilor shogūnatului avea să continue şi după, Yoshinobu însuşi, după o scurtă perioadă de indecizie şi rezistenţă haotică, a acceptat finalmente această declaraţie. S-a retras la Shizuoka şi şi-a trăit în pace cei patruzeci şi cinci de ani de viaţă rămaşi.

Împăratul care s-a trezit readus la putere era un băiat de 15 ani pe nume Mutsuhito (1852 – 1912), cunoscut postum

ca Meiji („conducătorul luminat”). Ajunsese la tron cu un an mai devreme, în ianuarie 1867, în urma morţii tatălui său Komei (1831 – 67, domnind între 1846 – 67). Moartea lui Komei este înconjurată de mister şi pare posibil să fi fost otrăvit.54 Nu fusese pe deplin susţinătorul mişcării de restauraţie imperială, preferând o uniune dintre shogūnat şi curte. Moartea sa a survenit la un moment foarte potrivit, căci a permis obţinerea extrem de importantului înscris de autorizare imperială. A înlăturat, de asemenea, perspectiva de a avea pe tron un împărat adult recalcitrant şi dificil, lăsând locul în chip de şef al statului unui băiat potenţial manevrabil.

Oricum, domnia shogūnilor, care durase aproape 700 de ani, luase sfârşit. Diavolii

străini se întorseseră şi nu păreau a avea de gând să plece curând. Ţara închisă îşi deschisese, finalmente, porţile.

REZUMATUL PĂRŢII A TREIA

Conducătorul războinic Tokugawa Ieyasu şi succesorii săi imediaţi au consolidat procesul de unificare început în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Bazându-se pe succesul şi, în multe cazuri, pe politicile lui Oda Nobunaga şi Toyotomi Hideyoshi au reuşit astfel să revitaiizeze shogūnatul. Acesta a fost ocupat timp de două secole şi jumătate de către familia Tokugawa. Principala forţă ti politicii Tokugawa a rezidat în păstrarea Japoniei pe cât de mult posibil într-o stare de conservatorism controlat. Acesta presupunea înlăturarea pericolului străin

simbolizat de ameninţarea politică la adresa autorităţii shogūnate pe care o reprezenta creştinismul şi „sigilarea” Japoniei faţă de restul lumii. Alte mecanisme de control includeau prezenţa alternativă a *daimyō* la baza shogūnatului de la Edo, redistribuirea strategică a domeniilor, separarea ierarhică a claselor, restricţii asupra călătoriilor şi transportului, îngrădirea circulaţiei după anumite ore, control, responsabilitate colectivă şi recomandări minuţioase cu privire la traiul zilnic. Orice încălcare a regulilor implica, de obicei, pedepse severe.

Totuşi, s-au produs modificări interioare importante* în ciuda idealului de menţinere a statu-quo-ului. Au avut loc în special schimbări ale ordinii sociale aduse de dezvoltarea socio-economică. S-a ivit astfel

o clasă de negustori puternică, în vreme ce s-a putut observa o slăbire generală a samurailor, care îşi pierduseră acum rostul, căzând în practici birocratice, dar, în mod ironic, căpătând şi contururi idealizate. Şi-a făcut apariţia o cultură burgheză nouă, plină de energie, generată de aceşti comercianţi. În plus, răspândirea confucianismului menit să sprijine conformismul şi ordinea a dus, paradoxal, şi la îmbunătăţirea nivelului educaţional şi al gândirii critice.

Accentul pus pe rolul împăratului de conducător suprem a generat întrebări şi cu privire la legitimitatea shogūnatului. În parte ca o reacţie împotriva a ceea ce părea o influenţă chineză covârşitoare s-a născut un spirit naţionalist îndreptat spre trecut şi

bazându-se pe Shintō şi împărat. Aceste elemente nu au fost deloc spre folosul shogūnatului, sfârtecat şi de corupţie şi incompetenţă.

Shogūnatul s-ar fi putut prăbuşi ca urmare a acestor factori interni, dar, în realitate, sfârşitul i-a fost scris de reîntoarcerea puterilor apusene pe la jumătatea secolului al XIX-lea. Acestea au cerut dreptul de comerţ şi alte facilităţi şi au forţat obţinerea de tratate umilitoare pentru japonezi. Incapacitatea shogūnatului de a apăra ţara de ameninţarea externă, în ciuda presupusului său rol de protector militar al naţiunii a deschis drumul către o lovitură de stat aplicată de acele ţinuturi „mărginaşe” care i se opuneau de mult, Satsuma şi Choshu, îndeosebi. Acţiunea lor

a îmbinat oportunismul cu naţionalismul autentic. Ultimul shogūn a fost silit să demisioneze la începutul lui 1868. Samurai de pe aceste domenii au „readus” la putere un împărat adolescent, marcând începutul unei noi perioade în istoria Japoniei.

Elementele cheie ale acestei perioade sunt prezentate pe scurt în Tabelul 3.1.

Tabel 3.1. Elemente cheie ale perioadei Tokugawa

Element	*Perioada de timp aproximativă*
Restabilirea shogūnatului	Începutul anilor 1600
Îndepărtarea străinilor, suprimarea creştinismului	Începutul jumătăţii anilor 1600

Instituirea de politici shogūnate	Jumătatea anilor 1600
Rolul samuraiului capătă o natură birocratică	De la jumătatea anilor 1600
Se dezvoltă o nouă cultură burgheză	De la jumătatea anilor 1600
Ia avânt naţionalismul bazat pe shintoism	De la începutul anilor 1700
Populaţia se nivelează, economia prosperă	De la începutul anilor 1700
Se extinde sistemul educaţional	De la mijlocul anilor 1700
Străinii încep să „deranjeze” din nou	De la sfârşitul anilor 1700

Nemulţumirea faţă de shogūnat creşte	De la începutul anilor 1800
Străinii se întorc în număr mare, ţara se redeschide, Japonia este umilită	Din anii 1850
Samurai din domeniile periferice se opun shogūnatului	De la începutul anilor 1860
Shogūnatul este răsturnat printr-o lovitură de stat, iar împăratul este reinstalat pe tron	Sfârşitul anilor 1860

Am văzut, de asemenea, o sumedenie de valori şi practici cu o constantă relevanţă în

Japonia. Unele au fost rezultate ale necesităţii, altele ale alegerii. Le-am enumerat sumar în Tabelul 3.2.

Tabelul 3.2 Valori şi practici importante ale perioadei Tokugawa conformism răspândit supunere de anvergura – cel puţin de formă – faţă de autorităţi şi ideea de „libertate limitată”.

distincţie continuă între autoritatea formală şi puterea efectivă şi prin extensie. Între forma exterioară şi substanţa interioară continua obişnuinţă de pune, semn de egal între „rău” şi discontinuitate sau nesupunere, mai degrabă decăl fărădelege

„Atitudine moral relaxata” fată de sexualitate responsabilitate colectivă aplicată prin vigilenţă şi pedepse aspre

prudenţă faţă de străini şi conştiinţa puternică de a aparţine unui grup sau a fi izolat de grup isteţime economică, chiar şi în rândul multor familii ţărăneşti materialism răspândit la mulţi ne-samurai o persistentă concepţie că viaţa nu reprezintă mare lucru deferenţă faţa de educaţie renaşterea confucianismului japonez idealizarea căii samuraiului sentimentul crescând de naţionalism, făcându-se o distincţie clară între Japonia şi restul lumii sentimentul de umilinţă în faţa puterilor apusene

Unele din aceste elemente, cum ar fi conformismul şi obedienţa, educaţia şi confucianismul, naţionalismul şi sentimentul de nesiguranţă faţă de străini îşi păstrează relevanţa şi în Japonia

modernă. Idealizarea samurailor este şi ea importantă nu numai în sine, dar şi ca simbol al voalării realităţii istorice.

Alte elemente facilitează explicarea unor paradoxuri întâlnite mai devreme. De exemplu, aplicarea dură a responsabilităţii colective a ajutat la suprimarea expresiei interesului personal evident. Aceasta sugerează că medieval timpuriul paradox cu privire la interesul personal predominant în ciuda normelor legale de responsabilitate colectivă se datora insuccesului autorităţilor de atunci de a aplica legea cu suficientă vigoare.

Partea a patra

Construind o naţiune modernă: Perioada Meiji (1868 – 1912)

4.1 CONSOLIDÂND RESTAURAŢIA

Împăratului „restauraţiei”, Mutsuhito, în vârstă de 15 arii, i-ar fi fost foarte greu să domnească „luminat” fără a fi îndrumat. Nu e de mirare că sfetnici săi erau samuraii care îi sprijiniseră cauza. Majoritatea veneau din Satsuma şi Châshu, iar câţiva de pe alte domenii cum ar fi Tosa (în Shikoku) şi Hizen (în Kyūshū). Mai existau şi câţiva nobili de la curte, precum Jwakura Tomomi, care făceau parte din grupul de consilieri, mai ales pentru a legitima noua guvernare.

Okubo Toshimichi (1830 – 78), Takamori (1827 – 77) şi

Matsukata Masayoshi (1835 – 1924) veneau din Satsuma, iar Kido Koin (1833 – 77), Inoue Kaoru (1835 – 1915), Ito Hirobumi (18411909) şi Yamagata Aritomo (1838 – 1922) din Choshu. Toţi erau tineri,

cam în jurul a treizeci de ani. Majoritatea provenea din clasa de jos a samurailor.

Ito Hirobumi, care avea să devină figura cea mai importantă în Meiji, aparţinea categoriei „sărman devenit prinţ”. Născut într-o familie săracă de fermieri, cam pe la zece ani a fost adoptat (împreună cu tatăl său) de familia unui samurai de rang mic. Pentru isprăvile sale ulterioare, inclusiv incendierea Legaţiei britanice, a fost făcut samurai în 1863. În timpul perioadei Meiji avea să devină prim-ministru de patru ori şi apoi să obţină titlul de „prinţ”.

Aceşti tineri erau animaţi de două soiuri de motivaţii. Pe de o parte nutreau o dorinţă naţionalistă veritabilă de a face ce le stă în putinţă pentru ţara lor confruntată cu ameninţări din afară. Pe de altă parte,

doreau succesul pentru sine, căci simţeau că fuseseră frustraţi de acesta pe timpul vechiului sistem shogūnat.1 Erau departe de a fi devotaţi fostului regim, dar nici nu erau adânc implicaţi ideologic în restaurarea imperială, cu fapta şi cu numele. Totul ţinea numai de a face ce este mai bine pentru ei şi pentru naţiune. Astfel, pentru moment cel puţin, părea o idee bună să poarte stindardul restauraţiei imperiale. Din fericire pentru ei şi pentru naţiune au dat dovadă de o maturitate şi înţelepciune ce le depăşea vârsta. Şi din fericire şi pentru familia imperială, Mutsuhito a făcut ce i s-a spus.

Primul lor scop era consolidarea noului regim. Oamenii fuseseră extrem de alarmaţi de evenimentele tulburi ale loviturii de stai.

Isteria de masă a reprezentat o formă comună de reacţie la schimbarea traumatică ce le clătinase lumea lor bine încetăţenită. 2 Opinia publică voia să fie asigurată că stabilitatea, mai degrabă decât împăratul, fusese reinstituită.

Era deosebit de important ca rezistenţa armată să fie zdrobită cât de curând. Edo reprezentase un astfel de centru cu aproape 2000 de trupe, dar în iulie fusese deja cucerit. Enomoto Takeaki (18361906), credincios shogūnatuiui, fugise din Edo cu o flota de vapoare pe care le dusese în Hokkaidō, declarând-o republică, dar fusese înfrânt însă în iunie al următorului an. Rezistenţa avea să se ivească în diverse forme timp de mai mulţi ani, însă odată cu înfrângerea lui Enamoto ordinea a fost

restabilită, cel puţin pe termen scurt.

O asigurare venită din partea împăratului îşi avea şi ea rostul său, mai ales dacă privea modul cum urma Japonia să facă faţă ameninţării străine. În aprilie 1868, numai trei luni de la venirea sa pe tron, împăratul şi sfetnicii săi au emis Jurământul Carta (în cinci articole).3 Aceasta promitea:

discutarea publică a „tuturor problemelor”; participarea tuturor claselor la administrarea ţării; libertatea tuturor persoanelor de a-şi alege ocupaţia preferată; abandonarea „vechilor obiceiuri rele din trecut” (nespecificate); înmagazinarea de cunoştinţe din lumea *întreagă* menite să întărească patria (sau mai exact, „să întărească fundamentul

administraţiei imperiale”).

Din acest al cincilea articol apărea clar că noul guvern, nu plănuia să ţină piept ameninţării străine, ci să înveţe de la occidentali şi să-şi însuşească punctele tari ale acestora. Sloganul xenofobie timpuriu *Mnno joi* (veneraţii pe împărat, expulzaţi-i pe barbari) a fost repede înlocuii cu unele mai pragmatice şi mai constructive, cum ar fi *wakcmyosai* (spirit japonez, ştiinţa occidentală). Aceasta abordare a modernizării a fost, în mod ironic dar mai mult ca sigur, conştient, similară cu cea a guvernelor vechilor perioade Yamato şi Nara. Trecutul se dovedea o lecţie folositoare pentru modernitate.

Japonia a avut norocul că şi-a putut permite să înveţe conform propriului ritm şi

în felul său, pentru ca, întocmai precum China vremurilor de demult sau europenii secolului al XVI-lea, puterile occidentale ale secolului al XIX-lea nu se vădeau cu adevărat interesate de colonizarea acestei ţări. Aveau capturi mai uşoare de făcut în alte părţi – de data aceasta nu Lumea Nouă – America însăşi fiind acum una dintre acele puteri occidentale, – ci lumea veche a Chinei.

Scurtul preambul al Jurământului Cartei promitea şi o constituţie. Aceasta a fost promulgată oarecum în grabă cu trei luni mai târziu, fiind o afacere care a stârnit puţine „valuri”. Aşa-numita Constituţie din 1868 avea să fie umbrită de o Constituţie Meiji mai târzie, mult mai cunoscută, totuşi ea stipula teoretic necesitatea unei adunări

naţionale, votul public şi un Mare Consiliu de Stat.4 Acesta din urmă a fost singurul punct pus în practică la momentul respectiv, diverşii miniştri şi oficiali conferind o sporită legitimitate tinerilor conducători ai guvernului.

Reflectând practica guvernării japoneze Yamato-Nara, cabinetul Meiji dorea o singură capitală care să fie centrul puterii, spre deosebire de „dublele capitale” Edo şi Kyōto. A fost ales Edo, care» primit numele de Tōkyō (capitala de est). Împăratul s-a mutat de in Kyōto în 1869. Noul Mare Consiliu îşi avea sediul tot acolo.

Printr-o altă mişcare în stil Nara, pământul ţarii a fost naţionalizat. Primul naţionalizat va fi fostul domeniu al shogūnatului, care reprezenta cam un sfert

din tot teritoriul. Apoi, în martie 1869 conducătorii guvernului Satsuma-Choshu i-au convins pe de pe domeniile de acasă sa le înapoieze împăratului pentru a fi reorganizate în prefecturi. Şi alţi *daimyō* au urmat acest exemplu foarte curând. În unele cazuri, renunţarea la pământ nu a fost un gest de totală bunăvoie, însă nimeni nu prea avea de ales şi nu dorea să-şi atragă nemulţumirea guvernului. În august 1871, a mers mai departe, abolind în mod legal domeniile şi înlocuinduce cu prefecturi.5.

Daimyōftu fost convinşi să accepte aceste schimbări fie prin aranjamente financiare generoase şi/sau posturi de guvernatori ale noilor provincii. Nu numai că *daimyō* au primit venituri generoase, dar guvernul a preluat asupra sa datoriile

domeniilor precum şi răspunderea pentru plata stipendiilor suiţei lor de samurai – pe care i-a redus cam cu o treime. Acest tratament magnanim al *daimyō* şt, într-o măsură mai mică al samuraiului, a fost important politic pentru că a redus riscul unei rezistenţe armate împotriva regimului.

Totuşi, o asemenea generozitate s-a dovedit nefastă finanţelor guvernului, aflate într-o condiţie precară cu mult dinainte de Restauraţie. În primii ani ai regimului s-au aplicat o serie de reforme financiare. S-a construit o monetărie modernă şi un sistem bancar nou bazat pe yen. Aceste reforme au fost supervizate de figuri importante precum Okuma Shigenobu (1838 – 1922, din Hizen), care a fost ministru de finanţe, şi Ito Hirobumi, care a fost trimis în Statele

Unite pentru a studia sistemele valutare şi a lucrat ca asistent al lui Okuma.

O reformă financiară deosebit de importantă a fost introducerea unei taxe fixe pe pământ în iulie 1873, bazată pe un procentaj al valorii estimate a unui anumit lot. Aceasta a înlocuit sistemul feudal de taxe variabile legate de recoltă. Proprietatea unei bucăţi de teren era acum considerată a reveni unei persoane (de obicei capul familiei) care a plătit în mod tradiţional taxa pe recolta obţinută de pe acesta. Reforma a oferit noi stimulente pentru sporirea productivităţii. Totuşi, a avut şi efectul puţin dorit de a mări rata de arendare până spre 40 la suta, deoarece fermierii mai săraci erau obligaţi în anii proşti să-şi ipotecheze pământul pentru a

achita impozitul. 1

O altă reformă semnificativă dusă la bun sfârşit de noul guvern în vederea modernizării a fost abolirea sistemului restrictiv al claselor. Aceasta nu era, cu siguranţă, o reflectare a influenţei perioadei Nara. Conform promisiunilor din Jurământul Cartei din 1868 restricţiile privitoare la ocupaţiile pe clase au fost ridicate în 1869.: Clasele au fost restructurate din în *kazokn*

(nobilii incluzându-i pe *daimyō*), *shizo-ku* (descendenţi ai samurailor) şi *heirnin* (oamenii de rând), familia imperială constituind o „qltisî separată, *kozoku*. În 1870, oamenilor de rând li s-a permis să adopte un prenume. În 1871 *era* şi au fost, practic, desfiinţai) ca subclase, oferindu-li-se egalitatea cu cei de rând, cu toate că, în

practică, discriminarea a rămas puternică. De asemenea, pentru *cauza* egalităţii, în anul 1872 educaţia universală a fost declarată obiectiv, deşi au mai trecut mulţi ani până să devină o realitate.

Probabil că cea mai mare lovitură la adresa vechiului sistem stratificat a fost eliminarea treptată a clasei samurailor. În practică, tulburările produse de Restaurare implicau faptul că majoritatea samurailor erau lăsaţi fără niciun fel de ocupaţie, chiar de natură birocratică. Se aştepta să-şi poarte singuri de grijă, găsindu-şi o altă formă de a-şi ocupa timpul. Unii au continuat să lucreze ca administratori, de data asta pentru guvern, iar alţii au reuşit ca oameni de afaceri, politişti ori fermieri, însă cei mai mulţi se bazau pe stipendii din

ce în ce mai mici. În 1873 guvernul a introdus recrutarea, ceea ce însemna că bărbaţi din toate categoriile sociale deveneau acum în mod oficial potenţiali militari. Se mai oferea foştilor samurai şi posibilitatea plăţii unei sume globale finale în titluri guvernamentale în loc de stipendii. Lucrul a devenit obligatoriu în 1876. În acelaşi an samurailor care nu se deciseseră să accepte asta li s-a interzis să poarte săbii.

Aceste reforme au fost considerabile şi, deşi indicau încredere fermă şi autoritate din partea noii guvernări, nu au fost întotdeauna bine primite. Mulţi ţărani se opuneau cu putere recrutării, cunoscute ca „impozitul pe sânge”, precum şi noii taxe agrare. În mai multe ocazii şi-au exprimat

sentimentele prin demonstraţii violente.

Cea mai gravă expresie de nemulţumire, însă, a venit din partea samurailor, nu a ţăranilor. Culmea a reprezentat-o revolta Satsuma sau Seinan (sud-vest). În mod ironic în miezul rebeliunii se găsea una dintre cele mai proeminente figuri ale noii guvernări, Saigo Takamori.

Saigo suferise un eşec politic în octombrie 1873. În timp ce mulţi guvernanţi importanţi precum Okubo, Kido, Ito sau Iwakura se găseau plecaţi în Misiunea Iwakura din 1871 – 3.7, Saigo propusese o invazie a Coreei. Aceasta era menită să fie una punitivă deoarece se considera că ţara respectivă insultase Japonia, nedezvouând reîntii directe cu noul său, auvern. Şi tolusi, în Cllldă implicării în noul regim, Saigo

rămânea un samurai de modă veche, iar propunerea sa mai poate fi interpretată ca o modalitate de a facilita fostului samurai un sentiment de valoare şi utilitate.8 întâmplarea face ca după întoarcerea Misiunii Iwakura, în septembrie 1873, pianul să fie dejucat de Mareie Consiliu.9

Istoria ne sugerează că propunerea lui a fost mai degrabă amânată decât respinsă de-a dreptul, dar lui Saigo nu i-a picat bine, ba chiar a făcut o cădere nervoasă. S-a întors la Kagoshima, principalul oraş al fostului domeniu Satsuma, împreună cu *un* număr de suporteri. În curând a devenit centrul nemulţumirii foştilor samurai şi în general, al sentimentelor antiguvernamentale.

În următorii ani tensiunea a crescut în

Kagoshima. Guvernul *lănuia* că se pregăteşte o revoltă şi în ianuarie 1877 a trimis o unitate navală în oraş să ridice muniţia. Aceasta a fost atacată şi de atunci înainte luptele s-au intensificat. La sfârşitul lui februarie armata lui Saigo, de circa 40.000 de oameni, s-a confruntat cu forţele guvernamentale la Kumamoto, în nord. Bătălia a durat şase săptămâni şi în cele din urmă victoria a revenit armatei proaspăt recru ale a guvernului. Saigo, împreună cu 400 de oameni, o sutime din forţa sa originală, şi-a croit cu greu drum înapoi spre Kagoshima, unde s-a sinucis la 24 septembrie după un ultim atac plin de curaj.

Nemulţumirea şi actele de violenţă din rândul foştilor samurai au continuat încă mulţi ani. Un asemenea incident a fost

asasinarea lui Okubo, îi mai următor, de către foşti samurai Satsuma care-l considerau trădător. Totuşi, revolta Satsuma a fost, într-adevăr, ultima acţiune în care au participat „samuraii de şcoală veche” în proporţie semnificativă. Ca şi când Saigo şi cei care au murit cu el ştiuseră prea bine de la început că vremea samurailor apusese şi au preferat să tem ine cu viaţa.10

4.2 OCCIDENT/ LIZAREA SOCIETĂŢII

Cu excepţia lui Saigo, acum mort, noul guvern percepea occidentalizarea ca pe un element e neie al modernizării. Aceasta avea să facă Japonia mai puternică, mai capabilă să concureze cu puterile vestice şi poate chiar să le întreacă. Unul din multiplele sloganuri ale acelei epoci avea să fie *oiâsukeoikoze* – „prinde din urmă,

întrece”. O Japonie occidentalizată avea să fie luată mai în serios de către vest, ceea ce se şi voia. Umilinţa „Tratatelor inegale” semnate în ultimii ani ai shogūnatului era dezagreabilă şi acestea trebuiau, în consecinţă, revizuite. Japonia dorea să fie tratată pe picior de egalitate sau, şi mai bine, ca superioară.

Instituţiile şi practicile vestice aveau să fie introduse nu numai în domenii ca politica, armata, industria şi economia, dar şi în Societate, în general. Occidentalizarea acesteia apărea uneori mai neselectivă decât i-ar fi convenit guvernului, dar furniza un fundal important reformelor economice şi politice.

Schimbările din viaţa de zi cu zi, inspirate de lumea vestică veneau lot mai

numeroase şi adesea uluitoare. De la 1 ianuarie 1873 s-a adoptat calendarul solar vestic (gregorian) în locul celui vechi lunar, adică datele erau devansate între trei şi şase săptămâni”. În 1869 au început să funcţioneze telegrafele, iar serviciul poştal în 1871. De la începutul anilor 1870 proliferează ziarele moderne şi, ca probă a înaltului grad de alfabetizare a naţiunii, pe la 1875 circulau mai bine de 100.12 Ţinuta vestimentară occidentală a ajuns la modă printre progresişti, iar în 1872 a devenit obligatorie pentru guvernanţi (inclusiv în ocazii festive) şi pentru funcţionari publici, cum ar fi poştaşii.1 Tunsori le occidentale se purtau şi ele din ce în ce mai mult, ca simbol al modernităţii.14 Consumul de carne de vacă era foarte popular printre

progresişti, – aşa-zisa mâncare japoneză tradiţională *sukiyaki* se baza pe aceasta, – deschizându-se multe restaurante specializate care să facă faţă cererii numărului sporit de Străini.

Deşi frecventat numai de câţiva aleşi, unul dintre cele mai cunoscute simboluri ale occidentali zării a fost Rokumeikan (Pavilionul ţipătului căprioarei). Aceasta sală construită de guvern lângă Palatul imperial a fost proiectată de remarcabilul arhitect britanic Joseph Conder şi terminată în 1883. A găzduit baluri şi multe evenimente speciale incluzând demnitari vestici, fiind foarte utilizată de ministrul de externe Inoue Kaoru. Guvernul din acea vreme a purtat numele de „cabinetul dansator", iar publicul japonez a născocii:

termenul de „febra dansului” (*butonetsu*) cu mult înainte de apariţia echivalentului său englezesc.

Cel mai important simbol fizic al modernizării a fost, probabil, calea ferată.15 Prima linie din Japonia a fost inaugurată în mai 1872, între localitatea Yokohama şi Shinagawa, iar şina a fost prelungită până la Shinbashi, Tōkyō, în septembrie acelaşi an. În cincisprezece ani s-au montat o mie de mile de cale ferată, iar până la sfârşitul secolului, cinci mii.

Efectul căii ferate asupra circulaţiei oamenilor şi mărfurilor – şi, în consecinţă, şi asupra economiei – a fost enorm. În perioada Tokugawa o călătorie de la Edo la Kyōto, până atunci întreprinsa aproape întotdeauna pe jos, lua cam două

săptămâni, în medie. Chiar şi luxul de a închiria „mărşăluitori profesionişti”, de fapt, purtători de lectică, nu economisea mai mult de o zi sau două. După terminarea căii ferate însă, pe la sfârşitul anilor 1880, durata se scurtase la mai puţin de o zi. În plus, biletul de tren reprezenta mai puţin de o treime din costul călătoriei cu lectica.16

Alte elemente ale progresului în perioada Meiji au fost invenţia ricşei (de *la jinrik ishci*, vehicul propulsat de forţa omului) în 1869, precum şi inaugurarea serviciilor de vapoare cu aburi şi de diligente – aproape întotdeauna în anii de început în proprietatea şi conducerea străinilor – în 1868.17

Guvernul dădea o importanţă deosebită dezvoltării transporturilor căci recunoştea

valoarea infrastructurală a acestora pentru economia şi forţa generală a naţiunii. Între 1870 şi 1874 o treime din investiţiile statului au mers numai în construcţia de căi ferate.1* Comentatorul social Tsuda Mamichi (1829 – 1903) scria, în iunie 1874, că în dezvoltarea transporturilor vede singura prioritate de seamă menită să aducă prosperitate naţiunii, care trebuie chiar „să vină înaintea sistemului militar şi construcţiei de şcoli”.

În termeni sociali şi demografici, dezvoltarea transportului atât intravilan cât şi extravilan a adus cu sine noi modele de urbanizare, în jurul staţiilor s-au ivit grupuri de locuitori, mai ales la intersecţia rutelor. „Întinderea urbană” a devenit vizibilă pe măsură ce distanţele reprezentau un

obstacol din ce în ce mai mic. Universurile oamenilor s-au lărgit, graţie posibilităţii de a călători liber, nemaifjind restrânşi la propria comunitate.

Mai important, răspândirea sistemelor de transport însemna şi că oamenii pot locui acum separat de locul unde muncesc. Adică, epoca navetei – notorie în Japonia de azi – începuse. În decurs de câteva decade naveta la orele de vârf devenise deja o problemă. Ziarul *Niroku* se plângea în ediţia din 23 martie 1910 că „de obicei cei de la capăt de linie şi din staţiile imediat următoare pot să se suie, dar nimeni din cei ce aşteaptă în staţiile mai depărtate nu are şansa să se urce decât cu preţul unei lupte nebuneşti”. 20 Şi, ca şi în Japonia modernă, unii bărbaţi profitau de amestecul de sexe

din vagoanele supraîncărcate.21

În mod mai puţin evident se schimbau şi tiparele de gândire. Graţie traducerilor şi sporitei abilităţi de a citi în limba engleză sau în altele a început să pătrundă un val întreg de scrieri beletristice, filosofice şi ştiinţifice, de la Goethe la Darwin, de la Mill până la Rousseau. Aceasta a generat o vâltoare de idei şi influenţe, adesea contradictorii şi de neîmpăcat, nu întotdeauna recunoscute ca atare.

Literatura japoneză a timpului se găsea în degringoladă, amestecând romantismul şi naturalismul, utilitarismul şi evazionismul. În acelaşi timp, se vădea autoritatea lucrurilor de sorginte occidentală. La fel cum, într-o manieră confirmată de timp, tinerilor conducători ai Restaurării le-a fost

necesară autoritatea împăratului pentru a-şi legitima actele, aşa şi numeroşi scriitori căutau autoritatea figurilor vestice pentru a da greutate ideilor lor sau a-şi justifica alegerile. Chiar şi operele de ficţiune ale momentului sunt împânzite de referinţe la un scriitor sau gânditor vestic sau la altul. Aceasta nu se întâmpla numai cu autorii care promovau vreun fel de model occidental. În mod straniu, modelele vestice mai erau folosite şi pentru a portretiza frustrările şi eşecurile acelor japonezi incapabili să ţină piept dinamismului efervescent al procesului de occidentalizare în sine. Conceptul literar rusesc de „om de prisos" le părea deosebit de apropiat în special acelor japonezi care se simţeau tulburaţi şi depăşiţi de toate aceste

schimbări.22

Omul de prisos din Japonia era un nerealizat într-o lume dură de campioni şi perdanţi, o lume unde oamenii de trezeau dintr-odată lăsaţi de capul lor să reuşească sau să eşueze conform propriilor puteri. Ortodoxia rigida a perioadei Tokugawa însemnase că oamenii aveau un loc al lor clar şi cineva le spunea cum să gândească şi cum’s, & se comporte. Acea siguranţă dispăruse. Libertatea se dovedea o sabie cu două tăişuri.

În mod puţin surprinzător, ideile conexe de „supravieţuirea celui mai tare” şi „ajută-te singur” se dovedeau foarte populare. Lucrarea lui Samuel Smiles, *Self Help* (1859), pe tema „Dumnezeu îi ajută pe cei care se ajută singuri” a fost una dintre

primele opere traduse în japoneză, în 1871. S-a dovedit Xm best seller.

Filosofia ajutorului de sine se potrivea perfect cu sentimentele lui Fukuzawa Yukichi (1835 – 1901), unul dintre cei mai importanţi profesori şi suporteri23 ai occidentalizării din Japonia perioadei Meiji. În lucrarea sa *Gakumon no Susume* (Promovarea învăţăturii) din 1872, el scrie24:

„Nu există distincţii înnăscute de stare între nobili şi cei de rând, între săraci şi bogaţi. Numai persoana care a studiat cu silinţa astfel încât a dobândit stăpânire asupra lucrurilor şi evenimentelor poate ajunge nobilă şi bogată, în timp ce opusul său devine josnic şi sărac”.

Teoriile lui Darwin despre evoluţie şi

selecţia naturală au fost foarte populare în Japonia Meiji, la fel ca darwinismul social. Aceasta ca urmare a atracţiei exercitate de filosoful britanic Herbert Spencer (1820 – 1903), care a născocit expresia „supravieţuirea celui mai tare!” 25

Spencer era atât de stimat încât cel mai înalt nivel de reprezentanţi ai guvernării Meiji de mijloc îl consulta în particular, cerându-i sfaturi cu privire la cele mai bune politici pentru naţiune. Răspunsul pe care l-a dat într-o scrisoare datată 26 august 1892 a fost, la cerere, ţinut secret până după moartea sa pentru că se temea că avea să stârnească nemulţumirea propriilor compatrioţi.26 Printre altele, el sugera ca politica japoneză să-i ţină pe americani şi pe europeni cât mai departe cu putinţă. Apoi,

măi zicea el, trebuie ca proprietatea străină să fie interzisă, să existe restricţii asupra drepturilor străinilor în afaceri, iar rasa japoneză să fie păstrată pură, neamestecată cu străini. Pe scurt, Spencer a recomandat multe dintre lucrurile pentru care guvernarea japoneză a fost criticată de britanici şi de alţi străini până în zilele noastre.

Întâmplător, o bună parte dintre măsurile propuse de el fuseseră deja luate de către guvernul japonez. De exemplu, în 1873 s-a adoptat o lege ce interzicea cumpăratul de pământ de către străini.27 Astfel, sfaturile lui Spencer au venit mai mult ca o întărire a unor măsuri deja aplicate.

Guvernul japonez a cerut ajutor şi altor

numeroşi experţi şi specialişti străini, pe lângă Spencer. Mulţi dintre aceştia au fost invitaţi în Japonia. Erau experţi în minerit, navigaţie, educaţie, transporturi, bănci, ştiinţe politice, agricultură, baterea de monede, drept, agricultură şi chiar forţe armate.28 în general, rolul lor se limita la probleme tehnice şi aveau puţină trecere în luarea de decizii importante. În 1875 se găseau 520 de angajaţi străini în guvern. Cu timpul folosirea de experţi străini s-a mutat spre sectorul privat, 760 fiind angajaţi de către particulari în 1897.29 Conform unor estimări, aproape 5 la sută din cheltuielile guvemmenţale în perioada Meiji au mers pe salarii şi alte speze legate de angajaţii străini.30 La fel şi o treime din bugetul primei universităţi moderne japoneze,

Universitatea TSkyo, fondată în 1877, care a angajat şi ea un număr important de experţi străini.31

Pe lângă occidentalii invitaţi să predea în Japonia şi japonezii au început să viziteze vestul pentru a învăţa. Au existat astfel misiuni oficiale sau semioficiale în America şi/sau Europa, cea mai mare şi mai bine cunoscută fiind Iwakura din 1871 – 3. Aceasta cuprindea aproape cincizeci de membri oficiali, plus personalităţi politice de marcă, precum Ito, Okubo, Kido şi Iwakura însuşi, precum şi cel puţin toi atâtea persoane (majoritatea studenţi) ca însoţitori neoficiali. Faptul că o astfel de misiune cuprinzătoare a fost trimisă departe de Japonia – incluzând atât de mulţi lideri pe care îi scotea practic din „pâine”, atât de

curând după Restauraţie, stă mărturie pentru încrederea noului guvern. Ca şi în cazul altor misiuni, mulţi dintre cei plecaţi şi-au publicat gândurile şi impresiile la întoarcerea în Japonia, răspândind cunoştinţele câştigate. Relatările despre călătoriile făcute au fost extrem de citite de către o naţiune alfabetizată, dornică să înveţe de la vest, dar încă puţin dam zăpăcită de tot ce se întâmpla.

4.3 PUNÂND ÎN VALOARE ENERGIILE POPORULUI

Filosofia „ajută-te singur”, care şi-a făcut apariţia în anii 1870, a reprezentat o potenţială problemă pentru noul regim. Dacă indivizii deveneau prea puternici şi independenţi, aveau să fie prea greu de controlat. Strădaniile lor riscau să fie

dezorganizate şi zadarnice. Chiar şi autoritatea guvernului era posibil să fie afectată. Toate acestea puteau să slăbească ţara şi să o facă vulnerabilă în faţa puterilor străine, dacă acestea, finalmente, aveau să se gândească la colonizarea Japoniei.

Pe de altă parte, nu era uşor să faci o naţiune tare dintr-un popor slab şi neimplicat, iar guvernul dorea foarte mult să conducă o naţie puternică. Oamenii trebuiau încurajaţi să devină puternici şi să fie în stare să atingă diverse ţeluri, dar de o manieră Tokugawa, adică în cadrul unor limite. Nou eliberatele lor energii trebuiau puse în valoare.32

Naţionalismul reprezenta o cauză ideală. Se folosea foarte bine de sentimentul reînviat de identitate naţională şi de criză,

generat de reapariţia pericolului străin şi fondat pe anterior. Era uşor de difuzat în public prin metode precum sloganurile. Să devii puternic şi să construieşti o naţiune puternică! Fă ca succesul Iau să fie cel al întregii naţiuni! Arată-te tare şi dovedeşte-le occidentalilor că Japonia nu este o naţiune cu care te poţi juca! Frazele nu sunau numai a *Oitsuke, oikose* („Prinde din urmă, întrece), dar şi *fukoku kyohei* („Naţiune puternică, armată puternică!), 33 Succesul (*risshishugi*) era la ordinea zilei.

Naţionalismul avea nevoie de simboluri ca şi de sloganuri. Şi asta le-a ieşit destul de bine celor a căror putere fusese legitimată de împărat, căci împăratul avea să devină principalul simbol. Sprijin pentru împărat însemna sprijin pentru ci, suporterii săi.

Într-o perioadă când atât de multe ideologii se confruntau nu era o sarcină prea uşoară să aduci la un ison toate curentele de gândire, Oricât de bună sunt cauzele, câţiva detractori hotărâţi pot, oricând, să creeze probleme. O unealtă principală era îndoctrinarea, dar, în mod ironic aceasta se găsea îngreuiată de una dintre puţinele forte adevărate ale Japoniei timpului acela – înalta rată de alfabetizare şi educaţie a naţiunii. Ar fi fost păcat să se sacrifice aşa ceva. De fapt, era extrem de importantă pentru construcţia unei naţiuni puternice.

Răspunsul a fost evident. Educaţia însăşi trebuia ţinută sub obroc. Trebuia controlat ceea ce citesc oamenii sau, şi mai bine, trebuia scris pe comandă. Educaţia

supravegheată avea, cu timpul, să însemne că întreaga perspectivă asupra lumii – modul în care oamenii percepeau viaţa – putea fi controlată.34

Educaţia generală fusese declarată scop în 1872. Încă din 1879 două treimi din băieţi şi un sfert dintre toate fetele primeau educaţie cel puţin la nivel elementar. La început, multe manuale reprezentau traduceri ale textelor străine, iar studenţii intrau astfel în contact cu idei precum egalitarismul şi drepturile individuale.

Nimeni altul decât împăratul a atras atunci atenţia despre cât de puţin binevenit este acest lucru. În timpul unui tur în centrul lui Honshū, în 1878, el a ajuns la concluzia că adoptarea tuturor lucrurilor occidentale mersese prea departe, pe

seama unor valori cum ar fi devoţiunea filială. Din acest punct de vedere, sub supravegherea tutorelui imperial, confucianistul Motoda Eifu (1818 – 91) educaţia avea să acorde tot mai multă importanţă instrucţiei morale adecvate, mai ales valorilor confucianiste şi naţionalist/shintoiste. Statul avea să exerseze o influenţă din ce în ce mai mare asupra selecţiei textelor, urmând ca la sfârşitul perioadei Meiji să controleze totul.35

Eroii vestici din textele şcolare au fost înlocuiţi de figuri virtuoase confucianiste, cum ar fi harnicul Ninomiya Sontoku (17571856, cunoscut şi drept Kinjiro). Steagul Japoniei a început a fi redat în fiecare capitol al oricărui text. La adunările

şcolare au prins să se intoneze cântece cu un conţinut moral înălţător.

Într-un fel, Japonia producea propria versiune a tipului de naţionalism ce domina şcolile din Marea Britanie sau alte naţiuni imperiale. Totuşi, a mers un pas mai înainte cu îndoctrinarea, restrângând puternic perspectiva asupra lumii a studenţilor săi. O mişcare deosebită a fost publicarea în octombrie 1890 a *Edictului imperial despre educaţie*, care, de fapt, a fost redactat în bună măsură de Motoda Eifu şi, Yamagata Aritomo.36 Se intenţiona să fie un mesaj către societate în mare, nu numai pentru cei din şcoli:

„Să ştiţi, voi, supuşii Noştri.

Cât strămoşii Noştri imperiali au fondat imperiul Nostru pe o bază largă şi

atotdurabilă şi că au inculcat adânc şi statornic virtutea. Supuşii Noştri, uniţi perpetuu în loialitate şi devoţiune filială au ilustrai frumuseţea acestei atitudini din generaţie în generaţie. Ea face gloria caracterului fundamental al imperiului Nostru şi în ea constă sursa educaţiei Noastre. Voi, supuşii Noştri, purtaţi-vă filial faţă de părinţii voştri, iubitori faţa de fraţii şi surorile voastre, fiţi înţelegători ca soţi şi soţii, ca adevăraţii prieteni, şi purtaţi-vă modest şi cu moderaţie; bunăvoinţa voastră să fi cuprindă pe toţi; învăţaţi bine şi cultivaţi artele, astfel dezvoltând facultăţile intelectuale şi perfecţionând puterile morale; în plus, promovaţi binele public şi interesele comune; respectaţi Constituţia întotdeauna şi supuneţi-vă legilor; în caz de

nevoie, dăruiţi-vă Statului plini de curaj; şi astfel păstraţi şi apăraţi prosperitatea Tronului Nostru Imperial, deopotrivă cu cerul şi pământul. În acest fel nu numai că veţi fi supuşii Noştri buni şi credincioşi, dar veţi face ilustre cele mai bune tradiţii ale strămoşilor voştri.

Calea prezentată aici este într-adevăr învăţătura transmisă de Strămoşii Noştri Imperiali pentru a fi păstrată întocmai de Descendenţii lor şi de către supuşi, infailibilă în toate epocile şi valabilă în ţoale locurile. Este dorinţa Noastră să o păstram cu pioşenie în inimă, la fel ca şi voi, supuşii Noştri, pentru ca să ajungem toţi la aceeaşi Virtute”.

Edictul trebuia învăţat pe dinafară de toţi studenţii şi se citea în ocazii deosebite.

Nu tot publicul îl accepta ca atare, mai ales profesorii, iar calea spre unitate naţionala pe care o reprezenta nu era în întregime lipsită de asperităţi, 37 Cu toate acestea, ideologia pe care o conţinea s-a impus cu timpul.

Tineretului zilei i se spunea astfel să fie harnic, respectuos, să lucreze pentru binele public şi să slujească Statul şi pe împărat. Valorile shintodin Edict puneau laolaltă Statul şi împăratul, făcând această uniune să fie una cu însăşi originea vieţii. Valorile sale confucianiste au transformat împăratul într-o figură binevoitoare şi au promovat respectul pentru familie, ceea ce nu caracteriza epocile timpurii ale istoriei japoneze. Armonia începe acasă.

Constituţia oferise libertate religioasă,

iar Edictul părea să contrazică aceasta prin accentul pus pe shintoism. (Confucianismul nu era o problemă, de vreme ce, lipsindu-i o zeitate, reprezenta mai mult o ideologie decât o religie.) Totuşi, s-au îndepărtat criticile, declararându-se shintoismului ca fiind o expresie a patriotismului, nu a religiei ca atare. Era vorba despre „shinloism de stat”.

Edictul nu folosea o terminologie alarmistă în legătură cu pericolul străin. În schimb, oferea oamenilor un simţământ naţionalist de scop, pentru ca şi cei care nu izbutiseră să aibă succes răsunător în afaceri sau în orice alt domeniu să poată simţi a fi realizat ceva prin faptul că-şi serveau cu devoţiune împăratul şi naţiunea-familie. Nu spunea Edictul că asta făcuseră

japonezii de la începutul lumii? Nu era acesta modul lor de viaţă? A-1 sluji pe împărat însemna să fii japonez cu adevărat. Era un privilegiu de care alte naţii nu se bucurau fiind, implicit, fiinţe mai mărunte.

În multe feluri reprezenta o întărire a legitimităţii împăratului ce aducea aminte de *Kojiki* sau *Nihon* de mai bine de o mie de tini în urmă. Edictul şi documente similare formau, într-un fel, „miturile modeme”-38 ale Japoniei. Terminologia învechită în care era îmbrăcat nu constituia o coincidenţă şi aci vedem din nou o paralelă cu perioada Yamato-Nara.

Guvernul Meiji învăţase valoarea îndoctrinării de la conducătorii de odinioară ai naţiunii.

4.4. PAŞI CĂTRE UN FEL DE

DEMOCRAŢIE

Oricât de mult ar fi fost pusă în valoare pentru binele naţional, mişcarea de autoajutorare reprezenta încă o problemă potenţială pentru noul guvern. Încuraja idei ca drepturile omului şi democraţia despre care nu se mai auzise în istoria Japoniei. Astfel de concepte puteau stânjeni guvernul în acţiunea sa de coordonare a naţiunii.

Pe de altă parte, puterile vestice păreau să pună preţ cu adevărat pe aceste idei. Politic, se dovedea util ca Japonia să acţioneze în uceetişi direcţie. Naţiunile vestice ar fi fost înclinate să ia în serios o naţiune care urmărea aceleaşi principii. Chestiunea avea să grăbească revizuirea Tratatelor Inegale, un ţel ce devenise simbolul succesului Japoniei în

modernizarea şi acceptarea de către puterile lumii.

Era clar că democraţia, la fel ca şi autoajuiorarea trebuiau promovate, clar într-o manieră controlată şi în cadrul unor anumite limite.

Creştinismul reprezenta o problemă înrudită, potenţial neliniştitoare. Guvernul Meiji ştia că vesticii credeau că democraţia şi creştinismul merg mână în mână şi chiar tindeau să evalueze gradul de civilizaţie al unei naţiuni după atitudinea sa faţă de creştinism. La un moment dat chestiunea acesta părea că ar putea deveni majoră. Cam 60.000 de „creştini ascunşi” şi-au făcut apariţia în anii imediat de după Restauraţie, unii samurai fiind şi ei convertiţi. Noul guvern, alarmat, a reafirmat interdicţia în

1868, dar puterile străine au protestat şi aceasta a fost ridicată în 1873. Comentatorii sociali cum ar fi Tsuda Mamichi au sugerat chiar că Japoniei i-ar putea fi de folos să adopte creştinismul în mod oficial de vreme ce era religia puterilor occidentale.39

Însă, din fericire pentru noul regim, ameninţarea nu s-a materializat. Creştinismul pur şi simplu n-a prins şi nu a fost adoptat mai mult de unu la sută din populaţie. Chiar când prezenta atrâctivitale pentru japonezi cu o oarecare influenţă, era adesea „japonizat", fiind făcut mai flexibil şi punându-se accentul pe valori precum datoria şi munca temeinică.40 Nu a vecut mult astfel şi Japonia a putut anunţa vestul că primeşte creştinismul cu braţele deschise, ştiind foarte bine că acesta nu

avea să se dovedească o problemă.

Mai multe necazuri veneau din parte necreşlinilor implicaţi în „Mişcarea pentru libertate şi drepturi ale omului” (*jiyu unde*) care a prins a se dezvolta în anii 1870 şi la începutul decadei 1880.41 în 1880 existau deja 150 de societăţi locale ale drepturilor populare. În anul următor a fost fondai Partidul Liberal primul important din Japoniei. Peste un alt an s-a creat un al doilea partid de notorietate, cel al Reformei Constituţionale *Kaishinto*), care lupta pentru o constituţie şi un parlament în stil englezesc.42

Cei din Mişcare nu au uitat promisiunea din 1868 a guvernului de a forma o adunare naţională, Pe la sfârşitul anilor 1870. Liga pentru stabilirea adunării naţionale

pretindea că are 130.000 de membri în toată ţara. La vremea respectivă politica interesa pe foarte multă lume, ceea ce se vedea nu numai din popularitatea romanelor cu temă politică, dar şi din sugestiile domestice de adoptare a unei noi constituţii mai potrivite.43

Mişcarea democratică nu era una simplă. Conţinea, fără doar şi poate, un element cu adevărat favorabil unei forme mai democratice de guvernământ. Ceva din acesta izvora din idealuri şi viziuni măreţe. Mai cuprindea, de asemenea, şi o notă de frustrare faţă de liderii guvernului care se menţineau la putere în numele împăratului fiind, de fapt, o oligarhie (deţinerea puterii de către o mână de oameni) în toată legea. Aceasta, în schimb, era generată de interes

propriu şi pragmatism. Ambii fondatori ai celor două principale partide, Itagaki Tăişuke (1837 – 1919) şi Okuma Shigenobu respectiv, făcuseră parte din guvern, dar niciunul nu era din Satsuma sau Choshu, ambii fiind motivaţi de ambiţii personale şi frustrări.44

Oligarhii nu erau complet surzi sau imuni la diversele mesaje. Ştiau, că le plăcea sau nu, că democraţia trebuia să menajeze aparenţele. Astfel de aparenţe aveau valoare politică nu numai prin faptul că impresionau puterile vestice, dar şi pentru că atenuau sentimentul anti-guvern. Totul trebuia, însă, făcut într-un ritm susţinut şi în cadrul unor limite – la modul ideal, precum o aparenţă care nu exprima necesarmente substanţa, într-o veche şi

stimabilă manieră japoneză. Trebuia să fie democraţie în termenii oligarhilor, o „democraţie autoritară".

Să dai de cap unei contradicţii în termeni nu e o afacere uşoară şi nu merge întotdeauna ca pe roate. În cele din urmă totuşi, ajutaţi de o îndelungă abilitate japoneză de a îmbina elemente conflictuale, precum şi de o tradiţie din perioada Tokugawa de „libertate cu limite" s-a atins un fel de echilibru. Adesea acesta lua forma unor acte simultane de represiune şi liberalism.

În 1875, guvernul a introdus legi dure suprimând libertatea de expresie. Cu toate acestea, în acelaşi an împăratul a promis din nou că se va forma o adunare naţională, iar guvernul a căzut de acord să stabilească

un senat pentru discutarea problemelor legislative, apoi o precursoare a Curţii Supreme şi să ţină o conferinţă a guvernatorilor prefecturilor. Această conferinţă a dus, în câţiva ani, la introducerea principiului de alegere pe post în adunările prefeelurale. Dreptul de a vota în aceste alegeri era limitat, ca şi puterea adunărilor prefecturale. Totuşi, corpurile respective, prima oară întrunite în martie 1879, au fost primele organisme politice alese în mod „popular” care au acţionat cu succes în afara lumii occidentale45.

În 1880 a fost adoptată o altă lege dură, nedemocratică. Restrângea întrunirile publice şi prevenea implicarea neautorizată în politică a unor oameni cu anumite ocupaţii, cum ar fi politişti, profesori,

studenţi şi soldaţi. Şi totuşi, imediat după asta, guvernul a permis formarea celor două principale partide politice. Iar în 1881, ltd a promis iar că o să existe o nouă adunare naţională şi o nouă constituţie. De data asta a furnizat o indicaţie precisă cu privire la momentul când cele două aveau să se producă – în termen de zece ani.

Dar, într-o demonstraţie clasică de democraţie autoritară, constituţia nu fu lăsată pe seama publicului, în ciuda numeroaselor sugestii constructive. Îio obţinu autoritatea imperială de a o compune el însuşi. Dacă era să aibă o constituţie, atunci Ito o dorea pe linie germano/prusacă, nu britanică, cum susţinea Okuma. O lege fundamentală în stil prusac reţinea suficientă putere în mâinile împăratului (sau

celor care îl sfătuiau) şi limita implicarea partidelor în guverne. Influenţa germană deja predomina în sfera militară, sub controlul lui Yamagata Aritomo şi avea să predomine şi asupra codului juridic. 46 Guvernul, în general, era progerman şi nu pro* britanic, cum se credea.

În acest scop, ltd a mers în Europa anul următor pentru a studia diverse, constituţii, confirmându-şi preferinţa pentru modelul prusac, iar la întoarcerea în Japonia a întocmit primul proiect împreună cu în număr impresionant de consilieri germani.47 Muncă la proiectul de constituţie a fost destul de înceată, aşa cum dorea HO. Avea astfel timp să născocească elemente care să contrabalanseze riscantul experiment iminent al democraţiei.48 în

1884 a creat pairi pentru a umple locurile din viitoarea Cameră a pairilor, majoritatea fiind foşti *daimyō*. El însuşi avea până la urmă să atingă cel mai înalt, rang, cel de prinţ. În 1885 senatul a fost înlocuit de un cabinet conţinând miniştri, care, în majoritate, erau chiar oligarhii. Ito şi-a asumat poziţia de prim-ministru, întâia persoană din istoria Japoniei care a ocupat acest post în stil occidental. Apoi, când s-a terminat proiectul în aprilie 1888, ltd a reunit imediat un consiliu de coroană peste cabinet care să discute şi să aprobe Constituţia din partea împăratului. Şi-a dat demisia din postul de premier ca să poată conduce noul organism şi să se asigure că lucrătura şa era aprobată.49

Documentul finit, prima constituţie

deplină adoptată în afara lumii occidentale, a fost promulgat la 11 februarie 1889.50 Această dală reprezenta aniversarea aşa-zisei zile când a fost fondat statul japonez, conform anticului *Nihon,* 11 februarie, 66 î.Hr. Momentul a fost deliberat ales. Atât data cât şi constituţia făceau parte din maşinăria de creat miturile moderne ale Japoniei.

Pentru aceasta era vital ca împăratul să fie respectat. De fapt, nu numai că primul articol al constituţiei subliniază drepturile imuabile şi suverane ale împăratului, dar constituţia însăşi a fost reprezentată sub forma unui dar făcut de împărat poporului. Jurământul imperial ce întovărăşea promulgarea evidenţia că întocmirea documentului arc rădăcini vechi, mergând

până la zeiţa soarelui Amaterasu, constituţia fiind, pur şi simplu, o repunere în forme moderne a preceptelor pe care împăraţii ţării le urmaseră întotdeauna.

Deşi la suprafaţă împăratul părea privit cu deosebii respect, o citire mai atentă indica ambiguitatea poziţiei sale. În teorie, i se acorda puterea absolută, dar în practică era ţinut în chingi.51 Toate decretele imperiale necesitau contrasemnătura unui ministru de stat. La urma urmei, guvernul trebuia să guverneze şi nu putea risca să i SC pună împăratul de-a curmezişul.

A fost întocmită o Dietă bicamerală, (parlament) formată dintr-o cameră inferioară şi una superioară. Camera Pairilor conţinea nobilii de cel mai înalt rang, nobili aleşi de rang mai mic, şi numiţi

imperiali (de obicei, oameni de ştiinţă), în timp ce Camera Reprezentanţilor cuprindea numai membri aleşi. Totuşi, dreptul de a vota s-a acordat numai bărbaţilor adulţi ce plăteau taxe de cel puţin

1.5 yeni anual, ceea ce însemna cam 2 la sută din populaţia adultă. Miniştrii nu răspundeau în faţa Dietei, ci a împăratului. În probleme de comandament, militarii de asemenea nu răspundeau decât în faţa împăratului, comandantul suprem al armatei şi marinei. Erau garantate diverse drepturi populare, curii ar fi libertatea cuvântului, de religie, de asociere şi aşa mai departe, dar pe de altă parte acestora li se opunea termeni precum „conform unor limite, pentru a nu prejudicia pacea şi ordinea”.52

Constituţia a însemnat în unele privinţe un pas înainte pentru democraţie, lăsând totuşi oligarhilor, care acţionau în numele împăratului, grosul puterii. Partidele populare puteau să spună ce aveau de spus, dar oligarhii nu erau obligaţi să asculte. În alte cuvinte, partidele nu guvernau efectiv.

Natura cabinetului în sine nu apărea clar în Constituţie, dar a fost explicată ziua următoare de Premierul Kuroda Kiyotaka (18401900) 53: – „Guvernul trebuie să stea constant dincolo de partidele politice şi să urmeze astfel calea dreptăţii”.

Cabinetul era, conform lui Kuroda „transcendental” *naikaku*) deoarece mergea dincolo de interesele partizane ale partidelor politice. Peste câteva zile Ito spunea şi el cam acelaşi lucru; 54

„Împăratul este mai presus de popor şi departe de orice partid. În consecinţă, guvernul nu poate favoriza un partid faţă de altul”.

Primele alegeri pentru Dietă au fost ţinute la 1 iulie 1890, iar aceasta s-a întrunit la 25 noiembrie în acelaşi an.

În luna octombrie a aceluiaşi an, pentru a contrabalansa aceste măsuri prea riscant democratice, a fost emis *Edictul imperial despre educaţie*. Libertăţile şi drepturile trebuiau canalizate spre ţeluri corecte.

Părea că într-adevăr era nevoie de acest Edict. Alegerile au arătat oligarhilor ca subestimaseră politicienii din partide, mulţi dintre aceştia posedând acum abilităţi electorale considerabile graţie experienţei dobândite în adunările prefecturale. Din

300 de locuri în Camera Reprezentanţilor, Partidul Liberal reformat a ocupat 130, iar 41, au mers la Partidul Progresist al Reformei. Toată chestiunea nu le-a părut de buri augur oligarhilor. Mulţi alţi independenţi şi reprezentanţi minori ai partidelor au dat să se înţeleagă că nu vor accepta fără critici orice fel de afirmaţii autoritare venite din partea oligarhilor.55

Chiar Dieta a dezaprobat natura dictatorială a oligarhiei, iar membrii aleşi şi-au folosit toate prerogativele pentru a-şi exersa influenţa. De exemplu, Dieta s-a opus primului buget, care a trebuit să fie micşorat cu peste 10 la sută, având efect mai ales asupra salariilor oligarhilor şi a elitei birocratice care îi sprijinea.

În următorii ani, oligarhii au recurs la

metode dubioase sau pur şi simplu ilegale pentru a-şi face acceptate politicile.56 La nevoie, Ito folosea tactica de a obţine sprijin prin obligaţie morală, pretextând că propunerile sunt, de fapt, cereri venite din partea împăratului. Succesorii lui Kuroda ca prim-ministru, Yainagata şi apoi Matsukata, amândoi au recurs la mită şi intimidare. În alegerile de notorietate din februarie 1892, pe care Matsukata a încercat să le manipuleze şi care au implicat intervenţia57 evidentă şi brutală a guvernului, au fost ucişi douăzeci şi cinci de oameni.

Matsukata şi-a dat demisia câteva luni mai târziu, iar Ito a ajuns prim-ministru pentru a doua oară (până în 1896), Ito devenea din ce în ce mai pragmatic, crezând acum – în tradiţional stil japonez –

că nu trebuie să se opună duşmanului, ci să înveţe de la el şi, într-o oarecare măsură chiar să se alinieze lui, ştergând diferenţele. Aproape imediat a început negocieri constructive şi cooperative cu Dieta, ba chiar a sugerat formarea unui partid de guvernământ cu scopul de a câştiga locuri în Dietă. Totuşi, Yamagata şi oligarhii conservatori s-au arătat alarmaţi de această aparentă slăbiciune, iar planurile referitoare la partid ale lui Ito au fost puse la păstrare. Arena politică era dominată de o atmosferă neliniştitoare şi tensionată. Autoritarismul şi democraţia nu făceau casă bună împreună.

4.5 RĂZBOIUL ŞI POLITICA

Când problemele interne devin deranjante este adesea util să-ţi concentrezi

privirea asupra celor externe. În anii 1890 pericolul unei încercări de colonizare de către puterile vestice trecuse, în cea mai mare parte, deşi nu definitiv. Acestea continuau să se oxljndă în Asia continental! * şi exista chiar un proverb popular, „Corcea este un pumnal îndreptai spre inima Japoniei”, desigur un pumnal folosit de estici, nu de coreeni.

Guvernul japonez nu aprobase propunerea lui Saigodin 1873 de a invada Coreea, dar îşi menţinuse un puternic interes în zona respectivă. Folosindu-se de aceeaşi diplomaţie bazată pe forţa pe care Vestul o utilizase şi împotriva Japoniei, se obţinuse propriul „tratat inegal” sub forma Tratatului Kangha din 1876. Aceasta îi oferea privilegii comerciale şi dreptul la

extrateritorialitate. De atunci Japonia se implicase în politica din Coreea, inclusiv într-un atentat în 1884. Lucrurile mergeau spre un deznodământ cu China, care avea şi ea interese în Coreea.

Conform unei tradiţii învederate de timp, Japonia prefera să evite confruntarea cu o putere mai mare, în caz că era posibil. Nu găsea China sfârşitului de veac XIX, slăbită de fragmentare şi de influenţa vestică, ca fiind o putere remarcabilă. De fapt, se pare că Japonia a căutat cu tot, dinadinsul un război cu China pe tema Coreei.38

În vara lui 1894 regele Coreei a cerut sprijin militar din partea Chinei pentru a reprima o rebeliune condusă de o sectă religioasă puternică. China s-a conformat.

La fel a făcut şi Japonia. Deşi răscoala a fost repede înăbuşită, ambele părţi au refuzat să-şi retragă trupele. Japonezii păreau hotărâţi să lupte şi în iulie au iniţiat o acţiune militară împotriva Chinei, scufundându-i un vapor ce transporta trupe. Japonia a declarat război mai târziu, ia 1 august. Astfel a început războiul sino-japonez.

În încleştările ce au urmat, Japonia s-a dovedit mai tare atât pe uscat cât şi pe mare, elementul decisiv fiind însă superioritatea tacticii sale navale, modelate după cea britanică. Vasele chineze au fost serios avariate la gurile fluviului Yalu, în septembrie, baza navală Port Arthur din Manciuria de sud a fost cucerită în noiembrie, iar flota chineza a fost

finalmente înfrântă la Weihaiwei, în februarie 1895.

Conform Tratatului de la Shimonoseki din aprilie 1895, China a trebuit să plătească daune importante, să-şi abandoneze interesele oficiale din Coreea şi să cedeze teritoriu Japoniei, inclusiv Taiwanul şi Peninsula. Liaotung/Kwantung (Liaodong/Guandong) din Munciuriu de sud.

Era primul pas spre construcţia unui imperiu japonez în Asia, iar puterile vestice nu au putut să nu remarce acest lucru. Mai ales Rusia, care nutrea propriile planuri pentru Coreea şi Manciuria, şi care s-a grăbit să acţioneze. La mai puţin de o săptămână după Tratatul de la Shimonoseki a convins Germania şi Franţa să o sprijine, consiliind Japonia, în Intervenţia Tripartită,

să renunţe la peninsula Liaotung pe motive că ar cauza instabilitate în regiune. Dornic să păstreze bunăvoinţa puterilor vestice, guvernul japonez a urmat acest sfat, spre neplăcerea publicului ţării.

Această neplăcere s-a transformat curând în indignare de-a dreptul, când, peste câţiva ani, în 1898, aceleaşi trei state vestice au început să împartă între ele părţi din China. Rusia, mai ales, era privită cu ochi rău pentru că obţinuse Peninsula Liaotung pe termen de 15 de ani, obligând Japonia să renunţe la ea.

Acum, prin reformele politice şi victoria asupra Chinei, Japonia reuşise să câştige respectul naţiunilor străine. Mai reuşise şi să obţină revizuirea cel puţin parţială a tratatelor inegale. Cu câteva săptămâni

înainte de Războiul chino-japonez Britania căzuse de acord să renunţe la dreptul de extrateritorialitate şi parţial redase Japoniei autonomie tarifară. Celelalte naţiuni importante i-au urmal exemplul în 1897, deşi deplina refacere a controlului tarifar nu a avut loc decât în 1911.

Totuşi, victoria în războiul chino-japonez şi succesul marcat în revizuirea tratatelor nu au adus cu sine mult doritul grad de stabilitate al situaţiei politice din Japonia. În unele privinţe aceasta chiar s-a înrăutăţit ca urmare a afacerii Peninsulei Liaotung, care a generat critici severe la adresa liderilor Japoniei.

Pe arena politică s-a produs degringoladă.59 S-au format partide, s-au destrămat, format din nou, şi-au schimbat

numele, readoptând unele vechi sau luând în mod eliberat denumirile altor partide şi adăugând la propriile versiuni termenul de „Adevăratul” sau „Singurul”. Politicienii îşi primeneau cu regularitate adeziunea şi/sau partidul (adeseori cele două nemergând împreună). Demisiile şi revenirile în funcţie erau ceva obişnuit. Între mijlocul anului J 896 şi mijlocul anului 1901 ocupantul postului de premier s-a schimbat de şapte ori, de trei ori datorită demisiilor lui Îiohirobumi din funcţie.

Unei ement Importam a fost acela că Ito a reuşit să formeze un organism politic nou în 1900, un partid de guvernământ numit *Rikken Seiyukai* (Asociaţia prietenilor guvernului constituţional).

Totuşi, şi-a atras nemulţumirea

conservatorilor înrăiţi cum ar fi Yamagata, iar a patra sa demisie din postul de premier, în mai 1901, a fost şi ultima. Se săturase de politică, deşi a rămas preşedinte al *Seiyukai* până în 1903. Partidul său s-a menţinut puternic până cu puţin înainte de cel de-al doilea război mondial.

După demisia lui Ito din 1901, lui Yamagata i s-a oferit din nou portofoliul, dar şi el fusese prim-ministru mai mult de o dată şi îi pierise cheful. În schimb, postul a fost ocupat de protejatul său, Katsura Taro (1847 – 1913). Deşi se născuse într-o familie de samurai Choshu, fiind numai cu câţiva ani mai tânăr decât Ito sau Yamagata, Katsura a fost, în general, considerat omul „unei a doua generaţii”, Trecuse vremea oligarhilor sau a *g* („bătrânii de la început”)

60.

Katsura a adus şi o relativă stabilitate în politică, supravieţuind patru ani şi jumătate în funcţie – mai mult decât orice alt prim-ministru Meiji. Un motiv pentru aceasta l-a reprezentat faptul că un alt eveniment extern a prevalat asupra problemelor interne, şi anume războiul ruso-japonez din 1904 – 5.

Pragmaticul Ito dorea ca Japonia să ajungă la un aranjament „de troc” cu Rusia: Japonia avea să recunoască interesele Rusiei în Manciuria în schimbul recunoaşterii de către Rusia a intereselor japoneze în Coreea. Cu toate acestea, Rusia s-a opus. La fel şi Yamagata şi Katsura, care erau convinşi de inevitabilitatea unui război cu Rusia. Au preferat să dobândească

sprijinul Britanici. Acesta a fost obţinut prin Alianţa anglo-japoneză din ianuarie 1902. A fost un act epocal, primul pact militar încheiat de pe picior de egalitate între o naţiune vestică şi una nevestică.

Alianţa nu recunoştea controlului Japoniei asupra Coreei, deşi îi admitea „interesele speciale” în acea ţară. Nici nu înţelegea că Britania să lupte lângă Japonia dacă şi când aceasta pornea război împotriva Rusiei. Îi dădea totuşi Japoniei încrederea că alte puteri vestice nu aveau să acţioneze împotriva unei astfel de conflagraţii.

Hotărârea de a porni războiul a fost luată în ianuarie 1904, Puterea militară a Japoniei era considerabilă, mai bine de jumătate din bugetul său naţional fiind

alocat pentru cheltuieli militare.

Totuşi, mulţi în Japonia – inclusiv militarii – erau nesiguri de rezultatul ostilităţilor contra unor puteri importante precum Rusia. Nu puţini sperau că succesul în încleştările de început va atrage o intervenţie a celorlalte puteri 61 în favoarea Japoniei.

Japonia a rupt relaţiile diplomatice cu Rusia la *6* februarie 1904, atacând corăbii ruseşti la Port Arthur pe 8 februarie şi apoi declarând război la 10 februarie. În luna următoare, trupele japoneze au debarcat în Coreea, avansând spre nord şi traversând fluviul Yalu spre Manciuria, în mai. În acelaşi timp, forţele maritime au acostat în peninsula Liaotung şi au cucerit Nanshan şi Dairen. În luna august: a început asediul la

Port Arthur, care nu a căzut decât în ianuarie 1905. În martie 1905, după lupte puternice, cu 70.000 de victime japoneze şi un număr asemănător din partea ruşilor, trupele japoneze au cucerit Mukden, capitala manciuriană, deşi nu într-o bătălie decisivă.

Ambele state găseau că este dificil să continue lupta. Rusia se afla într-o poziţie net dezavantajată din cauză unei revoluţii interne62 şi a trebuit să cheme în ajutor flota baltică. Englezii i-au refuzat accesul spre Canalul de Suez, ceea ce însemna un foarte mare ocol. La sfârşitul lui mai, când flota a încercat ultima etapă a călătoriei sale maraton, repezindu-se spre Vladivostok, a fost interceptată şi distrusă în Strâmtoarea Tsushima de către vaselele

japoneze combinate sub comanda amiralului Togo Heihachiro (1838 – 1934). Această victorie decisivă a pus Japonia într-o poziţie de forţă atunci când a cerut în secret Preşedintelui Theodore Roosevelt să medieze conflictul.63

Pe care acesta l-a mediat cu succes. A fost un triumf eficient pentru Japonia. Tratatul Portsmouth din septembrie 1905 a repus China în drepturi de suveranitate asupra Manciuriei, (deşi în practică aceasta a fost, în mare parte, numai cu numele), a recunoscut interesele Japoniei în Coreea şi a dat Japoniei contractul rusesc asupra Peninsulei Liaotung şi o bună parte din calea ferată manciuriană de sud, construită de ruşi. Japonia cheltuise imens cu războiul, împrumutându-se mult de la Anglia şi

Statele Unite. Era, de aceea „nerăbdătoare să obţină o despăgubire de la Rusia. Totuşi, spre indignarea publicului japonez aceasta nu s-a realizat în schimb, Japonia a obţinut punea tic sud a insulei Sahalin (Karafuto) la nord de Hokkaidō.

Războiul a cauzat Japoniei multe suferinţe omeneşti şi financiare, dar a obţinut respect internaţional pentru naţiune. Rusia nu era defel cea mai puternică dintre puterile vestice, dar cea mai mare da, iar victoria Japoniei asupra ei a fost prima obţinută de către a naţiune vestică asupra uneia nevestice.

Japonia îşi atinsese acum scopul de a se plasa pe acelaşi picior cu puterile occidentale şi de a fi luată în serios de ele. Departe de a se găsi confruntată cu

pericolul colonizării de către puterile imperialiste, aşa cum se temuse cu o decadă mai înainte, era acum gata să-şi ocupe locul între acestea. Luase deja Taiwanul şi obţinuse teritoriu şi în Manciuria, parte din Sahalin şi mâna liberă în Coreea. Avanposturile vestice, precum Noua Zeelandă, începuseră chiar să se teamă de o colonizare japoneză. Japonia învăţase bine să joace rolul unei puteri mondiale în devenire – până acum.

Ţara Soare! uiâăsare nu a pierdut timpul stabilindu-şi controlul asupra Coreei. În noiembrie 1905, guvernul coreean a fost „Convins” să devină protectorat japonez. F’aplul ca soldaţii niponi ocupaseră palatul regal a fost de ajutor în luarea deciziei. Jlo Hirobumi a devenit el însuşi general

rezident. Oficialităţile coreene au fost înlocuite cu japonezi. Armata coreeană a fost dezafectată, făcând şi mai pregnantă nevoia de „protectorat” japonez. Protestele coreene adresate naţiunilor vestice au fost ignorate. La fel şi cele 1450 de reprimări armate ale unor rebeliuni coreene de către trupele japoneze, între anii 1908 şi 19IO/ 4 în 1909 coreeni au reuşit să-l asasineze pe lto, dar în august 1910 Japonia a făcut şi pasul următor, anexând naţiunea fără niciun fel de opoziţie internaţională.

Reîntorcându-ne în Japonia, urmările războiului ruso-japonez au fost similare, în unele feluri, cu cele ale războiului chino-japonez. Victoria în sine s-a dovedit glorioasă, dar guvernul s-a trezit aspru criticat pentru umilinţa de a nu obţine o

despăgubire de la Rusia. Au avut loc demonstraţii cu aproape o mie de victime numai în Tōkyō şi s-3 declarat legea marţială.65 Katsura s-a văzut silit să demisioneze în ianuarie 1906.

A fost înlocuit de unul dintre protejaţii lui lto, nobilul prinţ de la curte Suionji Kinmochi (1849 – 1940) care devenise şi preşedintele partidului *Seiyukai,* Ca şi ltd în anii din urmă, Saionji s-a arătat destul de deschis faţa de politica de partid. Sub autoritatea sa, politica japoneză a intrat într-o altă faza de relativă stabilitate pentru restul perioadei Meiji. La un moment dat, conservatorul Katsura s-a întors la post. Relaţiile dintre cabinetul încă „transcendental” şi *Dietă* erau destul de lipsite de asperităţi, politicienii partidului

obţinând „puncte” încet, dar sigur. Cu toate acestea, mai ales atunci când Katsura a revenit la conducere de la jumătatea anului 1908 până la jumătatea lui 1911 au reapărut semne că democraţia japoneză încă mai păstrează o tentă de autoritarism.

În 1910, în timpul „Incidentului de înaltă trădare”, autorităţile au fost interogate despre ceea ce bănuiau că este un complot de anvergură menit să-l îndepărteze pe împărat. Douăzeci şi şase de persoane au fost judecate în secret. Dovezile împotriva a cinci dintre suspecţii principali păreau evidente, dar nu pentru toată lumea. Totuşi, douăzeci şi patru au sfârşit tragic. Doisprezece au beneficiat de comutarea pedepsei, iar ceilalţi doisprezece au fost executaţi în ianuarie 1911.

Incidentul s-a petrecut după o serie de represiuni ale activităţi, or de stânga în timpul ultimei decade. Politica partinică era, na, iar socialismul alta. La fel ca şi creştinismul, nu a prins nicirdată adevărate rădăcini în Japonia, deşi se poate spune că nu i s-a oferit, propriu-zis, ocazia. Oricum, socialiştii a trebuit să nu se facă deloc remarcaţi în Japonia până, la sfârşitul celui de-al doilea război mondial.66

Ca rezultat al Incidentului de înaltă trădare s-a înfiinţat o unitate specială de poliţie în 1911. E vorba de faimoasa „poliţie a cugetului". În timp ce democraţia făcea progrese di! punct de vedere al structurii exterioare şi al instituţiei nu ace aşi lucru se poate spune despre substanţa intimă a conceptului. Această dualitate venea pur şi

simplu în continuarea unei lungi tradiţii la fel şi lipsa de democraţie reală.

4.6 DEZVOLTARE ECONOMICĂ PLANIFICATĂ

Dezvoltarea economică a Japoniei reprezintă un alt aspect al modernizării naţiunii care i-a impresionat pe vestici. Japonia se putea deja lăuda cu o sumă de factori cheie ai producţiei la începutul acelei perioade pe care îi exploata la maximum, neuitând să dezvolte şi alţii în acelaşi timp. Astfel, avea:

forţă de muncă în număr considerabil forţă de muncă şcolită în general, forţă de muncă ascultătoare o forţă de muncă agricolă de o asemenea mărime încât o parte semnificativă putea fi mutată spre sectorul industrial capital acumulat în

sectorul privat (mai ales negustori)

firme cu o oarecare experienţă în ciuda limitării generale a resurselor naturale o cantitate acceptabilă de surse energetice de bază sub formă de lemn, apă şi, într-o oarecare măsură, cărbune sau chiar fier (nisipuri feroase).

Ce îi lipsea erau tehnologia şi întreprinzătorii.

Deficitul de tehnologie, incluzând atât echipament cât şi expertiză, a fost repede compensat. Aceasta s-a făcut în mare parte prin importarea de echipament străin, angajarea de numeroşi consilieri tehnici occidentali şi trimiterea japonezilor la studii în străinătate. Japonia pierduse trenul Revoluţiei Industriale, dar pe de altă parte profitase de pe urma faptului că se

dezvoltase târziu. Putuse astfel utiliza tehnologie de ultimă oră la care alte naţiuni ajunseseră numai după un secol sau chiar mai mult de încercări şi eşecuri costisitoare.

Cât despre spiritul întreprinzător, acesta nu putea categoric şi lăsat străinilor. Poporul japonez trebuia să fie acela care să fondeze şi să deţină măcar principalele industrii moderne. În general, casele comerciale din perioada Tokugawa nu doreau prea mult să se aventureze în industrii moderne, pe care le considerau prea riscante. Mitsui şi Sumitomo erau, de fapt, singurele case care făcuseră asta. De fapt, în majoritatea cazurilor iniţiativa antreprenori ai şi era luată fie de guvernul însuşi sau de aceeaşi „clasă” de samurai de rang mai mic – asociaţii ţărăneşti în marea

parte a cazurilor – care forma guvernul.

Cei mai bine cunoscuţi antreprenori din Japonia Meiji, Iwasaki Yataro (1835 – 85) fondatorul Mitsubishi şi Shibusawa Eiichi (18401.931) fondatorul ţesătoriei Ōsaka, precum şi o duzină de alte companii proveneau din acest gen de samurai ţărani. Ambii reprezentau principiul „ajută-te singur” în acţiune. Shibusawa mai ales era favoritul guvernului pentru că spunea adesea că succesul în afaceri trebuie obţinut pentru binele naţiunii şi al individului. Era exact „muzica” pe care guvernul dorea să o asculte. Filantropismul său, manifestat prin fondarea de şcoli şi cămine pentru bătrâni, i-a câştigat, de asemenea, popularitate la public. A contribuit semnificativ la îndepărtarea

stigmei ce marca îndeletnicirea de a face bani în perioada Tokugawa. Guvernul îi era din nou recunoscător şi pentru asta, căci o asemenea etichetă s-ar fi dovedit o problemă în calea dezvoltării cu succes a Japoniei.

Totuşi, mai ales în anii de început, guvernul s-a arătat dezamăgit de lipsa de antreprenori particulari. A trebuit astfel să fondeze singur mul: e întreprinderi, în speranţa că acestea vor servi drept modele reuşite, ce aveau să fie urmate de industria privată. În practică însă rezultatele au fost adesea slabe şi puţin inspirante. Transportul feroviar a reprezentat o reuşită şi în timp ce în decada 1870 aproape tot ce se construia ca linie ferată aparţinuse guvernului, în 1890 cam 75 la sută era

realizat de sectorul privat. Pe de altă parte, iniţiativele guvernu’ ui în industria textilă s-au dovedit un răsunător fiasco. Din fericire, în schimb, ţesătoria Ōsaka, construită şi deţinută în privat de Shibusawa a fost un model de succes. În timpul anilor 1870, guvernul a clădit fabrici în industrii precum muniţia, cărămida, cimentul şi sticla şi e. preluat o serie de mine şi şantiere navale.

În ciuda speranţelor şi eforturilor guvernului economia nu a dus-o prea bine în primii ani ai perioadei Meiji, iar naţiunea s-a găsit confruntată cu o criză la sfârşitul anilor 1870. Cauzele au inclus nu numai slaba performanţă a unor întreprinderi ale guvernului, dar şi cheltuiala considerabilă pentru plata consilierilor străini, a foştilor *daimyōşi* samurai, precum şi costurile

Rebeliunii Satsuma din 1877 şi o relativă lipsă de valută care să menţină moneda fiduciară. A izbucnit o inflaţie vertiginoasă. De exemplu, preţurile la orez s-au dublat între 1877 şi 1880.

În chip de contramăsură, statul a anunţat în 1880 vânzarea industriilor nestrategice pe care le deţinea. Şi-au făcut apariţia prea puţini doritori şi până la urmă guvernul a trebuit să scape de ele sub preţul de cost – în unele cazuri mai puţin de 10 la sută din valoarea lor nominală.67 Adesea vânzările aveau loc spontan, fără licitaţie, mergând spre oameni cu care autorităţile întreţineau deja legături şi pe care îi considera serioşi. Aceştia se simţeau, desigur, obligaţi guvernului, ceea ce cimenta şi mai mult relaţia existentă între ei

şi interesele marilor afacerişti. Vânzarea ducea astfel la concentrarea unei bune părţi din industrie în mâinile unui mic număr de organizaţii din ce în ce mai puternice – mai târziu cunoscute sub numele puţin măgulitor de *zaibatsu* sau „clici financiare”.

Alte contramăsuri includeau fondarea unei bănci centrale (Banca Japoniei, 1882) şi a unui surplus bugetar care avea să genereze rezervele de valută. Măsurile austere au cauzat unele dificultăţi în sectorul agricol mai ales, dar, pe de altă parte aşa s-a ajuns la transferarea unei bune părţi din forţa de muncă în mai modernul sector industrial. În 1886, Japonia avea un sistem financiar stabil, cu dobânzi mici şi o economie ce progresa. Din acel moment, produsul intern brut (PIB) avea să

crească în medie constant cu peste 3 la sulă pe an până la sfârşitul perioadei Mciji. Exporturile, pe care guvernul era dornic să se promoveze, sporeau şi ele neîncetat, ridicându-se de la 6 – 7 la suta din PIB pe la sfârşitul anilor 1880 spre aproape 20 la suta la terminarea perioadei Meiji.68

În ciuda progresului industrializării, pe ansamblu economia Meiji era dominată de agricultură, care ocupa mai mult de jumătate din forţa de muncă în întreaga perioadă. Cu toate acestea, valoarea agriculturii ca parte din produsul intern brut (PIB) a scăzut continuu, de la 42 la sută în 1885 la 31 la sută la sfârşitul perioadei Meiji. În schimb, proporţia reprezentată de sectorul manufacturier în aceeaşi perioadă a fost mai mare decât

dublă, de la 7 la 16 la suta. 69

În cadrul acestui din urmă sector, industria uşoara a textilelor era deosebii de importantă. Guvernul promova producţia textilă ca mod de diminuarea a importurilor, adesea încurajând potenţialii antreprenori prin furnizarea de echipamente ieftine. Proprietarii de ţesătorii se foloseau de mână de lucru feminină puţin costisitoare şi îşi stabileau sediile în centre rurale. Asta însemna costuri de construcţie mici şi acces facil la muncitorii agricoli locali care doreau o a doua slujbă convenabilă. Producţia textilă s-a mărit de la aproape 25 la sută din total producţiei manufacturate în 1880 la 40 la sută în următorii 20 de ani.70 într-o analiză a fabricilor neguvernamentale din 1884 se arată că 61 la sută erau ocupate în

textile.71

În timpul ultimei perioade Meiji, bunurile electrice au devenit o altă importantă industrie manufacturieră. Deşi nu era încurajată proprietatea străină, companiile japoneze din domeniu au format societăţi mixte cu cele occidentale pentru a pune mâna pe tehnologia vestică. Binecunoscutul gigant de azi, NEC (Nippon Electric Company) a fost fondat în 1899 ca firmă mixtă formată dintr-o companie americană, Western Electric şi un agent japonez. Un alt gigant, Toshiba, a pornit ca firmă mixtă la începutul anilor 1900, fiind compusă din General Electric din America şi două companii japoneze, Tōkyō Electric şi Shibaura Electric (parte din grupul Mitsui).72

În anii 1870, Japonia era în bună parte un importator de produse manufacturate (91 la sută din totalitatea importurilor, din care majoritatea erau textile) şi exportator de produse primare (inclusiv mătase brută, 42 la sută din exporturile totale). Spre începutul primul război mondial, chiar după terminarea perioadei Meiji, cifrele s-au inversat. Atunci, peste 50 la sută din importurile totale erau produse primare şi aproape 90 la sută din exporturile totale73 bunuri manufacturate (din care mai bine de jumătate textile). Japonia a avut atât de mult succes cu industria textilă a bumbacului ca mijloc de a substitui exporturile încât spre sfârşitul perioadei putea exporta produsul, în ciuda proastei calităţi a bumbacului crescut în Japonia şi a

faptului că bumbacul brut trebuia importat. Important era că se adăuga valoare în Japonia care devenise o naţiune producătoare.

Şi industria grea s-a dezvoltat cu putere spre sfârşitul perioadei, parţial în pas cu campaniile militare ale ţării, industria şantierelor navale, cu importanţă strategică, a fost stimulată viguros în ultimr crucisprezece ani ai perioadei Meiji. De la mijlocul miilor 1590 guvernul îl tnucpUL să subvenţioneze din greu cumpărarea de vapoare din oţel şi fier făcute în Japonia. În timpul acelei perioade de 15 ani, navlositul şi construcţia de nave au primit cam 75 la sută din toate subsidiile guvernamentale.74 Industria siderurgică – care, precum textilele din bumbac, se baza puternic pe

materie primă importată – a fost puternic ajutată de fondarea de către guvern a uzinelor Yawata în Kyūshū de nord, 1901. Uzina avea să asigure mai bine de jumătate din producţia siderurgică internă până în anii 1930.

Pe parcursul perioadei Meiji guvernul a jucat un important rol de îndrumător în economie, dezvoltând şi păstrând relaţii cu lumea afacerilor şi oferind asistenţă în anumite domenii prioritare unor companii favorizate. Natura exactă a acelui rol pentru perioada Meiji, ca şi pentru perioada actuală75 este subiect de dezbatere intensă. Diriguitul guvernului poate să nu fi fost întotdeauna foarte folositor, deoarece, în mod sigur, s-au făcut greşeli şi nu s-a arătat mereu consecvenţă. Deşi ţintele fuseseră

stabilite, calea de a le atinge a fost adesea departe de-a fi netedă. Totuşi, un lucru era sigur – guvernul nu dorea să lase dezvoltarea economică doar pe seama forţelor pieţei. Lucrul este încă valabil.

4.7 O ERĂ SE SFÂRŞEŞTE

Împăratul Mutsuhito s-a stins de diabet la 30 iulie 1912. Murind, a primit numele perioadei dinamice căreia i-a fost martor, epoca „guvernării luminate”. „Miturile moderne” ale Japoniei i-au acordat împăratului un rol central în prosperitatea naţiunii, deşi în practică este sub semnul întrebării cât de mult s-a implicat personal în realizările epocii.76

Totuşi, ca simbol al epocii a fost plâns la trecerea în nefiinţă. În ziua înmormântării sale, 13 septembrie, generalul Nogi

Maresuke (1849 – 1912) şi-a străpuns pântecul în maniera tradiţională a samurailor, *junshi* (ca urmare a morţii stăpânului). Şi soţia, Shizuko (1858 – 1912) s-a sinucis, urmându-şi domnul. *Junshi* fusese interzis de ceva timp şi actul lui Nogi a fost criticat drept anacronic, dar în general publicul a fost mişcat de această supremă demonstraţie de spirit samurai. După cum remarca scriitorul Tayama Kaiai (18721930) în memoriile sale, acelaşi spirit fusese evidenţiat şi de aceia cave îşi dăduseră viaţa în bătălia pentru ţară, dorind ca Japonia să ajungă marea naţiune care era acum. 77

Nici împăratul Meiji nici realizările Japoniei Meiji nu au stârnit admiraţia tuturor a. Rar se întâmpla – fiind o

infracţiune ce se pedepsea cu moartea – ca împăratul să fie criticat personal. Într-un faimos poem din 1904, cu ocazia războiului ruso-japonez, poeta Yosano Akiko (1878 – 1942) îl criticase public pentru laşitatea de a nu fi mers el însuşi la război.78

Marea parte a criticilor nu erau adresate împăratului personal, ci lua forma de rezerve exprimate la adresa a cea ce se realizase în numele său. Cel mai cunoscut romancier Meiji, Natsume Sdseki (1867 – 1916) considera că occidentalizarea introdusese un tip rece de egoism şi generase indivizi singuratici, alienaţi de rădăcini şi ne-am. Mai credea că schimbările avuseseră loc într-un ritm prea frenetic pentru a putea fi absorbite cum trebuie. Într-o lucrare din J909, *Sore Kara*

(Şi atunci) când Japonia se găsea, fără doar şi poate, într-un punct culminant al prestigiului sau internaţional, acesta scrise: 7.7

„Priviţi la Japonia... încearcă să-şi forţeze drumul printre puterile mondiale... Este *cu* broasca ce se străduieşte să devină la *Cel de* mare precum vaca. Desigur că în curând va crăpa. Aceasta strădanie ne afectează pe tine şi pe mine şi pe oricine altcineva. Din cauza presiunii competiţiei cu occidentul, japonezii nu mai au timp să se relaxeze... Nu-i de mirare că toţi sunt nervoşi... Nu se gândesc la nimic altceva decât la ei înşişi şi la nevoile lor imediate. Ui ta ii-vă oriunde în Japonia şi nu veţi găsi niciun colţişor luminat de speranţă. Peste tot este, numai întuneric”.

O figură mai puţin populară ar fi putut să se trezească dusă în faţa autorităţilor *pentru* astfel de vederi. Cineva mai bine informat despre lunga istorie a interesului de sine japonez nu şi-ar fi format astfel de păreri din capul locului.

Era însă de înţeles ca o epocă de astfel de schimbări masive să aducă după sine un grad de nesiguranţă, dezorientare, anxietate şi un sentiment de mtajulorare, de a fi prins de un flux peste putinţă de controlat. Autoparodierea modernizării japoneze copiate după occident nu era ceva neobişnuit. Multe cântece populare ale zilei conţineau acest sentiment negativ.80 Publicul era gata să-şi exprime nemulţumirea cu privire la eşecul guvernului de a câştiga compensaţii

adecvate în urma unor succese militare sau de a progresa mai mult în anularea tratatelor inegale. O astfel de stare sugerează tensiune şi frustrare, dar în acelaşi timp şi o intensă mândrie naţională.

În ciuda unor rezerve şi a unui pesimism de neconfundat, mândria naţională şi optimismul reprezentau concepţia primordială spre sfârşitul epocii. Tayama Katai mustea pur şi simplu de mândrie naţională atunci când, la moartea împăratului a trecut în revistă realizările perioadei Meiji. 81

„Cine nu ar fi mişcat până la lacrimi de ilustra viaţă a Maiestăţii sale, împăratul Meiji, „Mutsuhtto cel mare”, Domnul Restauraţiei, care în ciuda faptului că a crescut în condiţii vitrege a reuşit să treacă

peste toate felurile de obstacole şi pericole pentru a conduce Japonia spre stadiul de naţiune internaţională nemaipomenită la care a ajuns astăzi?... Am participat în războiul cu Rusia ca membru al unităţii de fotografi. Am urmărit o etalare teribilă a puterii auguste şi virtuoase a împăratului care se întindea până departe. Pur şi simplu am sărit în sus de bucurie când am văzut steagul Soarelui-Răsare fâlfâind deasupra fortăreţelor inamice la Chin-chou şi Nanshan şi mi-am dat seama că sângele din venele mele este sânge japonez. Ideologic sunt un liber cugetător, dar spiritul meu este cel al unui japonez naţionalist...

Iar acum, dragul, multiubitul, graţiosul împărat Meiji, sprijinul şi forţa noastră, a murit!”

Oricât de divini ar fi ei şi împăraţii mor. Întrebarea era ce se va alege de naţiune? Avea ea să se mulţumească cu ce realizase şi să intre într-o fază de consolidare? Sau broasca din povestea lui Soseki va continua să se umfle până o să plesnească?

REZUMATUL PĂRŢII A PATRA

Japonia a intrat în perioada Meiji într-o stare de nesiguranţă remarcabilă. Nu era clar dacă restauraţia imperială urma să aibă succes, nici chiar dacă străinii aveau să încerce să cucerească ţara. Din fericire, aceştia nu s-au arătat interesaţi de o invazie, cel puţin pentru moment, iar băiatul-împărat nu a reprezentat o problemă. Tinerii samurai care au condus lovitura de stat în numele său au fost în stare să-şi consolideze controlul asupra

guvernului şi să aducă o oarecare stabilitate ţării dincolo de orice fel de schimbări.

Scopul lor consta în a construi o naţiune puternică care să fie egală sau poate chiar să întreacă Occidentul. Pentru început era important ca puterile vestice să fie făcute să ia Japonia în serios, cel puţin pentru a-şi potoli gândurile de colonizare şi pentru a anula tratatele umilitoare din perioada Tokugawa târzie. Asta însemna modernizare, care la rându-i implica o proporţie mare de occidentalizare – proces care nu numai că va duce la câştigarea recunoaşterii de către vest, dacă se făcea aşa cum trebuie, dar va permite Japoniei să adopte părţile tari ale puterilor occidentale pentru a se simţi mai puternică şi mai competitivă.

Nu ţinea numai de a învăţa de la Vest totuşi, căci în unele cazuri aceşti fondatori de naţiune moderni par să fi studiat cu băgare de seamă politicile utile din propriul trecut al Japoniei.

Reformele timpurii adoptate de noul guvern au inclus reamplasarea capitalei imperiale cu scopul de a centraliza puterea şi, cu acelaşi ţel, naţionalizarea domeniilor feudale pentru a le înlocui cu prefecturi. Sistemul de clase feudal restrictiv a fost abolit, inclusiv clasa samurailor din care proveneau chiar conducătorii guvernului. Aceasta a stârnit o oarecare nemulţumire care s-a acutizat în rebeliunea Satsuma din 1877. În acelaşi timp, depărtarea tradiţionaliştilor samurai ca rezultat al rebeliunii a facilitat modernizarea conform

liniilor occidentale.

Pentru a câştiga recunoaşterea puterilor vestice era deosebit de important să se urmeze un număr de căi potenţial riscante. Printre acestea se numărau receptivitatea la creştinism, adoptarea instituţiilor economice şi politice occidentale şi demonstraţii de forţa militarii. Deschiderea naţiunii spre creştinism s-a dovedit o problemă mai puţin de temut decât s-a crezul pentru că, pur şi simplu nu îi atrăgea pe marea parte a japonezilor, chiar dacă intrau în contact cu acesta. În economie, cu ajutorul consilierilor şi tehnologiei occidentale şi cu un guvern în stil japonez la conducere, Japonia a profitat de pe urma propriilor atuuri şi a devenit o mare putere economică într-o perioadă de timp foarte

scurtă. Spre sfârşitul etapei se încetăţenise deja ca o naţiune producătoare cu un sector al industriei grele în plin avânt.

Occidentalizarea politică s-a dovedit mai dificilă şi a trebuit urmată cu mare prudenţă. S-au făcut reforme dându-se impresionante semnale externe de democraţie, mai ales stabilirea unei noi constituţii şi a unui parlament, toate acestea punctate de opriri şi poticniri. Cabinetul oligarhilor a rămas „transcendental”, făcând legea după capul său, iar libertăţile erau limitate. Indivizii entuziasmaţi de ideile vestice de autoajutorare şi supravieţuirea celor mai adaptaţi au fost încurajaţi să obţină prosperitatea nu numai pentru sine, dar şi pentru cauza mai mare a ţării. Prin

îndoctrinare bazată pe noţiunile de împărat şi stat, materializându-se în *Edictul imperial despre educaţie* şi texte şcolare, autoajutorarea a devenit „cheia succtoulmliâiion energiile populaţiei proaspăt eliberate şi oarecum dezorientate fiind îndreptate şi canalizate spre scopuri naţionale.

Din punct de vedere militar Japoniei a învăţat rapid cum să lupte în stil occidental cu arme moderne şi ce înseamnă o armată, recrutată. După o ocazie fericită de a se antrena luptând împotriva propriilor samurai nemulţumiţi în Rebeliunea Satsuma, Japonia a înfrânt o Chină slăbită şi apoi o Rusie într-o poziţie stânjenitoare. Teritoriile câştigate direct sau indirect prin aceste victorii, mai ales Coreea, au

reprezentat pietre de hotar pe drumul construirii imperiului.

Modernizarea Japoniei nu a fost întotdeauna lină. S-au succedai mai multe evenimente neplănuite, au avut loc multe încercări greşite, iar şansa a jucat un rol mai mare decât le-ar fi plăcut liderilor naţiunii. Aceştia au împrumutat, improvizat, studiat şi plănuit cum s-au priceput mai bine şi au fost ajutaţi de noroc şi pură hotărâre de a reuşi. Nu toţi indivizii ce făceau parte din naţiune erau mulţumiţi sau mândri, dar majoritatea totuşi da, iar dacă a reuşi se măsura în termeni de a fi recunoscut ca o putere de tip vestic consolidată, cu o colonie sau două, atunci Japonia reuşise.

Principalele realizări pe calea succesului

sunt prezentate succint în tabelul 4.1

Tabelul 4.1 Evenimente cheie din perioada Meiji

Evenimentul	*Perioada*
Domnia imperială restabilită în teorie, în practică domneau însă oligarhii	Sfârşitul anilor 1860
Principatele reforme timpurii puse în aplicare, cum ar fi naţionalizarea pământului şi abolirea claselor feudale	Sfârşitul anilor 1869-începutul anilor 1870
Occidentalizarea societăţii şi economiei cu	Începutul anilor 1870

sprijinul consilierilor vestici	
ideologia „ajută-te singur” devine puternică	Anii 1870 – 1880
Idei de „libertate şi drepturi ale omului”.	Anii 1870 – 1880
Guvernul vinde industriile industrialiştilor particulari	Începutul anilor 1880
Formarea partidelor politice	Începutul anilor 1880
Realizările individuale direcţionale spre scopuri naţionale, îndeosebi prin intermediul educaţiei şi mai ales avându-l pe împărat în	De la începutul anilor 1880

centrul tuturor acţiunilor	
Proclamarea constituţiei, convocarea parlamentului	1889 – 90
Apariţia *Edictului imperial despre educaţie*	<J89 (T)
Se dezvoltă industria grea, Japonia devine o naţiune producătoare	De la începutul anilor 1890
Războiul chino-japonez, victoria Japoniei	1894 – 5
Japonia obţine revizuirea tratatelor inegale şi recunoaşterea de către puterile occidentale	La mijlocul anilor 1890
Alianţa anglo-	1902

japoneză	
Războiul ruso-japonez, Japonia victorioasă	1904 – 5
Japonia anexează Coreea	1910
Represiunea socialismului prin Incidentul înaltei trădări	1910 – 11

Perioada Meiji a dat la iveală multe valori şi practici de mare relevanţă pentru Japonia zilelor noastre, în acelaşi timp arătând o continuitate cu trecutul ţării. Toate acestea sunt rezumate în tabelul 4.2, conţinând o lista destul de lungă.

Tabelul 4.2 Valorile şi practicile

principale din perioada Meiji

Încorporarea punctelor tari ale unui pericol potenţial

Abilitatea de a amesteca noul cu vechiul, localul cu străinul

„Japonizarea” multor elemente străine

Pragmatismul

„Libertatea cu limite”.

Distincţia dintre autoritatea formală şi cea efectivă

Distincţia dintre forma exterioară şi substanţa interioară

Voinţa de a învăţa

Hotărârea de a reuşi

Urmărirea ţelului

Confucianism (în stil japonez)

Idealizarea valorilor familiei

Întărirea naţionalismului

Renaşterea respectului faţă de împărat

Dezaprobarea faţă de inflexibilitatea religioasă de tip creştin

Isteţimea economică

Tendinţa răspândită de a fi ghidat de autorităţi chiar şi în căutarea unor scopuri personale neîncrederea în socialism

Controlul concepţiilor despre lume prin propagandă şi educaţie în mai puţin de jumătate de secol Japonia a evoluat de la a fi practic ignorată de occident, care o considera o ţară nebuloasă şi cam înapoiată, până la a fi recunoscută ca o putere importantă, ceea ce se poate spune că a fost cea mai mare realizare a vreunei naţiuni în istoria lumii.

PARTEA A CINCEA

Excesele de ambiţie:

Războiul din Pacific şi evenimentele conexe

5.1 FRAGILA DEMOCRAŢIE TAISHO (1912 – 26)

Atunci când fiul împăratului Meiji, Yoshihito (1879 – 1926) s-a urcat pe tron, în 1912, lucrurile mergeau bine pentru Japonia. Numele de bun augur *Taisho* însemnând „Marea Justeţe”, a fost ales pentru a marca noua eră. Sugera încredere în sine ca putere mondială, făgăduind înţelepciune şi dreptate.

Totuşi, pentru Yoshihito personal lucrurile nu păreau la fel de promiţătoare. Existau tot mai multe îndoieli privind capacitatea sa mentală şi fizică. Acestea erau atribuite, în genere, meningitei de imediat după naştere, dar el avea acum

peste treizeci de ani, iar efectele unei asemenea boli ar fi fost, în mod normal, de mult anihilate. Aproape sigur era vorba de o altă disfuncţie – probabil mai stânjenitoare – care îl necăjea acum. Doctorii l-au declarat apt de a se sui pe tron, dar curând starea de sănătate i s-a deteriorat apreciabil. În decurs de trei ani a devenit incapabil de-a merge sau de-a vorbi normal. Situaţia neplăcută s-a perpetuat ceva timp, până ce fiul său Hirohito (1901 – 89) a preluat regenţa în noiembrie 1921.

Domnia nesigură a lui Yoshihito a debutat cu o criză politică. Spre sfârşitul lui 1912 Cabinetul Saionjt a refuzat să acorde armatei, dornică de expansiune, divizii suplimentare. Ministrul de război a demisionat şi armata n-a vrut să-l

înlocuiască, provocând căderea guvernului. Abordat de Yamagata şi alţi oligarhi, Katsura Taro a acceptat să formeze un al treilea Cabinet. Cu toate acestea, el era o alegere nepopulară pentru public şi pentru partidele politice, care îl percepeau ca pe un simbol al autoritarismului oligarhic. Principalele partide includeau nu numai pe (*Rikken*), dar şi nou formatul (*Rikken*) *Kdkumintă* (Partidul Naţionalist Constituţional). Aceste două partide au iniţial Mişcarea de Protecţie a Guvernului – Constituţional {*Kensei Yogo Unde*), care a atras multe mii de susţinători din public.

Ele au iniţiat de asemenea o moţiune de neîncredere împotriva lui Katsura, care a răspuns convingându-l pe noul împărat să ordone retragerea acesteia. Ordinul

împăratului a fost ignorat – dovadă a extraordinar de joasei stime de care se bucura. Numaidecât, în februarie 1913, mii de demonstranţi furioşi au înconjurat clădirea Dietei, obligându-l pe Katsura să demisioneze după mai puţin de două luni de guvernare. A fost prima dată în istoria Japoniei când vocea poporului a ajutat la căderea unui guvern.

Omul care i-a urmat lui Katsura ca prim-ministru, amiralul Yamamoto Gonbei (1852 – 1933), era politic neutru, arătându-se favorabil partidelor politice. Acestea şi-au întărit în mod gradat reprezentarea în Cabinet, dar nu se putea spune ca politica partinică se împământenise. Bătrânul Okuma Shigenobu, care i-a urmat lui Yamamoto în 1914, posibil să fi fost membru

de partid în trecut, dar la acea dată se afla sub influenţa oligarhilor. I-a urmat, în 1916, Terauchi Masatake (1852 – 1919), un ferm opozant al politicii de partid şi un prim-ministru nepopular.

Primul Cabinet cu adevărat dominat de partide a fost cel al lui Bara Takashi (1856 – 1921, de asemenea Kei) din partidul care l-a succedat pe Terauchi în 1918. Totuşi, el nu era în mod necesar reprezentantul ideal al democraţiei. Deşi larg cunoscut ca politicianul omului de rând, acesta provenea, de fapt, din rândul samurailor de rang înalt şi avea relaţii foarte bune. Devenise prim-ministru numai după ce fusese îndelung cercetat şi aprobat de oligarhi. Era printre primii exponenţi ai politicii de câştigare a alegătorilor locali

prin alocarea de fonduri pentru diverse proiecte în zonă şi nu se dădea în lături de la a recurge la metode nedemocratice, cum ar fi folosirea de bătăuşi profesionişti pentru a-şi intimida fizic oponenţii.1 După asasinarea sa în 1921 i-au urmat mai multe cabinete nepartinice.

Acesta a fost genul de politică practicat în perioada Taisho. La fel ca şi în perioada Meiji, democraţia şi liberalismul au făcut unele progrese, însă constant contrate *şi ţinute în* frâu prin *autoritarism* şi represiune.

Pe de o parte Minobe Tatsukichi (1873 – 1948), un influent profesor de drept de la Universitatea Tōkyō, propovăduia constituţionalismul democratic. Şi-a promovat şi părerea că împăratul reprezintă

un organ al statului, spre deosebire de natura absolută a autorităţii imperiale vehiculată de guvernul din perioada Meiji. Pe de altă parte, un alt profesor de drept de la Universitatea din Tōkyō, Uesugi Shinkichi (1878 – 1929) susţinea că împăratul este de natură absolută.

Acesta era, de fapt, controversa. În 1925 a fost votată o Lege de menţinere a păcii de natură represivă, care stabilea că este o infracţiune să susţii schimbări fundamentale în structura politică naţională. În acelaşi an, totuşi, dreptul de vot s-a extins la toţi bărbaţii de 25 de ani şi peste. Ca într-un joc de lumini şi umbre.

Unul dintre cele mai întunecate momente din Japonia Taisho a venit în septembrie 1923, după una dintre cele mai

dezastruoase calamităţi naturale, Marele Cutremur de la Tōkyō. Acesta a ucis 100.000 de oameni şi s-a soldat cu nenumăraţi răniţi. Mai bine de trei milioane de persoane şi-au pierdut căminele, majoritatea în incendiile care au urmat, mai degrabă decât în cutremurul propriu-zis. Foarte rapid s-au răspândit zvonuri cum că responsabili de multe focuri erau cetăţenii coreeni. S-a mai spus că s-ar fi făcut vinovaţi şi de faptul că ar fi profitat de ocazie pentru a jefui şi a-i năpăstui şi mai mult pe japonezi, otrăvindu-le fântânile şi aşa mai departe. Unii japonezi credeau chiar că din cauza coreenilor care îi supăraseră pe zei prin prezenţa lor pe pământ japonez avusese loc şi cutremurul. În starea de nelegiuire imediat următoare

calamităţii (de fapt, se declarase legea marţială) aproape 6.000 de coreeni au fost ucişi de japonezi care au luat dreptatea în propriile mâini.2 Membrii anti-coreeni ai publicului nu erau singurii care să profite de debandadă: poliţia militară a ucis un număr de radicali şi pe cei asociaţi cu ei, inclusiv anarhistul Osugi Sakae (1885 – 1923), soţia sa şi nepotul de şase ani.3

Şi pe arena internaţională Japonia Taisho urma să treacă şi prin rele şi prin bune. Uneori aveau loc restrângeri bugetare impuse de guvern asupra cheltuielilor şi dezvoltării militare. Au existat şi momente când se credea mai degrabă în diplomaţie decât în puterea militară. Cu precădere în ultimii ani ai perioadei, când Shidehara Kijură (1872 –

1951) a fost rrâm-ministru. Totuşi, ideea de expansionism agresiv susţinută de aripa militară era departe de a somnola. Primul Război Mondial* în care Japonia a fost nominal implicată ca aliat al Marii Britanii, dar în practică abia de a luat parte, a ocupat neîndoielnic atenţia marilor puteri europene. Japonia nu a pierdut momentul, profitând de aceasta. A pus rapid mâna pe teritorii nemţeşti din peninsula Shantung (Shandong), China, şi pe diverse insule proprietate germană din Pacific.

Cea mai extremă acţiune a sa a fost prezentarea celor Douăzeci şi unu de cereri Chinei, la începutul lui 1915. Acestea includeau recunoaşterea de către China a unor „capete de pod” japoneze, cum ar fi nou achiziţionatul teritoriu din Shantung şi

concesiuni în Mongolia şi Manciuria. Apoi numirea de consilieri japonezi în guvernul chinez, în forţele armate şi poliţie. Practic, toate acestea ar fi pus ţara sub control japonez. Scandalizată, China a apelat la puterile occidentale, care au fost incapabile să se decidă la vreo acţiune. În cele din urmă, China a fost obligată să semneze sub presiune o versiune revizuită a documentului, din care fuseseră eliminate cererile de numiri japoneze.

Cele Douăzeci şi unu de cereri au creat îngrijorare deosebită în Occident, precum şi în China, cu privire la motivele Japoniei. Mai ales America a reacţionat negativ, iar din acel moment a privit Japonia cu mare suspiciune.4

Cu toate acestea, ca membru al aliaţilor

victorioşi, Japonia a ocupat un loc semnificativ la Conferinţa de Pace de la Versailles (Paris) din 1919, având vot egal cu cel al puterilor triumfătoare. La fel s-a întâmplat şi la Conferinţa de la Washington din noiembrie 1921-februarie 1922. Aceasta urmărea realizarea unei noi ordini mondiale mai stabile, concentrându-se mai degrabă asupra acordurilor multilaterale decât bilaterale între naţiuni. Una dintre rezoluţiile de la Washington obliga Japonia să cadă de acord asupra imitării numărului de nave japoneze la trei faţă de cinci americane şi cinci britanice. Asta însemna mult mai mult decât Franţa şi Italia, cu 1,75 (fiecare), dar tot a nemulţumit pe japonezii de acasă cave considerau că trebuie să aibă acelaşi statut naval ca şi America sau

Anglia.

J Sentimentul de a fi trataţi în mod inegal avea să-L iriţg Jn mod constat pe japonezi în perioada interbelică, adesea justificat. În

1920, Japonia era unul dintre membrii fondatori al consiliului Societăţii Naţiunilor. În acest anume aspect de internaţionalism venea înaintea Statelor Unite, care nu au fost practic niciodată membru al Societăţii. Curând, Japonia s-a văzut puternic dezamăgită şi supărată că nu reuşise nimic în ceea ce priveşte introducerea clauzei de egalitate rasială în Carta Societăţii. Asta se datora în mare parte opoziţiei Australiei, care de mai multe decade pusese în aplicare politica sa de „Australia albă”.5

Una dintre sursele de nemulţumire

pentru japonezi a reprezentat-o un pachet de legi de excludere pe baze rasiste, adoptate de Statele Unite. Mai ales, Legea Emigrării din 1924 care interzicea efectiv emigrarea japonezilor (legând cola de emigranţi de o lege a naturalizării din 1870). Emigranţi japonezi intraseră în Statele Unite în număr mare încă din anii 1880, mai ales după anexarea Hawaiiului de către Statele Unite în 1897. În preajma primului război mondial erau mai bine de 100.000 numai în California, care, de un timp, nutrea un sentiment anti-japonez puternic ca rezultat al volumului de emigrări. Restrângerile voluntare nu s-au soldat cu succes, ducând la Legea din 1924, care a fost înăsprită deliberat pentru a acţiona asupra japonezilor.6 Acest lucru i-a

scandalizat pe niponi şi a slăbit considerabil argumentele celor care propovăduiau cooperarea cu Statele Unite în noua ordine mondială încetăţenită de tratatele de la Washington.7

Nici japonezii nu se puteau lăuda a fi modele de virtute dacă venea vorba de atitudini rasiale, după cum arăta tratamentul pe care îl aplicaseră coreenilor. Numai când ei înşişi erau victime efective sau potenţiale ale discriminării atunci vorbeau despre egalitate rasială. Totuşi, Japonia începuse să priceapă că nu avea să fie tratată egal, până la urmă. Era respectată pentru realizările sale şi considerată o putere majoră de comunitatea mondială, dar nu avea niciodată să fie acceptată ca un adevărat egal deoarece

populaţia sa pur şi simplu nu era alba. Puteau ei să facă treburile în stil occidental cât pofteau, nu aveau nicicând să constituie o naţiune albă.8 Aşa că de ce să se mai deranjeze? Unele lucruri occidentale erau, totuşi, folositoare pentru a face din Japonia o naţiune puternică şi a o menţine astfel într-o lume dominată de occidentali. Dar dacă

„Treaba" asta incomodă denumită democraţie era unul dintre ele sau nu, reprezenta o altă problemă.

5.2 PORNIND CU DIFICULTATE SPRE SHOWA

Hirohito a devenit împărat la moartea tatălui său, pe 25 decembrie 1926. Deşi avea numai douăzeci şi ceva de ani, ca regent dobândise o experienţă considerabilă

şi călătorise mult în străinătate. Parţial datorită admiraţiei pentru monarhia britanică, parţial datorită influenţei luLMiuobe Tatsukichlera dornic să fie monarh constituţional.9 Problema aici era că în Constituţie lucrurile privitoare la rolul monarhului sunau cam ambiguu.

Nu numai constituţionalismul constituia singura influenţă asupra lui Hirohito. De copil fusese crescut într-o puternică atmosferă militară, întâi datorată generalului Nogi, apoi amiralului Togo. Printre tutorii săi se găsise şi naţionalistul Sugiura Shigetake (18551924). Ca persoană, Hirohito era distant şi îndepărtat de popor. Era rege cu numele, iar în practică un elitist care nu ştia aproape nimic despre viaţa supuşilor săi de rând.

Domnia lui Hirohito a primit numele de „Showa”, ceea ce însemna „Pace ilustră”. De fapt, aproape de la început a fost caracterizată de crize şi zbateri atât în ţara cât şi peste hotare.

Acasă, economia nu prea se prezenta într-o formă bună. Primul război mondial avusese consecinţe benefice pentru Japonia, permiţându-i să umple goluri pe piaţa din Asia lăsate de puterile vestice angajate în lupte. În timpul anilor de război, producţia industrială sporise de cinci ori, exporturile mai mult decât se triplaseră, iar economia, în general, crescuse cu aproape 50 la sută. O Dată fiind o astfel de situaţie, Japonia şi-a permis să experimenteze noi tehnologii şi să diversifice”. *Zaibatsu* în special profitaseră de pe urma războiului. După conflagraţie

preţurile însă se prăbuşiseră şi se instalase o recesiune de durată. Aşa-numita „economie duală" s-a înrăutăţit pe măsură ce diferenţa dintre giganticele *zaibatsu* şi companiile mai mici se accentua. Reconstrucţia pricinuită de cutremurul din Tōkyō din 1923 a reprezentat o mică relaxare, din păcate urmată de criza financiară din 1927, după care un sfert din băncile japoneze au dat faliment. Mătasea încă reprezenta un export de baza, preţurile scăzând totuşi la mai bine de jumătate spre sfârşitul anilor 1920. Sectorul rural a fost din nou lovit de o prăbuşire similară a preţurilor orezului în 1930, şi, în general, sectorul rural a purtat greul depresiunii mondiale care se abătuse şi asupra Japoniei, între 1926 şi 1931 veniturile rurale în bani

se diminuaseră de la un indice de 100 la 33, adică mai mult de jumătate din scăderea veniturilor urbane.

Populaţia de la oraşe creştea în mod simţitor. Ceea ce reprezenta în sine o sursă de probleme sociale. În 1895 numai 12 la sută din cei atunci 42 de milioane de japonezi trăiau în oraşe cu mai mult de 10.000 de locuitori, dar pe la jumătatea anilor 1930 numărul acesta s-a ridicat la 45 la sută din cei 70 de milioane de japonezi.12 Desigur, nu toţi orăşenii se bucurau de avere şi de o calitate superioară a vieţii, dar, în general, exista o discrepanţă considerabilă între viaţa la ţară şi viaţa la oraş.13 Japonia rurală era caracterizată de un standard de viaţă mai scăzut şi de modele tradiţionale, pe când I Japonia

urbană se bucura măcar de promisiunea de înstărire, a t modemităţii-şi-occidentalizării, simbolizate d *şytiwbo* (de la

„Modern girl” şi „modem boy”). Cea mai mare nemulţumire domnea în comunităţile rurale. Asta avea să se dovedească spre beneficiul militarilor, ale căror forţe proveneau cu precădere din sectorul rural şi care împărtăşeau cu populaţia de la sate o perspectivă asupra vieţii preponderent conservatoare şi mai puţin internaţionalizată. 14

Militarii şi mulţi membri ai publicului se vădeau din ce în ce mai înfuriaţi de evenimentele economice şi politice. Exista concepţia foarte răspândită că marii afacerişti aveau prea multă influenţă asupra politicienilor, mergând până la corupţie.

Chiar şi politicienii înşişi acceptau acest punct de vedere. Guvernul din 1927 – 9 a fost poreclit „Cabinetul Mitsui” de către principalul partid de opoziţie, *Mimeită* (*Rikken*), Partidul Constituţional Democratic, în mare derivând din *Kokuminto*. În schimb, guvernu’/ din 1929 – 1930

a fost poreclit „Cabinetul Mitsubishi” de către

Mulţi acuzau influenţa occidentală ca fiind principala sursă de corupţie, punând laolaltă toate relele occidentale cum ar fi instituţiile parlamentare, marile afaceri, individualismul şi stilul de viaţă urban relativ liberal.16 Creştea nemulţumirea cu privire la ce anume realizase Japonia prin adoptarea sistemelor economic şi politic

vestice, mai ales dat fiind că acestea în mod clar nu reuşiseră să stopeze marea depresiune a Occidentului. În schimb, succesul naziştilor în Germania şi al fasciştilor în Italia era semn că poate o abordare mai puţin democratică ar fi mai eficientă şi chiar şi unele naţiuni occidentale începuseră să-şi dea semn de asta. > *Xpciu*: \ Pe măsură ce nemulţumirea şi intoleranţa faţă de democraţie sporeau, se făceau auzite tot mai multe îndemnuri ale militarilor de a adopta o politică de expansiune teritorială ca soluţie pentru toate suferinţele Japoniei. Toţi ochii se îndreptară spre China. Cum politicienii ezitau, armata a luat problema în mână.

În iunie 1928, elemente extremiste din armata japoneză Kwantung au aruncat în

aer în mod deliberat un tren lângă Mukden, ucigându-l pe războinicul Chang Tso-lin (Zhang Zuolin, 18731928). Complotiştii au dat vina pe banditii chinezi, sperând să folosească această justificare pentru a porni o acţiune militară japoneză în zonă. Moderaţii din armată au făcut ca situaţia să nu degenereze, iar complotiştii au fost pedepsiţi numai de formă. Hirohito l-a certat pe premierul Tanaka Giichi (1864 – 1929) pentru că nu a acţionat hotărât, determinându-l să-şi dea demisia, dar nici el nu a luat măsuri împotriva complotiştilor.

Tanaka a fost urmat ca prim-ministru de Hamaguchi Osachi (1870 – 1931). Şi acesta a fost în curând confruntat cu o criză. La Conferinţa navală de la Londra din (193 (0 care intenţiona să reînnoiască acordul

Conferinţei de la Washington asupra limitărilor navale, Hamaguchi nu a reuşit să obţină nicio îmbunătăţire semnificativă a poziţiei Japoniei. Lucrul a scandalizat Japonia. Hamaguchi a fost împuşcat de un tânăr fanatic de dreapta, murind, în cele din urmă, din cauza rănilor. Peste câţiva ani, Japonia s-a retras din toate acordurile privind limitările navale.

În septembrie 1931 a survenit Incidentul manciurian. Practic, a fost o repetare a tacticii folosită de armata Kwantung în 1928. O cale ferată de lângă Mukden a fost aruncată în aer de trupe japoneze, chinezii fiind acuzaţi din nou, în speranţa că aceasta va provoca o criză care să permită întărirea poziţiei japoneze. Acţiunea a fost îndeplinită de un grup de ofiţeri de grade mijlocii,

conduşi de It.

colonelul Ishiwara Kanji (J 889 – 1949), dar de data asta cu aprobarea tacită a unor înalte figuri militare din comandamentul militar.17

Acum moderaţii nu au mai avut succes. Spre deosebire de cazul din 1928, intervenţia militară japoneză a survenit rapid, la câteva ore, de fapt. Guvernul s-a dovedit incapabil de a o opri. Cabinetul *Minseito*, condus de succesorul lui Hamaguchi, Wakatsuki Reijiro (1866 – 1949) şi-a dat demisia peste câteva luni din cauza inabilităţii de a rezolva criza. Wakatsuki a fost urmat de bătrânul Inukai Tsuyoshi (1855 – 1932) din *Seiyukai*, care a încercat să-i ţină în frâu pe militari, dar a fost asasinat de ofiţeri navali de extremă

dreapta la câteva luni numai după instalarea sa pe post. Inukai a fost ultimul prim-ministru de partid până la cel de-al doilea război mondial.

Se spunea că Hirohito era alarmat de acţiunile armatei din Manciuria şi a fost îndemnat să intervină de către fratele său, prinţul Chichibu (1902 – 1953), dar a refuzat să o facă.18 în ce măsură aproba sau dezaproba acţiunile armatei nu va fi poate niciodată stabilit cu claritate, dar lipsa sa de acţiune precum şi tăcerea publică au făcut publicul să conchidă ca sprijinea acţiunile militarilor în Manciuria.

Intervenţia militară japoneză în Manciuria a dus curând la stabilirea Republicii Manchukuo (Manshokoku) de către armata Kwantung în martie 1932.

Aceasta naţiune creată de armată a fost în mod formal recunoscută de guvernul japonez în septembrie al acelui an şi „botezată” Imperiul Manchuko în martie 1934. Conducătorul său a fost faimosul „ultim împărat” al Chinei, domnitorul marionetă IVI (Puyi, 1906 – 1967).

Incidentul manciurian a stârnit reacţia Societăţii Naţiunilor. O comisie condusă de Lordul britanic Lyiton s-a deplasat în Manciuria în 1932 pentru a investâgărPeTDaza raportului său, în februarie 1933, Adunarea Generală a Societăţii Naţiunilor a condamnat acţiunile Japoniei, care s-a retras prompt din Societate.

Practic, acum nu mai era nimic care să-i oprească pe militari, opoziţia fiind redusă la

tăcere. „Poliţia cugetului” era activă, iar uciderea celor ale căror idei nu erau corecte se practica des. Nici împăratul nu părea a reprezenta un obstacol pentru planurile de expansiune ale militarilor. Într-adevăr, aceştia şi-au asumat obligaţia de a-l proteja contra „rău sfătuitorilor” cu idei greşite, celor care erau prea occidentali şi liberali în concepţii. Printre victime s-a numărat şi Minobe Tatsukichi ale cărui păreri despre constituţionalism i-au atras o condamnare pentru trădare. Multe dintre scrierile sale au fost retrase.

Mişcarea generală de repunere a Japoniei în stare de funcţionare a fost adesea tratată ca o încercare de „Restauraţie Showa”, deşi aceasta înseamnă lucruri diferite pentru oameni diferiţi. La

începutul şi jumătatea anilor 1930 mai ales au avut loc diteva asasinate şi chiar încercări de lovituri de stat pentru cauza acestei restauraţii.

Cea mai cunoscută, „Incidentul de la 26 februarie” sau „Incidentul 26 – 2 – 36” a avut loc în primele ceasuri ale lui 26 februarie 1936. Cam 1.400 de soldaţi conduşi de subofiţeri au năvălit în mai multe clădiri guvernamentale, ucigând şi rănind un număr de figuri politice importante şi de consilieri imperiali. Scopul lor era instalarea unui guvern militar mai tolerant faţă de ideile ultranaţionaliste. Totuşi, nu au primit sprijin deplin, iar gradele superioare militare nutreau păreri diferite faţă de acţiunea lor. Un factor decisiv care a grăbit deznodământul a fost, spre surprinderea

multora, Hirohito. Rebelii se declaraseră credincioşi împăratului, dar cauza lor a fost puternic ciuntită de Hirohito care, scandalizat de faptul că-i fuseseră atacaţi consilierii, a refuzat să aibă de-a face cu ei, insistând să fie judecaţi ca trădători. Le-a negat până şi dreptul de a comite sinuciderea rituală. Liderii rebeli sperau ca procesul să le ofere o platformă pentru ideile lor, dar şi asta le-a fost refuzat, fiind judecaţi în secret. Până la urmă nouăsprezece persoane au fost executate şi alte şaptezeci închise. Cu toate acestea, niciunul dintre ofiţerii superiori care îşi arătaseră simpatia în mod deschis nu au fost condamnaţi.

Incidentul de la 26 februarie a fost un caz rar de intervenţie hotărâtă a lui

Hirohito şi de reprimare a militarilor. În general, în primii ani Showa ai lui Hirohito militarii ş-au înstăpânit asupra naţiunii pe socoteala guvernării parlamentare. Atitudinea lor agresiv antioccidentală, antiliberală, împărtăşită de mulţi membri ai publicului nu a constituit un început prea propice al „Păcii ilustre”.

5.3 IDEOLOGIILE DIN SPATELE EXPANSIONISMULUI

Printre cei executaţi pentru complicitate în Incidentul de la 26 februarie s-a numărat şi naţionalistul radical Kita Ikki (1883 – 1937) un gânditor de frunte al mişcării de restauraţie Showa. El dorea o lovitură militară pentru a scăpa Japonia de guvernanţii săi incompetenţi şi pentru a-l repune pe împărat într-o relaţie directă cu

poporul îl percepea pe acesta ca fiind absolut, dar nu – în mod foarte interesant – de natură divină, ceea ce, probabil, i-a fost fatal. Oricum, Kita credea că monarhul trebuia să suspende constituţia şi să se elibereze de influenţa corupătoare a politicienilor şi oamenilor de afaceri pentru a duce la dreapta redistribuire a pământului şi bunurilor ţării. Kita vedea Japonia ca având un destin special de eliberatoare a naţiunilor asiatice de sub jugul imperialismului, occidental. Odată ce Japonia îşi revenea la o stare normală de sănătate şi vitalitate atunci putea conduce o Asie unită şi liberă.

Convingerile lui Kita făceau parte dintr-un set de ideologii ale zilei, utile pentru a justifica expansionismul japonez. Cele mai

răspândite erau conceptul de împărat absolut şi divin şi ideea unei Japonii care ocupă şi controlează Asia pentru a o elibera – o idee specific japoneză de imperialism antiimperialist.19

Conceptul de împărat absolut şi divin datora mult ideologiei din spatele *Edictului imperial despre educaţie* din 1890. Aceasta s-a intensificat în anii 1930. A culminat cu *Hougi*

(Principiile cardinale ale naţiunii), biblia „sistemului monarhic” (*termosei*). Acest document de lungimea unei cărţi a fost publicat de Ministerul educaţiei în martie 1937* Folosea terminologie similară Edictului şi era pur şi simplu menit să fie de folos profesorilor şi altor persoane care aveau autoritatea de a inculca atitudinile

corecte celor din grija lor. În 1937 nu mai puţin de 36 la sută din populaţie era în grupa de vârstă în care primea educaţie obligatorie şi deci, o ţintă foarte propice îndoctrinării.

Documentul făcea apel la emoţii şi nu la intelect. Plin de inconsecvenţe, limbajul său, în mod deliberat pompos, transforma orice analiză în ceva peste nivelului majorităţii cititorilor. În acelaşi timp, îi dădea o aură de vechime şi autoritate. Principala sa misiune era să pună accentul pe originea divină a împăratului şi pe importanţii obedienţei totale până la sacrificiul de sine în faţa voinţei acestuia, într-o asemenea măsură încât servirea cu credinţă a împăratului şi a naţiunii reprezenta nu numai o datorie, dar, de fapt, obiectul însuşi al existenţei.20

Textul defineşte naţiunea japoneză după cum urmează: 21

„Şirul necontenit de împăraţi, primind Oracolul Fondatorului Naţiunii, domneşte etern asupra Imperiului japonez. Aceasta este entitatea noastră naţională eternă şi imuabilă. Astfel, bazându-se pe acest principiu, întreg poporul, unit în suflet ca o măreaţă familie şi dând ascultare Voinţei Imperiale, scoate în evidenţă frumoasele virtuţi ale loialităţii şi pietăţii filiale. Iată gloria entităţii noastre naţionale”.

Împăratul este „o zeitate în carne şi oase”, un descendent direct al lui Amaterasu, iar a-l sluji nu este numai „o datoria ca atare sau supunere faţă de autoritate”, ci o manifestare „naturală a inimii”. Spre deosebire de naţiunile vestice

ale căror cetăţeni reprezintă „conglomerate de indivizi separaţi” fără „o legătură adâncă între conducător şi cetăţean care să-i unească”, împăratul şi supuşii săi „provin din aceeaşi sursă”. Relaţia dintre acesta şi supuşi este una de simpatie, „ca a unui tată copilul său”. Este o „legătură naturală”, nu una contractuală precum cea dintre guvernant şi cetăţeanul occidental. Într-adevăr, Japonia urmează mersul firii, „natura şi omul fiind contopiţi ca unul”. Este, de asemenea caracterizată de armonie, care „este produsul marilor realizări ale fondării naţiunii noastre”. Armonia supremă este cea dintre împărat şi supuşii săi. Mai exact „*punctul suprem al armoniei se găseşte sacrificiul vieţii unui supus pentru împărat*” (sublinierea mea). În

perioada din urmă „individualismul occidental şi raţionalismul” au corupt aceste noţiuni şi „trebuie să dăm la o parte putregaiul cugetului şi întunecarea cunoaşterii ce provine din... a fi preocupat de „sine” şi să ne întoarcem la o şi are de spirit pură şi clară”. Nu doar pentru binele Japoniei sau al Asiei, ci al întregii lumi. Trebuie să facem asta nu numai pentru binele naţiunii noastre, dar pentru binele întregii rase omeneşti, care se luptă să găsească o ieşire din impasul cu care este conformliil individualismul”. 22

Mulţi occidentali care s-au întâlnit cu japonezi în timpul decadei de după *Kokuiai no Hongi* au fost surprinşi să constate că nu numai masele* dar şi mulţi oameni deosebit de inteligenţi, din păturile de sus păreau să

creadă această 23 propagandă – chiar şi cei care ajutaseră la întocmirea ei. E adevărat că spre sfârşitul anilor 1930 toţi japonezii mai tineri de 50 de ani fuseseră educaţi şi crescuţi într-un mediu controlat, figura împăratului găsindu-se în centrul existenţei ca urmare a Edictului din 1890. Aici erau incluse multe persoane în poziţii de prestanţă. Unele dintre ele poate că au făcut cu adevărat o confuzie între mit şi realitate. Şi, fără îndoială, marea parte a maselor era cu adevărat îndoctrinată. În acelaşi timp, a pune la îndoială sistemul imperial însemna a-ţi risca viaţa. Frica a jucat şi ea un rol.

Importanţa împăratului în ideologia din Japonia dinaintea războiului a făcut ca uneori alte aspecte din *no Hongi* să fie

ignorate. Ca de exemplu ideea că japonezii sunt „uniţi cu natura” şi că se bucură de o existenţă mai pură şi mai naturală decât naţiunile i occidentale corupte de individualism. Cu siguranţă, noţiunii de *f* aanpnie-soeeialăxu natura is-a acordat o poziţie atât de importantă în document din cauza unuia dintre membrii comitetului care au întocmit documentul, Watsuji Tetsuro (1889 – 1960), un filosof binecunoscut cu un interes deosebit pentru determinismul de mediu. Deşi poate că nu aceasta a fost intenţia sa cu exactitate, avea să fie folosit ca încă o justificare a extinderii Japoniei pe continentul asiatic. Se putea astfel pretinde că expansiunea spre partea continentală a Asiei nu însemna numai aruncarea cătuşelor reprezentate de sistemele politice şi

economice vestice, dar şi restabilirea armoniei dintre om şi natură.

Armonia naturală era cunoscută ca un termen complex.

Combina înţelesuri de „împreunare”, „armonie” şi „întovărăşire” în sensul biblic. Avea conotaţii de „procreare” şi „geneză” şi, prin extindere, „vitalitate” şi „forţă vitală”, precum şi „puritate veche” asociată cu viaţă nouă.

Una dintre cele mai clare descrieri de *musubi* în limba engleză poate fi găsită în lucrarea lui Kawai Tatşuo, *The Expansion*, din 1938: 24

„În decursul evoluţiei lor ca rasă distinctă, japonezii „sub influenţa mediului natural şi climatului lor variat şi nemaipomenit au căpătai o pasiune pentru

frumuseţe şi puritate, trăind aproape de natură... Precum copii ai zeilor, strămoşii noştri în armonie cu natura, – nu ajuns la o perspectivă socială liberala care s-a transformat în idealul de frăţie universală. În acelaşi timp, percepând în forţele naturii lucrarea unei forţe misterioase, ei au formulat filosofia Observând neîntrerupta rotaţie a anotimpurilor şi fericita multiplicare a creaturilor vii, strămoşii noştri au perceput existenţa unei puteri sau a unui principiu care operează în natură, creând, hrănind şi multiplicând toate genurile de lucruri. Au numit această forţă *Musubi*... Istoria naţiunii japoneze nu este altceva decât mărturia evoluţiei credinţei lor în natură – armonizarea şi identificarea unei rase cu mediul său natural... Păstrează

natura şi redescoperă-te! Iată ce spune filosofia Musubi”.

Kawai explică cum japonezii vor să readucă spiritul *Musubi* într-o China degenerată, spre binele acesteia şi al Asiei întregi: 25

„Urmând învăţătura *Musubi,* Japonia, împreună cu o China renăscută, se va identifica în forţa cosmică ce creează şi generează viaţa şi va promova procesul acesta nesfârşit, spre înfrumuseţarea şi desăvârşirea modului de viaţă asiatic, lată fundamentul politicii japoneze referitoare la China”.

Nu toţi japonezii mergeau spre asemenea înflorituri filosofice pentru a justifica politica japoneză privitoare la China. Mulţi se refereau, simplu, în stil

nazist, la nevoia de „spaţiu vital”, ignorând terenurile încă slab utilizate din Hokkaidō. Teoria „spaţiului viial” era adesea legată de un argument în mod clar selectiv conform căruia existau numai trei moduri de a uşura presiunea exersată de surplusul de populaţie: emigrarea, cucerirea de pieţe mondiale şi expansiunea teritorială. Japoniei se presupunea că nu îi rămăsese altceva de ales decât a treia posibilitate, deoarece Vestul, prin legile sale anti-emigrare 26 japoneză şi tarifele comerciale pur şi simplu blocase primele două. Nimeni nu părea pregătii să se gândească la modalităţi precum controlul exersat asupra populaţiei, care se dovedise atât de eficient în perioada Tokugawu.

O altă justificare mai simplă a fost cea a

lui Ishiwara Kanji, cu aceeaşi faimă ca şi Incidentul Manciuria. El dorea ca ocuparea militară japoneză şi reorganizarea Asiei să ofere resurse Japoniei pentru a se pregăti de un Război Final prin care să câştige dominaţie mondială.27 Această luptă avea să se poarte între Japonia şi Statele Unite. Îshiwara a fost influenţat de credinţa călugărului budist medieval Nichiren într-o conflagraţie finală de proporţii care să pună capăt tuturor războaielor. S-a situat» de asemenea, pe poziţia filosofică conform căreia războiul, prin distrugerile cauzate, deschide calea reconstrucţiei şi deci face parte din mersul civilizaţiei, Totuşi, în ciuda aerului de filosofie, părerea sa despre viaţă era subordonată consideraţiunilor militare, constituind o versiune de militarism pur şi

simplu. 28

Îshiwara personal nu era foarte simpatizat, iar colegii săi29 nu i-au acordat prea mare încredere. Aceşti – factori i-au cam limitat influenţa. Cu toate acestea, părerile lui despre importanţa obţinerii de resurse asiatice de către Japonia în vederea unei înfruntări cu Statele Unite câştigau din ce în ce mai mult teren. Pe măsură ce anii 1930 treceau ideea sa de folosire a acţiunii militare pentru a lua controlul Asiei a ajuns să predomine asupra altor păreri panasiatice mai puţin agresive.

O astfel de opinie mai „calmă” aparţinea sinologului Tachibana Shiraki (1881 – 1945). Tachibana credea că Japonia, fiind naţiunea cea mai potrivită, trebuia să-şi stabilească conducerea culturală şi politică

asupra Asiei, nu cea militară. Astfel se va crea o entitate asiatică cultural-politică care va contrabalansa dominanţa entităţii occidentale deja stabilite. Din nefericire, pe lângă sugerarea confucianismului şi Căii Imperiale ca principii universale conducătoare ale acestei entităţi asiatice, Tachibana nu a propus alte mijloace specifice de organizare. Tăcerea sa a uşurat calea militarilor spre supremaţie.

5.4 PREGĂTIRILE PENTRU RĂZBOI

E adevărat că Japonia putea profita mult de pe urma resurselor din partea continentală a Asiei, mai ales de acelea cu care nu prea era înzestrată. Pe măsură ce dorinţa de bogăţii de pe continent căpăta un ton militar din ce în ce mai agresiv, în mod ironic, din punct de vedere economic

Japonia intra într-o perioadă de refacere, La megputulanilor 1930, făcuse, fără precedent şi cu mult curaj, pasutw Keynesian de a folosi cheltuielile bugetare deficitare pentru a aduce „reflaţie” şi a pune capăt recesiunii.30 Scosese, apoi, yenul din sfera standardului internaţional de aur, ceea ce dusese la o depreciere cu aproximativ 50 la sută şi o creştere în consecinţă n exporturilor Japoniei, acum mult mai ieftine. În 1936, Japonia se prezenta precum cea mai mare exportatoare din lume de bunuri de bumbac, fiind una dintre naţiunile importante care se desprindea de depresiunea mondială. De fapt, în următorii ani după 1930 creşterea economică medie anuală a Japoniei a fost de 5 la sută31, iar

între 1929 şi 1937, PIB a făcut un salt de mai bine de 50 la sută.32

Revirimentul economic indica faptul că Japonia în anii 1930 avea alte alternative decât expansiunea militară.33 Problema era dacă dorea să le urmeze. O economie mai puternică însemna şi o armată mai puternică, în spiritul sloganului Meiji, „o naţiune bogată, armată puternic a”.

— Deşi economia părea sănătoasă la nivel naţional, beneficiile nu ajungeau, însă, la suficienţi oameni. Majoritatea populaţiei locuia la ţară, angajaţi în agricultură, iar veniturile rurale şi-au revenit foarte încet. La mijlocul anilor 1930 acestea erau la aproape jumătate din ceea ce fuseseră prin anii 1920.34 în ciuda productivităţii îmbunătăţite, agricultura nu se dovedise

pur şi simplu la fel de eficientă precum producţia, căci proporţia de forţă de muncă reprezenta mai mult decât dublul proporţiei sale din PIB. În cadrul producţiei, în ciuda succesului exporturilor de piese de bumbac, industria textilă pierdea vizibil teren în faţa industriei grele cum ar fi cea de maşini.35 Faptul că fabricile de textile erau adesea situate în zone rurale sporea necazurile provincialilor.

Nici muncitorii de la oraşe nu o duceau mult mai bine din cauza dualizării sporite a industriei… De la începutul anilor 1930 guvernul promovase în mod deliberat o politică de raţionalizare industrială care autoriza carteluri în industriile importante. Aceasta le-a fost de mare folos deja bogatelor şi puternicelor pentru a se

consolida şi mai mult. În 1937 cele două *zaibatsu* principale, Mitsui şi Mitsubishi, deţineau o şeptime din tot capitalul din comerţ şi industrii}. Salariul mediu al unui muncitor într-o importantă (peste 5.000 de muncitori) era mai mult decât dublul cel al unuia dintr-o companie mică (sub treizeci de muncitori).

Legătura dintre guvern şi zaibatsunu apărea întotdeauna ca una de încredere nemărginită. Mulţi din guvern credeau că *zaibatsu* deja consolidate aveau prea multă influenţă, erau corupte, decadente şi dificil de controlat. Preferau să nu vadă adevărul, astfel încât numai câteva din *zaibatsu* deja solide dominau piaţa excluzând alte mari *f* companii.38 Acesta este unul dintre principalele motive pentru care guvernul a

promovat „noile *zaibatsu*” precum Nissan şi Toyota, active mai ales în zona producerii de vehicule.

Companiile din industriile cheie au fost ajutate de un pachet de legi din anii 1930, parţial de inspiraţie germană. Acestea aproape dădeau afară competiţia străină prin restricţii asupra valutei şi cereri de control managerial japonez pentru a putea căpăta autorizaţii. Ford reprezenta o deosebită ameninţare, iar prevederile Legii industriei producătoare de automobile din 1936 au fost antedatate pentru a face ilegală noua sa uzină de la Yokohama din 1935.

Z Aceeaşi lege, prin scutiri de taxe şi impozite, venea în ajutorul companiilor care scoteau vehicule militare, punându-le astfel

sub control guvernamental. Legi similare au fost votate pentru industrii precum cea a petrolului, oţelului, maşinilor unelte, şantierelor navale şi aviaţiei.

În vreme ce guvernul îşi înteţea controlul asupra industriei, la fel proceda şi armata cu guvernul. După încercarea eşuată din 26 februarie 1936 s-a format un nou cabinet sub Hirota Koki (18781948). Hirota a rămas pe post numai câteva luni, dar s-a arătat foarte receptiv la dorinţele armatei. A mărit considerabil bugetul militar, a promovat orientarea industriei grele către efortul de război şi a reinstituit principiul dinainte conform căruia numai amiralii şi generalii activi puteau fi aleşi miniştri ai armatei şi marinei.

În noiembrie acelaşi an, din nou

nesigură cu privire la intenţiile sovietice în Asia, Japonia a semnal Pactul Anti-Comintern cu Germania. Italia s-a alăturat şi ea la scurt timp. Documentul reprezenta, de fapt, un acord de asistenţă mutuală prin schimb de informaţii contra inamicului comun, Uniunea Sovietică

Anul următor Japonia a pornit războiul contra Chinei, în tifma Incidentului de pe Podul Marco Polo din 7 iulie11937. Acesta a început atunci când trupe japoneze staţionate în mod legai pentru manevre în apropiere de Pekin (Beijing) au pretins că s-a tras asupra lor de către chinezi. Situaţia, care poate foarte bine să fi fost provocată de japonezi în mod deliberat, 39 a condus la o încleştare armată locală. Într-o lună aceasta a degenerat într-un război total,

deşi niciodată declarat.

Chiar dacă ciocnirea iniţială a fost accidentală, nu a existat nicio încercare din partea guvernului japonez sau a împăratului de a preveni escaladarea conflictului.40 Ba mai mult, noul prim-ministru, Konoe Fumimaro (1891 – 1945) a promovat intens o atitudine războinică faţă de China. 41 La rândul său, China, sub un Cian-Kaişi înviorat, nu avea niciun chef să dea înapoi.

Luptele s-au întins spre Shanghai în august, oraşul căzând în noiembrie. Japonezii au pornit-o apoi spre capitală, Nanking (Nanjing), care a fost luată în decembrie numai după câteva zile de lupte. Prăbuşirea oraşului a continuat cu crime, violuri, torturi şi jafuri întreprinse de trupele japoneze într-una dintre cele mai

faimoase atrocităţi din lume. Nu se va putea şti niciodată cu certitudine numărul victimelor chineze, stabilit la 340.000 de către chinezi şi la numai 30.000 de către japonezi. Ce este sigur e că au fost omorâte mai multe zeci de mii de oameni, mulţi dintre ei civili.

Unele dintre atrocităţile din Nanking au fost filmate.42 Au existat mărturii pline de remuşcări din partea trupelor japoneze implicate în masacru.43 Chiar prinţul Mikasa (n. 1915), fratele mai tânăr al împăratului, care a fost încartiruit la Nanking, a recunoscut, într-un interviu acordat unui ziar popular la mulţi ani după tragedie, că aceasta a avut loc”. Totuşi, există şi azi japonezi, inclusiv în posturi înalte, care neagă carnagiul de la Nanking.

La fel şi toată ideea despre Japonia care s-ar fi comportat vreodată agresiv.

Spre surprinderea niponilor, chinezii nu au capitulat după Nanking. Lucrurile au intrat într-un punct mort, Japonia marcând ceva paşi înainte, dar prea mici. Conducătorii au început să-şi facă griji ca această campanie chineză s-ar putea prelungi prea mult, slăbind ţara şi lăsând-o neajutorată în faţa Uniunii Sovietice. Aceste temeri nu erau total nefondate. Sovieticii îşi exprimaseră în mod deschis sprijinul faţă de China. Au existat şi încleştări serioase militare între Uniunea Sovietică şi Japonia la sfârşitul anilor 1030, japonezii ieşind cam „şifonaţi” 45. Tot aceştia s-au alarmat atunci când Germania a semnat un pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică în august

1939, încălcând spiritul Pactului Anti Comintern dintre Japonia şi Germania.

j Japonia s-a simţit trădată de Germania. Încrederea în fostul idol {fusese zdruncinată de proclamaţia deschisă a lui Hitler despre I superioritatea rasei ariene şi de descrierea japonezilor ca fiind un „popor de categoria a doua”.46 Mai mulţi japonezi se temeau că Germania s-ar putea întoarce asupra Japoniei ca „Pericolul Galben”, în timp ce alte puteri occidentale, precum Statele Unite s-ar putea alătura Germaniei într-o astfel de cauză. Nu s-au descotorosit niciodată de asemenea îndoieli47

Totuşi, succesele nemţeşti din prima perioadă a primului război mondial, care a început imediat după septembrie 1939, au sugerat Japoniei că o politică pro Axă

(Germania şi Italia) ar fi profitabilă. Ca rezultat, Japonia a semnat Pactul Tripartit în septembrie 1940. Principalele puncte ale Pactului includeau un acord de a veni în sprijinul celorlalte în caz de atac din partea unei puteri ce nu era implicată în războiul din Europa sau în conflictul sino-japonez. Adică Statele Unite ale Americii.

Erau recunoscute interesele Japoniei în Asia. Acestea se bazau pe viziunea unei fylari Sfere de co-prosperitate în Asia de est (*Dai Toa Kydei-Keri*), condusă de Japonia. Nu era o imagine prea clară, dar versiunile sale mai idealiste includeau chiar şi ţări precum Australia şi Noua Zeelandă.

Pactul Tripartit i-a dat Japoniei încrederea de a îşi extinde activităţile în interiorul continentului asiatic. Aproape în

acelaşi timp cu semnarea Pactului la Berlin, trupele japoneze s-au deplasat spre nordul Indochinei franceze. O Franţă schilodită Le-a opus prea puţină rezistenţă. Statele Unite au răspuns prin limitarea exporturilor către Japonia de produse cum ar fi combustibil de avioane, oţel şi reziduuri de fier, dar s-au reţinut de la orice fel de acţiune militară. Publicul american era deosebii de indignat de acţiunile Japoniei în Asia, ca şi de cele ale Germaniei în Europa precum şi de semnarea Pactului Tripartit, dar, în general, sprijinea politica oficială de neintervenţie a guvernului.48

În iunie 1941, Germania a încălcat pactul de neagresiune şi i-a atacat pe sovietici. Acum, sovieticii fiind angajaşi în lupta cu Germania, Japonia s-a simţit

asigurată că achiziţiile sale din nordul Manciuriei sunt în siguranţă. Putea astfel să-şi îndrepte atenţia spre sud. Japonia dorea mai ales să-şi asigure o bază din care să se poată deplasa în Malaysia de vest şi Indiile olandeze de est, bogate în resurse. La 22 iulie 1941 a avansat spre sudul Indochinei, deşi şi-a dat seama că asta avea să stârnească o reacţie din partea Statelor Unite.

Replica oficială a americanilor a fost să îngheţe bunurile japoneze din America şi să impună un embargo cuprinzător asupra produselor americane ce mergeau spre Japonia. Acestea includeau nepreţuitul petrol. Japonia depindea 90 la sută de petrolul din importuri şi mai bine de trei sferturi din acesta venea din Statele

Unite.49

Neoficial, preşedintele Franklin Roosevelt s-a declarat imediat de acord cu un plan idealizat de bombardare pe furiş a Japoniei. Acesta fusese propus cu şapte luni înainte de Claire Chennault, conducătorul un grup voluntar de piloţi americani cu baza în China, cunoscut ca Tigrii zburători. Erau angajaţi ca mercenari de către guvernul chinez în lupta contra Japoniei. Chennault dorea mult să recurgă la raiduri strategice, bombardând Japonia „preemptoriu”. Ceruse sprijin mascat de la guvernul american şi primise ceva suport financiar, dar nu şi aprobarea pentru a-şi pune planul în aplicare. În mai 1941, consilierul lui Roosevelt, Lauchlin Currie, a vizitat China şi la întoarcere a repus planul pe tapet.

Roosevelt şi unii dintre membrii mai importanţi ai personalului său s-au dovedit entuziasmaţi de idee, dar au simţii totuşi că nu e practica. Cu toate acestea, pe 23 iulie, la o zi după mişcarea spre sud a trupelor japoneze în Indochina, Roosevelt şi principalii săi ofiţeri militari, cum ar fi amiralii Hart şi Turner şi-au pus semnăturile pe documentul JB 355 (Seria 691) intitulat „Cereri aviatice ale Guvernului chinez”.50

Printre alte lucruri, acesta a autorizat folosirea a 66 de bombardiere Lockheedrhudson şi Douglas DB-7 (alte avioane urmau să fie puse la dispoziţie mai târziu) pentru următorul scop bine determinat:

„Distrugerea fabricilor japoneze cu

scopul de a zdruncina producţia de muniţii şi articole de bază pentru menţinerea structurii economice a Japoniei”.

S-a întâmplat că avioanele s-au obţinut mai târziu şi au survenit alte evenimente înaintea planului şi a oricărui raid de bombardare.

Poate că a fost mai bine aşa întrucât JB 355 era, practic, condamnat de la început. La aproape 2000 de kilometri de bazele lor din China aceste bombardiere lente s-ar fi găsit în afara sferei protejate de escortele lor de avioane de vânătoare şi ar fi fost mai mult ca sigur distruse de perfecţionatele Mitsubishi Zero de vânătoare. Acest moment de aparentă nebunie, în care militari şi conducători politici cu experienţă au căzut de acord asupra unui plan atât de

fantezist, nu poate fi pus decât pe seama sentimentului de frustrare resimţit în faţa comportamentului Japoniei. Desigur, personaje de frunte, precum secretarul de stat Cordell Hull şi însuşi Roosevelt s-au pronunţat oficial de mai multe ori, dând curs mâniei faţă de japonezi şi dorinţei de a le da o lecţie.51

Embargoul asupra petrolului a fost mai eficient decât s-ar fi dovedit JB 355, căci a lăsat Japonia cu foarte puţine resurse de combustibil. În mod clar, situaţia nu putea continua aşa. La 3 septembrie conducătorii naţiunii au decis să pornească război împotriva Statelor Unite dacă situaţia petrolului nu avea să se rezolve până în octombrie. (Termenul a fost, apoi, extins până în noiembrie.)

În acelaşi timp, propunerea de-a ataca Pearl Harbor, făcută în ianuarie de amiralului Yamamoto Isoroku (1884 – 1943), a fost finalmente aprobată, făcându-se repetiţii în Golful Kagoshima din sudul Kyūshū. Existau persoane în Japonia care încă sperau că diplomaţia va prevala, ca de exemplu prim-ministrul Konoe (în ciuda spiritului său beligerant faţă de China), dar Hull mai ales a rămas tare pe poziţie cum că Japonia să-şi modifice radical politica înainte de orice fel de concesie. Dorea ca japonezii să se retragă nu numai din Indochina, dar şi din China. Konoe a demisionat îi octombrie pentru a fi înlocuit de ministrul apărării, generalul Tpjo Hideki (1884 – 1948).

Japonia a fiteut ultima concesie la

sfârşitul lui noiembrie, căzând de acord să se retragă din sudul Indochinei, dar nu din China. Hull nu a acceptat, dar Japonia nici nu se aşteptase să o facă. Sub comanda amiralului Nagumo Chuichi (1887 – 1944) vasele sale porniseră deja din Kurile spre Hawaii. Era o flotă mare cu o misiune ucigaşă, conţinând şase port-avioane cu mai bine de 400 de avioane» două nave de război, trei crucişătoare, nouă distrugătoare şi mai mult de o duzină de submarine.

Împăratul Hirohito a aprobat formal începutul războiului la 1 decembrie, mai târziu susţinând că „în chip de monarh constituţional într-un sistem politic constituţional nu aveam de ales decât să accept hotărârea cabinetului Tojode a porni războiul”. 52 Şi mai important, tot el a spus

că: „Probabil aş fi încercat să votez contra deciziei de a porni războiul *dacă atunci aş fi putut prevedea viitorul*" (sublinierile mele).53 Adică, nu s-a găsit chiar în imposibilitatea de a interveni, ci nu a vrut să o facă pentru că atunci credea că rezultatul războiului va fi favorabil Japoniei.

Hirohito şi-a închipuit un timp că este posibil să dai o lovitură americanilor şi apoi să abordezi o politică de pace. 54 Aici părerea lui coincidea cu a majorităţii. Numai cei mai fanatici japonezi credeau că vor învinge de tot America. Nu era nici măcar practica tradiţională japoneză aceea de a le întâlni faţă în faţă cu un inamic mai puternic pentru a risca o înfrângere umilitoare. Exista însă o acceptare fatalistă a faptului că o confruntare cu America era

necesară şi majoritatea vedea o posibilitate bună de a ajunge la o remiză onorabilă, cum se întâmplase cu Rusia. Adică, puteau să se lupte cu un duşman mai puternic până la punctul în care acesta se plictisea şi părea gata să discute condiţii de pace, ceea ce ar fi găsit Japonia într-o poziţie mai bună decât în 194153. Sau cel puţin aşa credeau ei.

5.5 RĂZBOIUL DIN PACIFIC

Prima lovitură japoneză din Războiul din Pacific nu a fost împotrivi americanilor Ja Pearl Harbor, ci împotriva britanicilor în Malaya. Ci aproape 90 de minute înainte de Pearl Harbor 5.000 de trupe japoneze au atacat cu succes o forjă britanică din Kota Bham, în Sultanatul Kelantan.56

Japonezii şi-au dat seama că, oricum, războiul împotriva Americii înseamnă

aproape sigur şi război împotriva britanicilor. Aveau nevoie de resursele din Malaya cât de curând pentru a susţine efortul de război şi ştiau că nu prea au de ce se teme de englezi. Câteva luni mai devreme, într-una din rarele demonstraţii de ajutor german dat Japoniei, un comandant al unui submarin nemţesc le-a transmis un raport ultrasecret adresat de statul major britanic ministerului de război.57 Raportul afirma că Singapore şi alte teritorii britanice din Asia de sud-est erau socotite imposibil de apărat împotriva unui atac japonez, putând să primească foarte puţine (sau deloc) întăriri militare. Aflând asta japonezii nu numai că au căpătat siguranţa de a ataca poziţiile britanice, dar li s-au risipit şi orice fel de

rezerve privind angajarea a atât de multe resurse în agresiunea de la Pearl Harbor şi a poziţiilor americane.

Pearl Harbor a fost atacat puţin înainte de 8 dimineaţa la 7 decembrie (ora locală). Prima lovitură a constat într-un val de 183 de bombardiere. Cel de-al doilea val a cuprins 167 de bombardiere şi a venit peste o altă oră. Forţele americane de acolo erau total nepregătite. S-au înregistrat 4.500 de victime (dintre care cam trei sferturi au fost ucişi sau daţi dispăruţi, presupunându-se că au fost omorâţi). America a rămas fără patru nave de război, aproximativ 180 de avioane şi trei distrugătoare. În plus, patru alte nave de război, optzeci de avioane şi trei crucişătoare uşoare au suferit avarii serioase. De partea japoneză, pierderile s-

au cifrai la numai cinci submarine, douăzeci şi nouă de avioane şi şaizeci de oameni.

În ciuda faptului că a fost considerabil, efectul acţiunii de la Pearl Harbor ar fi putut şi ar fi trebuit să fie şi mai teribil. Amiralul Nagumo a fost criticai de un număr de colegi de-ai să-i pentru că nu a ordonat decât două raiduri aeriene şi pentru că nu a reuşit să distrugă mari depozite de petrol, ateliere, alte mijloace de reparaţii, hangare de avioane, nenumărate vapoare precum şi avioane neatinse sau numai parţial lovite.58 Din punct de vedere militar, atacul nu a înregistrat succesul pe care ar fi trebuit să-l aibă. Ca şi când japonezilor nu le venise să creadă că pot avea aşa noroc încât să producă atâtea ravagii şi atunci s-au retras prematur.

Atacul nu a fost un model de eficientă operativă, dar s-a dovedit suficient pentru a realiza intrarea americanilor în război, imediat şi cu vârf şi îndesat, s-ar putea spune. Neintervenţionismul a fost practic neutralizat de indignarea publică faţă de ceea ce a fost perceput ca o lovitură dată pe la spate, lipsită de onoare.

Faptul că japonezii au atacat fără o înştiinţare prealabilă a reprezentat pentru mulţi o mărturie clară a modului acestora de a lucra pe furiş. Japonezii au pretins că aceasta nu s-a datorat unei omisiuni deliberate din partea lor, ci nepriceperii personalului de la ambasada japoneză din Washington, care a făcut ca notificarea să sosească la o oră după atac, în loc de jumătate de oră înainte. Problema a generat

o controversă, dar de fapt întreaga chestiune capătă un aer teoretic, gândindu-ne cum a fost ignorată lovitura de la Kelantan. Chiar dacă înştiinţarea ar fi sosit la vreme, cu jumătate de oră înainte de Pearl Harbor, tot la o oră după Kelantan ar fi fost, iar lovitura asupra acelei localităţi pur şi simplu nu a fost anunţată. Cu alte cuvinte, în ciuda negaţiilor oficiale japoneze nu încape dubiu că la Pearl Harbor s-a produs un atac deliberat fără nici, uit fel de prevenire, chestiune considerată ca ruşinoasă de mulţi dintre proprii conducători militari al Japoniei, inclusiv pilotul de marcă Sakai Suburb.59 Pe de altă parte, acest „atac neaşteptat” nu ar fi trebuit să constituie nicio surpriză pentru nimeni, dală fiind tactica anterioară folosită

de Japonia contra Chinei şi Rusiei.

Indiferent de faptul că Japonia a omis să trimită o notificare oficială, chestiunea dacă liderii americani au fost sau nu luaţi prin surprindere este mult mai controversată. La o extremă se situează cei care cred că Pearl Harbor a fost o conspiraţie a lui Roosevelt şi colegilor săi, care ştiau totul despre atacul iminent, dar l-au permis, – sau chiar l-au încurajat – sacrificând vieţi americaneşti pentru a face Statele Unite să se implice în războiul împotriva Japoniei, aliata Germaniei. La cealaltă extremă se află cei care susţin că America a fost pur şi simplu prinsă pe picior greşit, din prea multă complezenţă. Pot fi aduse dovezi în ambele sensuri şi probabil că nu se va şti niciodată care a fost adevărul.60

Desigur, au existat, indiscutabil, mai multe avertismente privitoare la atac, inclusiv interceptări de coduri, semnale radar* observări şi contrainformaţii furnizate Americii nu numai de proprii agenţi, dar şi de alte naţiuni, precum ar fi olandezii. Întrebarea cheie este cât de mult au fost recunoscute acestea ca atare la vremea respectivă. Pentru că atunci, un ataşat naval de la Ambasada americană din Tōkyō, de la care te-ai aşteptat să fi fost la curent cu ce se întâmplă cu Japonia şi cu puterea sa militară, pretindea ca „japonezii pot fi făcuţi pulbere în 24 de ore” M-Mtdţi din marină doreau „să se lupte oricând cu mititeii coloraţi”. Înainte de Bătălia din Atlantic.62 Astfel de atitudini nu favorizau luarea în serios a ameninţărilor japoneze şi

a tuturor semnalelor evidente. Fără doar şi poate că a fost vorba şi de prea multă încredere în forţele proprii.

Pe de altă parte, este la fel de clar că cei care ţineau cu dinadinsul să intre în acţiune, inclusiv câţiva dintre liderii Americii, şi-au văzut visul cu ochii prin Pearl Harbor. Poate că japonezii dăduseră o lovitură mai puternică decât se aşteptase oricine, dar, în fine, bătălia se pornise. Oricum ar fi, rămâne faptul că atacul s-a dovedit eficient în anihilarea sentimentului de neintervenţionism şi aruncarea Americii în războiul contra Germaniei, ajutând astfel Anglia, cum Churchill dorea atât de mult.63 Chiar Roosevelt le-a spus mai târziu lui Churchill şi Stalin că dacă nu ar fi fost atacul japonezilor ar fi avut mari dificultăţi

în a convinge poporul american să intre în război.64 Era asta o expresie de mulţumire la atingerea unui scop sau un simplu enunţ al unei stări de lucruri? Iată, deci, un exemplu tipic de ambivalenţă caracterizând aproape lot materialul legal de controversa nesfârşită şi complicată referitoare la atacul de la Pearl Harbor. Deşi fascinantă şi relevantă pentru cei interesaţi de Japonia, aceasta trebuie totuşi să rămână numai o problemă a istoricilor politicii americane.

Dinspre partea japonezilor, ei se găseau acum în război cu America. În ciuda criticilor operaţionale legate de atacul de la Pearl Harbor, bucuria în Japonia era mare, inclusiv la palatul imperial.65 Această bună dispoziţie avea să continue printr-o succesiune de succese japoneze marcate în

primele stadii ale Bătăliei din Pacific.

La puţine ore după Pearl Harbor, forţele aeriene americane au fost puternic zdruncinate de un atac asupra llolilei aeriene, cantonată în Filipine şi reprezentând practic o altă ţintă perfectă în imobilismul său, într-o săptămână sau aşa ceva, Thailanda a fost ocupată şi s-a predat diplomatic. Modesta flota britanică din Malaya a fost puternic avariată, permiţând japonezilor să facă progrese în zonă. Guamul a căzut la 11 decembrie şi alte insule din Pacific în următoarele două luni. Hong Kong-ul a fost capturat pe 25 decembrie. Borneo s-a predat la 19 ianuarie. La 15 februarie, într-unul dintre cele mai demoralizante momente din istoria militară britanică, Singapore a capitulat

necondiţionat în urma unui atac neaşteptat. Majoritatea britanicilor îl consideraseră de necucerit, posedând cam 70.000 de combatanţi, de două ori mai mult decât trupele japoneze care l-au atacat. Spre sfârşitul lui februarie, Sumatra, Timor şi Bali căzuseră şi ele. Djakarta s-a predat la 6 martie, Rangoon în Birmania a urmat la 8 martie şi Java lu' 9 martie. În Filipine, Manila a fost luată la 2 ianuarie 1942, deşi Bataan a rezistat până la începutul lui aprilie, iar Insula Corregidor până la 7 mai. În martie, generalul Douglas McArthur (1880 – 1964), comandantul american al forţelor din Orientul îndepărtat, părăsise baza din Filipine pentru a merge în Australia cu ordin de la Washington. Faimoasele vorbe „Mă voi întoarce” aveau

să devină un slogan de unire al Aliaţilor în regiunea Pacificului.

Succesele iniţiale ale Japoniei s-au datorat parţial faptului că Aliaţii erau ocupaţi în Europa, dar mai mult intensităţii atacurilor. Aliaţii nu erau pregătiţi pentru aşa ceva. Mulţi împărtăşeau comentariul lui Winston Churchill la căderea Singaporelui: „Violenţa, furia, abilitatea şi puterea Japoniei au depăşit cu mult tot ce crezusem noi”. 66 Occidentalii subestimaseră mult Japonia, inclusiv aliaţii occidentali ai acesteia. Hitler a fost puternic descumpănit de uşurinţa cu care japonezii, aceşti *untermenschen* („oameni inferiori”) înfrânseseră trupe albe, mai ales la Singapore.67

Intensitatea japoneză avea, conform

celor spuse de ei înşişi, o motivaţie spirituală.68 Credeau că în cuget suni mai puternici decât molâii de occidentali, moleşiţi de materialism şi egoism. Erau, apoi, hotărâţi de a lupta până la moarte. Printr-o ilustrare specifică, un contraatac aliat în Insulele Aleuline din mai 1943 s-a soldat cu 2.351 de japonezi morţi, numai 28 predându-se.69 Proporţia de decedaţi faţă de cei care se predaseră, de 84/1 nu era neobişnuită pentru niponi. A fost chiar întrecută în nordul Birmaniei unde s-a ridicat la 120/1,70 în plus, majoritatea japonezilor luaţi prizonieri erau fie răniţi, fie inconştienţi! sau oricum râu în deplinătatea capacităţilor atunci când71 fuseseră capturaţi. Ceea ce contrastează puternic cu proporţia Aliaţilor de o moarte la 4

predări72, o diferenţă de câteva sute de ori, deşi sporită de capitulările aliate în masă, cum ar fi la Singapore.

Nu toţi japonezii erau pregătiţi să lupte până la moarte, aşa cum arată dări de seamă orale, ulterioare.73 Unii s-au predat, mai ales în ultimele stadii ale războiului, deşi la acel punct mulţi au simţit dificultatea gestului, de ambele părţi fiind luaţi puţini prizonieri.74 Totuşi, majoritatea considera moartea preferabilă predării. Desigur, mulţi fuseseră îndoctrinaţi să creadă că sacrificiul suprem în beneficiul naţiunii era cel mai de seamă serviciu în slujba împăratului-zeu, însuşi scopul existenţei şi maxima purificare. Povestiri orale relatează extinderea acestei dorinţe de a muri, care pricinuia adesea angoase

severe celor împiedicaţi să piară pentru cauză.75 Aliaţii n-au fost niciodată siguri, până ce războiul nu s-a terminat, că rasa japoneză, în întregime, nu se va autodistruge mai degrabă decât să capituleze, într-o dorinţă de moarte în masă, cunoscută ca *ichioku gyokusai* („autodistrugerea sutei de milioane ca un giuvaer”).76 Mulţi japonezi credeau că asemenea luptă până la capăt pentru o cauză este în onorabila tradiţie a samurailor, puţini înţelegând cât de idealizată era imaginea aceasta.

La un nivel mai puţin glorios, multor japonezi li se sugera că în caz de capturare vor fi torturaţi cu brutalitate de către inamic şi că moartea ar fi mai puţin dureroasă. Chiar cei care nu erau

influenţaţi de îndoctrinare sau de avertismentele privind tortura, preferau totuşi să dispară, deoarece credeau că predarea i-ar umple de ruşine şi victimiza pe ei şi familiile lor, mai târziu, acasă în Japonia.77 Majoritatea celor care au supravieţuit în captivitate au preferat că ai lor sari considere morii în luptă – spre deosebire de prizonierii aliaţi, care invariabil cereau ca familiile să fie informate de faptul că sunt încă în viaţă 78

Credinţa idealizată că un războinic adevărat, perfect luptă până la moarte explică brutalitatea tratamentului aplicat celor ce nu îşi luau viaţa. Comportarea deplorabilă a japonezilor cu prizonierii aliaţi este bine cunoscută. Raia morţii se situa în jur de 30% pentru prizonierii din lagărele

japoneze, prin contrast cu mai puţin de *5*% pentru cei din lagărele germane sau italiene.79 Totuşi, japonezii îşi tratau proprii oameni cu aproape aceeaşi brutalitate dacă îi bănuiau că au acţionai, fă vă onoare sau clacă îi credeau altcumva întinaţi sau impurificaţi.80 Cei desemnaţi pentru serviciu în lagărele de prizonieri aliaţi aparţineau de obicei acestei categorii, căci adevăratul războinic nu trebuie să aibă de-a face cu „fiinţe umane descalificate” cum erau prizonierii. Propria nemulţumire şi autodetestarea pentru faptul că au fost desemnaţi să îndeplinească asemenea sarcini ar putea explica parţial unele exagerări în comportamentul lor faţă de prizonieri.

Brutalitatea cu care îi tratau pe aliaţii

captivi a fost accentuată de mânia şi neîncrederea faţă de Vest, ce mocnea de câteva decenii. Exista şi un sentiment de dispreţ faţă de apuseni, care se considerau superiori şi nu i-ar fi recunoscut pe japonezi ca egali, dav iată că se dovedeau acum mai slabi ca aceştia în luptă. Disponibilitatea japoneză de a ierarhiza lucrurile se aplică şi raselor, şi mulţi nici nu aveau nevoie de îndoctrinare prin *no Hongi* sau altceva similar, pentru a se convinge că Japonia reprezenta o supernaţiune. Ca rasă erau puri şi perfecţi. Fiinţele imperfecte sau impure rar meritau respect – chiar dacă nu erau prizonieri, aşa cum au aliat multe dintre naţiunile asiatice ocupate.

Şi, desigur, mai existau şi sadicii, care s-au dat în vileag cu prilejul oferit de război

de a mutila, ucide, tortura şi a-şi dovedi bărbăţia. Toate naţiunile războinice şi-au avut proprii sadici, iar Japonia nu a fost o excepţie, cu siguranţă. În anumite ocazii s-ar părea că a şi încurajat asemenea comportament, ca mijloc de insensibilizare a propriilor trupe.81

În mod ironic, chiar ardoarea în luptă a japonezilor şi însăşi uşurinţa victoriilor de începui a lucrat împotriva lor. Succesele facile le-au dat senzaţia de invincibilitate, îndepărtând planul iniţial de a lovi rapid şi apoi de a căuta pacea. Brutalitatea lor a impulsionat spiritul războinic al Aliaţilor şi a făcut foarte improbabilă o acceptare din partea acestora a unei oferte de încetare a ostilităţilor în termeni favorabili Japoniei.

Invincibilitatea Japoniei a fost ştirbită

încă din 18 aprilie 1942, prin Raidul Doolittle. Este vorba de o misiune de bombardament asupra oraşului Tōkyō, executată de 16 bombardiere americane B-25 lansate de pe portavioane departe de coastele Japoniei, şi condusa de colonelul James Doolittle. De data aceasta fusese rândul Japoniei de a fi luată prin surprindere. Bombardierele B-25 au lovit înainte ca oricine din Japonia să-şi fi dat seama ce se întâmplă şi spre îngrijorarea şi stânjeneala japonezilor niciunul dintrii avioane n-a fost atins de focul antiaerienei. Toate şi-au continuat zborul şi au aterizat în China, unde opt dintre piloţi au fost capturaţi de către forţele japoneze. Trei au fost executaţi ca terorişti, provocând protestul Germaniei la adresa aliatului

japonez, aceste execuţii stabilind un precedent nedorit.82 Alţii au suferit vivisecţii, pe post de cobai umani pe parcursul desfăşurării experimentelor japoneze în domeniul războiului chimic şi biologic 83

O lovitură mai serioasă la adresa moralului japonez a survenit la mai puţin de o lună, odată cu bătălia din Marea de Coral pe 7 – 8 mai 1942, care a împiedicat planurile japoneze de a invada Port Moresby în Noua Guinee. Japonia a rămas fără unul dintre portavioane, iar altul a suportat stricăciuni grave. America a suferit, de fapt, pierderi mai mari, dar bătălia a marcat prima ocazie în care japonezii fuseseră opriţi în Pacific.

Un eveniment major – de fapt o cotitură

decisivă în război – s-a produs în luna următoare: bătălia de la Midway, din 46 iunie. Japonia intenţiona să ocupe insula Midway, la cam 1500 km vest de Hawaii, ca bază strategică. Însă planurile i-au fost descoperite de agenţiile aliate de informaţii. Spre deosebire de cazul Pearl Harbor, de adeaslă dată informaţia a fost utilizata cu eficienţă. Flota japoneză, condusă din nou de Nagumo, a pierdut 4 portavioane, peste 2000 de membri de echipaj şi un crucişător greu.

Din acel moment înainte, în ciuda unui număr de victorii şi înaintări pe continentul asiatic, norocul Japoniei s-a „ofilit”, începând cu Pacificul. Planurile de a invada Noua Caledon le, Fiji şi Samoa au fost abandonate, ca şi price idee de a ocupa

Australia sau Noua Zeelandă. Trupele i-au fost gonite din Noua Guinee şi Guadalcanal la începutul lui 1943. Guadalcanal-ul a costal-o 25.000 de oameni, în timp ce americanii au pierdut doar 1.500.

În 1943 resursele japoneze ajunseseră la limită. Au fost nevoiţi Munci să-şi înlocuiască controlul direct asupra unui număr de ţări asiatice cu unul indirect. Unor naţiuni ocupate precum Birmania şi Philipine li s-a acordat independenţa nominală. Japonia încerca să menţină unitatea în cadrul intereselor sale asiatice precum şi propriul rol conducător, prin concentrarea asupra misiunii sale de pretins eliberator de sub imperialismul apusean. Asta s-a concretizat în Declaraţia Asiei de Est, făcută la 6 noiembrie 1943 la Tōkyō de

către conducătorii marionetă ai Manciuriei, Chinei, Thailandei, Birmaniei, Philipinelor şi „Indiei libere”. Documentul ataca imperialismul apusean şi reafirma cooperarea asiatică.84 Mulţi dintre oamenii acestor naţiuni îi întâmpinaseră, poate, pe japonezi ca eliberatori. Totuşi, în realitate ei erau profund dezamăgiţi la acea dată de duritatea acestora. Ocupaţia niponă îi lăsa pe localnici de multe ori fără hrană şi alte resurse, obligaţi să muncească ca salahori, uneori deportaţi chiar în Japonia.

Chiar şi poporul japonez era supus restricţiilor la resurse şi legilor mobilizării la muncă grea. Toate femeile nemăritate sub vârsta de 25 de ani au fost înrolate în agricultură sau industrie începând din septembrie 194385 şi cantitatea de hrană în

Japonia a scăzut mult în acel an, spre sfârşitul căruia raţiile furnizau numai 1.40$ calorii pe zi, nici jumătate din necesar.86

În 1944 Japonia a făcut noi eforturi, născute mai ales din disperare. Acasă se obţinuse o creştere marcată a producţiei de echipamente de război. În acel an s-au realizat mai mult de 28.000 de avioane, faţă de numai 5.000 în 1941.87 Dar asta nu era încă nici pe departe cât producţia Statelor Unite sau a multora dintre aliaţi. În perioada 1941 – 4, Japonia a realizai 58.822 de avioane, în timp ce Marea Britanie fabricase 96.400, iar Statele Unite 261.826.88 Oricât de avansate tehnic ar fi fost, avioanele Japoneze erau pur şi simplu insuficiente în străinătate, de-a lungul anului se marcase un număr de succese

japoneze în China. Totuşi părea imposibilă neutralizarea aerobazei americane de la Szechwan, ceea ce însemna că SUA puteau continua să o folosească pentru a ataca ţinte din Japonia cu bombardierele cu rază mare de acţiune B-29. Ceea ce au şi făcut cu frecvenţă sporită, întâlnind slabă rezistenţă. O lovitură deosebit de serioasă pentru Japonia a fost pierderea insulei Saipan din arhipelagul Marianelor în iulie, după lupte foarte grele. De acum şi aceasta putea fi folosită ca baza pentru bombardamente împotriva Tt) kyo-ului. Apărarea teritoriului patriei a devenit astfel o prioritate stringent, 1

Cedarea Saipan-ului a reprezentat o pierdere devastatoare pentru Tojd însuşi, deoarece doar cu câteva luni mai devreme

îşi asigurase colegii că aceasta nu poate fi cucerită. A fost înlocuit atât ca primminiştru – generalul Koiso Kuniaki (l 880 – 1950) preluând puterea – cât şi ca şef al statului majorai armatei. Încrederea în Tojo şi efortul japonez de război a fost afectată în mod serios. Mulţi militari cu grade înalte, care acum erau conştienţi şi de declinul Germaniei, s-au întors la convingerea antebelică că o victorie japoneză era exclusă. Simţiseră că ar fi fost înţelept să încerce să obţină pacea în cei mai buni termeni. Aceştia ar fi fost, în mod sigur, mai puţin favorabili decât se sperase în 1941, dar măcar ar fi adus oprirea ostilităţilor. Exista credinţa greşită că Uniunea Sovietică ar putea fi de partea Japoniei în această problemă. În realitate, cu un an mai

devreme, în 1943, sovieticii s-au angajat să se alăture Aliaţilor împotriva Japoniei după ce Germania va fi fost înfrântă. Oricum, cu speranţa unui posibil ajutor sovietic în minte, Cabinetul Koiso a decis să continue lupta. Mai exista şi iluzia că s-ar fi putut ajunge la un compromis dacă apărarea japoneză a teritoriului patriei ar fi fost suficient de tenace pentru a-i epuiza pe Aliaţii ce înaintau, făcându-i să accepte pacea, pentru a nu mai pierde oameni.

Măsura de apărare tenace adoptată ceva mai târziu în acel an a fost folosirea sistematică a piloţilor Cunoscuţi oficial sub numele de *Shtripli* 7 bkubetsu *Kogekitai*, Forţa Specială de Atac, piloţii purtau numele „vântului divin” (kamikaze sau shinpu) care salvase Japonia de invazia

mongolă în secolul al XIII-lea. Deşi uneori se utilizau aparate obişnuite, „avioanele sinucigaşe” erau de obicei doar bombe cărora li se adăugaseră aripi şi mecanisme rudimentare de pilotaj. Nu puteau să devieze de la ţinta aleasa şi oricum nu aveau combustibil şi pentru întoarcere. Aliaţii le spuneau „bombe *baka*” („bombe pentru tâmpiţi”), pilotate de cele mai multe ori de tineri sub 20 de ani, cu doar câteva săptămâni de antrenament.

Kamikaze au fost folosiţi pentru prima dată pe 25 octombrie 1944, în bătălia de la Leyte din Filipine. Mac Arthur îşi îndeplinea promisiunea ele a se întoarce şi a debarcat la Leyte pe data de 20 a lunii. Lupta ce a urmat în Golful Leyte între 23 – 26 octombrie 1944 a fost cea mai mare

confruntare navala din istoria lumii. S-a încheiat; cu distrugerea efectivă a marinei militare japoneze. Deşi trupe japoneze tiu continuat să rămână în diverse locuri clin insule până la sfârşitul războiului – şi în unele cazuri şi după aceea – dominaţia lor slăbea încet dar sigur. Corregidor a fost luat înapoi în februarie 1945, iar Manila la mijlocul lui martie.

Recucerirea Manilei a constituit o tragedie deosebită pentru localnici. Cei 20.000 de japonezi prinşi în capcană, care aproape toţi aveau să lupte până la moarte, şi-au ieşit din minţi sub presiunea atacului american. S-au petrecut scene de viol, jaf şi omor similare celor de la Nanking, deşi este vorba despre o relativ puţin cunoscută atrocitate. Aproximativ 100.000 de cetăţeni

au fost omorâţi în luna premergătoare recapturării oraşului.90 în acele zile finale ale războiului civilii japonezi din Filipine au suferit şi ei din cauza trupelor japoneze. În mai 1945 soldaţii niponi în retragere au omorât vreo 20 de copii ai propriilor civili care însoţeau trupele, astfel încât plânsul acestora să nu dea în vileag poziţia unităţii.91

Mai 1945 a fost martor recuceririi Rangoon-ului de către britanicii urmând recapturării Mandalay-ului în martie. Pornirea antijaponeză a Aliaţilor a fost întărită, în acest moment, de descoperirea brutalelor condiţii de muncă forţată de la notoria cale ferată din Birmania. Acela fusese un proiect desfăşurat de japonezi între octombrie 1942 şi noiembrie 1943 cu

scopul de a asigura aprovizionarea din Thailanda. Provocase moartea a cam 60.000 de muncitori, incluzând localnici şi aproape 15.000 de prizonieri de război britanici şi australieni.

În primele luni din 1945 americanii şi-au îndesit atacurile asupra Japoniei, folosind bombardierele cu rază lungă de acţiune B-29, mai ales în misiuni de noapte la joasă înălţime. Aceste raiduri fuseseră mult uşurate de capturarea Iwo Jimei (Iojima) din grupul de insule Bonin (Ogasawara) în martie, care a pus la dispoziţie o bază convenabilă la mijlocul distanţei între Japonia şi Saipan. Japonezii nu aveau niciun răspuns la aceste raiduri. La un total de 31.387 de zboruri, între iunie 1944 şi sfârşitul războiului în august 1945. s-au

pierdut numai 74 de B-29 – o rată de pierderi de sub 0,25% 92 Cel mai mare raid a fost cel asupra Tokyo-ului la 10 martie, având ca rezultat mai mult de 100.000 de morţi. Marea majoritate a marilor oraşe din Japonia cu excepţia „situurilor culturale” cruţate, cum ar fi Kyōto şi Nara, 93 «în suferit distrugeri situate câni între 40 şi 50%.

Se estimează că până la sfârşitul lui mai cel puţin 13 milioane de oameni rămăseseră fără case.94

La I Aprilie a început invazia Okinawei. Aceasta făcea parte chiar din Japonia. Patru zile mai târziu primul-ministru Koiso a demisionat şi a fost înlocuit de bătrânul amiral Suzuki Kantară (18671948). Luna următoare, pe 8 mai, Gemi an ia a fost

înfrântă, Aliaţii putându-se concentra nestânjeniţi asupra Japoniei. Ceea ce părea a fi de rău augur pentru japonezi.

Okinawa a cazul pe 21 iunie, după trei luni de lupte teribile. 110.000 de soldaţi şi cam 150.000 de civili japonezi au murit. De partea americană aproximativ 13.000 de oameni au fost omorâţi şi încă 40.000 au fost răniţi. Acestea au fost cele mai mari pierderi americane din întregul război, sugerând că apărarea japoneză avea să fie cu adevărat tenace. Bătălia pentru Okinawa a implicat şi folosirea disperata a cca. 2000 de piloţi kamikaze, precum şi un mare număr de sinucideri în masa de civili care fuseseră învăţaţi să creadă că invadatorii americani erau nişte monştri inumani. De aceea, preferau să se arunce de pe

acoperişuri decât să fie obligaţi să-şi trăiască viaţa prizonieri.95

Înfrângerea apărea acum iminentă. Totuşi, deşi Suzuki însuşi nu agrea în mod deosebii ideea continuării războiului, dispoziţia militarilor (în special din armata de uscat, care a ieşit învingătoare) era de a lupta până la sfârşit. Simţeau că a capitula ar fi însemnat să dezonoreze pe cei ce şi-au dat vieţile în bătălie.96 Acum exista în toate o puternică doză de fatalism.

Pe 17 iulie preşedintele Truman – Roosevelt murise în aprilie – s-a întâlnit cu Stalin şi Churchill la Potsdam, în Germania, pentru o rundă de convorbiri de două săptămâni privind situaţia în război. Cian Kai-şi a participat prin telefon. În acea lună Statele Unite testaseră cu succes o bomba

atomică, iar Truman a aşteptat rezultatele înainte de a decide asupra unei note ce urma să fie remisă Japoniei. Este vorba de Declaraţia de la Potsdam, emisă pe 26 iulie.97 Numele lui Stalin nu apărea la acea dată, deoarece Uniunea Sovietică nu declarase încă război Japoniei, dar Sovietele au aprobat Declaraţia mai târziu. Aceasta cerea Japoniei să capituleze necondiţionat sau să suporte „o distrugere imediată şi deplină”. Se mai menţiona, de asemenea, ocupaţia, epurarea liderilor militari, stabilirea unei noi ordini politice democratice şi recunoaşterea suveranităţii poporului japonez, dar numai în interiorul graniţelor stabilite la începutul perioadei Mciji, Niciun cuvânt despre împărat.

Japonia nu a acceptat declaraţia.98

Aliaţii doreau să evite grelele pierderi care ar fi urmat cu siguranţă dacă ar fi continuat atacul asupra arhipelagului japonez, cunoscut în plan drept Operaţiunea Olympic. Americanii erau nerăbdători să oprească rapid ostilităţile pentru a minimaliza câştigurile sovieticilor, care erau pe cale să intre în război.99 S-ar putea chiar ca ei să fi vrut să-i impresioneze pe aceştia cu noua lor tehnologie atomică, sau pur şi simplu au dorit să o testeze pe o ţintă adevărată.100 Posibil, dar puţin probabil, ca ei să fi supraestimat realizările japoneze la propria armă atomică şi să fi intenţionat să-şi asigure prima lovitură.101 în orice caz, decizia de a se folosi noua bombă asupra Japoniei a fost luată.

La 6 august s-a lansat o bombă atomică

deasupra oraşului Hiroshima. Era prima dată în istoria lumii când se folosea o asemenea armă. A cauzat în jur de 90.000 de morţi imediat sau la scurta vreme după aceea.102 Cam tot atâţia au murit în anii următori din cauza efectelor ei. Mai mult de 80% din clădirile oraşului au fost distruse. Lipsa unui răspuns prompt japonez a avut ca rezultat lansarea unei a doua bombe pe 9 august, de data asta la Nagasaki. Aceasta a mai cauzat încă 50.000 de morţi imediat sau la scurta vreme după aceea şi încă 30.000 în anii care au urmat.

În ziua precedentă Uniunea Sovietică declarase război Japoniei şi atacase Manciuria aproape imediat. Aceasta constituise o altă lovitură neaşteptată.

Japonia nu mai avea alternativă realistă

decât să accepte termenii Declaraţiei de la Potsdam, dacă nu voia să-şi urmărească propria distrugere ca naţiune. În seara zilei de 9 a fost convocată o întrunire la vârf. Unii încă ar fi preferat distrugerea capitulării, unii doreau să continue lupta în căutarea unor termeni mai favorabili, alţii erau gata să cedeze. Hirohito se pregătise să accepte Declaraţia cu condiţia ca instituţia imperială să poată fi păstrată intactă. Americanii, informaţi despre asta prin intermediul Elveţiei şi al intermediarilor elveţieni şi suedezi, au refuzat să dea un răspunş ferm, dar au permis ca împăratul să domnească în conformitate cu decizii! Comandantului Suprem al Puterilor Aliate (SCAP) şi conform voinţei poporului japonez.

La o nouă întâlnire pe 14, avuta cu scopul de a discuta răspunsul american, s-a manifestat din nou indecizie. La cererea lui Suzuki, Hirohito a avut votul decisiv, făcând remarca: Japonia va trebui să „suporte ceea ce este de nesuportat”.103

Decizia sa nu a fost bine primită de către toţi aşa cum s-a aflat neoficial. Un număr de ofiţeri cu grade mai mici au încercat fără succes să-l împiedice pe împărat să-şi înregistreze „discursul de capitulare” pentru a fi transmis către naţiune a două zi. Cam 500 de militari au decis să se sinucidă mai degrabă decât să se opună pe faţă împăratului. Aceştia au inclus şi câţiva lideri militari de marcă, precum vice amiralul Onishi Takijiro (1891 – 1945), omul care născocise ideea piloţilor kamikaze. Onishi,

ca şi alţii, voia să obţină termeni mai buni de capitulare printr-o tenace apărare a teritoriului arhipelagului.

Pe 15, discursul împăratului a fost transmis la radio poporului, anunţându-l de situaţia nefericita. Era prima emisiune radio a împăratului şi prima oară când marea majoritate a supuşilor săi l-au auzit vorbind. Limbajul de curte, rafinat şi arhaic suna atât de departe de vorbirea de zi cu zi încât mulţi nici nu l-au înţeles şi au fost nevoiţi să se încreadă în interpretarea altora. Chiar aceia care i-au descifrat vorbele nu au priceput întotdeauna ce voia să spună, fiindcă termenii erau vagi şi nu se refereau explicit la „înfrângere” şi „capitulare”. În loc de asta, se pomenea despre „situaţia în război care evoluează nu neapărat în

avantajul ţării”, lăsându-se să se înţeleagă că Japonia s-ar fi decis să nu mai lupte pentru ca să salveze omenirea de distrugerea semănată de Occident, nu fiindcă fusese înfrânta.104

În cele din urmă, mesajul a devenit clar: Japonia pierduse războiul. Semnarea oficială a documentelor capitulării a avut loc peste câteva săptămâni, pe 2 septembrie, la bordul navei USS Missouri în golful Tōkyō. Venea după un edict imperial din aceeaşi zi care autoriza parafarea capitulării şi ordona supuşilor japonezi s-a onoreze.105

Aflată în al paisprezecelea an de război, începând de la incidentul manciurian din 1931, Japonia suferise pierderi de aproape 3 milioane de militari şi 500.000 de civili. Majoritatea acestora s-au produs în cei 4

ani ai Războiului din Pacific. Toate sacrificiile au fost în zadar pentru Japonia, care a înregistrat prima sa înfrângere într-o conflagraţie (spre deosebire de bătălii izolate) şi acum era pe cale să suporte prima ocupaţie străină din istoria statului Yamuto. Există unii în Japonia, ca şi aiurea în lume, care pretind că înfrângerea a fost cumva incorectă datorită utilizării bombei atomice, dar o asemenea opinie maschează pur şi simplu realitatea că şi în termeni de război convenţional Japonia fusese învinsă complet.106

Într-o scrisoare adresată fiului său Akihito, datată 9 septembrie 1945, Hirohito atribuie înfrângerea unei subestimări a Marii Britanii şi Americii, unei prea mari încrederi în spirit prin opoziţie cu ştiinţa, şi

unor lideri militari aroganţi care nu ştiau decât cum să meargă înainte.107

Japonia devenise o putere mondială de primă mână, dar ambiţiile ei crescuseră prea mult. Soseki avusese dreptate. Broasca se umflase până ce plesnise. Mândra Japonie Meiji se găsea acum, sub Hirohito, într-o poziţie umilitoare. Într-un fel, era norocoasă că mai exista în vreo poziţie, căci nu puţini dintre Aliaţi l-ar fi dorit anihilarea.108 Chiar şi umanitarul Roosevelt, se pare, a nutrii gânduri de exterminare totală a rasei japoneze.109

Poate că Hirohito avea dreptate să dea vina pentru înfrângere pe un exces de spirit japonez. Dar acum era nevoie de o enormă tărie de cuget pentru ca naţiunea să se ridice din nou şi să devină o putere

respectată.

REZUMATUL PĂRŢII A CINCEA

Fragila democraţie ivită spre sfârşitul perioadei Meiji a atins un scurt apogeu în timpul perioada Taisho. Curând însă a fost înlocuită de mereu prezentul autoritarism, de natură tot mai agresiv militară. Japonia era acum sigură pe sine, după succesele perioadei Meiji, când se ridicase atât de repede la statutul de putere mondială şi chiar obţinuse colonii proprii prin torţă militară. A continuat pe acest drum cu asemenea intensitate a ambiţiei încât a ajuns la confruntare cu naţiunile vestice aliate – cu toată neplăcerea sa tradiţională de a se angaja în dispută cu un duşman mai puternic.

Au existat, fără discuţie, factori externi

care au influenţat parţial purtarea Japoniei. Un stimul special a fost refuzul apusenilor de a-i considera pe japonezi drept egali pe motive rasiale. Politicile imperialiste ale puterilor occidentale au transmis Japoniei mesajul că ocuparea de teritorii este un comportament demn de o putere mondială.

Un alt motiv major al acţiunilor expansioniste a fost credinţa japonezilor în propriul destin de rasă superioară. Aceasta fusese întărită prin îndoctrinare şi se reflecta în ideile din *no*

Hongi, eliberarea panasiatică a naţiunilor Asiei de sub imperialismul apusean, *musubi,* şi aşa mai departe.

Militarii *st* vădeau tot mai nerăbdători să demonstreze superioritatea japoneză. În străinătate au încercat cu bună ştiinţă să

provoace incidente, uneori chiar reuşind. Acasă s-au amestecai în politică, neezitând să asasineze dacă se dovedea necesar. Au ajutat la orientarea economiei în curs de îmbunătăţire spre un efort de război controlat. L-au dominat şi pe împărat, de obicei obţinându-i autorizaţia mai mult prin omisiunea acestuia de a le critica acţiunile.

Nemulţumită numai cu câştigurile din Asia, Japonia era gata să înfrunte ceic mai mari puteri mondiale, Statele Unite şi Marea Britanie. Spera că acestea, preocupate de războiul din Europa, să-i permită să obţină succese mai mari înainte de a face demersuri spre o propunere de pace. O lovitură rapidă şi decisivă le-ar fi învăţat minte pe arogantele puteri vestice.

Totuşi, realizările Japoniei au lucrat

împotriva ei. Uşurinţa victoriilor sale de început – atribuite superiorităţii spirituale – au făcut-o să dorească să continue războiul în loc să îşi respecte ideea iniţială de a propune pacea şi de „a se opri în plin avânt”. Aceeaşi uşurinţă i-a schimbat frustrarea în dispreţ faţă de apuseni, ceea ce, în combinaţie cu ideile privind propria superioritate, a împins-o la acte de brutalitate ce au întărit pornirea apusenilor împotrivă-i. Oricum, nu mai putea fi vorbă acum de o încercare de pace rapidă.

Războiul în care Japonia se înglodase în mod fatal s-a întors curând contra sa. Ambiţiile peste măsură de umflate i-au fost iute descurajate, îngustându-se în final până la speranţa că o apărare tenace a teritoriului arhipelagului îi va convinge pe

Aliaţi să-i acorde condiţii mai favorabile de predare condiţională. Asta nu avea să se întâmple. America dezvoltase armamentul atomic, ceea ce avea să o coste mult mai puţine vieţi Aliate decât o invazie a Japoniei. Avertizată, aceasta încă ezita, totuşi. Când a devenit prima victimfi a unui în ac mom ic a înţeles inutilitatea continuării rezistenţei şi a capitulat necondiţionat. Din ambiţiile ei se alesese praful.

idealizarea epocii samurailor tendinţa de a se lăsa purtaţi de emoţii în pofida raţiunii tendinţa de a avea perspective înguste un oarecare fatalism în tabelul 5.1 sunt rezumate principalele evoluţii ale Japoniei în această perioadă fatidică.

Tabel 5.1 Evenimente cheie din perioada Meiji până la sfârşitul războiului al doilea

mondial

Eveniment	*Perioada*
Fragila democraţie Taisho coexistă cu autoritarismul	1912-mijloc anilor ’20
Calamităţi economice	1920
Umilinţe rasiale aplicate Japoniei de către Vest	Începutul-m anilor ’20
Nou! împărat dă dovezi de slăbiciune	mijlocul ani
Anuala se afirmă acasă şi în străinătate, provocând incidente	de la s anilor ’20
Anuala japoneză formează colonia Manciuria	Începutul ’30
Japonia întoarce spatele Vestului	Începutul ’30
Politica de partid se	de la în

sfârşeşte, militarii scapă de sub orice control, asasinatele devin o obişnuinţă	anilor ’30
Economia se îmbunătăţeşte, dar problemele rămân din cauza dualităţii şi proastei distribuţii a bogăţiei în zonele rurale	de la în anilor ’30
Economia este orientată spre efortul de război	Început-mijl anilor ’30
Ideologiile expansioniste domină, inclusiv îndoctrinarea prin „sistemul centrat pe figura împăratului”.	de la anilor ’30
Războiul agresiv neoficial cu China	de la anilor ’30
Japonia intră în alianţă inconfortabilă cu Germania	de la mijlocu

Expansiunea japoneză continuă aduce replici violente din partea Americii	1940 – 1
Japonia îi provoacă pe Aliaţi sperând câştiguri rapide în Asia urmate de retragere	sfârşit 1941
Câştigurile uşoare de început împing Japonia la continuarea războiului	sfârşit 1 început 1942
Războiul se întoarce împotriva Japoniei, dar este prea târziu pentru a mai fi oprit	de la mijloc
Ambiţiile se reduc la apărarea teritoriului arhipelagului	de la mijloc
Japonia se predă necondiţionat după	mijlocul lui

bombardamentul atomic	

Valorile cheie şi practicile zilei au reprezentat în multe feluri o intensificare a celor anterioare. Sunt rezumate în tabelul 5.2.

Tabel 5.2 Valori cheie şi practici din perioada Meiji până la sfârşitul războiului.

suspiciune şi disconfort faţa de străini suspiciune şi disconfort faţă de libertate şi democraţie reală hotărârea de a avea succes mândrie naţionala puternica şi spirit naţional supunere faţă de autoritate (cu toate că uneori sub constrângere)

veneraţie pentru împărat concepţie dirijată asupra vieţii înţelegerea importanţei economiei lipsa conceptului de

comportament rău, imoral distincţie între autoritatea oficială şi puterea reală şi continua necesitate de legitimare din partea celei dintâi reînvierea ierarhizării, de data asta aplicată raselor intensificarea conceptului de puritate, mai ales în ce priveşte Japonia

Dacă Japonia ar fi fost în stare să-şi modereze ambiţiile şi, de asemenea, să-şi înghită parţial mândria, suportând ripostele rasiste ale Vestului, istoria secolului XX ar fi putut arăta altţiel. Ce grozav lucru ar fi să ştii dinainte ce are să se întâmple! PARTEA A ŞASEA

Un Phoenix din cenuşă:

Succesele postbelice şi din perioada următoare

6.1 VISURI AMERICANE PRIVIND O

NOUĂ JAPONIE

Trupele aliate au început să sosească în Japonia spre sfârşitul lui august 1945, iar Ocupaţia s-a instituit odată cu capitularea oficială pe 2 septembrie. Japonezii se temuseră de represalii aliate brutale, dar discursul de acceptare a capitulării pronunţat de cel care urma să conducă ocupaţia, generalul american Douglas Mac Arthur, i-a liniştit. MacArthur a accentuat cât de important este să laşi mânia deoparte şi să contempli un viitor paşnic. Şi-a exprimai de asemenea încrederea că poporul japonez va reconstrui naţiunea şi îşi va recâştiga demnitatea.1

Oamenii săi nu l-au dezamăgit Inevitabil au existat câteva cazuri de tratament brutal.2 dar în general trupele de ocupaţie

au manifestat blândeţe la adresa fostului duşman. Japonezii, pe de altă parte, s-au arătat extrem de cooperanţi. Ca rezultat, dimensiunea forţei de ocupaţie a putut fi curând redusă de la 500.000 la numai 150.000 de oameni.

În mod vizibil, pe lângă imediatele şi gravele preocupări practice privind hrana şi adăpostul, 3 poporul Japoniei era cuprins de confuzie şi de anxietate. Încrederea lor îndoctrinată în superioritatea divină şi invincibilitatea ţării lor fusese puternic subminată. La fel şi încrederea în conducătorii politici şi mai ales militari. Mulţi japonezi se simţeau mânioşi, deziluzionaţi şi trădaţi de către aceşti conducători. Unii chiar nutreau gânduri nefavorabile despre Hirohilo, mai puţin cu

privire la instituţia imperială însăşi.

MacArthur i-a liniştit pe japonezi nu numai prin discursul său dar şi prin felul de a fi. Având acum în jur de 65 de ani, era general de la vârsta de 38 – la acea vreme cel mai tânăr în istoria Statelor Unite. Născut pentru a conduce, demn şi încrezător în forţele proprii, hotărât dar binevoitor, poseda o convingere aproape mesianică în destinul său divin de a da formă istoriei.4 Cu amestecul său de democraţie şi autoritarism, prin fermitatea convingerii că ştie cel mai bine ce le trebuie celor pe care-i conducea, el amintea cumva de oligarhii Meiji. Pentru o naţiune obişnuită să fie dirijată, era un nou conducător binevenit. Japonezii l-au întâmpinat cu urale, ca pe un proaspăt

shogūn, împărat american al Japoniei, sau chiar o zeitate.5 Proprii săi oameni obişnuiau să spună în derâdere că dacă te trezeai destul de devreme dimineaţa l-ai fi putut vedea „mergând pe apele” din şanţul castelului imperial, aflat la mică distanţă de cartierul său general.6

În teorie, Ocupaţia a fost un exerciţiu aliat şi nu doar o problemă americană, şi cu atât mai puţin a unui singur individ. Titlul oficial al lui MacAithur era Supreme Commander of the Allied Powers (SCAP – comandant suprem al forţelor aliate). Dintre acestea, China şi Uniunea Sovietică nu au trimis trupe în Japonia, în schimb trupele Commonwealth-ului britanic au avut un rol, chiar dacă limitat, în ocupaţie, restrâns la o zonă în vestul insulei Honshū.7 Cele patru

mari puteri aliate – Statele Unite, Marea Britanie, Uniunea Sovietică şi China – au alcătuit un consiliu aliat (Allied Council) la sfârşitul lui decembrie 1945, la Tōkyō, unde se întâlneau din două în două săptămâni. Exista, de asemenea, o comisie a Extremului Orient (Far Eastern Commission) formată din toate cele 11 naţiuni victorioase, care se întrunea la Washington, începând din februarie 1946, pentru a determina politica generală de ocupaţie, ce urma apoi să fie transmisă prin consiliul aliat.

În practică, totuşi, ocupaţia a fost, de fapt, aproape în exclusivitate o afacere americană, iar MacArthur a jucat rolul de maestru de ceremonii. El desconsidera consiliul aliat, privindu-l ca pe o „plictiseală”, iar Comisia Extremului Orient

drept „ceva mai mult decât un cenaclu”.8 Voia să-şi continue treaba, iar planurile pe care el şi Washington-ul le aveau în minte, fuseseră oricum puse în mişcare în mare parte.

Atât Washington-ul cât şi MacArthur aveau nu numai idei referitoare la dezmembrarea funcţională a unei Japonii nfililariste şi totalitariste, ci şi viziuni grandioase despre construcţia unei noi naţiuni utopice. Washington-ul îşi începuse planificarea încă de la mijlocul anului 1942, cu un considerabil aport din partea aşa-numiţilor New Dealers.9 Planurile lui Mac Arthur au apărut mai târziu, dar în mod norocos s-au dovedit aproape identice cu cele ale guvernului.

Politicile Washington-ului erau adesea

trasate de indivizi „invizibili” din Departamentul de Stat, precum Hugh Borton sau George Blakeslee. Borton mai ales, – un om retras bine familiarizat cu Japonia, dar căruia nu i s-a recunoscut rolul în reconstrucţia naţiunii – parc să fi fost implicai în majoritatea aspectelor legate de politicile de ocupaţie.10 Acestea au fost în cea mai mare parte transmise printr-o directivă trimisă lui MacArthur în octombrie 1945. Se numea Basic Iniţial Post Surrender Directive to Supreme Commander for the Allied Powers for the Occupation and Control of Japan (Directiva iniţială principală post-capitulare către comandantul suprem al puterilor aliate pentru ocupaţia şi controlul Japoniei), mai convenabil cunoscută ca JCS 1380/15 (JCS

însemnând Joint Chiefs of Staff – şefii de stat major).11

Directiva contura pentru Japonia o democraţie idealistă în stil american. Împăratul, dacă era păstrat, ar fi urmat să aibă un rol pur simbolic, ca reprezentant ai naţiunii. Aveau să existe garanţii ale drepturilor civile şi libertăţilor personale, impuse printr-o nouă constituţie, dacă s-ar fi dovedit necesar. Toţi adulţii, inclusiv femeile, urmau să aibă drept de vot. Armata şi poliţia de lip vechi, aveau să fie abolite, iar *zaihatsu* desfiinţate. Toţi cei din armată, guvern şi lumea afacerilor, care contribuiseră la efortul de război, trebuiau epuraţi din orice funcţie cu responsabilitate. Sindicatele urmau să fie încurajate, iar drepturile sindicale protejate.

Ideile, în bună parte similare, ale lui MacArthur sunau mai pompos. În memoriile sale, el şi-a asemănat situaţia cu cea a lui Alexandru cel Mare, Cezar şi Napoleon, scriind: 12

„A trebuit să fiu economist, politolog, inginer, director de producţie, profesor şi chiar un fel de teolog. A trebuit să reconstruiesc o naţiune care fusese aproape complet distrusă de război... Japonia a devenit marele laborator al lumii unde se experimenta eliberarea unui popor de sub conducere militară totalitară şi liberalizarea guvernării din interior. Era clar că experimentul trebuia să meargă mult mai departe decât scopurile iniţiale ale aliaţilor – distrugerea capacităţii Japoniei de a purta un ah război şi pedepsirea criminalilor de

război.

…Am simţit că reformele pe care le preconizam erau cele ce urmau să alinieze Japonia la gândirea şi acţiunea modernă, progresivă. În primul rând trebuia distrusă puterea militară. Apoi pedepsiţi criminalii de război. Urmează apoi construirea structurii unei guvernări reprezentative; modernizarea constituţiei; ţinerea de alegeri libere; acordarea de drepturi electorale femeilor; eliberarea deţinuţilor politici; emanciparea fermierilor; înfiinţarea unei mişcări a muncii libere; încurajarea economiei libere; abolirea opresiunii poliţiei; dezvoltarea unei prese libere şi responsabile; liberalizarea educaţiei; descentralizarea puterii politice; separarea bisericii de stat…”

Pentru a restaura demnitatea şi morala japoneză, el i-a încurajat să nu abandoneze tot ce este japonez, ci „să caute o îmbinare sănătoasă între ce-i mai bun la ei şi ce-i mai bun la noi”.13 Faptul că în majoritatea cazurilor Mac Arthur îndeplinea ordine nu-i neagă rolul extraordinar de puternic. Chiar JCS 1380/15, în timp ce-i da dispoziţii cuprinzătoare, oarecum paradoxal, îi confirma puterea personală. Îi declara în mod clar ca „în plus faţă de puterile convenţionale ale unui ocupant militar în teritoriul inamic, aveţi căderea să luaţi orice măsură pe care o consideraţi necesară şi corectă pentru a traduce în fapt prevederile Declaraţiei de la Potsdam”.14 în câteva ocazii el avea să folosească această putere personală.

Demilitarizarea a fost primul pas din ambiţiosul program comun al lui MacArthur şi al Washington-ului de reconstrucţie a Japoniei. Cu acest scop, armata şi marina au fost demobilizate în câteva luni. Japonia a fost dezbrăcată de teritoriile pe care le câştigase prin mijloace militare, întorcându-se la situaţia dinaintea începerii Războiului Sâno-Japonez din 1894 – 5. S-au început demersurile pentru repatrierea a 3 milioane de militari japonezi şi a unui număr similar de civili, împrăştiaţi prin Asia. S-au emis ordine ca Japonia să plătească despăgubiri de război naţiunilor victimizate. O parte dintre navele Japoneze au fost date aliaţilor, în timj Tce alte echipamente de război şi arme au fost distruse – inclusiv, ca sarcină prioritară şi împotriva dorinţei personale a

lui MacArthur, acceleratoarele sale nucleare de particule.15 între 1946 şi 1948 vreo 700.000 de indivizi au fost monitorizaţi, iar cam 200.000 care păreau să fi fost, în exprimarea directivei JCS 1380/15, „exponenţi activi ai naţionalismului militant şi agresiunii, au fost epuraţi" din administraţie. Şi asta, măcar în ce priveşte dimensiunile, s-a făcut, s-ar părea, împotriva părerii personale a lui MacArthur.16

Poate precum cea mai semnificativă dintre măsurile de demilitarizare a fost înserarea în noua constituţie, schiţată la începutul lui 1946 de personalul SCAP, a faimoasei clauze japoneze „no war" (fără război). A fost introdusă de MacArthur personal, dar nu neapărat şi iniţiată de

către el, sursa ei exactă fiind încă neclară. 17 Integral, articolul (art. IX) sună astfel: 18

„Aspirând sincer la o pace internaţională bazată pe justiţie şi ordine, poporul japonez renunţă pentru totdeauna la război drept suveran al unei naţiuni şi la ameninţare sau folosirea forţei ca mijloc de rezolvare a disputelor internaţionale.

Pentru a atinge ţinta paragrafului precedent, nu vor mai fi niciodată menţinute armata de uscat, marina şi forţele aeriene, ca şi orice alt potenţial de război. Dreptul la beligeranţă al statului nu va fi recunoscut”.

Pedepsirea criminalilor de război a constituit parte a programului general de demilitarizare. La procesul acestora desfăşurat la Tōkyō între mai 1946 şi

noiembrie 1948 nou creatul tribunal militar pentru Extremul Orient (care implica toate cele 11 naţiuni victorioase) a judecat douăzeci şi cinci de oameni pentru crime majore (clasa A), cum ar fi complotarea în vederea războiului sau instigarea la război, în ceea ce a fost uneori descris ca „justiţia învingătorului”, toţi au fost găsiţi vinovaţi în diverse măsuri. Şapte, inclusiv generalul Tojo şi fostul prim-ministru Hirota (singurul civil), au fost condamnaţi la moarte şi apoi spânzuraţi.19 Un număr de alte procese s-a ţinut în diverse locuri, cum ar fi Singapore, Filipine şi Hong Kong. În aceste procese locale mai mult de 5.000 de japonezi au fost găsiţi vinovaţi de crime specifice (de clasa B şi C) cum ar fi cruzimea acerbă la adresa prizonierilor de război. Cam 9 (X) au fost

executaţi.

De la început a existat o opinie larg răspândită, atât în Japonia cât şi în străinătate, că indivizii judecaţi erau într-o oarecare măsură ţapi ispăşitori.20 Mulţi care ar fi putut fi consideraţi mai vinovaţi n-au fost niciodată aduşi în faţa instanţei. Printre cei care au scăpat de proces au fost şi membrii unităţii 731, care a condus numeroase experimente de război chimic şi biologic, asupra civililor şi prizonierilor de război. Întreaga afacere 731 a fost muşamalizată de americani, care au oferit imunitate în schimbul datelor ştiinţifice din experimente pe care propria etică şi legi le împiedicau.21

Cea mai controversată omisiune de punere sub acuzare a fost în cazul lui

Hirohito. Asta i-a uimit chiar şi pe majoritatea japonezilor, oricât de uşuraţi s-ar fi simţit.22 Existau cu siguranţă mulţi în America, Australia şi alte naţiuni aliate, care credeau cu tărie că Hirohito ar fi trebuit judecat, aşteptând un verdict de vinovăţie şi spânzurarea.23 Poziţia guvernului american în ce-l privea pe împărat era una de precauţie. Nu exista o dorinţă reală de a dezmembra instituţia imperială însăşi, deoarece aceasta avea un rol util de păstrare a unităţii naţionale şi de menţinere a moralului naţional şi, de asemenea, în legitimarea politicii de ocupaţie.24 Specialiştii în probleme japoneze din Departamentul de Stat înţelegeau importanţa ideii adânc înrădăcinate pentru japonezi ca exercitarea

puterii să fie legitimată de o autoritate înaltă care s-o facă astfel acceptabilă. Fără o asemenea legitimare, anarhia ar fi putut triumfa, expunând naţiunea la comunism. Mai mult, cu împăratul la locul său, organele administraţiei naţionale puteau fi mai uşor ţinute în funcţie. Asta era o chestiune importantă, deoarece spre deosebire de cazul forţelor de ocupaţie din familiarul vechi inamic, Germania – mai degrabă distructive decât constructive – puţini din cei care aparţineau forţelor de ocupaţie din Japonia aveau cunoştinţele sau încrederea de a ridica o maşinărie administrativă nouă, potrivită pentru aceşti străini. Specialiştii în probleme japoneze, ca Borton, erau foarte rari pe teren în Japonia.

Dar, în ce-l priveşte pe Hirohito în

persoană, exista mai puţină simpatie în cercurile guvernamentale. Mulţi ar fi fost mulţumiţi să-l vadă dat de o parte, fie prin proces şi execuţie, fie prin abdicare, şi înlocuit cu un nou împărat. Astfel lucrurile ar fi fost mai uşoare năntru un proaspăt începui. În fond, o nouă eră mergea, tradiţional, mână în mână cu un nou împărat. Chiar dintre japonezi mulţi credeau că Hirohito ar fi trebuit cel puţin să abdice.25

Marele salvator al lui Hirohito a fost MacArthur. Se întâlniseră în particular spre sfârşitul lui septembrie şi MacArthur fusese foarte impresionat. Se pare că exista o puternică afinitate personală între ei. Împărtăşeau mai ales aceeaşi ura faţă de comunism. MacArthur simţea că păstrarea

lui Hirohito în persoană, nu doar a instituţiei imperiale, ar constitui cea mai eficientă măsura de prevedere împotriva anarhiei şi comunismului. În memoriile sale urma să spună că şi-a dat seama că Hirohito nu era responsabil pentru relele făcute.26 Acesta se poate să fi fost o interpretare generoasă a evenimentelor, posibil făcută în mod deliberat.27 Oricum, într-un memorandum adresat şefilor de stat major în ianuarie 1946 MacArthur a pledat puternic pentru păstrarea unui Hirohito nevinovat, avertizând împotriva consecinţelor teribile pentru planurile de ocupaţie, dacă măsura nu ar fi acceptată.28 A fost. Hirohito a supravieţuit. Nu numai că a evitat procesul şi probabila execuţie, dar mulţumită lui MacArthur a reuşit chiar să

evite necesitatea de a abdica.29

S-ar putea ca asta să fi fost ce a dorit MacArthur, dar a generat în mulţi o statornică neîncredere legată de o nedorită continuitate a ceea ce fusese Japonia înainte de război. Neîncredere ce s-a menţinut până în ziua de astăzi, mai ales printre naţiunile asiatice care au suferit subjug japonez, dar şi printre japonezii progresişti.

Hirohito a supravieţuit într-adevăr, dar ei nu a putut evita o schimbare de rol şi imagine. Trebuia să devină un simbol al poporului şi să-şi câştige acceptarea şi respectul sub formă de afecţiune, mai degrabă decât veneraţie inconştientă pentru o încarnare a zeităţii. În concordanţă cu politica Washington-ului şi cu părerile personale ale lui MacArthur privind

pericolele unui împărat-zeu, Hirohito avea să fie transformat în simplu muritor.30 Aceasta ar fi redus mult pericolul unei renaşteri a îndoctrinării de tip împărătesc, vizibilă în *Edictul imperial despre educaţie* şi în *Kokutai no Hongi*. În acest sens, schimbarea de statut era o măsură în plus împotriva posibilităţii oricărei reînvieri a militarismului. În legătură cu aceasta Shintoismului de stat avea să fie distrus. Shintō urma să o drvdarafă tWiiirt iar mlioia că fâr Imtml viniimia rin utnt

Venerarea dumnezeului-împărat nu mai era o datorie naţională pentru japonezi.

Directiva Shintō care a stopat existenţa Shintoismului a fost emisă de personalul SCAP în decembrie 1945. În aceeaşi luna, acesta a schiţat un edict popular cunoscut

ca *Declaraţia de Umanitate* (*Ningen Sen gen*), pe care Hirohito l-a transmis la 1 ianuarie 1946. Poziţia oficială era că acesta venea chiar de la Hirohito însuşi, ceea ce s-a dovedit problematic. De fapt, când a văzut proiectul, Hirohito a fost destul de supărat că trebuia să renunţe la descendenţa sa divină şi, în mod subtil dar semnificativ, a reuşit să schimbe totul într-o renunţare mai degrabă la statutul său de zeu în viaţă.31 înţelegând că acum democraţia urma să fie impusă naţiunii, s-a asigurat de asemenea că discursul debuta cu o reluare a Jurământului Chartă din 1868, astfel accentuând continuitatea între monarhie şi democraţie, începând cu Restauraţia. În orice caz, versiunea finală a declaraţiei transmisă în ianuarie includea fraze cheie

cum ar fi „falsa concepţie că împăratul este divin şi că poporul japonez este superior altor rase şi sortit să conducă lumea".32 MacArthur şi Washington-ul erau foarte mulţumiţi.

Umanizarea lui Hirohito şi rolul său de simbol al poporului trebuiau să fie întărite formal în constituţie, câteva luni mai târziu. Asta i-a schimbat statutul din cel de monarh absolut în cel de „simbol al statului şi al unităţii poporului, a cărui poziţie derivă din voinţa poporului, care deţine puterea suverană".

Începând din acest punct, Hirohito, acum împărat al oamenilor, a fost constrâns să plece în turnee de întâlnire cu populaţia, în ciuda vizibilului său disconfort. Imaginea sa personală de unchiaş, de „bătrânel

inofensiv” în costume nepotrivite a fost compusa de personalul SCAP pentru a-i spori accesibilitatea atât acasă cât şi în străinătate.33 Curând au început să apară cărţi populare şi articole accentuându-i viaţa particulară şi calităţile umane, precum şi realizările de cărturar (naturalist). A fost prezentat ca un intelectual cultivat, iubitor de pace, ale cărui gânduri erau întotdeauna la popor – un împărat uman care fusese prost reprezentat de către militari şi alte persoane nefaste.34 S-a evidenţiat curajul său de a lua poziţie pentru terminarea războiului. Faptul că nu a abdicat totuşi a fost pus pe seama unei poziţii „de onoare”, deoarece era obligat să suporte consecinţele „insuportabile” ale Declaraţiei de la Potsdam pe care el însuşi decisese s-o

accepte. Cu alte cuvinte, era manipulat de specialişti în relaţii cu publicul chiar mai mult decât fusese bunicul său Meiji.

Noua constituţie reprezenta, în mod contestabil, cea mai mare realizare a Ocupaţiei, nu doar pentru umanizarea lui Hirohito. A rămas neschimbată până în zilele noastre ca simbol al democratizării unei naţiuni – măcar la exterior – în ciuda multor murmure privind articolul IX, în special. A fost schiţată la începutul lui februarie 1946 de o tânără şi neexperimentată echipă formată din personal SCAP plus câţiva civili. Aceştia au lucrat cu un document cadru provenit de la Washington şi numerotat SWNCC 228.35 Sub presiunea lui Mac Arthur, care disperase să-i mai aştepte pe japonezi să

introducă un proiect potrivit, 36 ei au rezolvat treaba în mai puţin de o săptămână. Tinereţea şi lipsa lor de experienţă în construcţia statală i-a diferenţiat prea puţin de oligarhii Meiji. Niciunul dintre aceştia nu ştia multe despre Japonia sau despre constituţii. Chiar şi cel ce răspundea de îndeplinirea misiunii, conducătorul echipei colonelul Charles Kades, recunoştea că are „zero” cunoştinţe despre Japonia.37 Această neştiinţă însemna că aportul autorului şef al documentului cadru, Hugh Borton de la Departamentul de Statăii devenea mult mai important. Mai însemna şi că japonezii înşişi au avut posibilitatea de a face – ca în multe din directivele SCAP – modificări neoficiale în produsul final.39

SCAP a exagerat voit asemenea aport neoficial, constituţia fiind public considerată ca întocmită de japonezi înşişi. Puţini au fost astfel păcăliţi. Originea americană a constituţiei continuă să fie sursă de controversă. Nakasone Yasuhiro, bine cunoscut prim-ministru naţionalist din anii ’80, nu dezaprobă conţinutul acesteia. Totuşi, el argumentează că adevărata democraţie nu poate fi impusă de o putere exterioară, ci ar trebui să vină din interior. Adică, bine sau rău, japonezii ar fi trebuit să fie lăsaţi să-şi producă propria constituţie.40 Dorinţa autorităţilor de ocupaţie de a impune japonezilor libertatea cu forţa, dacă ar fi fost necesar, este unul din paradoxurile constituţiei şi ocupaţiei. Este însă în acelaşi timp şi convenabil, căci

permite Japoniei să se pretindă o democraţie, când în practică asta stă sub semnul întrebării – alt caz de diferenţă între formă şi fond.41

Noul parlament urma să fie ales democratic, dar ca şi oligarhii Meiji, MacArthur dorea democraţie numai în condiţiile impuse de el. La alegerile din aprilie 194642 primul-ministru desemnat Shidehara Kijuro a fost înfrânt. El urma să fie înlocuit de Hatoyama lehiro, care conducea nou formalul partid liberal japonez (*Jiyuto*), descendent *Seiyukai*. Totuşi Hatoyama fusese implicat într-un număr de activităţi neliberale înainte de război şi nu a fost pe placul SCAP. A fost epurat din administraţie în preziua formării cabinetului. În locul său, preşedinţia

partidului şi funcţia de prim-ministru au revenit lui Yoshida Shigeru.

Când proaspătul proiect de constituţie a fost supus spre aprobare noului parlament, secţiunea despre drepturile femeilor pare să fi cauzat dezbateri deosebit de vii. Aceasta devenise pentru SCAP un simbol al noii democraţii, în ciuda fundalului extraordinar şi aproape cavaleresc – încredinţată unui „firicel de fată” rusoamericancă (conform spuselor unui oficial al ocupaţiei) şi impusă în grabă reprezentanţilor japonezi din comitetul de redactare al proiectului fără o dezbatere adevărată 43 A fost sprijinită de către cele treizeci şi nouă de femei nou alese membre ale parlamentului – dintr-un total de 466 locuri în camera inferioară – dar respinsă de majoritatea politicienilor

bărbaţi. Din public nu doar bărbaţii i s-au opus, ci şi multe femei aşijderea, mai ales, dar nu doar, din cauza îndoctrinării confucianiste care avea să mai dăinuie încă multe decenii.44 în orice caz protestele n-au folosit la nimic. Împăratul şi-a făcut clară poziţia de susţinere. Noua constituţie, completată cu garantarea drepturilor egale pentru femei, a fost în cele din urmă aprobată după cuvenita finalizare. A fost promulgată în noiembrie 1946, intrând în vigoare în mai 1947.

În majoritatea cazurilor constituţia sprijinea pur şi simplu politici ce fuseseră împlinite de diverse directive ale ocupaţiei. Alte prevederi constituţionale urmau să fie cuprinse în legi curând după aceea. Punctele cheie afirmau:

Împăratul a devenit un simbol al poporului;

Suveranitatea încredinţată poporului;

Renunţarea la război şi la întreţinerea unor forţe armate;

Egalitatea sexelor;

Garantarea drepturilor omului în general, mai ales „dreptul la viaţă, la libertate şi ia căutarea fericirii";

Garantarea libertăţii de asociere, de gândire şi de opinie (inclusiv religioasă) şi de exprimare;

Dreptul de a vota acordat tuturor adulţilor peste 20 de ani;

Separarea bisericii de stat;

Garantarea drepturilor muncitorilor de a se organiza şi de a negocia colectiv precum şi condiţii minime de muncă;

Stabilirea educaţiei gratuite şi egale;

Abolirea demnităţii de pair;

Stabilirea unui sistem judiciar independent;

Prevederea de a putea revizui constituţia (cu o majoritate de două treimi în ambele camere şi sprijin popular majoritar într-un referendum).

O directivă ante constituţională foarte importantă a fost cea a Libertăţilor Civile din octombrie 1945. Aceasta ordona eliberarea tuturor deţinuţilor politici – inclusiv a temuţilor comunişti. Conţinea, de asemenea, prevederi privind libertatea de asociere „ceea ce a condus la proliferarea partidelor politice. Acest fapt fusese interzis oficial în Japonia începând din 1941, atunci când toate partidele au fost obligate să

fuzioneze în *Imperial Rule Assistance Association* (Asociaţia imperială de asistenţă a conducerii), dar practic ele fuseseră puternic descurajate de cel puţin un deceniu. Acum au revenit cu vârf şi îndesat – cel puţin din punct de vedere numeric, formându-se cu sutele, literal, dar marea majoritate având numai câţiva membri. Caraghioslâcurile includeau, de exemplu, Partidul producţiei de mangal din marea Japonie.45 Mai puţin ciudat a fost Partidul Comunist, care suferise o represiune severă în perioada dinainte de război, dar care s-a reînfiinţat chiar în ziua după apariţiei directivei.

O ilustrare clară a paradoxului ocupaţiei de a băga democraţia cu forţa pe gâtul japonezilor a fost că în timp ce garanta

libertatea de exprimare, SCAP practica el însuşi o cenzură destul de riguroasă.46 în acelaşi timp în care SCAP insista că filmele ar trebui să arate libertăţile omului şi demnitatea, cum ar fi femei emancipate şi săruturi în scenele de dragoste, 47 tot el interzicea anumite cărţi şi filme *Tobacco Road* ai lui Erskine Caldwell, care arăta partea mai sumbră a societăţii americane a fost un exemplu de carte interzisă, în timp ce filmele cu samurai erau printre cele 236 de pelicule condamnate de SCAP ca feudale şi militariste.48 Toate referinţele la implicarea SCAP în reformele guvernului erau, de asemenea, interzise.49

Textele din cărţile de şcoală se găseau printre ţintele cenzurii SCAP, căci şi MacArthur cunoştea valoarea acestora ca

unelte de îndoctrinare. A ordonat ca toate lecţiile şi instrucţiunile să fie revizuite după principii democratice. Texte ca *no* au fost înlocuite cu fragmente americane cum ar fi *History of the War*, compilate de personalul SCAP.50 Persoanele nepotrivite au fost îndepărtate din învăţământ în octombrie 1945, printr-o epurare timpurie. A fost introdus sistemul american 6 – 3 – 3 – 4 (6 ani şcoală elementară, 3 ani primul ciclu liceal, 3 ani al doilea ciclu liceal şi 4 ani învăţământul superior). Pentru a evita centralizarea excesivă autorităţile regionale au fost împuternicite să numească propriile consilii de conducere prin alegeri. În dorinţa de a elimina elitismul antebelic, universităţile de patru ani au proliferat, fiind constituite după modelul american.

Reformele au acoperit şi domeniul economic. Astfel o lege agrară din 1946 a dat permisiunea fermierilor de a deţine atât pământ cât puteau lucra ei înşişi – de obicei cam 3 hectare – şi de a închiria o mică suprafaţă de teren în satul de reşedinţă. Chiriile erau controlate, drepturile chiriaşilor impuse şi diferite mecanisme de supraveghere se aflau în vigoare. Guvernul însuşi a preluat pământul aparţinând unor proprietari absenţi şi l-a redistribuit fermierilor. Ca rezultat al acestor măsuri, arenda s-a redus de la aproape 50% la cea.10%.51

Altă reformă economică majoră, privită ca fiind atât în interesul demilitarizării cât şi al democratizării, a fost dizolvarea la sfârşitul războiului cei „patru mari” «Mitsui,

Mitsubishi, Sumitomo şi Yasuda – controlau împreună 25% din capitalul japonez, iar şase *zuibatsu* mai mici încă 11%. Aceşti zece erau principalele ţinte pentru reformă.52 Măsurile luate începând de la sfârşitul lui 1945

includeau dizolvarea companiilor holding, interzicerea membrilor familiilor *zaibatsu* de a lucra în propriile lor companii, împiedicarea firmelor *zaibatsu* de a solicita guvernului achiziţiile din timp de război, eliminând profitul excesiv de pe urma războiului, şi distribuirea stocurilor *zaibatsu* pe o bază mai largă. În aprilie 1947 s-a votat Legea Anti-monopol şi vreo 325 de companii din sectorul industrial şi de servicii au fost desemnate oficial ca având o concentrare excesivă a puterii.53

În câmpul muncii, 54 o serie de legi adoptate între decembrie 1945 şi aprilie 1947 au pus în practică prevederile constituţiei, însă cu unele restricţii, cum ar fi asupra dreptului la grevă atunci când aceasta pune în pericol bunăstarea publică. Ca rezultat al noilor drepturi şi libertăţi, apartenenţa la sindicate a crescut puternic de la cca. 420.000 înainte de război (1936), la aproape 7 milioane la mijlocul lui 1948. Rata apartenenţei sindicale a forţei de muncă a atins un vârf în *1949*, cu 56%.

Totuşi, în câmpul muncii s-a petrecut unul dintre cele mai serioase incidente ale Ocupaţiei. Acesta a fost interzicerea de către MacArthur a unei greve generale planificată pentru 1 februarie 1947.

Comuniştii au avut un rol însemnat în

evenimente. Printre altele, un comunist, li Yashirō, era principalul conducător al grevei planb ficate. MacArthur împreună cu mulţi lideri guvernamentali japonezi, fusese îngrijorat de la început de eliberarea comuniştilor din închisoare. Printre cei puşi în libertate se găsea şi influentul Tokuda Kyuichi. Acestuia i s-a alăturat curând o altă figură pregnantă, Nosaka Sanzo, care s-a întors din China la începutul lui 1946. Starea jalnică a economiei imediat după război era o sursă potenţială de nelinişte şi deja avuseseră loc câteva mari demonstraţii şi greve în 1946. Comuniştii s-au dovedit capabili să folosească asta în propriul avantaj. Nu avuseseră mare succes în arena politică olicială, dar şi-au dus campania mai degrabă la locul de muncă.

Deşi Partidul Comunist nu număra mulţi membri, totuşi structura sa părea a fi în creştere55 ca şi sprijinul acordat comunismului de către public în general. În decembrie 1945 tirajul cotidianului comunist *Akahata* (Steagul Roşu) era de 90.000 de exemplare, dar în februarie 1946 crescuse la 250.000.56 Comuniştii înşişi erau nepotrivit de gălăgioşi şi activi. Îl sfidau deschis pe împărat şi criticau guvernul. Ocupau poziţii de conducere în multe sindicate şi făceau agitaţie voită, folosind grevele şi alte dispute în scop politic.57 Curând au apărut temeri atât în Japonia cât şi în străinătate că ţara era – într-o frază popularizată de Yoshida – „scufundată într-o mare de steaguri roşii".58 Yoshida a inflamat situaţia

numindu-i „bandiţi” pe liderii sindicali comunişti.59

Greva generală planificată ar fi implicat mai mult de 3 milioane de funcţionari publici şi alte milioane din sectorul privai. MacArthur n-ar fi vrut să intervină, dar a simţit că nu poate permite o asemenea masivă întrerupere şi provocare. Cu doar câteva ore înainte de grevă, după ce discuţiile cu Îi şi alţii au eşuat, a interzis-o.

Într-o manieră aducând aminte de oligarhii Meiji, MacArthur a contrabalansat imediat acest act de autoritarism printr-o acţiune democratică.60 A convocat alte alegeri generale pentru a lăsa poporul să-şi exprime dorinţele. Acestea s-au ţinut în aprilie şi spre uşurarea sa comuniştii, care sperau să-şi mărească prezenţa în

parlament de la 5 la cel puţin 20 de locuri, de fapt au pierdut din sprijin, ieşind din alegeri cu numai 4 locuri.

N-au fost singurii pierzători. Publicul nu era pe de-a întregul mulţumit de Yoshida, perceput ca având prea mult în comun cu cei dinainte de război care conduseseră Japonia la dezastru. Cabinetul său a căzut, înlocuit de o coaliţie de partide în frunte cu Partidul Socialist al creştinului Katayama Tetsu. Şi acesta făcea parte dintre partidele care suferiseră interdicţii în perioada antebelică, deşi nu fusese tratat eu aceeaşi asprime ca Partidul Comunist. Ceilalţi membri ai coaliţiei includeau nou formatul Partid Democratic (A *îimhutd*), descendent al *Minseito*. Nici MacArthur nu se simţise totdeauna confortabil cu Yoshida şi a

sprijinit considerabil cabinetul Katayama. Printre altele şi-a exprimat satisfacţia de a vedea Japonia condusă de un prim-ministru creştin.

La mijlocul lui 1947, mare parte dintre planurile Ocupaţiei de demilitarizare şi democratizare atiaponiei fuseseră puse în mişcare, atât oficial cât şi neoficial. Procesul se dovedise mai lin decât se aşteptaseră mulţi, deşi activitatea comuniştilor şi necesitatea de a interzice greva au fost evenimente nefericite. Oamenii nu erau încă perfect liniştiţi, iar economia se vădea totuşi foarte slabă. „Utopia” mai putea fi încă instaurată, însă, câţiva nori începuseră să se ivească la orizont.

6.2 REALITĂŢILE RĂZBOIULUI RECE

REMODELEAZĂ

VISUL

Interzicerea grevei generale a fost o ocazie de reflecţie, atât pentru guvern cât şi pentru populaţie, atât pentru japonezi cât şi pentru americani. Încă de la începutul ocupaţiei, guvernul japonez a fost neliniştit de viteza de introducere şi de intensitatea reformelor democratice, Yoshida vorbea despre un „exces de democraţie”.61 Publicul de asemenea, după ce fusese antrenat de primele izbucniri de reformă, începea acum să gândească în aceiaşi termeni.62 Desigur preferau libertatea represiunii, dai” trebuia să existe un echilibru între libertate şi control. Nimeni n-ar fi putut accepta ca să se abuzeze de libertate ajungându-se la anarhie.

Democraţia era o fiară puternică şi periculoasă. Putea aduce binefacere, dar avea nevoie să fie manevrată cu grijă şi ţinută sub control.

Guvernul american era de asemenea alarmat şi publicul american la fel. În 1947 media americane au afişat o atitudine critică la adresa politicii de ocupaţie, acuzând proasta gestionare a problemelor, promovarea unei prea mari democraţii şi insuficienta recuperare economică. Cei care nu erau adepţi ai New Deal se grăbeau cu criticile – chiar şi din interiorul cartierului general al SCAP.63

1947 a fost anul în care a fost născocit termenul de „război rece", pentru a desemna diviziunea ideologică, politică şi economică între lumea liberă şi lumea

comunistă. Frica de o confruntare majoră cu comuniştii a generat o bună parte din schimbarea de poziţie americană faţă de Japonia şi faţă de lume. Coreea se găsea deja împărţită în zone, comunistă contra non-comunistă, iar Berlinul mergea pe aceeaşi cale. În China forţele lui Chian Kai-şi stăteau gata de a fi evacuate în Taiwan de către comuniştii conduşi de Mao. Europa de est cădea din ce în ce mai adânc sub controlul comuniştilor. Era important, de aceea, ca Japonia să rămână o fortăreaţă a lumii libere.

Dar aceasta nu putea exista numai ca idee. Necesita putere şi substanţă. În lumea postbelică, în care toate confruntările militare generând spaima de consecinţe nucleare se doreau evitate pe cât posibil,

era nevoie în primul rând de putere economică. În 1947 Japonia se afla departe de a fi aşa ceva. Producţia încă nu atinsese nici jumătate din nivelurile antebelice, iar inflaţia depăşea 200% pe an. Lucrurile trebuiau puse la punct, iar MacArthur nu părea omul potrivit pentru această treabă.

La începutul lui 1948 Washington-ul l-a trimis pe George Kennan din Departamentul de Stat într-o misiune de recunoaştere în Japonia. De ceva vreme Kennan insista constant asupra imperativului de a îngrădi expansiunea comunistă. Concluzionase că la acea dată reformele ocupaţiei „pavau calea unei preluări comuniste”. Astfel, a recomandat ca „regimul de control al SCAP asupra guvernului Japonez să fie relaxat... Accentul trebuie mutat acum dinspre

reformă spre refacere economică”.64 Recomandările altor „depanatori”, cum ar fi subsecretarul de stat pentru armată William Draper (bancher de investiţii), au fost similare.65 Ca urmare, începând din 1948, politica americană faţă de Japonia a viral spre refacerea economică. Asta însemna oprirea politicilor existente şi introducerea altora noi.66

Epurările de conducători de afaceri au fost oprite, fiindcă părea prostesc să înlocuieşti oameni capabili. Din cele 200.000 de persoane îndepărtate în timpul Ocupaţiei, numai 3.000 erau oameni de afaceri, iar dintre aceştia majoritatea au fost doar parţial sau temporar înlăturaţi.

Desfiinţarea zăibatsua încetat, deoarece eficienţa lor economică era recunoscută.

Definiţia de „concentrare excesivă” din legislaţia anti-trust a fost schimbată, subtil dar semnificativ, din „concentrare care împiedică competiţia efectivă a noilor veniţi pe piaţă” în „concentrare dezavantajoasă pentru eficienţa producţiei”.67 Firmele postbelice cu statut de mibatsuer-au cunoscute drept sau „companii aliniate”.

Plata despăgubirilor de război către naţiunile victimă a fost, de asemenea, stopată.68 Se intenţionase să se facă mai ales sub formă de echipamente industriale mai degrabă decât sub formă de bani, având în vedere economia strâmtorată a Japoniei. Maşinile ce fuseseră deja confiscate în acest scop, mai ales de la erau acum în bună parte returnate industriei japoneze. Totuşi, nu au fost înapoiate aceloraşi *zaibatsu* care

investeau în piese mai modeme. Au revenit, în schimb, unor companii mai mici, care în mod normal n-ar fi fost niciodată capabile să achiziţioneze asemenea aparataje, chiar devenite demodate.

Legislaţia muncii a fost înăsprită pentru a împiedica dezagregarea industrială. Noile legi din 1948 negau muncitorilor din sectorul public dreptul la grevă şi restrângeau posibilităţile de acţiune politică directă ale organizaţiilor muncitoreşti.

MacArthur însuşi imaginase câteva dintre măsuri. Încă de la început s-a opus să se facă epurări în lumea afacerilor sau să fie plătite despăgubiri. Amânările sale în aceste probleme în anii de început ai ocupaţiei au făcut ca noua politică să fie mult mai eficace decât ar fi fost altfel. Cu toate acestea, se

considera că are nevoie permanentă de consiliere economică. Astfel, la începutul lui 1949 preşedintele Truman l-a trimis pe expertul Joseph Dodge drept consilier economic oficial al SCAP, funcţie pe care urma s-o păstreze până la sfârşitul ocupaţiei.

În acest stadiu Yoshida era din nou prim-ministru. Katayama demisionase în februarie 1948, după mai puţin de un an în funcţie, datorită unei dizidenţe interne în Partidul Socialist – o problemă care aveţi să-l afecteze de-a lungul întregii existenţe până azi. A fost înlocuit de Ashida Hitoshi, liderul Partidului Democrat, dar acest cabinet a căzut după doar câteva luni, mai ales din cauza scandalurilor de corupţie. Yoshida s-a întors în octombrie şi a fost confirmat de o

victorie sigură marcată de proaspăt creatul său partid conservator, Democrat Liberal (*Jiyuto*), în alegerile generale din ianuarie 1949.

Noul său partid s-a format în 1948 prin fuziunea Partidului Liberal Japonez (*Nihon Jiyuto*) cu disidenţii din Partidul Democrat, combinând tradiţiile celor două partide principale antebelice, *Seiyiikai* şi *Minseito* respectiv. Era o formaţiune conservatoare şi, în ciuda rezervelor privind stilul antebelic al lui Yoshida, ceea ce dorea publicul era în mod clar emblema sa de stabilitate. De altfel, conservatorii vor conduce Japonia până în ziua de astăzi (cu excepţia unei foarte scurte întreruperi la mijlocul anilor ’90). Yoshida însuşi, figura guvernamentală cel mai des asociată cu

ocupaţia, a rămas în biroul primului-ministru până în 1954. Omul căruia nu i-a plăcut „excesul de democraţie” atinsese fără doar şi poate coarda sensibilă a publicului.

Ca pentru a confirma temerile războiului rece la adresa „pericolului roşu”, comuniştii japonezi au prins a-şi reînnoi activităţile după înfrângerea din 1947. Începuseră să recâştige influenţă şi popularitate. În aceleaşi alegeri din 1949, care i-au dat un vot de încredere guvernului conservator al lui Yoshida, ei şi-au crescut reprezentarea în Dietă de la 4 la 35 de locuri. Trebuia făcut ceva. De la sfârşitul lui 1949 şi în 1950, cam 12.000 de comunişti au fost îndepărtaţi din administraţie în aşa-numita „epurare roşie”.69 Totuşi, proporţia lor de locuri în

Dietă avea să rămână în preajma lui 5% până astăzi.

Guvernului Yoshida i s-a ordonat să strunească economia şi să echilibreze bugetul, misiune ce urma să fie supravegheată de Dodge. Sub îndrumările acestuia inflaţia s-a redus mult, rata de schimb s-a stabilizat, iar subsidiile guvernamentale au fost tăiate. Abordarea sa austeră a fost eficientă şi în 1949 Japonia a prezentat un buget echilibrat. Până în iunie 1950 dobânzile reale au crescut cu 30% faţă de nivelurile din 1936.70 Totuşi, măsurile sale au provocat greutăţi şi antipatie printre angajatori şi muncitori. Falimentele şi şomajul s-au înrăutăţit.

Cel mai puternic stimulent pentru economia Japoniei a venit din altă sursă

exterioară. În iunie 1950 trupele comuniste nord coreene au trecut peste paralela 38, linia de separaţie recunoscută între zonele peninsulei coreene, declanşând războiul coreean. Yoshida l-a numit „un dar al zeilor”.71 Cel mai mare beneficiu se datora „achiziţiilor speciale” (*tokuju*) ale armatei americane care lupta în Coreea. Valoarea acestora a ajuns la suma de 2 – 4 miliarde de dolari într-o perioadă de 3 ani, echivalentul a cam o treime din întregul venit japonez extern în acea perioadă de timp. Ca efect, venitul disponibil al Japoniei s-a dublat, rezultând şi dublarea importurilor, Aceasta a permis de asemenea unor industrii dependente de materii prime importate să-şi sporească de două ori producţia.72 Către sfârşitul războiului

coreean s-au atins din nou nivelurile producţiilor antebelice.

Războiul acesta a avut un număr de alte consecinţe majore. Una dintre ele a fost «înarmarea forţelor japoneze. Marea majoritate a trupelor de ocupaţie urmau să fie de serviciu în Coreea, aşa că pentru a menţine ordinea în Japonia MacArthur a ordonat formarea Poliţiei Naţionale de Rezervă, de 75.000 de oameni, în iulie 1950. Pentru a nu încălca articolul IX al constituţiei aceasta a fost concepută ca o unitate de autoapărare, însă reînarmarea a cauzal oricum suficientă controversă. Pentru a-i clarifica natura defensivă a fost renumită Forţele de siguranţă naţională, în 1952, şi în cele din urmă şi-a primit titlul de astăzi, Forţele de autoapărare – în

1954. În acest moment număra 165.000 de membri.

O altă consecinţă majoră a războiului coreean a fost demiterea lui MacArthur. Acesta primise comanda trupelor americane în Corcea şi conform propriei relatări se părea că, în decurs de câteva tuni, a câştigat efectiv războiul – în termeni convenţionali.73 Cucerise Seul-ul spre sfârşitul lui septembrie şi capturase Pyongyang până la sfârşitul lui octombrie, ceea ce, după părerea sa, simboliza înfrângerea Coreei de Nord. N-a putut înţelege faptul că Washington-ul nu a profitat de victoriile sale şi că în schimb i s-au impus restricţii cu privire la noile acţiuni. Când întăririle comuniste chinezeşti au intrat în Coreea de Nord, din senin, i s-a

interzis permisiunea de a le ataca. Washington-ul ducea acum un nou tip de război – aşa numitul „război limitat”. Mac Arthur nu a putut înţelege această „întâmpinare a forţei brute cu pacifism” şi incapacitatea de a păstra „voinţa de a învinge”.74 A criticat în mod deschis Washingtoii-Ul şi pe Truman. În cele din urmă, fisura între felul lor diferit de a gândi a devenit atât de mare încât, la 11 aprilie 1951, Truman l-a eliberat de însărcinările din Coreea şi din Japonia. I s-a organizai o plecare eroică din Japonia şi o sosire eroică în America.

Odată cu demiterea lui MacArthur a luat sfârşit o perioadă scurtă dar intensă. Înlocuitorului său, generalul Matthew Ridgway, îi lipseau carisma şi viziunea

predecesorului, însă oricum se pare că a fost numii doar în calitate de „administrator”. Sunt puţine lucruri memorabile din timpul lui Ridgway. Chiar şi numele său abia de mai este pomenit. Printre alte „non-întâmplări”, pe durata mandatului său ca SCAP nici măcar nu l-a întâlnit pe Hirohito.75 în minţile japonezilor ocupaţia a fost, cu siguranţă, legată integral de impunătoarea prezenţă a lui Mac Arthur – o personalitate atât de covârşitoare, încât chiar destituirea sa a fost probabil, aşa cum mulţi au observat, cea mai mare lecţie de democraţie ce li s-a predat japonezilor pe parcursul ocupaţiei.

Încă o consecinţă majoră a războiului coreean a fost că a precipitat nevoia semnării unui tratat de pace cu Japonia şi a

încheierii oficiale a ocupaţiei. Printre altele, asta ar fi eliberat America de povara unei responsabilităţi continue faţă de Japonia. Discuţii vagi privind un tratau de pace se purtau de câţiva ani, de la începutul lui 1947, dar abia odată cu războiul din Coreea lucrurile s-au pus cu adevărat în mişcare. Procesul a fost complex şi a luat mult timp. În cele din urmă la începutul lui septembrie 1951 a avut loc o conferinţă de pace în San Francisco la care Japonia şi alte patruzeci şi opt de naţiuni au semnat un tratat de pace (8 septembrie).76 MacArthur lucrase la document împreună cu Secretarul de Stat John Foster Dulles, dar nu a fost invitat să participe.77

Tratatul de la San Francisco a confirmat că Japonia pierdea toate fostele colonii,

inclusiv Taiwan şi Coreea. Sahalinul de sud şi Insulele Kurile din apropiere au fost date Uniunii Sovietice, deşi urma să aibă loc o dispută încrâncenată – care continuă încă şi astăzi – privind care anume dintre insule constituie Kurdele. La celălalt capăt al ţării insulele Ryūkyū au fost încredinţate americanilor pe termen nelimitat (returnate în cele din urmă Japoniei în 1972). Acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu insulele Bonin (Ogasawara) situate la 1.000 km de Tōkyō, în largul Pacificului (înapoiate în 1968). În termenii tratatului, Japonia a fost de acord până la urmă să ofere despăgubiri, lucrul fiind îndulcit de o clauză adiţională care stipula că aceasta va depinde de economia sa. În final a plătit foarte puţin, în ciuda masivei creşteri economice ce a urmat. În

general, tratatul a fost foarte favorabil Japoniei. A intrat în vigoare la 28 aprilie 1952, încheind astfel ocupaţia.

Totuşi, nu a însemnat şi un sfârşit pentru prezenţa trupelor americane. Poate că America *dorea* să scape de responsabilitatea completă şi oficială faţă de Japonia, dar în mod sigur nu voia s-o lase vulnerabilă în faţa comuniştilor. Şi mulţi dintre conducătorii japonezi la fel. La numai câteva ore după semnarea documentului, Japonia şi Statele Unite au încheiat un tratat de securitate reciprocă care garanta menţinerea pe durată nedefinită a bazelor militare americane în Japonia, mai ales în Okinawa. Asta a ajutat Japonia nu numai în termeni de securitate militară. A adus, de asemenea, beneficii economice importante,

mai ales prin faptul că Japonia n-a mai trebuit să cheltuiască nici pe departe cât celelalte naţiuni pentru propria apărare. De aici înainte, până în prezent, avea să verse pentru apărare nu mai mult de 1 % din produsul naţional, în timp ce normal în vreme de pace suma este de 6 – 7%, pentru majoritatea naţiunilor.

Publicul larg s-a dovedit mai puţin entuziasmat de continua prezenţă americană, lucru ce avea să conducă mai târziu la o serie de probleme sociale şi politice. Totuşi, beneficiul economic a fost incontestabil, ceea ce a reprezentat un factor major – chiar dacă incidental – în aşezarea Japoniei pe calea de a deveni o superputere economică.

Ocupaţia a avut actualmente o

semnificaţie epocală. Încă de la început s-a coWuntă Tcââun” numalde diticultaţTTrebuia să fie autoritară şi nu prea. Trebuia să fie distructivă dar şi constructivă. Trebuia să păstreze moralul japonez prin conservarea unor tradiţii şi îndepărtarea altora. Trebuia să îngrijească tânăra democraţie fără a părea că o impune în mod nedemocratic. A fost nevoită chiar să-şi schimbe direcţia la mijlocul drumului. Şi a trebuit să facă toate astea pornind de la o cunoaştere foarte limitată. Să ocupi o naţiune străină cu scopul de a o reconstrui, mai ales cu toate aceste greutăţi, nu este o sarcină uşoară. Şi totuşi, în mare, se pare că a fost încununată de succes. Nu în mică măsură asta s-a datorat dorinţei japoneze de a învăţa şi de a reconstrui naţiunea încă

o dată ca putere respectată. A fost ajutată şi de faptul că politica guvernului american ce a stat la baza ocupaţiei nu a fost considerată în primul rând o afacere punitivă, care să lase Japonia schilodită şi îngenunchiată. S-a desfăşurat astfel o fază constructivă în istoria modernă a naţiunii care a plasat-o în poziţia favorabilă de a continua pe drumul revenirii la statutul de putere mondială de primă mărime.

6.3 DEVENIND NUMĂRUL UNU

Japonia nu a ratat ocazia economică ce-i fusese oferită de către America. Guvernul jucase un rol important în economie încă din perioada Meiji şi a continuat s-o facă. Creşterea economică era mult prea importantă pentru a o lăsa pe seama forţelor pieţei şi a intereselor private.

— Mnisterul Comerţului Exterior şi Industriei (MCEI), creat m (1949 din fostul Minister al Comerţului şi Industriei, a jucat un rol deosebit de important. Una dintre funcţiile sale cheie era „îndrumarea administrativă” (*gyosei shido*). Oficialii MCEI se întâlneau regulat cu căpeteniile industriei pentru a stabili politici generale favorabile comerţului guvernamental, administraţiei şi marilor afaceri. Acele politici acopereau investiţiile şi dezvoltarea în anumite sectoare cu creştere economică estimată, protejarea unor industrii strategice şi raţionalizarea unor industrii din sectoare ce nu mai erau considerate demne de a fi urmărite.

Deşi eficienţa tehnică reală a MCEI a fost exagerată, 78 era totuşi important ca

simbol. Indica o continuă relaţie strânsă între guvern şi industrie şi dispoziţia liderilor din industrie de T a asculta părerea guvernului şi de a lua în consideraţie interesele naţionale. Situaţia nu diferea prea mult de cea din perioada Meiji. Deşi majoritatea guvernelor, până la un punct, îşi planifică economia şi speră s-o îndrume, ca procentaj economia japoneză era foarte puternic caracterizată de preponderenţa planificării asupra forţelor economiei de piaţă. În termenii economiştilor asta era o economie de plan mai degrabă decât una de piaţă, controlată mai degrabă decât lăsată la voia întâmplării.

În timpul anilor ’50 prioritatea acceptată era dezvoltarea industriei grele, mai ales siderurgică, incluzând produse cum ar fi

vapoare şi maşini grele. Fraza lozincă era (greu-gros-lungmare)., Avea să fie urmată în anii ’60 de concentrarea pe industrii mai uşoare, mai înglobatoare de cunoştinţe şi tehnologie, cum ar fi bunurile electrice şi aparatele de fotografiat. Lozinca devenise acum „*kei-haku-Twi-sho*” (uşor-subţire-scurt-miel. Ceea ce nu înseamnă desigur că industria grea a dispărut peste noapte. Departe de aşa ceva, construcţia de nave a continuat să se dezvolte. Producţia de maşini, combinând oţelul cu tehnologia, s-a dezvoltat de asemenea în perioada anilor ’60.

În ce priveşte forţa de muncă angajată, în industriile secundare – mai ales manufacturiere, dar şi în construcţii – a crescut de la 22% în 1950 la 35% în

1970.79 în schimb, industriile primare, mai ales agricultura, s-au redus de la 48% în 1950 la 18% în 1970. În mod clar, exista un interes crescut pentru manufacturam, dar ridicarea industriilor terţiare (servicii) nu trebuie trecută cu vederea. Acestea au fost mereu importante în economia japoneză şi, de fapt, în această perioadă ele ocupau mai multă forţă de muncă decât industriile secundare, crescând de la 30% în 1950 la 48% în 1970.

Tiparele consumatorilor sunt şi ele supuse sloganurilor. Au existat cele „trei comori” ale anilor ’50 – radio, motocicletă şi maşină de cusut. Comorile au fost modernizate şi redefinite la începutul anilor ’60 transformându-se în frigider, televizor şi maşină de ipâlal. Sfârşitul anilor ’60 a fost

vremea celor trei „C” – *car, color TV şi cooler* (maşină, televizor color şi frigider). Consumatorul japonez a început să achiziţioneze din ce în ce mai multe bunuri deoarece câştigurile reale s-au triplat între mijlocul anilor ’50 şi 1973.

Economia, măsurată în PIB, s-a mărit constant cu aproximativ 9% în fiecare an, în perioada anilor ’50, Apoi a sporit uşor până la 10% la începutul anilor ’60, şi la mai mult de 13% la sfârşitul anilor ’60 şi începutul anilor ’70. Adică între sfârşitul ocupaţiei şi criza petrolului din 1973, economia japoneză a crescut cu un procent anual mediu de mai bine de 10%. La vremea crizei mondiale a petrolului Japonia avea să fie o superputere economică. Ca dimensiune reprezenta a treia economie mondială (după

Statele Unite şi Uniunea Sovietică), primul producător de vapoare, al treilea producător de oţel, al doilea producător de maşini (cel mai mare până la sfârşitul anilor ’70), cel mai important producător de radio şi televizoare şi aşa mai departe.

Remarcabila înflorire economică a Japoniei după război, este adesea numită „miracol economic”.80 Multe dintre cauze, de fapt câteva duzini, sunt identificabile, „miracol” putând fi numit doar faptul că au fost concomitente. Am discutat deja despre câteva dintre *acestea, despre altele merită să vorbim în continuare, iar* unele suni prea tehnice pentru a fi abordate aici în detaliu. America apare nu în puţine dintre ele. În general, principalele cauze includ

Jeila> era îi va/vM le, A f w *

politici constructive ale ocupaţiei americane/ de ocupaţie, cum ar fi revitalizarea zaibatsuşi abandonul plăţilor de despăgubiri (ca, şi cedarea echipamentelor confiscate unor companii mai mici); (

consilierea economică americană/ de ocupaţie şi din partea lui Joseph Dodge; ajutorul financiar american/ de ocupaţie (de ordinul a 2 miliarde de dolari pe timpul ocupaţiei);!

achiziţiile americane pe parcursul războiului coreean; măsurile de securitate americane pentru Japonia făcând posibilă păstrarea cheltuielilor de apărare la o fracţiune din cele ale altor naţiuni; bunăvoinţa americanilor (cel puţin până în anii ’70); sprijin şi îndrumare în afaceri din

partea guvernului şi a administraţiei; acceptarea importanţei planificării în loc de a se baza exclusiv pe „” legile economiei de piaţă şi a lua în consideraţie interesul naţional mai degrabă decât interesul întreprinderii; folosirea frecventă a barierelor netarifare pentru a proteja w interesele industriei autohtone în faţa competiţiei străine;

3 ocazia, pentru companiile mari de a adopta tehnologie de ultimă oră pe scară mare datorită distrugerii în război a echipamentelor şi facilităţi existente (şi în unele cazuri datorită confiscării maşinăriilor pentru plata unor despăgubiri ulterioare); relativă stabilitate a guvernului şi administraţiei; orientarea pe termen lung cu o focalizare pe supravieţuire şi acapararea

pieţei mai degrabă decât o orientare pe termen scurt cu focalizare pe profit (ajutată de pretenţiile mici ale deţinătorilor de acţiuni japonezi); în acest cadru pe termen lung, abilitatea pragmatică de a schimba direcţia şi a diversifica pe termen scurt, unde este necesar; cheltuieli guvernamentale mici pentru relativ neproductivele costuri suplimentare sociale, cum ar fi pentru locuinţele sau protecţia socială.

o rată înaltă de acumulare a economiilor personale şi deci a capitalurilor ca urmare a nevoii de a compensa insuficienta protecţie socială guvernamentală, combinată cu concesiile la taxele personale şi alte stimulente date de guvern; o rată înaltă datorie-capital, sprijinită de politica Băncii

Japoniei (adică împrumuturi mari puteau fi dobândite cu garanţie colaterală mică); concesii la plata taxelor corporaţiilor şi alte stimulente; politica de a cumpăra patente mai degrabă decât obţinerea lor sub licenţă; modelarea cercetării şi dezvoltării pentru consideraţii comerciale practice prin încredinţarea lor corporaţiilor mai degrabă decât institutelor academice neutre de cercetare sau similar; o situaţie favorabilă a comerţului mondial care a permis importul de materii prime ieftine şi exportul de bunuri gata fabricate pe pieţe nesaturate; strămutarea forţei de muncă din relativ neproductivul sector primar (mai ales agricultura) în mai productivele sectoare secundar (manufacturier) şi terţiar (servicii); promovarea consumului; hărnicia

muncitorului japonez (trăsătură oarecum discutabilă dacă ar fi s-o privim drept caracteristică permanentă a naţiunii, dar în mod cert un aspect important al perioadei postbelice); larg răspândită angajare a tuturor japonezilor, de a reconstrui Japonia şi de a recuceri un loc printre puterile lumii; rata relativ înaltă de păstrare a muncitorilor experimentaţi şi loiali, prin aşa-numitul sistem de „angajare pe viaţă” adoptat de majoritatea corporaţiilor (deşi fenomenul a fost exagerat); relativa lipsă de întrerupere a producţiei prin acţiunea muncitorilor (deşi şi asta a fost exagerată, mai ales în anii dinainte de 1960).

Mulţi, incluzând şi câţiva japonezi, ar adăuga la listă şi accentul pus pejgxport. De fapt, contribuţia exporturilor Japoniei la PIB

a fost în mod tipic sub aceea a majorităţii naţiunilor. Pur şi simplu PIB a crescut atât de mult încât în termeni absoluţi exporturile Japoniei păreau să domine lumea. Tendinţa de a compara Japonia numai cu

America, care are o rată excepţional de scăzută export-PIB şi de asemenea un masiv dezechilibru comercial cu Japonia, contribuie la greşita percepţie.

Stabilitatea guvernului a furnizat un cadru propice creşterii economice. După 1948, în ciuda şovăielilor şi mişcărilor din culise, Japonia a fost guvernată de conservatori cu aceeaşi filosofie, în esenţă, până la mijlocul anilor ’90. Îndeosebi din 1955 până în 1993 a fost condusă de către Partidul Liberal Democratic (LDP.

Aiinshuto). Formarea LDP în 1955 a fost

de fapt o realiniere a partidelor existente, continuând efectiv fuziunea dintre antebelicele tradiţii *Seiyukai* şi *Mineseito*. Se contura un element de continuitate conservatoare între erele antebelică şi postbelică.

Acest fenomen a fost de asemenea perceput în triada guvernadministraţie-afaceri. După ce epurările au fost oprite, mulţi indivizi puternici înainte de război – unii chiar întemniţaţi pentru rolul din timpul războiului – şi-au reluat poziţiile de forţă. Probabil că cel mai cunoscut dintre aceştia este Kishi Nobusuke. Fusese oficialul responsabil pentru legislaţia din 1936 care scosese pe Ford din Japonia şi care mai târziu a devenit membru al cabinetului de război Tojo. Arestat pentru activităţile sale

din perioada războiului, a fost eliberat în 1948. Ales în camera reprezentanţilor ca membru al Partidului Liberal în 1953, a fost principalul arhitect al realinierii care a condus la formarea, în 1955, a LDP şi a devenit prim-ministru în 1957 (până în 1960).

Kishi şi fratele său, Sato Eisaku (Kishi se născuse în familia Sato, dar fusese adoptat de un unchi), sunt numai doi dintre cei şase birocraţi antebelici care au devenit prim-miniştri după război. Sato a fost prim-ministru din 1964 până în 1972. Ceilalţi patru sunt Yoshida Shigeru (1946 – 7, apoi 1948 – 54), Ikeda Hayato (1960 – 4), Fukuda Takeo (1976 – 1978) şi Chira Masayoshi (1978 – 80). Adică, în primele câteva decade după război, Japonia a fost guvernată mai

ales de birocraţi antebelici.

Aceştia şi colegii lor au făcut tot ce au putut să reimplanteze un număr de practici dinainte de război, de obicei în mod subtil, în etape, şi nu suficient ca să atragă contramăsuri din partea Washington-ului, dar suficient pentru a-i face să se simtă mai confortabil. Una dintre principalele lor preocupări a fost educaţia, domeniul încercat şi de încredere pentru inocularea unor gânduri potrivite, începând de la mijlocul anilor ’50 guvernul a reintrodus controlul central asupra educaţiei, anulând voit politica de descentralizare a ocupaţiei.81 în 1956 alegerile pentru consiliile şcolare au fost abolite, fiind înlocuite de numiri prin intermediul primarilor şi / sau guvernatorilor

prefecturii. Consiliile s-au subordonat Ministerului Educaţiei. Doi ani mai târziu programa ministrului a devenit obligatorie, înlocuind libertatea de opţiune promovată de ocupaţie. Asta deschidea calea pentru un şi mai strâns control central, conducând la verificări riguroase şi o cenzură a cărţilor, care se menţine şi în ziua de astăzi.

Părerile publicului în privinţa acestor continuităţi erau împărţite, într-un sens general legăturile cu trecutul erau liniştitoare, dar în acelaşi timp mulţi erau îngrijoraţi de reluarea lor. Yoshida Shigeru vorbea despre pierderea războiului, dar câştigarea păcii82 şi mulţi împărtăşeau şi erau inspiraţi de dorinţele sale de a face naţiunea încă o dată mare. De data aceasta avea să fie în termeni economici, nu militari.

La locul de muncă găseai în mod obişnuit cel puţin un *moretsu-gata* („tip extrem de hotărât”), dedicându-şi eforturile proprii şi realizările reconstrucţiei naţiunii. Ceea ce semăna mult cu naţionalismul pragmatic al perioadei Meiji, dar fără supratonurile militariste – deşi unii vedeau asta ca pe o continuare agresivă a războiului, adesea în combinaţie cu opinia că înfrângerea militară a Japoniei n-a prea contat, de fapt, deoarece a fost rezultatul folosirii bombei atomice.83 Mulţi dintre *moretsu-gata* se mândreau să treacă drept samuraii epocii moderne, adevăraţi războinici ai corporaţiilor.

Pe de altă parte, una era să lucrezi pentru binele naţiunii, dar exista o limită pentru sacrificiul personal pe care poporul se simţea acum dispus să-l facă. Fuseseră

expuşi la democraţia în stil american şi la drepturile omului şi deşi nu doreau neapărat un exces din toate astea – deoarece primiseră lecţia agitaţiei comuniste din 1946 – 7 – nici n-ar fi vrut să le respingă total. Încetaseră să mai fie supuşii fără minte ai împăratului-zeu, cu singurul scop în viaţă de a fi sacrificaţi.

O sursă aparte de stingherealǎ pentru mulţi era senzaţia că nu suficient din bogăţia pe care o creau le revenea. Asta se întâmpla mai ales în anii ’50, înainte ca măririle de salarii să-i facă pe oamenii obişnuiţi să simtă că făceau un real progres. Încă existau condiţii proaste la locul de muncă şi salarii mici. Disputele industriale erau frecvente şi adesea se închei au cu confruntări violente şi din când în când cu

moarte.

Greva din 1953 de la Nissan a fost un exemplu de dispută gravă. A durat şase luni şi s-a încheiat cu înfrângerea membrilor Sindicatului Industriei de Automobile din întreaga Japonie. Acesta a fost literalmente dezmembrat. S-au născut atunci aşa-numitele „sindicate de întreprindere”, care încă mai caracterizează practicile de muncă japoneze, în opoziţie cu mai răspânditele „uniuni sindicale” ale occidentului. Sindicatul de întreprindere reuneşte practic toţi lucrătorii dintr-o companie sub nivelul conducerii superioare, fără să ţină seama de ocupaţie. Uniunea sindicală este organizată pe bază apartenenţei la o anumită meserie şi include muncitori din toate (sau măcar şi din alte) companiile. Unii observatori ai

managementului japonez au văzut în sindicatele de întreprindere un simbol al armoniei între muncitor şi angajator, însă acestea sunt în mod clar un mijloc de slăbire a sindicalismului şi drepturilor muncitoreşti prin tactica veche de când lumea a diviziunii. Deşi există „asociaţii umbrelă” de sindicate, mai largi, în practică muncitorii nu au unde să se adreseze pentru sprijin dacă problemele nu pot fi rezolvate în întreprindere.

Una dintre cele mai amare şi istorice confruntări a avut loc în 1960, la minele de cărbune Miike deţinute de Mitsui în Kyūshū.84 Aici neliniştea fierbea de ceva vreme din cauza unor pretenţii salariale respinse şi concedieri plănuite. Fundalul era politica triadei guvern-birocraţie-afaceri de

a înlocui cărbunele cu petrolul (importat) ca sursă primară de energie în Japonia. S-a acordat prea puţină atenţie consecinţelor serioase asupra forţei de muncă din minerit.

Disputa de la Miike a degenerai curând într-o confruntare majoră dintre mişcarea muncitorească şi marile afaceri sprijinite de guvern. Patronii au recurs pe faţă la bătăuşi spărgători de grevă şi unul dintre aceştia a înjunghiat fatal un miner ca să arate că nu glumeşte. Guvernul a adus la faţa tocului 10% din poliţia naţională, gata să-i înfrunte pe mineri mai degrabă decât pe bătăuşi. Sigur, guvernul părea să-i favorizeze foarte mult pe patroni, şi n-a dat impresia de neutralitate. Până la urmă, după 9 luni, greviştii au pierdut bătălia, deşi au obţinut câteva concesii pe hârtie.

Rar s-au mai dovedit sindicatele o ameninţare serioasă prin acţiuni greviste, mai ales că au fost convertite în nepericuloase „sindicate de întreprindere”. Norocul a fost că atât salariile cât şi condiţiile de lucru aveau să se îmbunătăţească în curând oricum, atenuând neliniştile muncitoreşti. Nemulţumirile se manifestau în alte feluri, în timp ce grevele deveneau simbolice scurte întreruperi ale lucrului – uneori de numai o oră – la date ale anului acceptate. Astfel cantitatea de zile de producţie pierdute prin acţiune sindicală avea să fie doar o mică fracţiune din cea a majorităţii naţiunilor, în general sub o zecime. Ceea ce a stimulat performanţa economică.

Muncitorii, cel puţin bărbaţii cu „gulere

albe” (birocraţii) din companiile mari, au fost şi mai potoliţi prin promisiunea de siguranţă sub forma de „angajament pe viaţă”. Această practică a fost mult exagerată atât în termeni de scară cât şi istorici. Deşi o privire selectivă asupra istoriei anterioare poate releva unele antecedente în perioada Meiji şi chiar în perioada Tokugawa, practica a caracterizat esenţialmente perioada postbelică. Mai mult, niciodată nu s-a aplicat la mai mult de o treime din forţa de muncă. Totuşi, a devenit un fel de ideal pentru societate în genere. Studiezi din greu să obţii rezultate bune, te angajezi la o companie mare şi obţii siguranţă pe viaţă – ca să nu mai menţionăm salariul cu o treime mai mare decât într-o companie mică, căci structura

duală a industriei continuă să existe.

Altă sursă de disconfort public era posibilitatea reînvierii militarismului, în ciuda restricţionărilor constituţionale. Unii japonezi nu aveau nimic împotriva revigorării activităţii militare, 85 dar marea majoritate simţeau o nelinişte continuă în privinţa prezenţei trupelor americane şi a posibilităţii ca Japonia să fie târâtă într-un război cu Sovietele. Problema a culminat în 1960. cu programata reînnoire a tratatului de securitate cu Statele Unite. Autoritarismul arătat de guvern în disputa Miike nu a contribuit la detensionare. Nici tensiunile crescânde în lume, ale războiului rece, şi mult publicata remarcă, veche de câţiva ani, a celui ce avea să devină preşedinte, Richard Nixon, cum că acea

clauză antirăzboi din constituţia Japoniei fusese o greşeală.86 în negocierile cu America, Kishi a obţinut ceea ce el considera o concesie. Acum Japonia avea să fie consultată înainte ca America să-şi utilizeze trupele staţionate acolo. Mulţi au văzut asta ca mărind şansele Japoniei de a fi atrasă într-un conflict armat, parând acum un participant benevol la orice acţiune americană. Exista o opoziţie considerabilă la propusa ratificare a reînnoirii, incluzând o serie de revolte şi confruntări fizice între parlamentarii din Dietă. La o sesiune de noapte, în mai, Kishi a reuşit să obţină aprobarea Dietei pentru ratificare, prinzând opoziţia nepregătită. A urmat şi mai multă nelinişte, incluzând o parţială cucerire a clădirii Dietei, la mijlocul lui iunie.

Preşedintele Eisenhower plănuia să viziteze Japonia mai târziu în acea lună, dar călătoria sa a fost anulată ca urmare a frământărilor. Kishi şi-a dat demisia peste câteva zile, fiind înlocuit ca prim-ministru de Ikeda Hayato. Acesta a promis să nu repete niciodată tactica de intimidare a Dietei folosită de Kishi şi a potolit poporul parţial cu promisiunea de a dubla veniturile înainte de terminarea anilor ’60.

Protestatarii împotriva reînnoirii tratatului includeau mulţi stângişti şi asta a provocat reacţia aripii drepte. Asanuma inejiro, preşedinte al Partidului Socialist Japonez a căzut victimă atunci. Asanuma, care printre altele făcuse o serie de declaraţii antiamericane în ultima vreme, a fost înjunghiat fatal de către un tânăr

fanatic de dreapta în timpul unui discurs televizat, în octombrie.87 Marea majoritate a Japoniei şi o bună parte a lumii au văzut în detalii crude şi înspăimântătoare cum lama de aproximativ cincizeci de centimetri îl străpungea mortal pe Asanuma.

A fost un an turbulent, un simbol al neliniştilor şi aparentei fragilităţi a democraţiei de tip occidental – nu prea diferită de cea a perioadei Taisho, cu jumătate de secol mai devreme. Agitaţia de la locul de muncă s-a liniştit în cele din urmă, însă publicul a continuat să se simtă stingherit ceva vreme. Studenţii mai ales au organizat demonstraţii tot mai violente în următorii câţiva ani. Extremiştii de stânga *Zengakuren* (o federaţie studenţească naţională) au adoptat voit o politică de

confruntare violentă, incluzând utilizarea armelor cum ar fi bombele incendiare, şi au cauzat închiderea multor campusuri.88 O parte din mânia lor viza reînnoirea tratatului, deoarece intrarea Americii în războiul din Vietnam în 1961 a sporit ameninţarea de implicare a Japoniei. Erau de asemenea supăraţi de creşterea cheltuielilor pentru educaţie şi natura tot mai controlată a educaţiei în Japonia, ca şi de corupţia printre cadrele universitare. Mai târziu, în anii ’60, cei mai extremişti dintre studenţi au contribuit la formarea infamei organizaţii teroriste Armata Roşie (*Sekigun*).

Din nou însă, ca în perioada Taisho, se poate spune ca în anii ’60 a existat atât lumină cât şi întuneric. Cu toate

frământările şi autoritarismul, au existat şi momente marcante pe drumul Japoniei de reafirmare în lume. În 1961 s-a dat în folosinţă *Shinkansen* („trenul glonţ”), la acea vreme cel mai avansat tehnologic din întreaga lume. – în contrast cu semnificaţia întunecată a lamei asasinului, venea cu un simbol luminos al unei noi ere de prosperitate şi tehnologie şi o mare sursa de mândrie pentru japonezi. A fost arătat astfel mulţimii de străini care au vizitat Japonia în 1964, în timpul Olimpiadei de la Tōkyō. Organizarea Jocurilor a declanşat adevărata reprimire a Japoniei în comunitatea internaţională, recunoscută oficial în 1956, odată cu admiterea la ONU. În acelaşi an 1964, restricţiile de călătorie au fost mult uşurate, iar japonezii au

început să voiajeze în străinătate în număr mare. Limitările operau de la sfârşitul războiului, parţial din cauza ratelor de schimb, dar şi ca apărare împotriva sentimentelor antijaponeze de peste hotare. Apoi, la sfârşitul decadei, în 1970, Expoziţia Mondială s-a ţinut la Ōsaka şi din nou Japonia a putut să-şi demonstreze prosperitatea şi statutul de mare naţiune.

Cel mai important factor în acceptarea ei a fost fără îndoială, creşterea economică. Promisiunea lui lkeda din 1960 de a spori de două ori câştigurile în următorii 10 ani a fost împlinită cu mult înainte. Veniturile s-au dublat până în 1967. În anul următor PIB-ul japonez l-a depăşit pe cel al Germaniei Federale, devenind al doilea ca mărime în lumea liberă, după Statele Unite.

Revenirea Japoniei la statutul de mare putere a fost, desigur, observată în străinătate. În întreaga lume au început să apară cărţi analizându-i drumul spre succes, nu numai în termeni economici, dar şi în termeni de management al statului, educaţie şi alţii mai generali. Pe lângă alte acceptări ale statutului său, succesul îi era prezentat cu pregnanţă în scenarii mondiale create de specialişti în probleme internaţionale. Un bine cunoscut exemplu de început a fost populara operă a lui Herman Kahn din 1971 *Emerging*

Japanese Superstate (Apariţia Super), care aducea osanale Japoniei. Asemenea lucrări aveau tendinţa să desconsidere efectele negative ale creşterii economice intense, cum ar fi marile probleme de

poluare.

Japonezii au scris şi ei cu mândrie lucrări care încercau să explice succesul, atât lor înşişi cât şi lumii. De obicei, argumentau că Japonia ar fi fost cumva unică şi specială şi revendicau caracteristici naţionale ca loialitatea, armonia şi orientarea de grup. Asemenea cărţi constituiau un gen aparte, cunoscut ca („Teorii despre japonezi”). Două exemple faimoase au fost lucrarea lui Nakane Chie din 1967 *Tate-shakai no Tan itsushakai no Riron* („Relaţii personale într-o Societate Verticală: O Teorie a Societăţii Omogene”), publicata în engleză în 1970 sub titlul *Japanese Society,* şi Amae no Kozo („Anatomia dependenţei”), din 1971, a lui Doi Takeo, care a apărut în engleză în

1973.89 Amândoi autorii pretindeau, cu dovezi îndoielnice, că relaţiile interpersonale japoneze sunt unice şi mai puternice decât în alte societăţi. Unele lucrări Nihonjide obicei implicit dar uneori şi explicit, mergeau un pas mai departe şi ridicau încă o dală spectrul purităţii şi superiorităţii rasiale, alarmând mai ales naţiunile asiatice.

Ridicarea în slăvi de acasă şi din străinătate a continuat pe parcursul anilor ’70, o decadă care a însemnat un vârf în privinţa respectului lumii pentru Japonia ca super putere economică. Nu întotdeauna veneau numai aprecieri, pentru că exista în mod clar o serie de probleme, dar până la urmă a fost mai multă laudă decât critică. Una dintre cele mai mari aprecieri a venit în

1979 sub forma lucrării lui Ezra Vogel *Japan As Number One*. Vogel admiră în special performanţele economice ale Japoniei şi aparenta sa îndemânare în managementul de stal şi în coordonarea naţională. Nimic surprinzător în faptul că lucrarea a devenit imediat una dintre cele mai bine vândute cărţi din toate timpurile în Japonia, niponii înghesuindu-se în librării să soarbă cu deliciu această laudă venită din partea unui profesor de la Harvard.90 Subtitlul său *Lessons for America* era deosebit de satisfăcător pentru că arăta că elevul învăţase atât de bine încât putea să-i dea lecţii profesorului.

În multe privinţe era chiar adevărat. Într-o lume acum dominată de afaceri, apusenii dornici să înveţe secretele

succesului japonez priveau cu invidie spre practicile manageriale mai ales. O mare cantitate de literatură a apărut pe acest subiect, 91 în majoritate superficială. Nu toţi autorii au înţeles cât de recente erau unele practici ca angajarea pe viaţă. Chiar mai puţini au înţeles că o parte din practicile asociate cu managerii japonezi fuseseră, de fapt, învăţate din Vest – doar că Japonia le făcuse mai eficiente. Acestea includeau controlul de calitate, care a fost introdus în Japonia în 1950 de către inginerul american W. Edwards Deming şi folosirea cutiilor de sugestii pentru a încuraja participarea angajaţilor, care fusese încercată deja de companii cum ar fi Estman Kodak din America încă din 1890.92 într-o oarecare măsură se putea regăsi

influenţa occidentală şi în practica angajării pe viaţă şi cea ce o acompania, grija paternalistă faţă de viaţa personală a angajaţilor cât şi de cea profesională.93

De partea negativă, Japonia a continuat să-şi ignore infrastructura subdezvoltată, preferând să-şi investească bogăţia într-o nouă dezvoltare în loc să îmbunătăţească casele şi drumurile. Atunci când a construit, a părut adesea s-o facă nu pe bazele unei planificări corespunzătoare, ci mai degrabă pe considerentul de a produce beneficii proprietarilor unui anume teren sau companie de construcţii. În fundal exista o reţea de relaţii comode între marile afaceri.

1 utnea subterană şi guvern. Scandalurile de corupţie în marile afaceri şi în guvern erau de multă vreme ceva

obişnuit în Japonia, iar Ministerul Construcţiilor deţinea un record deosebit de negativ.

ironic, atunci când în sfârşit a fost propus un plan de dezvoltare a infrastructurii, acesta a venit din partea unui om etern asociat cu scandalul, Tanaka Kakuei. În iulie 1972, când a devenit prim-ministru, Tanaka şi-a promovat planul principal „Reconstrucţia arhipelagului japonez”. Printre alte lucruri, el urmărea să elimine inechităţile regionale prin reamplasarea unor industrii departe de concentraţia din centura coastei Pacificului, spre interior şi spre malul Mării Japoniei. Planul a fost întâmpinat cu oarecare cinism, deoarece propria sa circumscripţie electorală era, ca din întâmplare una dintre

regiunile de la Marea Japoniei desemnate pentru dezvoltare, iar Tanaka era vestit pentru politica sa de „ungere” a electoratului. Cel puţin însă venise cu un plan.

Acesta nu avea să fie transpus în realitate. Nu numai că Tanaka a fost obligat să demisioneze după numai doi ani, ca urmare a unor scandaluri deosebit de grave, 94 dar a survenit şi criza petrolului din 1973. Naţiunile arabe producătoare de petrol au crescut brusc preţul „aurului negru” de cinci ori. Majoritatea ţărilor au fost crunt lovite şi au suferit o inflaţie cu două cifre, precum şi o reducere severă a creşterii economice în următorii câţiva ani. Japonia folosea petrol pentru mai mult de trei sferturi din producţia de energic

primară şi era virtual 100% dependentă de import, 90% din acesta provenind din Orientul Mijlociu (care înlocuise produsul american). Fiind proporţional atât de dependentă de petrolul arab, ţara a fost lovită deosebit de rău. În 1974 a înregistrat o creştere negativă pentru prima dată de la război. În acel an indicele preţului de vânzare a făcut un salt de 31%, iar al preţului de consum de 24%.95

Sub îndrumarea Ministerului Comerţului International şi Industriei, Japonia a introdus imediat măsuri de a-şi reduce dependenţa de petrol. A îmbunătăţit eficienţa, mai ales prin realizarea unor tehnologii ne-energofage. A raţionalizat industriile, transferându-le parţial în străinătate şi a mărit accentul pe

dezvoltarea unor procese industriale cu mic consum energetic, mai ales servicii şi tehnică înaltă. În următorii 10 ani a fost capabilă să-şi reducă dependenţa de petrol cu aproximativ un sfert, iar diversificarea surselor i-a redus dependenţa relativă faţă de petrolul din Orientul Mijlociu cu încă o cincime.

În ciuda – sau poate din cauza – vulnerabilităţii sale, Japonia şi-a revenit mai repede ca alţii. În 1975 a realizat o creştere economică record de 4%. Cu excepţia unei mici căderi urmând o nouă criză a petrolului în 1979, avea să-şi menţină această medie mult peste anii ’70. Această revenire rapidă a reprezentat o nouă sursă de respect din partea Vestului, părând a sugera că superputerea economică japoneză e

invincibilă.

Altă mărturie a eficienţei nipone s-a observat în felul în care s-a abordat poluarea în anii ’70, aşa cum a evidenţiat Vogel. Guvernul şi lumea afacerilor au început să se preocupe de poluare abia după câteva procese intentate de victime ale unor boli generate de aceasta, care ameninţau să devină o stingheritoare problemă naţională.96 Oricum, o dată ce şi-au pus mintea la contribuţie, rezultatele au apărut repede şi eficient. Impresionant. Phoenix-ul nu numai că se ridicase din cenuşă, dar zburase în slăvi şi rămânea acolo.

Cam în acelaşi timp cu criza petrolului, America a furnizat şi ea câteva şocuri Japoniei. Acestea au rămas cunoscute ca

şocurile Nixon. În iulie 1971, fără o consultare prealabilă cu Japonia, Nixon a comunicat planul de a vizita Republica Populară Chineză. A fost începutul unei perioade de apropiere între Statele Unite şi China care a cauzat mari dificultăţi politicii externe a Japoniei. Până în acel moment Japonia urmaşe linia americană şi favorizase Taiwanul. Acum trebuia să facă ajustări rapide şi penibile. Apoi, la doar o lună distanţă, din nou fără consultări prealabile, Nixon şi-a anunţat noul program economic. Acesta includea o taxă suplimentară de 10% pe multe dintre bunurile pe care Japonia le exporta în Statele Unite (cam o treime din exporturile acesteia mergea spre SUA). Ceea ce însemna şi abandonarea standardului

aurului, forţând yenul japonez să fie scos din rata fixă de schimb aplicată de la război. Valoarea yen-ului a crescut, foarte mult, iar ca rezultat exporturile au devenit şi mai scumpe. Dar Nixon încă nu terminase cu trimiterea „mesajelor reci” spre Japonia. În vara lui 1973, temându-se de o criză a păstăilor de soia pe piaţa internă, el a interzis brusc exporturile de soia. Asta a lovit puternic Japonia, unde soia americană era o marfă agricolă importantă.97

Şocurile Nixon nu au fost atât de dăunătoare precum criza petrolului, dar i-au deranjat pe japonezi, semnalând clar o răcire în atitudinea binevoitoare faţă de ei. Oricum Japonia le-a depăşit pe toate şi spre sfârşitul anilor ’70 mulţi japonezi se întrebau dacă mai aveau nevoie de

bunăvoinţa americană. Ţara lor era acum profesorul şi dacă America îi întorcea spatele, avea să fie pierderea America i şi nu a Japoniei. Nu aşa le spusese un profesor de la Harvard?

6.4 SUPERPUTERE ÎN DERIVĂ

Economia Japoniei a continuat să menţină o creştere de 4%, la începutul anilor ’80. Excedentul în comerţul cu America, care începuse să apară la sfârşitul anilor ’70, a devenit masiv, de ordinul a 40 – 50 de milioane de dolari. Produsele Japoneze puteau fi văzute peste tot.

Existaseră critici la adresa concentrării Japoniei numai pe creşterea economică în perioada anilor ’70, dar în general laudele predominaseră. Acum balanţa se înclina în cealaltă direcţie. Repercusiunile începuseră

să devină serioase, nu numai în America. Japonezii se vedeau tot mai criticaţi drept „animale economice” care nu recunoşteau alte valori în afara banilor. S-au înregistrat proteste antijaponeze în care produse nipone au fost distruse cu baroasele. Au apărut cărţi care denunţau moralitatea unor practici comerciale japoneze.98

O parte din critici avea justificare. Japonezii se făceau uneori vinovaţi de „dumping” (vânzare sub costuri pe o piaţă ţintă) sau de ridicarea unor bariere netarifare (dezavantajarea importurilor prin practici noneconomice cum ar fi testările cu mare consum de timp). Totuşi, criticile foloseau un limbaj tot mai emoţional. Părea că se pune la cale un război economic ce ameninţa să fie scăpat de sub control.

Pentru a remedia situaţia s-a convocat o întâlnire în 1985 la Plaza Hotel din New York la care s-au prezentat liderii financiari ai Statelor Unite, Marii Britanii, Franţei, Germaniei Federale şi Japoniei. În aşa numitul Acord Piaza ei au convenit să devalorizeze dolarul faţă de yen. Yenul a crescut imediat, devenind ceea ce este cunoscut ca *endaka* („yenul înalt”). Un rezultat a fost transferul sporit al afacerilor japoneze în străinătate pentru a face uz de forţă de muncă mai ieftină. Totuşi, contrar speranţelor americane, bunurile lor nu au reuşit să se impună în Japonia. În schimb produsele japoneze – acum realizate adesea în străinătate – au continuat să ocupe piaţa americană.

Japonezii au încercat, cu oarecare

succes, să stimuleze cererea internă prin punerea la dispoziţie a capitalului ieftin. Împrumuturile au devenit accesibile cu o dobândă remarcabil de joasă. Preţurile pământului în particular, care era folosit ca garanţie colaterală pentru împrumuturi, au fost lăsate să crească la niveluri absurde. În 1988 terenul din imediata vecinătate a palatului imperial *costa* teoretic cât toată California. Proprietăţile teritoriale japoneze la *acea* vreme erau echivalente cu un mai puţin de 60% din *valoarea* întregului teren de pe planetă – de 200 de *ori mai mult decât reprezintă cei 0,3% de suprafaţă ocupată de Japonia în termeni geografici.99 Preţul acţiunilor a fost mult umflat de asemenea, unele întreprinderi valorând pe hârtie mai mult decât întregul PIB al multor*

ţări. Aceasta a fost infama economie „bulă de săpun” (Bubble Economy).

Japonia devenise a doua mare economie din lumea liberă, la sfârşitul anilor ’60. Totuşi, abia în timpul lui Bubble Economy de la sfârşitul anilor ’80, japonezii au devenit oficial cel mai bogat popor din lume, în temeni de venit pe cap de locuitor – cel puţin pe hârtie.

Banii au început inevitabil să se scurgă în străinătate. Părea că Japonia cumpără lumea. Era în acest stagiu cel mai mare investitor pe glob. Controla 4% din economia americană, companii japoneze cumpărând chiar şi bastioane ale Americii cum ar fi Rockefeller Center şi studiourile de film Columbia.

La fel de inevitabil, asta a agitat şi mai

mult sentimentele antijaponeze. Japonezii au numit asta „bumbăceala Japoniei” şi s-au simţit profund nedreptăţiţi. Conform felului de a gândi nu făceau altceva decât jocul economic al capitalismului occidental şi câştigau. Iar ceilalţi nu erau decât nişte jucători care nu ştiu să piardă, bătuţi la propriul joc de o echipă mai bună.

Tensiunile în creştere între Japonia şi occident din timpul anilor ’80 aveau două mari cauze legate între ele. Una era critica occidentului, în parte justificată, dar parţial – aşa cum pretindeau japonezii – o exprimare emoţională a frustrării de a fi fost întrecuţi.100 Cealaltă era că mândria naţională japoneză se transformase în aroganţă naţională, mergând apoi mai departe spre şovinism naţional.

O primă indicaţie a acestei agravări de atitudine a apărut în 1982, când Ministerul Educaţiei a încercat să înlocuiască în texte de şcoală pe care le controla, cuvântul „invazie” cu „înaintare”.

(shinshutsu) pentru a descrie acţiunile antebelice ale Japoniei pe continentul asiatic. S-a încercat de asemenea să se şteargă sau să se atenueze tonul referirilor la atrocităţile japoneze. Asta a cauzat izbucniri de mânie printre naţiunile asiatice şi unii japonezi.101

Neonaţionalismul japonez a devenit o preocupare tot mai importantă pentru comunitatea internaţională, mai ales fiindcă părea să fie sprijinit de personalităţi conducătoare guvernamentale. În august 1985 primul ministru Nakasone Yasuhiro,

fost militar, cunoscut pentru naţionalismul său de stil vechi (inclusiv dorinţa de a modifica Articolul IX al constituţiei), a rupt-o cu tradiţia postbelică şi a adus omagiu morţilor japonezi în război la Altarul Yasukuni, nu în calitate personală, cum făceau foştii prim-miniştrii, ci în rolul oficial de şef al guvernului. Asta a sugerat în mod clar renaşterea unei legături între stat şi religie – interzisă prin constituţie – şi a alimentat temeri în privinţa revitalizării shintoismului de stat. Cam în acelaşi timp a făcut şi o serie de comentarii în ideea că Japonia, fiind populată de o rasă pură, are mai mult succes decât *societăţile multirasiale. Cel mai faimos discurs al său în această problemă a avut loc în septembrie 1986, la o adunare a*

conducătorilor tineretului LDP (Partidul Democrat-Liberal), când a remarcat că japonezii erau mai deştepţi ca americanii, deoarece nivelul intelectual în America fusese coborât de negrii şi de hispanici.102

Ca rezultat al puternicilor reacţii occidentale Nakasone a trebuit să-şi ceară scuze pentru discurs. Totuşi, el vorbise astfel doar la pâteva săptămâni după ce reacţiile internaţionale l-au obligat să-l demită pe ministrul educaţiei, Fujio Masayuki, pentru că minimalizase în mod public atrocităţile de la Nanking şi pentru declaraţia că anexarea Coreei de către Japonia, în 1910, era parţial şi responsabilitatea Coreei deoarece fusese de acord cu fuziunea.103 Ca şi cum soarta lui Fujio nu-l învăţase pe Nakasone – şi pe alţii

care au făcut remarci similare – nimic.

Dar Nakasone fusese considerat pe faţă slab şi un „om de paie” al lui Regan, de către un membru al Dietei, romancierul Ishihara Shintaro, care în 1989 a fost coautorul unei cărţi controversate, intitulate The Japan That Can Say No; Why Japan Will Be First Among Eciuals (Japonia care poate spune „nu”: De ce Japonia va deveni primul dintre egali).[104] *Cartea exprima puternice resentimente faţă de plângerile şi cererile (de cooperare tehnologică) ale unei Americi de mâna a doua, şi de asemenea arăta o puternică credinţă naţionalistă în supremaţia Japoniei. Aceasta este cheia spre viitor, proclama cartea şi America ar trebui să se deştepte şi să înceteze să mai aştepte-ta Japonia să fie*

vioara a doua. Japonia ar trebui să adopte o linie mai fermă în faţa Americii şi să nu mai joace aşa cum i se cântă.

Parţial un răspuns la „bumbăceala Japoniei”, aceasta era o scriere explozivă, care se adresa, deloc diferit de Kokutai no din 1937, emoţiilor primordiale mai degrabă decât intelectului. Printre altele repeta o acuzaţie auzită uneori, că America a folosit bombe atomice contra Japoniei şi nu contra Germaniei din motive rasiste.105 Ceea ce neglijează faptul, deloc nesemnificativ, că bomba atomică nu a fost testată cu succes decât în iulie 1945, două luni după capitularea Germaniei. Într-adevăr, cartea consideră ca sursă a tuturor problemelor, rasismul american. Apoi, furată în mod vizibil de propriul

naţionalism, sugerează că recentul succes economic al naţiunilor asiatice este legat de faptul că au fost nu de mult ocupate – oricât de puţin – de către Japonia (ca foste colonii apusene nu obţinuseră defel asemenea succese).106

Pe de altă parte, în timp ce fshihara şi cei ca el întâmpinau criticile occidentale cu sfidare, alţii în guvern încercau să adopte o atitudine mai conciliantă şi mai constructivă. Aceştia promovau internaţionalizarea Japoniei (kokusaika), făcând din asta o lozincă a decadei. Într-o oarecare măsură lucrul era inevitabil în condiţiile în care Japonia încerca să-şi diversifice relaţiile internaţionale în afara Americii, iar japonezii călătoreau din ce în ce mai mult în străinătate. S-a făcut o serie

de mişcări pozitive, cum ar fi instituirea unor burse pentru studenţii străini şi programe de schimb de experienţă pentru tineret în general. Totuşi, au apărut curând critici că Japonia ar abuza de spiritul internaţionalismului. În loc să aducă împreună Japonia şi restul lumii, părea să folosească internaţionalizarea ca vector de explicare a Japoniei în lume – sau mai exact, a motivelor pentru care era diferită de (şi mai bună decât) restul lumii. Nou înfiinţatul, cu sprijin guvernamental, Centru International de Studii Japoneze din Kyōto (Nihon Bunka Kenkyu Sentaa, sau Nichibunken), de exemplu, producea lucrări care accentuau unicitatea Japoniei şi asta într-un sens favorabil Japoniei.

Unele dintre criticile occidentale la

*adresa Japoniei au atins o coardă sensibilă în rândurile publicului japonez. În acelaşi an 1979 în care Vogel lăuda Japonia ca numărul unu mondial, un raport al comisiei Comunităţii Europene îi desemna pe japonezi ca „workaholics” (dependenţi de muncă) care trăiau în „coteţe de iepuri”.107 Amândoi termenii i-au jignit profund pe japonezi, mai ales din cauză că, se pare, conţineau ceva adevăr. Japonezii lucrau cam cu 400 de ore mai mult pe an decât muncitorul tipic occidental şi chiar locuiau în căsuţe micuţe, care la doar 9*0 mp *reprezentau doar jumătate din suprafaţa standard americană de locuit.108*

Aceşti termeni nu prea măgulitori, împreună cu alte exprimări ca „naţiune bogată, popor sărman”, 109 aduceau pe

tapet probleme legate de calitatea vieţii în Japonia, din ce în ce mai des întâlnite în anii ’80. Japonezii nu numai că lucrau mai multe ore şi locuiau în case mai strâmte, dar adesea trebuiau să facă şi un drum de o oră până la serviciu, într-un tren aglomerat, şi încă o oră înapoi. Cei din zona Tōkyō se puteau bucura de numai a douăsprezecea parte din suprafaţa de verdeaţă pe cap de locuitor de care beneficiau londonezii. Cel puţin majoritatea caselor din Tōkyō *dispuneau de canalizare, căci pe plan naţional proporţia de locuinţe conectate la canalizare* (*adică la toalete cu apă curentă*), *era sub jumătate. Şi pe măsură ce preţul pământului creştea în timpul anilor „Bubble”, chior şi „coteţele de iepuri” au devenit atât de scumpe încât ratele pe o*

generaţie întreagă erau singura cale de a achiziţiona unul. La sfârşitul decadei, în 1990, criticul cu vechi state, Jon Woronoff a continuat să atace maxima laudă adusă Japoniei, lucrarea lui Vogel, publicând lucrarea Japan As – Anything But – Number One (Japonia în chip de – orice – numai numărul unu nu), în care critică în mod special standardul sărăcăcios de viaţă.

Mândria naţională a publicului japonez a fost puternic lovită de aceste acuze. Dar era lipsit de sens să-i contraataci pe aceşti apuseni, cum era Woronoff, deoarece aveau dreptate. Problemele zăceau în interiorul Japoniei. Pentru ce tot sacrificiul şi munca grea? Existaseră aceleaşi nemulţumiri legate de calitatea vieţii şi distribuţia bogăţiei şi în anii '50, dar japonezii fuseseră

calmaţi de creşterea salariilor şi achiziţii de bunuri materiale. Ei deveniseră, după spusele faimosului comentator social Hidaka Rokuro, o societate controlată (kanrishakai)*, în care acceptarea blajină a politicilor guvernului fusese cumpărată cu belşug material.110 Dar câtă satisfacţie adevărată se putea obţine dintr-o geantă Gucci, un ceas Cartier sau costume Ţie designer? Publicului i se promi*seseră *îmbunătăţiri de infrastructură la începutul anilor ’70, dar acestea fuseseră suspendate din cauza altor probleme, cum ar fi criza petrolului. La sfârşitul anilor ’80, asta nu mai reprezenta o scuză. Era timpul ca poporul japonez să primească şi nişte beneficii adevărate de pe urma bogăţiei naţionale.*

Acest public de la sfârşitul anilor ’80 a fost zdruncinat şi mai departe de un scandal deosebit de grav, scandalul Recruit. Compania Recruit care începuse ca o agenţie de recrutare dar care îşi diversificase activitatea în diverse domenii, cum ar fi afacerile imobiliare, a utilizat fondurile uşor de obţinut în epoca „Bubble” pentru a câştiga capital politic printr-o masivă distribuire de bani”. Mai mult de 150 de oficiali, politicieni şi alte categorii de oameni cu poziţii de influenţă au primit contribuţii, împrumuturi ieftine şi mai ales, acţiuni de fondator în companie. Aceste acţiuni au crescut în valoare de 5 ori din cauza cererii publice, constituind un profit frumos pentru cei ce le primiseră în ceea ce a rămas cunoscut sub numele popular de

scandalul „acţiunilor pentru favoruri”. La mijlocul lui 1989 vreo douăzeci de membri ai Dietei (dintre care majoritatea aparţineau LDP) au demisionat din cauza implicării în afacerea Recruit, inclusiv o jumătate de duzină de membri ai guvernului. Retragerile au inclus-o şi pe cea a primului ministru, Takeshita Noboru şi a predecesorul său, Nakasone.

Alegerile pentru camera superioară din acel an au avut ca rezultat o majoritate fără precedent a Partidului Socialist Japonez. Asta reflecta frustrarea faţă de guvernul conservator beneficiar şi nu atât o preferinţă vizibilă pentru socialişti. Cu adevărat conta camera inferioară, nu cea superioară şi astfel LDP a rămas la conducerea ţării, dar a primit un

avertisment serios.

Acelaşi an 1989 a adus şi sfârşitul unei ere, deoarece Hirohito a murit în ianuarie. Exista speranţă că sub fiul său, Akihito, ar fi putut să apară o oarecare schimbare de direcţie de care să beneficieze în sfârşit şi publicul. Noua eră a primit numele Heisei, însemnând literal „Realizarea păcii depline”.[111] Erau conotaţii foarte pozitive aici, sugerând că unele dintre problemele tărăgănate de la război – unii ar fi zis că Hirohito însuşi fusese una dintre ele – aveau să fie depăşite. Greaua muncă de reconstrucţie a naţiunii distruse de război se găsea, poate, pe terminate, iar publicul putea să se bucure de fructele muncii sale. Din păcate noua eră a început cu stângul prin izbucnirea scandalului Recruit şi

apariţia cărţii provocatoare a lui Ishihara.

La intrarea în anul 1990 Japonia s-a văzut confruntată cu mânia lumii exterioare, în timp ce publicul japonez era şi el cuprins de furie, dar faţă de propriul guvern. În aer pluteau semnele unei crize.

Poate spre norocul său – sau cel puţin al relaţiilor sale internaţionale – în acel moment „Bubble” a plesnit şi economia s-a prăbuşit.

Escaladarea preţurilor în Japonia scăpase în aşa hal de sub control încât, de la sfârşitul lui 1989, Banca Japoniei a fost obligată să crească ratele de dobândă fără milă – alegând să spargă „Bubble”-ul mai degrabă decât să aştepte să plesnească de la sine.112.1990 şi 1991 au înregistrat plonjonul Japoniei într-o recesiune care,

după stabilizare, avea să continue pe durata anilor 90. Costurile terenurilor au scăzut rapid cu mai mult de o treime. Preţurile la bursa de valori au căzut de la maximul din decembrie 1989 cu mai mult de 60%. *Falimentele şi datoriile nerambursate au abundat. Şomajul a explodat. Creşterea economică generală s-a prăbuşit, rămânând practic la zero, rar peste 1*%. *Guvernul şi afaceriştii interpretau aceste evenimente ca semne de iminentă revenire, ceea ce nu s-a întâmplat însă. Într-unul din trimestrele lui 1997 economia a experimentat căderi de 11*%.

Printre alte consecinţe ale recesiunii, mult lăudatul şi exageratul sistem de „*angajare pe viaţă*” *care depindea de o creştere continuu înaltă, a colapsat. Un*

total de 60.000 de manageri – de presupus în cele mai sigure dintre posturi – au fost concediaţi în numai doi ani, 1992 – 3.113 în următorii câţiva ani mai mult de 1 din 10 manageri a fost fie concediat fie retrogradat. Cuprinşi de temeri, managerii se îngrămădeau să se înscrie în sindicatele independente, în creştere rapidă, a căror existenţă cu greu putea fi observată odinioară.114 Au fost intentate procese de mulţi dintre cei daţi afară sau retrogradaţi. O lovitură dură pentru expertiza managerială şi economică a japonezilor s-a produs în 1996 când pentru prima dată o corporaţie japoneză importantă a fost constrânsă să accepte un apusean ca preşedinte la cartierul general din Japonia – Scot Henry Wallace (fost angajat al Ford)

ocupând r» >ziţia de vârf la Mazda, într-o „misiune de salvare”.[115]

„Angajarea pe viaţă” fusese un bastion al stilului de gândire Nihonjinroncuprinzând „familiarismul” unic japonez, loialitatea de grup, armonia şi aşa mai departe. Colapsul său a subminat puternic această concepţie.

Spargerea „bulei de săpun” a stins rapid tensiunile cu vestul. Majoritatea economiilor occidentale simţiseră că „bula” avea să plesnească inevitabil, deşi a durat mai mult decât se aşteptaseră şi a adus îndoială în privinţa acelor predicţii. Fenomenul a dat asigurări lumii că legile economice funcţionau totuşi şi nu puteau fi batjocorite de „miracolul economic” japonez, A însemnat de asemenea şi finalul

temerilor că Japonia va cumpăra întreaga lume. Şi poate şi mai important, a dezumflat, într-un sens mai larg, aroganţa japoneză. Războiul din Pacific le turtise pretenţia de superioritate în termeni militari, iar „bula de săpun” şi recesiunea ce au urmat-o au tăcut acelaşi lucru în termeni economici. N-a fost chiar o pierdere pentru Japonia, căci ea a rămas superputere economică, dar a arătat că nu e invincibilă.

Poporul japonez n-a stat însă liniştit... De fapt, s-au simţii cumplit. Deja erau destul de supăraţi că bogăţia ţării nu e folosită pentru a spori calitatea vieţii cetăţenilor de rând. Colapsul actual al economiei însemna că îmbunătăţirile urmau să fie din nou amânate. Chiar mai

important, ameninţa să distrugă rezultatul muncii grele şi sacrificiilor pe care le făcuseră pentru cauza naţiunii.

În acelaşi timp ieşeau la lumină şi mai multe scandaluri implicând politicieni. În 1992 a explodat afacerea Sagawa Kyubin. Încă o dată s-a văzut că un mare număr de politicieni şi oficialităţi au luat mari sume de bani în schimbul unor favoruri, de data aceasta către compania Sagawa (o companie de distribuţie a coletelor). Figuri de lideri precum Takeshita şi Nakasone erau din nou implicaţi. Amestecul lumii subterane apărea de asemenea vizibil.

Mânia populară stârnită de colapsul economic, de veşnica slabă calitate a vieţii şi corupţia necontenită a guvernului, a crescut atât de mult încât în octombrie acel

an un maior din forţele de autoapărare, Yanai Shinsaku, a adus în discuţie publica ideea unei lovituri militare.116 Exista o puternică simpatie populară pentru opinia sa că politicienii îşi trag spuza pe turta lor, în timp ce naţiunea suferă, iar corupţia trebuie stârpită. Mai puţină adeziune întrunea ideea ca militarii să fie lăsaţi să preia puterea. Mulţi japonezi ar fi dorit să evite asta, căci Japonia mai fusese cândva pe acel drum şi o costase. Yanai a fost concediat.

Nu a fost singurul. La fel a păţit şi LDP, în iulie anul următor. În iunie 1993 s-a declanşat un vot de neîncredere împotriva lui Miyazawa Küchi, prim-ministru din noiembrie 1991. Ca ministru de finanţe în 1989 Miyazawa demisionase din cauza

scandalului Recruit. La reîntoarcerea în politică a încercat să împace publicul promiţând să facă din Japonia o superputere ca nivel de trai. În mod clar asta nu se întâmplase. Votul împotriva lui a dus la alegeri anticipate luna următoare. LDP nu obţinut majoritatea decisivă în camera inferioară, câştigând numai 223 de locuri din 5 ÎL117

Publicul se saturase, iar cei 38 de ani de conducere neîntreruptă a LDP s-au încheiat. Schimbarea împăratului nu a adus cine ştie ce îmbunătăţiri. Cum ar fi făcut-o, poate, o înlocuire de guvern.

Nici aceasta, însă, nu a fost chiar aşa de mare. Tot conservatorii rămăseseră ia putere. Succesorul lui Miyazawa ca prim-ministru, Hoşokawa Morihiro, era fost

membru LDP şi nepot de fiu al ultimului prim-ministru antebelic, prinţul Konoe. Hoşokawa conducea o alianţă formată din şapte partide, dintre care mai multe fuseseră formate în pripă chiar înaintea alegerilor. A reuşit să iniţieze o legislaţie care să modifice semnificativ sistemului electoral, 118 dar curând a fost şi el obligat să demisioneze datorită implicării într-un scandal.

Anii ce au urmat au fost martorii unei intense agitaţii politice ce amintea de anii '80. Partide se formau şi se desfiinţau, loialităţile se schimbau, intrigile abundau. În cei 9 ani dintre 1987 şi 1996, Japonia a avut tot atâţia prim-miniştri. Singurul factor constant a fost controlul naţiunii de către conservatori. Chiar şi socialistul Murayama

Tomiichi, care ajunsese prim-ministru cu o nouă alianţă, între iunie 1994 şi ianuarie 1996, a fost clar sub papucul conservatorilor.119 Partidul Socialist – care a devenit, la începutul anilor ’90, Partidul Social Democrat din Japonia – şi-a abandonat majoritatea principiilor politice, s-a aliat cu rivalii tradiţionali din LDP, a pierdut mult din credibilitate şi chiar mai mult din terenul câştigat la sfârşitul anilor ’80. De fapt, a luat tot mai puţine locuri locuri la fiecare alegere şi, după încă o schimbare de nume (renunţând la „din Japonia 1), avea practic să dispară la sfârşitul anilor ’90. La terminarea lui 1996, LDP era din nou oficial la putere, fără a avea măcar nevoie de parteneri de coaliţie. În 1991 Nakasone spusese că poporul nu

avea alternativă în afara LDP-ului. Acest comentariu părea şi mai potrivit la sfârşitul anilor ’90.

Spre surpriza multor observatori, publicul japonez de la finele anilor ’90 căzuse într-un lei de complezenţă politică. Îşi exprimase mânia în alegerile pentru camera superioară din 1989 şi cele pentru camera inferioară din 1993. În alegerile locale din 1995 mandatase doi foşti actori să fie guvernatori la Tōkyō şi Ōsaka, lucru ce părea un fel de declaraţie politică.120 Cutremurul de la Kobe din 1995, care a omorât mai mult de 5.000 de oameni, a fost semnalul unei noi rafale de mânie faţă de guvern şi afacerişti, privind probleme de natura corupţiei în construcţii, ceea ce a condus la slăbirea acestora, 121 apoi lipsa

de reacţie rapida şi eficientă la dezastru. De atunci, însă, domină apatia. Alegerile din octombrie 1996 pentru camera inferioară, care au fost martore la revenirea în forţă a LDP-ului, au însemnat şi un record de slabă participare la vot (59%).

Ca şi cum poporul deziluzionai a acceptat – cu un fatalism cunoscut în istoria japoneză – că anumite lucruri pur şi simplu nu se vor schimba niciodată, cel puţin nu fără un stimul extern major. Scandalurile serioase, de exemplu, au continuat până la sfârşitul anilor ’90, aproape lună de lună. De fapt, au devenit mai rele, căci corupţia odinioară se considera a exista numai în politică şi afaceri şi nu în birocraţie, iar acum această credinţă s-a dovedit naivă. Mai mult, scandalurile moderne nu i-au

implicat doar pe cei de la putere făcând afaceri în interes personal, ci şi publicul ca victimă. Se ştie azi că o treime din victimele SIDA din Japonia au luat boala ca rezultat al acceptării, cu bună ştiinţă de autorităţile în domeniu, de a se utiliza sânge netratat la transfuzii. Se mai ştie acum că micii investitori au fost făcuţi să sufere pierderi mai mari decât ar fi fost normal pentru a minimaliza daunele unor clienţi investitori importanţi.

Sub apatia politică, publicul japonez de la sfârşitul anilor '90 este neliniştit. Această nervozitate pare să fi înlocuit mânia de la începutul perioadei. Există o impacientare generală cauzată de recesiune, care a depăşit aşteptările şi continuă să producă noi şocuri pe măsură ce instituţii financiare

de primă mărime dau faliment. Alte cauze importante de nervozitate au fost şocul provocat de cutremurul de la Kobe din 1995, notoriile atacuri cu gaz toxic de la metrou ale sectei AUM Shinrikyo, în acelaşi an. Acestea au scos la iveală un simţământ de vulnerabilitate al japonezilor. În plus „Cărţile albe” ale guvernului prezintă în mod repetat preocupările populaţiei privind creşterea criminalităţii, dezintegrarea familiei, lipsa de securitate financiară, îmbătrânirea populaţiei, deteriorarea eticii şi moralei tinerilor, precum şi natura educaţiei.

Şi guvernul împărtăşeşte multe dintre aceste preocupări. A introdus legi noi pentru a permite asigurarea îngrijirii bătrânilor. A promis să reformeze educaţia

pentru a elimina din presiunea examenelor şi a stimula creativitatea. A început o politică de reglare financiară într-o încercare de a însănătoşi economia. Cât de eficiente vor 1 i aceste măsuri rămâne de văzut.

La scară internaţională poate că mânia faţă de Japonia a fost potolită, dar sentimentele potrivnice cu siguranţă n-au dispărut. În particular, naţiunile asiatice sunt consternate şi deranjate de lipsa încercărilor Japoniei (împrejurările nelipsindu-i) de a-şi denunţa comportamentul dinainte şi din timpul războiului. Moartea lui Hirohito, în 1989 şi cea de a 50-a aniversare a războiului din 1995 au fost asemenea ocazii care au fost scăpate, situaţia agravându-se. Dieta a emis

o declaraţie formală diluată despre război care exprima regretele obişnuite, dar nu cerea cuvenitele scuze. Gestul a fost interpretat ca o insultă la adresa naţiunilor victimă. La mijlocul şi spre sfârşitul anilor ’90 politicienii japonezi au continuat să facă declaraţii negând sau minimalizând atrocităţile japoneze şi uneori însăşi ideea că Japonia s-ar fi comportat vreodată *agresiv. În 1996 primul ministru Hashimoto Ryutard a repetat chiar vizita oficială eu lui Nakasone la Altarul Yasukuni în onoarea celor morţi în război. Cam în acelaşi timp guvernul a dat la o parte plângeri ale aşa-numitelor „femei de reconfortare” – care fu*seseră *forţate să ofere servicii sexuale trupelor japoneze – aruncându-le denunţurile într-un fond privat.*

Acest tip de atitudine nu avansează cu nimic reacceptarea Japoniei de către Asia, ba, în termeni mai cuprinzători îi pune încă în pericol relaţiile cu întreaga lume. Multe naţiuni asiatice au respectai Japonia pentru realizările ei economice şi chiar au luat-o de model. Dar în mod sigur nu i-au respectat lipsa disponibilităţii de a înfrunta deschis abuzurile trecutului.122 încrederea în conducerea economică japoneză le-a fost diminuată de colapsul economic al acesteia (şi de propriile dificultăţi economice recente), dar nu s-a stins. Totuşi, echilibrul între respect şi lipsa acestuia este în schimbare. Dacă Japonia nu dă piept cu realitatea în curând, sentimentele favorabile vor devia mult spre partea opusă.

În timp ce Japonia intră în noul mileniu

problemele sale acasă şi în străinătate se menţin. Pare a nu poseda soluţia problemelor interne şi a nu şti – sau a nu vrea să ştie – cum să se integreze în lume. Nu are perspectivă, simţ al direcţiei sau al ţelului. Imaginile despre ea s-au schimbat. Phoenix-ul în zbor sau soarele la răsărit au fost înlocuite cu un vas în derivă. Ca şi când cârma vasului statal a devenit într-adevăr nefuncţională. Unii au spus că de vină e faptul că a rămas fără modele, 123 Nu mai are nicio ţintă de atins sau depăşit sau spre ce să-şi canalizeze energiile naţionale.

Asta ar putea părea adevărat. Succesul de tip vechi al epocii Meiji şi al perioadei imediat după război nu mâi merge reeditat cu uşurinţă azi. Japonia nu-şi poate întări armata pentru a-şi construi un imperiu prin

forţă. Nu mai e posibil să reînvie sistemul regal. Poporul nu mai vrea să mai facă sacrificii personale ca „tipii hotărâţi” ai anilor ’50 pentru a impulsiona creşterea economică, într-adevăr populaţia e greu de determinat să mai facă un cât de mic sacrificiu, fiind dominată de deziluzii într-o perioadă guvernată de valorile post moderne.

Poate însă să se inspire din caracteristicile naţionale şi fostele tipare ale succesului. În particular, să profite de pe urma mândriei naţionale şi disponibilităţii de a lucra în interesul naţiunii. Sau să profite de înalta stimă a oamenilor pentru învăţământ şi realizări. Poate miza pe abilitatea poporului de a amesteca elemente noi şi vechi, străine şi

autohtone. Sau se poate concentra iar pe asocierea autoasistenţei cu ajutorul naţional în scopul de a deveni o superplitere. De data aceasta, totuşi va trebui să fie o superputere conectată la epoca modernă, pe linia trasată de Miyazawa de „superputere a nivelului de trai". În acest fel are din nou posibilitatea să înveţe unde este cazul de la modele din în tren lume, şi să le îmbunătăţească eventual. De data asta însă va fi nevoită să-şi împărtăşească realizările cu restul lumii, nu doar să le utilizeze ca dovadă a propriei supremaţii.

A deveni o superputere a stilului de viaţă postmodern va fi o mare provocare pentru Japonia, fiindcă multe valori ale epocii moderne nu pot fi împăcate uşor cu

punctele forte tradiţionale ale Japoniei, cum ar fi îndrumarea autoritară a naţiunii, sacrificiul şi munca din greu. Dar japonezilor le-au plăcut întotdeauna provocările şi le-au răspuns pozitiv. Lupta pentru un ţel care le *fusese cândva promis va face provocarea şi mai atrăgătoare.*

REZUMATUL PĂRŢII A ŞASEA

Ocuparea Japoniei înfrânte a fost esenţiâimente o problemă americană. Iniţial bazată pe scopurile îngemănate ale demilitarizării şi democratizării s-a dovedit mai degrabă constructivă decât distructivă. Lui MacArthur şi câtorva de la Washington le-au dat şansa de a construi o utopie. Politicile de demilitarizare au inclus demobilizarea armatei, desfiinţarea care contribuiseră la efortul de război, epurarea

indivizilor necorespunzători din poziţiile de influenţă şi pedepsirea criminalilor de război. Mulţumită protecţiei personale a lui MacArthur, Hirohilo nu a fost judecat drept criminal de război şi nici măcar forţat să abdice. În loc de asta, el a jucat un rol important în politica lui MacArthur de democratizare. A fost umanizat, a devenit un simbol al naţiunii şi a dat legitimitate reformelor de ocupaţie. Măsura maximă de demilitarizare a reprezentat-o renunţarea la război, care urma să fie introdusă în legea fundamentală a ţării.

Noua constituţie proiectată de tineri americani cu oarecare aport limitat din partea japonezilor a inclus majoritatea reformelor democratice ale ocupaţiei. A confirmat noul rol al lui Hirohilo, investind

suveranitatea naţiunii în propriul popor, a afirmat drepturile omului şi egalitatea între şgxe, a separat biserica de stat, a consfinţit diverse libertăţi precum cea de exprimare şi cea de adunare şi a deschis drumul reformelor progresiste în domeniul muncii şi educaţiei. În plus s-a reinstaurut pluripartitismul, Au fost introduse reforme progresiste ale pământului, reducând arendarea şi făcând tot mai numeroşi oameni proprietari ai terenului pe care îl lucrau.

Totuşi mulţi americani şi japonezi simţeau că reformele erau prea liberale, mai ales din punctul de vedere al creşterii tensiunilor războiului rece. Expansiunea comunismului reprezenta o îngrijorare deosebită. O grevă generală plănuită în

februarie 1947, pe care Mac Arthur a fost nevoit s-o interzică în ultimul moment, a constituit simbolul neliniştilor muncitoreşti şi al ameninţării comuniste. Economia, încă slabă, sporea pericolul unei lovituri de stat comuniste.

În 1947 Washington-ul părea să fi pierdut încrederea în MacArthur şi a trimis o serie de consilieri care au impus o linie politică mai strictă. Scopul principal era acum acela de a întări economia Japoniei, transformând-o într-*un bastion al lumii libere, în Orientul îndepărtat. Desfiinţarea a fost oprită, împreună cu epurările. Japonia a evitat totodată şi plata unor despăgubiri de război semnificative către ţările victimă. Abia introdusele legi ale muncii au fost înăsprite. Prin intermediul unor stricte*

politici financiare sub îndrumarea unor specialişti consilieri americani, inflaţia a fost redusă, iar economia a început să-şi revină. Un sprijin important pentru refacerea economică a sosit prin intermediul achiziţiilor americane pentru războiul din Coreea, care a început în 1950.

Războiul coreean a condus şi la demiterea lui MacArthur, din cauza unui dezacord politic cu preşedintele Truman, precum şi ia semnarea tratatului de pace şi încheierea ocupaţiei. În acelaşi timp cu încheierea tratatului de pace. America şi Japonia parafau un acord de securitate care permitea staţionarea trupelor americane în Japonia. Deoarece America preluase efectiv răspunderea pentru securitatea Japoniei – în ciuda formării unei forţe de autoapărare –

Japonia a avut cheltuieli de apărare foarte mici ceca ce au ajutat în continuare economia.

În timpul anilor '50 guvernul conservator japonez a contracarai voit unele din reformele ocupaţiei. Mai ales educaţia a fost martor reintroducerii centralismului şi controlului strict guvernamental. Nu a invalidat însă şi recentele politici economice ale ocupaţiei, ci chiar le-a dezvoltat, combinându-le cu propria tradiţie de coordonare guvernamentală a economiei. Performanţa economică a fost ştiinu lată mult de atitudinile tradiţionale, ca disponibilitatea de a învăţa şi de a lucra din greu în interesul naţiunii. Unii erau chiar gata să reînceapă războiul, numai că de data asta*

pe tărâm economic.

Astfel, şi cu ajutorul unei multitudini de alţi factori economici – un amestec de sprijin american şi autoajutor, de autoritarism şi democraţie, de predispoziţii culturale şi de mecanisme economice – Japonia a reuşit să realizeze o creştere economică rapidă pe parcursul următoarelor două decade. La sfârşitul anilor '60 a devenit a treia economie mondială după Statele Unite şi Uniunea Sovietică.

Progresul n-a fost întotdeauna lin. Industrializarea a generat o poluare de luat în seamă. Neliniştile muncitoreşti au continuat în anii '50, culminând cu confruntarea majoră de la Miike din 1960, între mişcarea muncitorească pe de o parte

şi guvern şi patronate pe de alta. Combinaţia guvern-patronate a câştigat. Începând din acest moment s-au aplicat multe din politicile supranumite „management în stil japonez”, cum ar fi sindicatele pe întreprindere şi angajarea pe viaţă. Din nefericire, îmbunătăţirile în economie au condus la creşteri salariale, iar achiziţionarea de bunuri a liniştit forţa de muncă.

Economia Japoniei a continuat să se ridice în decursul anilor ’70 în ciuda crizei petrolului. Ţara a reuşit să-şi rezolve problema poluării. Părea invincibilă. Mândria cauzată de aceste succese a condus la apariţia literaturii de automăgulire Nihonjumm, care avea tendinţa de a accentua singularitatea

Japoniei, cu puternice tonuri de supremaţie înnăscută. Mulţi apuseni au părut să fie de acord şi au început să studieze disperat diverse aspecte ale Japoniei, ca stilul ei de management, în scopul de a îmbunătăţi propriile naţiuni/companil. Un moment de mare satisfacţie a avut loc în 1979 când un profesor de la Harvard a scris o carte bine vândută referitoare la Japonia ca fiind numărul unu şi despre lecţiile pe care le putea preda Americii. Elevul devenise acum profesor.

Din păcate, succesele Japoniei au dus la aroganţă printre japonezi şi la invidie şi frustrare printre occidentali. Neonaţiona* lismul japonez, sfidarea şi un clar sentiment de superioritate – exacerbate de unele comentarii chiar la nivel de prim-ministru –

nu alarmat lumea şi Asia în special. Dinspre partea ei, combinaţia guvern-patronate părea fixată pe calea expansiunii economice, deşi *o mare parte din public începus*e să *protesteze din cauza lipsei de reformă a infrastructurii*. *Japonia era numărul unu ca superputere economică, dar oamenii trăiau ca în lumea a treia. Încercările internaţionale de a opri dominaţia economică japoneză cauzând o creştere de curs a yen-ului şi o eliberare de capital ieftin au înrăutăţit situaţia, pe măsură ce „banii de Bubble 1 japonezi cumpărau acum proprietăţi în întreaga lume*. *La sfârşitul anilor ’80 sistemul nipon era ţinta mâniei multor occidentali, asiatici şi chiar a multor japonezi, mai ales când publicul a aflat* despre *scandalurile majore*

cu politicieni căptuşindu-şi propriile buzunare. Suirea pe tron a unui nou împărat în 1989 n-a schimbat nimic, mărind frustrarea.

Situaţia era aproape de criză când, poate printr-un noroc, economia a intrat în colaps, în 1990. S-au prăbuşit atunci mulţi dintre, stâlpii aroganţei de lip Nihonjinron De exemplu, demiterea managerilor a arătat cât de exagerate fuseseră pretenţiile de armonie înnăscută şi de loialitate. Aceasta cădere economică a dezumflat tensiunile faţă de occidentali, dar a înfuriat şi mai tare publicul japonez, căci acum reforma infrastructurii avea să fie din nou amânată. Toată munca şi sacrificiile pentru a face din Japonia o superputere păreau periclitate.

Frustrarea publică din această cauză, combinata cu nelipsitele scandaluri guvernamentale, a condus la o răsturnare a LDP în 1993, şi alte expresii ale mâniei populare. Totuşi, ca rezultat al recesiunii economice permanente, la care se adăugau efectele altor evenimente, cum ar fi cutremurul de la Kobe din 1995 şi atacurile cu gaz toxic ale sectei AUM din acelaşi an, precum şi preocupări mai îndepărtate ca îmbătrânirea societăţii, nemulţumirea publică pare să fi fost înlocuită de nelinişte. Cu o resemnare aproape fatalistă publicul de la sfârşitul anilor ’90 a devenit apatic politic. LDP este din nou la putere şi scandalurile continuă. Nimeni din cei la conducere nu pare a avea o imagine despre *viitor, simţul direcţiei sau scop.*

Înfruntând noul mileniu, este indispensabil pentru Japonia să-şi revilalizeze ţelul în viaţă şi să-şi exploateze încă o dată tradiţionalele ei puteri, ca hotărârea oamenilor de a realiza ceva şi disponibilitatea de a învăţa. Acceptarea provocării de a face din Japonia o superputere a „standardului de viaţa” în acord cu prezentul pare o cale de a obţine scopul propus şi de a continua să câştige respectul lumii. Dur printre altele, asta înseamnă împăcarea cu naţiunile Asiei prin înfruntarea realităţii cu privire la comportamentul Japoniei di; trecut.

Evenimentele cheie ale perioadei sunt rezumate în tabelul 6.1.

Tabel 6.1 Evenimente cheie de la sfârşitul celui de-al doilea război mondial

până la sfârşitul anilor ’90.

Eveniment	*Perioadă*
Ocupaţia ţinteşte o „utopie” de demilitarizare şi democratizare Ocupaţia schimbă direcţia ţinând seama de Războiul Rece, vizând întărirea economiei japoneze ca bastion al lumii libere	1945 – 7
Conservatorii de după ocupaţie „japonizează” reformele ocupaţiei, construind pe fundaţiile lor economice	1947/8 – 52
Creştere economică dirijată de mare viteză,	din 1952

nelinişte acasă potolită prin câştiguri materiale	
Recunoaştere în străinătate şi mândrie acasă pentru realizări economice, în ciuda problemelor de infrastructură	Început 50-început 70 sfârşit 60-sfârşit 70
Creştere mai înceată, dar continuă Mândria naţională se preschimbă în aroganţă naţională, respectul occidental devine mânie, iar populaţia este tot mai nemulţun de standardul scăzut de viaţă şi de corupţie	mijloc 70-mijloc 80 uită 1980 – 90 sfârşit 80
Japonia domină lumea cu „economia de bulă”, situaţia acasă şi în străinătate	

aproape de criză	
Colaps economic, mândria/aroganţa dezumflate, tensiunile cu Vestul reduse	Început 90
Recesiunea, corupţia continuă, nemulţumirea publică se manifestă politic	Început-mijloc 90
Recesiunea, corupţia continuă. Japonia are o direcţie nesigiţia, nemulţumirea publică se manifestă prin anxietate şi apatie politică, relaţiile cu Asia privind trecutul încă tensionate	mijloc – sfârşit *90

Principalele valori şi practici ale perioadei sunt rezumate în tabelul 6.2. Majoritatea continuă valorile trecutului.

Tabel 6.2 Valori cheie şi practici de la cel de-al doilea război mondial până la sfârşitul anilor '90

hotărârea de a obţine succesul mândria naţională permanentă şi spiritul naţionalist disponibilitatea de a învăţa de la naţiuni mai puternice rezistenţă concentrarea pe un singur scop suspiciune şi disconfort faţă de democraţia fără limite obedienţă faţă de autorităţii (chiar dacă de multe ori sub constrângere)

Înţelegerea importanţei economiei înţelegerea importanţei educaţiei în formarea unei viziuni despre lume abilitate pragmatică de a amesteca vechiul cu noul,

autohtonul cu străinul importanţa legitimării puterii de către o autoritate mai importantă reînvierea parţială a ideii supremaţiei rasiale japoneze lipsa de entuziasm faţă de socialism preferinţa pentru conservatorism tendinţa de a se lăsa antrenaţi de emoţii în detrimentul raţiunii tendinţa de a „specializa” prea mult observaţia şi concentrarea reînvierea parţială a fatalismului moralitatea destul de laxă (în ciuda ocazionalei furii faţă de excese)

Cu un amestec de noroc, tactici potrivite şi atuuri naţionale, Japonia a devenit una dintre cele mai mari superputeri economice din toate timpurile. Acum provocarea este să-şi câştige recunoaşterea ca superputere într-un sens mai cuprinzător, în

concordanţă cu valorile postmoderniste, internaţionalizate, ale zilei. Japonia trebuie să se alăture lumii, nu să încerce să o domine. CUINULUAli: Lecţii ţiciiu cu superputeri în devenire

Apusenii au aplicat nu o dată termenul de „miracol” cu referire la istoria modernă a Japoniei. L-au folosit pentru a-i descrie realizările în perioada Meiji, când în doar jumătate de secol s-a transformat dintr-un teritoriu obscur şi izolat al orezăriilor, într-o mare putere imperială. După numai câteva zeci de ani l-au utilizat din nou pentru a descrie ridicarea şi mai rapidă a naţiunii, după război, din cenuşa înfrângerii la a deveni, întrucâtva cel mai bogat stat de pe planetă, în orice caz o uriaşă superputere economică.

Adevăratele miracole nu au, însă, o explicaţie logică, dar realizările Japoniei da. Sigur că pura întâmplare şi-a jucat rolul, totuşi mult mai des realizările s-au legat de răspunsul dat circumstanţelor. Adică, într-un anume sens, Japonia şi-a făurit singură norocul, profitând de situaţii şi depăşind greutăţi. În genere, răspunsul la circumstanţe s-a bazat pe valori şi practici cu rădăcini în istorie.

Paradoxal, deşi tendinţa de a recurge la datele tradiţionale poate părea a restrânge plaja de reacţie a Japoniei, una dintre valorile sale tradiţionale esenţiale este pragmatismul. Acesta are ca rezultat un răspuns adaptat cu flexibilitate la particularităţile situaţiei, practic la fiecare caz în parte, spre deosebire de limitările

impuse de un set abstract de principii care cer o anume evoluţie. Japonia a avut şi coduri de principii restrictive, cum ar fi mult exagerata şi idealizata „cale a războinicului", dar, în general, japonezii – inclusiv, în practică, mulţi dintre războinici – au preferat pragmatismul în pofida idealismului rigid. Asta le dă o anumită libertate de mişcare la nivel individual, iar la nivel naţional minimalizează conflictul intern dintre idealişti şi permite naţiunii să prezinte o faţada relativ unitară, încă din primele ei zile, din perioada Yamato, în Japonia aproape că n-au existat conflicte religioase şi foarte puţine privitoare la acuze morale. În schimb s-au făcut multe compromisuri în probleme, care adesea i-au dezbinat pe vestici, şi a existat o toleranţă

mutuală, favorizând convieţuirea oamenilor.

Ocazional s-au ivit forţe ce păreau opuse pragmatismului, cum ar fi intoleranţa, absolutismul şi idealurile, dar acestea nu i-au dominat istoria. De exemplu, regimul Tokugawa a demonstrat multă intoleranţă faţa de cei care-i sfidau politica de conformism, dar asta s-a limitat, în genere, la aparenţe. Când comportamentul întrunea standarde acceptabile se permitea o libertate destul de mare, la nivel mai puţin formal. Iarăşi paradoxal, acest tip de intoleranţă era gata să facă compromisuri în practică, în anumite împrejurări. Absolutisme, ca venerarea împăratului în perioada Meiji şi Japonia antebelică, au reprezentat mai degrabă o excepţie decât o regulă. În mare, lucrurile sunt privite ca

relative, iar nuanţele subtile de gri prevalează asupra simplistelor alb şi negru. Astfel, calitatea de „absolut" a Dumnezeului creştin este un motiv fundamental pentru care această religie nu a prins rădăcini în Japonia, deşi este tolerată. Creştinii au propriile cauze pentru care luptă şi scopuri idealiste la care aspiră, iar japonezii, ca toată lumea, le au pe ale lor, oricât de pragmatici ar fi. Totuşi, în cazul Japoniei, aproape întotdeauna a existat o mare înclinare spre compromis şi flexibilitate în alegerea drumului de atingere a scopurilor şi câştigare a disputelor.

Îndeosebi, s-a remarcat predispoziţia de a încerca lucruri diferite, amestecând vechiul cu noul, autohtonul cu străinul, până la obţinerea celei mai potrivite

mixturi. Mai mult, japonezii par să aibă o mare abilitate de a „japoniza” noul şi străinul, făcându-le mai uşor de combinat cu tradiţia şi mai acceptabile. Cei ce au construit statul în perioada Meiji au exemplificat aceasta punând laolaltă elemente noi, străine, cum ar fi democraţia şi tehnologia apuseană, cu metode de demult ale autoritarismului Tokugawa şi practici încă mai îndepărtate de creare a stalului din perioada Yamalo-Nara, care, în unele cazuri, erau la rândul lor adaptate după uzanţe chinezeşti. Shogūnatul Tokugawa s-a inspirat din politica mai veche a lui Hideyoshi şi Nobunaga, care la rândul lor împrumutaseră unele idei de la Ashikaga Yoshimiţsu.

Învăţatul de la alţii reprezintă unul din

punctele tari ale Japoniei. La nivel naţional asta este mai ales adevărat atunci când ceilalţi par să aibă ceva mai bun sau mai grozav decât Japonia. A adoptat, adaptat şi deseori îmbunătăţit, făcând din forţa unui potenţial competitor sau adversar, propria forţă. Nu este doar un caz de „cunoaştere a adversarului", ci mai exact o cunoaştere a ceea ce dă putere adversarilor şi apoi o folosire a acestor forţe împotriva lor.

Cu mai bine de 1.000 de ani în urmă Japonia a preluat mult de la China, până acolo încât nu a mai fost o naţiune vasală, ci s-a considerat superioară acesteia. A repetat procesul într-o oarecare măsură în secolul al XVI-lea, învăţând de la vestici să utilizeze armele de foc. În perioada Meiji a studiat cu furie puterile imperiale apusene

până ce a devenit ea însăşi o putere imperială. După război a împrumutat mult de la America – admiţând de la început lipsa de alternative – dar a depăşit stadiul lecţiilor obligatorii, până acolo unde a inversat rolurile şi s-a transformat în magistru.

Entuziasmul pentru a învăţa de la alţii este parte a respectului mai cuprinzător pentru puterea învăţământului şi educaţiei în general. Lucrul a fost mereu valabil, dar cu precădere vizibil începând cu perioada Tokugawa. Dacă dispui de educaţie poţi realiza lucrurile mai bine. Asta este valabil atât pentru individ cât şi pentru naţiune. Din punctul de vedere al statului este adevărat că devii mai greu de controlat şi de coordonat, dar problema poate fi

depăşită prin controlul asupra cunoaşterii însăşi, aşa încât ceea ce înveţi să fie „sigur”. Guvernările Meiji şi Showa de început au arătat clar că înţeleg importanţa controlului educaţiei, iar guvernările de după Showa au făcut probă de aceeaşi percepţie.

Educaţia ca metodă de a obţine succesul este o reflectare a dorinţei generale de a reuşi. Aceasta datează mai ales din timpul perioadei Meiji, când succesele care combinau interesele naţionale şi individuale erau mult încurajate. O orientare spre realizări se poate observa şi mai devreme, de exemplu, în dinamismul negustorilor epocii Tokugawa, materialismul ţăranilor aceleiaşi epoci, sau şi mai devreme, în adesea nemiloasele ambiţii ale diverşilor domni războinici medievali. Printre

conducătorii naţiunii asta se poate observa încă din timpul perioadei Yamato.

Spre norocul Japoniei, conducătorilor săi nu le-a fost prea greu să îmbine interesele individuale cu cele naţionale, deoarece cauza naţională a fost mereu una puternică. Încă de la fondarea Japoniei a existat o dorinţă clară de a face naţiunea puternică şi respectată – măcar respectată de către China, deoarece conştiinţa unei lumi mai largi era relativ limitată până la venirea europenilor la mijlocul secolului al XVI-lea. Sosirea acestora a stimulat mult identitatea naţională, accentuată de statutul de insulă şi de o puternică mentalitate de delimitare clară a ceea ce este autohton de ceea ce este „importat”, străin de Loc, ea însăşi întărită de politica Tokugawa, care

făcea din străini o posibilă sursă de neplăceri. Reîntoarcerea vesticilor la mijlocul secolului al XIX-lea a adus în prim plan un tip de naţionalism mai puternic şi mai răspândit, publicul larg fiind angajat în transformarea naţiunii într-una mare şi puternică. Îndoctrinarea a ajutat, dar germenii naţionalismului existau deja în public, încolţiţi graţie conştiinţei crizei. Aceasta s-a transformat curând într-o conştiinţă a mândriei naţionale. Faptul că mândria naţională a renăscut aşa de rapid după lovitura cauzată de înfrângerea în război poartă mărturie nu numai în ce priveşte adâncimea spiritului naţional, dar şi despre *calitatea niponilor de a nu se da bătuţi.*

Conducătorii Japoniei au beneficiat şi de

un public relativ dispus să estompeze interesele individuale în favoarea unei cauze mai importante. Spiritul de echipă a fost mult exagerat, dar este adevărat că în Japonia s-a manifestat o conştiinţă a puterii de grup mai mare decât în multe alte naţiuni. Degeaba ai un atelaj de cai puternici dacă ei nu lucrează, în fapt, ca o echipă şi se trezesc fiecare trăgând în altă direcţie, aşa cum atât de des pare să se întâmple în Vest. Mai mult, fiecare echipă are nevoie de un conducător, un coordonator şi asta este iarăşi ceva ce japonezii au înţeles. Se cunosc cazuri în Japonia, mai ales în vremuri de criză, de conducători extrem de puternici şi dominatori, dar în general ei îl preferă pe cel în stare să formeze o echipă, un individ

priceput şi eficient care poate face un compromis ici, o conciliere de interese colo, de obicei neicşind în evidenţă şi care duce treaba la bun sfârşit. Asta se datorează aplecării Japoniei spre a face distincţie între autoritatea formală şi puterea reală. Marea majoritate a deciziilor sunt luate de oameni nevăzuţi, din spatele scenei, care beneficiază de o mai mare libertate de mişcare decât cei ce deţin formal autoritatea.

Din aceste variate motive democraţia de tip occidental şi conceptul drepturilor omului „au prins" numai parţial în Japonia. Desigur, japonezii, ca oricine, au preferat libertatea represiunii, dar au arătat o mai mare dispoziţie decât majoritatea apusenilor de a accepta limitări.

Supravieţuirea grupului înseamnă cel puţin supravieţuirea majorităţii membrilor individuali. Este în interesul fiecăruia să protejeze grupul – motivul principal pentru care armonia a devenit un ideal de o asemenea forţă. Însă grupul poate fi distrus dacă unui individ i se dă prea multă libertate. Aceasta s-ar ciocni cu libertăţile celorlalţi şi ar distruge echilibrul care menţine grupul împreună. Lumea occidentală a ne *în teorie, aceeaşi concepţie, cum se vede, de exemplu, în „contractul social" al lui Rousseau, dar în practică – ca pentru a se convinge pe sine de minunile democraţiei şi egalităţii – adesea pare să dea prioritate intereselor minorităţilor, mai ales dacă acestea sunt privite ca fiind într-un oarecare dezavantaj.*

Japonia n-a făcut niciodată aşa ceva. Singura „minoritate” pe care a respectat-o cu adevărat vreodată este cea numerică a elitei conducătoare.

Asta nu vrea să spună că Japonia n-a avut niciodată momente de pur egoism. (Samuraiul medieval este un exemplu clasic.) Dar înseamnă că de-a lungul timpului a găsit că propriul interes, voalat sau, şi mai bine, dirijat, e o soluţie mai reuşită. Regimul Tokugawa a reprimat aspru egoismul perioadei medievale, cel puţin din punct de vedere al exprimării făţişe. Aceea a fost o perioadă deosebit de importanta pentru japonezi, care s-au obişnuit să asculte de autoritate şi cu ideea de responsabilitate colectivă (deşi, teoretic, aceasta reprezenta norma legală de mai

multe secole). Urmărirea deschisă a interesului personal s-a primenit în timpul următoarei pei ioade Meiji, fiind însă înhămată de guvern spre binele naţiunii, pentru a obţine cel mai bun amestec de democraţie şi autoritarism. Desigur, cuantumul de autoritarism n-a plăcut unora dintre japonezi, mai ales în anii antebelici, dar în genere, s-a acceptat faptul că se poate avea un exces de democraţie. Yoshida Shigeru a generat un val de simpatie când a exprimat un asemenea comentariu despre reformele de ocupaţie de început. Publicului japonez a arătat o adevărată disponibilitate de a permite conducătorilor naţiunii un rol mai larg şi mai „invadator" decât în multe naţiuni occidentale – deşi fenomenul a fost pus sub semnul întrebării

în anii 1990.

Confucianismul, cu ideile sale de armonie, ordine şi „de a-ţi cunoaşte propriul loof a avut un rol semnificativ în formarea atitudinilor japoneze. Pare ceva esenţial naturii umane – măcar în istoria lumii dominate de bărbaţi – să fii ambiţios şi competitiv şi să te bucuri de o poziţie bună în societate. Confucius ştia asta, iar japonezii n-o ignorau nici ei. În decursul istoriei au apreciat ierarhia şi rangul. Ei sunt de părere că egalitatea cu forţa între fiinţe inegale este nenaturală şi sursă de nefericire şi frustrare. Poate înmuia ambiţia şi submina realizarea, apoi nu este benefic pentru naţiune să tratezi oameni slabi ca egali ai celor puternici. Japonezii au recunoscut de mult inegalităţile în mod

deschis, mai iute decât să încerce să le mascheze şi să pretindă că nu există. Acesta a fost unul din motivele pentru care darwinismul le-a plăcut aşa de mult. La nivel naţional, ei sunt gata să se întreacă cu restul lumii pentru a se dovedi cei mai bine pregătiţi, naţiunea care ar trebui să stea în fruntea ierarhiei. Dacă pierd, atunci sunt gata să înveţe de la poporul care i-a învins şi vor continua să se străduiască până ce, în cele din urmă, vor ajunge „numărul unu" – fiindcă ei simt că „acolo e este locul".

În cadrul naţiunii, totuşi, competiţia ierarhică ar putea cu uşurinţă promova un tip nesănătos de individualism, aşa că este purtată în moduri mai sigure, mai dirijate, mai ales prin educaţie. Spre deosebire de situaţia atât de des întâlnită în lumea

occidentală, vârfurile clasei la şcoală nu sunt tratate drept „tocilari" sau elitişti, ci sunt cu adevărat admirate. Cine munceşte din greu este de asemenea respectat. Foarte rar întâlneşti mentalitatea atât de răspândită în vest de a căuta să scapi făcând cât mai puţin posibil. Unui chiulangiu i se arată dispreţ. În asemenea termeni de câştigare a respectului atât din partea colegilor cât şi a şefilor se poartă, de obicei, competiţia ierarhică în Japonia, se acordă gradaţii, într-un mod nu totdeauna *înţeles de vestici. Este genul de ierarhie care mai degrabă întăreşte grupul decât îl slăbeşte.*

Principalele forţe ale Japoniei pot fi astfel punctate:

pragmatism – mai ales flexibilitate şi

abilitatea de a găsi compromisul şi de a se adapta; respect pentru puterea ştiinţei, mai ales prin studierea punctelor tari ale altora; respect pentru ambiţie şi realizare, inclusiv pentru munca serioasă; un puternic naţionalism; înţelegerea puterii grupului; conştiinţa importanţei existenţei unor limite în drepturile şi libertăţile individuale; acceptarea autorităţii; acceptarea ierarhiei şi inegalităţii între indivizi.

Desigur, a te grozăvi cu atuurile naţionale nu este întotdeauna un joc uşor. Punctele forte sunt adesea săbii cu două tăişuri şi constituie, în acelaşi timp, potenţiale slăbiciuni. Echilibrul potrivii şi reglajul fin sunt importante. De exemplu, mândria naţională poate foarte repede să devină aroganţă naţionalistă şi şovinism.

Orientarea spre rezultat se poate foarte uşor transforma în lipsă de milă, iar canalizarea spre un anume ţel scop poate la rândul ei cădea într-o viziune îngustă şi în inabilitatea de a şti când să te opreşti. Acceptarea autorităţii şi a limitării drepturilor individuale e posibil să conducă la totalitarism. Acceptarea ierarhiei poate duce la abuz faţă de „inferiori”. Disponibilitatea de a învăţa poate fi folosită abuziv pentru îndoctrinare, învăţarea de la alţii se poate preschimba într-o problemă atunci când pare să nu mai fie nimeni de la care să poţi învăţa. Pragmatismul poate rezulta într-o pierdere a simţului direcţiei şi în sens moral la o toleranţă nesănătoasă faţă de corupţie. Concentrarea pe grup poate sfârşi într-o lipsă de responsabilitate

la nivel individual.

Japonia a descoperit toate aceste pericole potenţiale într-un moment sau altul, în special în timpul războiului şi, la o scară mai mică, în anii ’80 şi 90. Mai are şi alte slăbiciuni, cum ar fi fatalismul, capabil, pe de o parte să submineze instantaneu orientarea spre rezultat, iar pe de alta, să determine acceptarea ideii de supremaţie rasială – dacă aceasta este a Japoniei – ca ceva stabilit de destin. Lipsa de simţănţelegere a răului poate că a ajutai la abordarea pragmatică a vieţii, dar a permis ca „nedoritului” să fie privit în alt fel. Acest „alt fel”, la nivel relativ inofensiv a însemnat adeseori o simplă încălcare a regulilor, iar alteori, la un nivel mai *profund, impuritate. Ceea ce, în trecut s-a*

combinat cu marele grad de uniformitate al Japoniei pentru a produce credinţa că niponii sunt puri, iar restul lumii nu.

Japonia şi-a avut problemele ei, desigur, dar care naţiune nu are? Acum trece printr-o perioadă infestată de necazuri, între timp luptându-se să se reorienteze pentru a deveni un fel diferit de superputere, una care nu mai are alte modele clare de la care să înveţe – cel puţin nu de tipul tradiţional. În prezent, multe dintre punctele forte tradiţionale ar putea să nu mai fie potrivite, în timp ce altele sunt încă. Respectul pentru a învăţa, de exemplu, pare să fie o calitate independentă de timp.

În ciuda războiului şi a recent „şifonatei" sale imagini ca superputere economică, Japonia a câştigat un loc de neşters în

istorie datorită realizărilor remarcabile. Poate că Vogel a exagerat, Iotuşi sunt încă multe lecţii pe care lumea le-ar putea învăţa de la această naţiune extraordinară – din greşelile ca şi din succesele ei. Note

1. DE LA EPOCA DE PIATRĂ LA STATALITATE

De exemplu, populaţia Tsuchigumo sau „păianjenii pământului”, în capitolul 52 din *Kojiki*.

Philippi 68, p. 17.

2 Aceste trei episoade sunt din *Kojiki*, capitolele 22,21 şi respectiv 79.

Vezi Okamura (92, p.50) cu referiri la un milion de ani, Katayama (96, p.19) cu referiri la 500.000 ani şi Pearson (92, p.38) cu referiri la 200.000 ani.

Pearson 92, p.64.

Vezi Bowles 83, p.34, Pearson 92, p. 273 şi Farris 85, p.43 şi p. 47, cu privire la speranţa de viaţă.

Pearson 92, p. 35. Pentru o discuţie asupra dezvoltării disciplinei, vezi Barnes 90.

Până a se face o foarte recentă descoperire, la Shinonouchi, în Nagano, de ceramică datând de acum 15.000 de ani, cea mai veche era considerată a proveni de acum 10.000 de ani î.Hr., marcând începutul perioadei. În estul Europei s-au găsit figurine de ceramică – spre deosebire de vase – de două ori mai „bătrâne”.

Părerile sunt divizate, dacă ceramica Jomon este o invenţie locală japoneză (vezi de exemplu Kidder 93, p.56) sau a fost introdusă de pe continent dintr-o sursă ce

rămâne a fi descoperită. (De exemplu, Aikens şi Higuchi 82, p.114 şi p. 182).

Aceasta este părerea lui Morimoto Tetsuro, expert în civilizaţii comparate. Lui i se opun alţi experţi ca Sahara Makoto, curator al Muzeului Naţional de Istorie. Vezi comentariul în *Japan Times*. Ediţie internaţională săptămânală, 10 – 16 noiembrie 1997.

Tsukada 86. Vezi şi Barnes 93 a, p. 89 – 91.

Japon Times, ediţie internaţională săptămânală, 15 – 21 septembrie, 1997.

Higuchi 86, p.123. Boabe de orez s-au găsit la Kyūshū datând din jurul atiului 1250 î.Hr., dar cea mai veche dovadă de cultivare vine de acum 1.000 de ani! Hr.

Katayama 96, p.22.

Vezi Okazaki 93 p. 271 şi Barnes 93 a, p. 168 – 70.

Pentru a reflecta schimbările petrecute în timp este adesea împărţită în subperioade. Totuşi, noile descoperiri indică faptul că diviz, iunile dintre subperioade sunt neclare şi se adaugă noi subperioade, producând o imagine deconcentrantă. De exemplu, „Jomon mijlo Glosar de termeni japonezi *ama*: călugăr *amac*: dependenţă ca a copiilor, de alţii *aware*: = *mono no aware* *bakufu*: guvernare militară, shogūnat *bunraku*: teatru de păpuş i *burakumin*: „oameni ai cătunelor”, paria *ibas fii*: războinic, adesea = samurai *bushido*: codul războinicului / samurai-ului *butonetsu*: „febra dansului”, termen aplicat primului cabinet Meiji *chonin*: orăşeni *choninmono*:

povestiri despre succes negustoresc în perioada Tokugawa *choien naikaku*: „cabinetele transcendentale” ale guvernării Meiji *daimyō*: domn feudal, mai ales în perioada Tokugawa *endaka*: „yen-ul scump” al anilor 1980 *era*: „cumplita mizerie”, astăzi *burakumin fudai*: *daimyō* loiali în mod tradiţional casei Tokugawa *fukoku kyohei*: „naţiune bogată, armată puternică”, slogan popular în perioada de început Meiji *geisha*: „persoană artistică”, la origine bărbat, dar acum exclusiv feminină, care distrează clienţii şi uneori funcţionează şi ca prostituată *genro*: „bătrânii de la început”, oii gării i ai guvernării Meiji de început *gunki monogatari*: poveşti despre războinici medievali *gyosei duda*: îndrumări administrative, mai ales economice, ale

guvernului *haiku*: poezie populară cu şapte sprezece silabe, începând din timpul perioadei Tokugawa *han*: domeniu feudal *haniwa*: străvechi obiect de înmormântare din argilă, gol pe dinăuntru *harakiri*: „tăierea stomacului”, metodă onorabila de suicid a samurailor, adesea înlocuind execuţia *Iwimin*: oameni de rând *hinin*: „non persoane”, astăzi *burakumin* *honne*: adevărate sentimente intime *khioku gyokusai*; „autodistrugerea sutei de milioane ca un giuvaer”, credinţa că întreaga naţiune japoneză, din timpul celui de-al doilea război mondial, ar putea să se sinucidă în masă, mai degrabă decât să se predea.

insei: „guvernarea mănăstirească” a împăraţilor retraşi, mai ales spre finalul

perioadei Heian *jinrikisha*: ricşă *jito*: administrator medieval (al pământului)

jiyii minken unde: mişcare pentru „libertate şi drepturile omului” din perioada Meiji de început şi de mijloc *jomon*: model de frânghie pe ceramica veche şi nume al perioadei respective *ju-ko-chodai*: „greu-gros-lung-mare”, slogan privitor la accentul pus pe economie în perioada de imediat după război *juriştii*: „a-ţi urma stăpânul în moarte”.

kabuki: dramă plină de culoare, favorizată mai ales de negustorii perioadei Tofcugawa *kamikaze*: „vânt divin”, desemnând, la origine, furtunile care au ajutai tu salvarea Japoniei de invaziile mongole, în secolul al XIII-lea, iar mai apoi, piloţii sinucigaşi din timpul celui de-al

doilea război mondial, care încercau să protejeze naţiunea *kana*: scriere fonetică japoneză *kmri shakoi*: „societate sub control”, termen folosit pentru societate» împăciuitoare a anilor 1960 şt 1970 care a acceptat cu umilinţă controlul guvernamental în schimbul beneficiilor materiale *kare*: valoarea estetică a severităţii şi naturaleţii *kazbku*: nobili, din perioada Meiji de început *kegarc*: impuritate *kei-haku-tau-sho*: „uşor-subţire-scurt-mic”, slogan economic din perioada postbelică, după *jâi-ko-chodai keirelsukigyo*: „companie aliniată”, numită după război *zaibatstt ko*: copil sau junior într-o relaţie *taifun*: tumul străvechi şi numele unei perioade *koku*: unitate de măsură pentru orez şi pentru pământ, echivalentul unei

producţii suficiente pentru a întreţine o persoană pe timp de un an *kokugaku*: „Învăţământ naţional”, naţionalism din perioada Tokugawti *kokuxaika*: „internaţionalizare”, cuvânt la modă din anii 1980

koshokubon: – *ukio-zos hi kozoku*: familia imperială *mappo*: credinţa budistă în decăderea finală a omenirii, mai ales în perioada Heian târzie *mono no aware*: valoarea estetică a „tristeţii lucrurilor”.

mâretsit-xaiu: „persoană extrem de hotărâtă, de înverşunată”, folosii pentru muncitorii din perioada postbelică decişi să reconstruiască naţiunuu *musubl*: *legătură cu hat ura, puritate naturală*

Nihonjinron: „teorii despre japonezi”, tipul de literatură de automulţumire de

obicei simplistă din anii 1970 şi 1980, încercând să explice succesul Japoniei şi accentuându-i adesea unicitatea şi superioritatea *no*: formă reţinută a dramei de clasă *oitsuke, oikose*: „prinde din urmă (vestul), întrece”, lozincă, populară în perioada Meiji de început *okoshi*: valoarea estetică a neobişnuitului şi amuzantului *omote*: faţadă sau aparenţă superficială *oya*: părinte sau persoană mai în vârstă într-o relaţie *rangaku*: „Învăţătură olandeză”, de obicei învăţătura vestica în general *risshkhugi*: reuşită, orientare spre împlinire, autoajutorare *ritsuryō*: cod străvechi de legi, *ritsu* însemnând sancţiuni penale, iar *ryo* instrucţiuni pentru oficiali *ronin*: samurai fără stăpân *şahi*: valoarea estetică a simplităţii elegante *sakoku jidai*:

„perioada ţării închise", mai târziu numită perioada

Tokugawa *samurai* –, om din suita, mai târziu războinic *sank în ko tai*: „prezenţă alternativă" à la Edo, în perioada

Tokugawa *senryu*: formă umoristică de poezie cu 17 silabe, populară în perioada

Tokugawa *seppuku*: = *harakiri* *shamisen*: instrument cu trei coarde tip lăută *siti-no-ko-sho*: „războinic-ţăran-meşteşugar-negustor, structură socială ierarhică în perioada Tokugawa *shinpan*: *daimyō* înrudit cu casa Tokugawa *sitinpu*: = *kamikaze shizoku*: fost samurai din perioada Meiji de început *shoen*: moşie medievală *shogūn*: conducător militar *shugo*: protector medieval sau epistat (al unei moşii) *shunga*: tipărituri explicite sexual din perioada

Tokugawa *sonno joi*: „venerează-l pe împărat, alungă-i pe barbari”, lozincă populară spre sfârşitul perioadei Tokugawa *soto*: în exterior *tameshigiri*: „tăietură de probă” făcută de săbiile samurailor pe cadavre sau uneori pe criminali vii

Mernac; *faţadă sau pretext, adesea „vorbe mieroase şi nesincere*”.

termosei: sistemul monarhic, de îndoctrinare naţionalistă centralii pe împărat, de la mijlocul perioadei Meiji până la al doilea război mondial *temkoya*: şcoli pentru oamenii de rând în perioada Tokugawa, la început pe lângă temple *tokuju*: achiziţii speciale pentru produse japoneze de la forţele SUA luptând în războiul din Koreea *to yo no dotoku, sciyo no ga teugei*: „etica estică, ştiinţă vestică”,

lozincă populară la sfârşitul perioadei Tokugawa *tozama*: *daimyō* „din afară”, neloiali în mod tradiţional casei Tokugawa *uchi*: acasă sau în interior *ukiyo*: „lumea plutitoare”, la origine exprimând efemeriiatea vieţii, dar începând din perioada Tokugawa referinţă la relaţiile interummie, inclusiv sexuale *ukiyo-e*: stampe despre viaţa şi oamenii perioadei Tokugawa, deseori explicite sexual *akiyo-zoshi*: cărţi excitante sexual din perioada Tokugawa *ura*: în spate sau ceea ce este dincolo de suprafaţă *wabi*: valoarea estetică a gustului moderat *wakon yosai*: „spirit japonez, învăţătură vestica”, lozincă populară în perioada Meiji de început *yogaku*: învăţătură vestică *yomitum*: povestiri populare de dragoste din perioada

Tokugawa *yu gen*: valoarea estetică a ceea ce ţine de o altă lume, elegantă şi liniştită
zaibat, su: concern financiar sau companie mare